

**Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen
valinnaisen pöytäkirjan
voimaansaattamista
valmistelleen työryhmän mietintö**

Nimi	Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, 2013
Tekijät	Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistellut työryhmä Työryhmän toimikausi: 15.5.2011–31.12.2013 Puheenjohtaja: yksikönpäällikkö Arto Kosonen Sihteeri: lainsäädäntösihteeri Katja Fokin
Asia- ja avainsanat	vammaiset, ihmisoikeudet, ihmisoikeussopimukset
Tiivistelmä	<p>YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista.</p> <p>Yleissopimus edellyttää sopimuspuolten tekevän kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset toimet siinä tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi.</p> <p>Yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan tavoitteena on vahvistaa yleissopimuksella tunnustettujen ihmisoikeuksien suojaa perustamalla yksilövalitusjärjestelmä sekä mahdollistamalla vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean omasta aloitteesta tapahtuva tutkintamenettely.</p>

Työryhmä on toimeksiantonsa mukaisesti selvittänyt tarvittavat lainsäädäntömuutokset yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamiseksi. Yleissopimuksen voimaansaattaminen edellyttää vielä vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen kohdistuvia rajoituksia koskevien säännösten uudistamista samoin kuin eräitä tarkistuksia yhdenvertaisuuslainsäädäntöön.

Yleissopimus edellyttää yhteystahon nimeämistä yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja kehottaa harkitsemaan koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla.

Yleissopimuksessa edellytetään sopimuspuolten perustavan, nimeävän tai oikeus- ja hallintojärjestelmänsä mukaisesti ylläpitävän tai vahvistavan rakennetta, johon kuuluu tarvittaessa yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa.

Työryhmä ehdottaa, että yleissopimuksen yhteystahoina toimisivat ulkoasiainministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö. Lisäksi työryhmä ehdottaa koordinaatiojärjestelmän nimeämistä. Koordinaatiotehtävä osoitettaisiin sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustettavalle uudelle koordinaatioelimelle, joka korvaisi ministeriön yhteydessä nykyisin toimivan valtakunnallisen vammaisneuvoston.

Koordinaatioelimestä nimetty kansalaisjärjestön edustaja osallistuisi yhteystahon toimintaan. Yleissopimuksen mukaiselle rakenteelle, johon kuuluu tarvittaessa yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan tai seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa, kuuluvat tehtävät annettaisiin kansallisen ihmisoikeusinstituution hoidettavaksi, miltä osin työryhmä ehdottaa muutettavan eduskunnan oikeusasiamiehestä annettua lakia lisäämällä siihen 3 b luku, jossa säädettäisiin kansallisesta ihmisoikeusinstituutiosta.

Työryhmä on kirjoittanut mietintönsä hallituksen esityksen muotoon.

Titel	Betänkande av arbetsgruppen för beredning av ikraftsättandet av konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och det fakultativa protokollet till konventionen, 2013
Författare	Arbetsgruppen för beredning av ikraftsättandet av konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och det fakultativa protokollet till konventionen Arbetsgruppens mandattid: 15.5.2011–31.12.2013 Ordförande: enhetschef Arto Kosonen Sekreterare: lagstiftningssekreterare Katja Fokin
Sak- och nyckelord	personer med funktionsnedsättning, mänskliga rättigheter, människorättskonventioner
Referat	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning syftar till att främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning och att främja respekten för deras inneboende värde. Konventionsstaterna förutsätts vidta alla ändamålsenliga lagstiftningsåtgärder för att uppfylla de rättigheter som erkänns i konventionen. Det fakultativa protokollets syfte är att stärka de mänskliga rättigheter som erkänns i konventionen genom att garantera möjligheten till enskilt klagomål och möjliggöra att kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning gör utredningar på eget initiativ. Arbetsgruppen har i enlighet med sitt uppdrag utrett behovet av ändringar i lagstiftningen för att konventionen och dess fakultativa protokoll ska

kunna träda i kraft. Ikraftträdandet förutsätter ytterligare att bestämmelserna om inskränkningar i självbestämmanderätten för personer med funktionsnedsättning omarbetas, liksom även en del justeringar i likabehandlingslagstiftningen.

Konventionsstaterna ska utse kontaktpunkter för frågor som gäller genomförandet av konventionen och de uppmanas att överväga att inrätta eller utse en samordningsmekanism för att underlätta relaterad verksamhet inom olika sektorer och på olika plan. Konventionsstaterna förutsätts, i enlighet med sitt rättssystem och sitt förvaltningssystem, bibehålla, förstärka, utse eller upprätta en mekanism, inklusive en eller flera oberoende mekanismer för att främja, skydda och övervaka genomförandet av konventionen.

Arbetsgruppen föreslår att utrikesministeriet samt social- och hälsovårdsministeriet ska fungera som kontaktpunkter med avseende på konventionen. Vidare föreslår arbetsgruppen att en samordningsmekanism utses. Förslaget är att samordningsuppdraget anvisas det nya samordningsorgan som ska inrättas i anknytning till social- och hälsovårdsministeriet och som ska ersätta det riksomfattande handikapprådet som nu fungerar i anslutning till ministeriet. Det föreslås att en företrädare för en frivilligorganisation som utses från samordningsorganet deltar i kontaktpunktens verksamhet. De uppgifter som hör till den konventionsenliga mekanismen, inklusive en eller flera oberoende mekanismer, som syftar till att främja, skydda och övervaka genomförandet av konventionen anvisas den nationella människorättsinstitutionen. Med detta i åtanke föreslår arbetsgruppen att lagen om riksdagens justitieombudsman ändras så att ett nytt kapitel 3 b, där den nationella människorättsinstitutionen regleras, fogas till lagen.

Arbetsgruppen har utarbetat betänkandet i form av en regeringsproposition.

Ulkoasiainministeriölle

Ulkoasiainministeriö asetti 6 päivänä toukokuuta 2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointitoimenpiteet. Työryhmän toimikausi oli 15.5.2011–31.12.2013.

Suomi on allekirjoittanut yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 30 päivänä maaliskuuta 2007.

Työryhmän tehtävänä on ollut selvittää ja valmistella ratifiointitoimenpiteet yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan osalta, mukaan lukien 33 artiklan mukaiset mekanismit. Työryhmä on laatinut mietintönsä hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmän puheenjohtajaksi nimitettiin yksikönpäällikkö, lainsäädäntöneuvos Arto Kosonen sekä jäseniksi lainsäädäntöneuvos Marjatta Hiekka ulkoasiainministeriöstä, hallitusneuvos Arno Liukko valtioneuvoston kansliasta, erityisasiantuntija Timo Makkonen (varalla tutkija Sini Kumpulainen) oikeusministeriöstä, syrjäntälautakunnan sihteerinä Juhani Kortteinen (varalla Panu Artemjeff) sisäasiainministeriöstä, esittelijä Marja-Leena Härkönen (varalla sotilaslakimies Timo Nyysönen) puolustusministeriöstä, neuvotteleva virkamies Minna Liuttu (varalla hallitusneuvos Arto Luhtala) valtiovarainministeriöstä, neuvotteleva virkamies Sari Wessman opetus- ja kulttuuriministeriöstä, hallitusneuvos Irja Vesänen-Nikitin (varalla Mikael Åkermarck) liikenne- ja viestintäministeriöstä, Susanna Siitonen työ- ja elinkeinoministeriöstä, sosiaalineuvos Viveca Arrhenius (varalla neuvotteleva virkamies Pasi Mustonen) sosiaali- ja terveysministeriöstä, ylitarkastaja Ville Koponen (varalla ylitarkastaja Sara Viljanen) ympäristöministeriöstä, oikeusasiamiehensihteerinä Minna Verronen (varalla vanhempi oikeusasiamiehensihteerinä Tapio Rätty) eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta, erityisasiantuntija Jaana Viemerö Suomen Kuntaliitosta, pääsihteerinä Sari Loijas (varalla varapuheenjohtaja Markku Jokinen) valtakunnallisesta vammaisneuvostosta, oikeuksienvälitalakimies Liisa Murto (varalla järjestöjohtaja Merja Heikkonen) Vammaisfoorumi ry:stä ja toiminnanjohtaja Kalle Könkkölä (varalla lakimies Juha-Pekka Konttinen) Vammaisten ihmisoikeuskeskuksesta (VIKE/Kynnys ry).

Työryhmän toimikauden aikana jäsenet vaihtuivat seuraavasti: Härkösen tilalle tuli esittelijä Ilkka Ojala, Liutan tilalle budjettineuvos Outi Luoma-Aho, Wessmanin tilalle hallitusneuvos Satu Paasilehto, Viljasen tilalle määrääjäksi ylitarkastaja Taru Kuosmanen, Viemerön tilalle erityisasiantuntija Pirjo Poikonen, Jokisen tilalle puheenjohtaja Jan-Mikael Fredriksson ja Konttisen tilalle lakimies Sanna Ahola.

Työryhmän sihteerinä toimi ulkoasianministeriön ihmisoikeustuomioistuin- ja -sopimusasioiden yksiköstä lainsäädäntöneuvos Marjatta Hiekka, jonka jälkeen työryhmän jäsenenä ja sihteerinä ovat toimineet järjestyksessään lainsäädäntösihteerinä Satu Sistonen, lainsäädäntösihteerinä Tuire Simonen ja lainsäädäntösihteerinä Katja Fokin.

Työryhmä päätti toimikautensa aikana, että asiantuntija Leena Leikas Ihmisoikeuskeskuksesta ja toiminnanjohtaja Markku Jokinen Kuurojen Liitto ry:stä toimivat työryhmän asiantuntijoina.

Työryhmä kokoontui 22 kertaa.

Työryhmä on kokouksissaan kuullut asiantuntijoina Ihmisoikeuskeskuksen johtajaa Sirpa Rautiota ja neuvonantaja Timo Voipiota ulkoasiainministeriöstä.

Saatuun työnsä valmiiksi työryhmä kunnioittavasti luovuttaa mietintönsä ulkoasiainministeriölle.

Helsingissä 31 päivänä joulukuuta 2013

Arto Kosonen

Marjatta Hiekka

Timo Makkonen

Ilkka Ojala

Arno Liukko

Juhani Kortteinen

Outi Luoma-Aho

Satu Paasilehto

Irja Vesanen-Nikitin

Susanna Siitonen

Viveca Arrhenius

Ville Koponen

Minna Verronen

Pirjo Poikonen

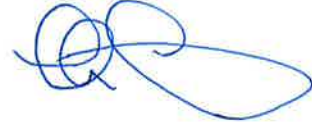

Sari Loijas

Liisa Murto

Sari Loijas

Kalle Könkkölä

Katja Fokin

Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä ja laiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja laiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan, että eduskunta hyväksyisi New Yorkissa joulukuussa 2006 tehdyn yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista, siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan, ja yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan sekä lain yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lain eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

Yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Syrjintäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat yleissopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimus edellyttää, että sopimuspuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädännölliset tai muut toimenpiteet, joilla mahdollistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus yhteiskunnassa. Yleissopimuksessa korostetaan vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta sekä osallisuutta heitä koskevaan päätöksentekoon sekä pyritään edistämään tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Yleissopimuksen perusteella nimetään yhteystaho yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja perustetaan koordinaatiojärjestelmä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla. Yleissopimuksen mukaisesti nimetään myös rakenne, jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa. Sopimuspuolten tulee raportoida määräajoin yleissopimuksen kansallisesta täytäntöönpanosta vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle, joka toimii yleissopimuksen kansainvälisenä valvontaelimenä.

Valinnaisen pöytäkirjan mukaan sopimuspuolen lainkäyttövaltaan kuuluvilla henkilöillä ja henkilöryhmillä on oikeus tehdä valituksia vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle, jos nämä katsovat sopimuspuolen loukanneen heidän yleissopimuksella tunnustettuja oikeuksiaan. Komitea voi myös tutkia tietoja, joiden mukaan sopimuspuolen toimesta näyttäisi tapahtuneen yleissopimuksen mukaisten oikeuksien vakavia tai järjestelmällisiä loukkauksia. Tutkintaan voi sisältyä myös käynti sopimuspuolen alueella.

Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja ovat tulleet kansainvälisesti voimaan toukokuussa 2008. Suomen osalta yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja tulevat voimaan kolmenkymmenen päivän kuluttua ratifioimiskirjan tallettamisesta. Esitykseen sisältyvät voimaansaattamislaki sekä laki eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta ehdotetaan tuleviksi voimaan valtioneuvoston asetuksella säädettävänä ajankohtana samanaikaisesti, kun yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja tulevat Suomen osalta voimaan.

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
YLEISPERUSTELUT	4
1 Johdanto	4
2 Nykytila	5
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö	5
2.2 Kansainvälinen kehitys	11
2.3 Euroopan unioni	16
2.4 Nykytilan arviointi	18
3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset	20
3.1 Tavoitteet	20
3.2 Toteuttamisvaihtoehdot	21
3.3 Keskeiset ehdotukset	23
4 Esityksen vaikutukset	23
4.1 Vaikutukset yksilön asemaan	23
4.2 Yhteiskunnalliset vaikutukset	24
4.3 Taloudelliset vaikutukset	25
4.4 Vaikutukset viranomaisten toimintaan	27
5 Asian valmistelu	27
5.1 Sopimusneuvottelut	27
5.2 Kansallinen valmistelu	28
5.3 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen	29
6 Riippuvuus muista esityksistä	29
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	30
1 Yleissopimuksen sisältö ja sen suhde Suomen lainsäädäntöön	30
2 Valinnaisen pöytäkirjan sisältö ja sen suhde Suomen lainsäädäntöön	125
3 Lakiehdotusten perustelut	129
3.1 Laki vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta	129
3.2 Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta	130
4 Voimaantulo	131
5 Eduskunnan suostumuksen tarpeellisuus ja käsittelyjärjestys	131
5.1 Eduskunnan suostumuksen tarpeellisuus	131
5.2. Käsittelyjärjestys	137
<i>Lakiehdotukset</i>	139

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (jäljempänä yleissopimus) on ensimmäinen vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva oikeudellisesti sitova asiakirja. Yleissopimuksella ei perusteta uusia oikeuksia, vaan vahvistetaan jo olemassa olevat, muissa ihmisoikeussopimuksissa taatut oikeudet, vammaisille henkilöille. Vaikka aiemmin tehdyt kansainväliset ihmisoikeussopimukset takaavat samat oikeudet lähtökohtaisesti kaikille, vammaisten henkilöiden oikeudet eivät ole toteutuneet täysimääräisesti. Yhteiskunnan rakenteelliset esteet, asenteet ja tiedon puute rajoittavat vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itsenäiseen elämään sekä heidän itsemääräämisoikeuttaan ja osallisuuttaan yhteiskuntaan.

Yleissopimuksella luodaan sen sopimuspuolille velvollisuus edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti heidän ihmisoikeuksiensa ja perusvapauksiensa toteutuminen. Yleissopimus sisältää sekä kansalais- ja poliittisia oikeuksia että taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevia määräyksiä. Yleissopimuksen johtavana periaatteena on syrjinnän kieltö. Sopimuksella ei ainoastaan kielletä vammaisten henkilöiden syrjintää, vaan luodaan sopimuspuolille velvollisuuksia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteutumiseksi täysimääräisesti.

Yleissopimuksen keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Yleissopimuksen lähtökohtana ovat myös miesten ja naisten välinen tasa-arvo, erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta sekä vammaisten lasten oikeuksien kunnioittaminen.

Yleissopimuksessa määritellään, ketkä kuuluvat vammaisiin henkilöihin, ja siinä painotetaan kohtuullisten mukautusten tärkeyttä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi.

Yleissopimus koostuu 50 artiklasta. Määräykset sopimuksen tarkoituksesta, yleisistä periaatteista ja velvoitteista, tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta, vammaisista naisista ja lapsista, tietoisuuden lisäämisestä, esteettömyydestä ja saavutettavuudesta sekä yleissopimuksen kannalta olennaiset määritelmät sisältyvät 1–9 artiklaan. Näitä artikloja sovelletaan läpileikkaavasti koko yleissopimuksen osalta. Yleissopimuksen edellyttämiä kansallisia toimenpiteitä käsitellään tarkemmin 10–31 artiklassa, kansainvälistä yhteistyötä 32 artiklassa ja kansallista valvontajärjestelmää 33 artiklassa. Yleissopimuksen kansainvälistä valvontajärjestelmää käsitellään 34–39 artiklassa ja 40 artikla sisältää määräykset sopimuspuolten kokouksesta sekä 41–50 artikla loppulausekkeet.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja (jäljempänä valinnainen pöytäkirja) mahdollistaa yksilövalitusten tekemisen sopimuksella perustetulle vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle, jos henkilö tai henkilöryhmä katsoo sopimuspuolen loukanneen heidän yleissopimuksella tunnustettuja oikeuksiaan. Komitea voi myös tutkia tietoja, joiden mukaan sopimuspuolen toimesta näyttäisi tapahtuneen yleissopimuksen mukaisten oikeuksien vakavia tai järjestelmällisiä loukkauksia.

Valinnaisen pöytäkirjan 1–5 artikla koskee yksilövalitusten tekemistä komitealle ja siihen liittyviä tarkempia menettelysäännöksiä. Valinnaisen pöytäkirjan 6–7 artiklassa määrätään tutkintamenettelystä ja 8-18 artikla sisältää loppulausekkeet.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

Lainsäädäntö

Perustuslain 6 §:ssä on säännökset yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta. Perustuslain 6 §:n 1 momentti sisältää sekä lain säätäjään että sen soveltajaan kohdistuvan vaatimuksen ihmisten oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta. Perustuslain 6 §:n 2 momentti puolestaan sisältää laaja-alaisen syrjinnän kiellon. Sen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuuslailla (21/2004) on kielletty syrjintä työelämässä ja koulutuksessa iän, etnisen ja kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen ja muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Naisten ja miesten tasa-arvosta annetun lain (609/1986; jäljempänä tasa-arvolaki) tarkoituksena puolestaan on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää sukupuolten tasa-arvoa.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa on tavoitteena valmistella tällä hallituskaudella uusi yhdenvertaisuuslainsäädäntö, joka turvaa tehokkaasti yhdenvertaisuuden syrjintäperusteesta riippumatta, sekä vahvistaa lainsäädännön valvontaa. Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamista koskevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 12.4.2013 ehdotetaan voimassa olevan yhdenvertaisuuslain uudistamista muun muassa siten, että syrjintä olisi kielletty julkisessa ja yksityisessä toiminnassa yksityis- ja perhe-elämän piiriin kuuluvia asioita ja uskonnonharjoitusta lukuun ottamatta. Esityksen mukaan kiellettyjä syrjintäperusteita olisivat nykyisen lain tapaan ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen ja muu henkilöön liittyvä syy. Kohtuullisten mukautusten epääminen määritellään esityksessä syrjinnäksi. Myös

velvollisuutta tehdä kohtuullisia mukautuksia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi laajennetaan.

Yhdenvertaisuuslaki ja tasa-arvolaki säilyisivät esityksen perusteella jatkossakin erillisinä lakeina. Esityksessä ehdotetaan tasa-arvolain noudattamista valvovan tasa-arvolautakunnan ja yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovan syrjäntälautakunnan yhdistämistä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnaksi. Tällainen lautakunta voisi nykyisiä toimielimiä paremmin puuttua sellaiseen moniperusteiseen syrjintään, joka perustuu sekä sukupuoleen että johonkin yhdenvertaisuuslaissa kielletyksi säädettyyn syrjäntäperusteeseen, kuten vammaisuuteen.

Perustuslain 7 § turvaa jokaisen oikeuden elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Perusoikeusuudistuksen esitöissä (HE 309/1993 vp) todetaan henkilökohtaisen vapauden olevan luonteeltaan ”yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan”. Potilaan ja sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta säädetään tarkemmin laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992, jäljempänä potilaslaki) ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000).

Sosiaali- ja terveysministeriö on Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman mukaisesti uudistamassa itsemääräämisoikeuteen liittyvää lainsäädäntöä. Se asetti heinäkuussa 2010 työryhmän valmistelemaan esityksen sosiaali- ja terveydenhuollon potilaiden ja asiakkaiden itsemääräämisoikeudesta ja sen rajoittamista koskeviksi säännöksiksi (STM067:00/2010). Työryhmän määräaika jatkettiin vuoden 2013 loppuun saakka.

Perustuslain 9 §:ssä turvataan vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Kotikuntalaki (201/1994) ja sosiaalihuoltolaki (710/1982) muutettiin vuonna 2010 (laki kotikuntalain muuttamisesta 1377/2010 ja laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta 1378/2010), jotta perustuslaissa säädetty yksilön oikeus vapaasti valita oma asuinpaikkansa toteutuisi nykyistä paremmin erityisesti vanhusten ja vammaisten henkilöiden osalta. Kotikuntalakiin lisättiin uusi säännös, jonka mukaan pitkäaikaisessa eli yli vuoden kestävässä hoitosuhteessa kotikuntansa ulkopuolella asuvalla olisi kotikunnan valintaoikeus. Sosiaalihuoltolakiin puolestaan lisättiin uusi säännös, joka koskee pitkäaikaisessa laitoshoidon, asumispalvelujen tai perhehoidon tarpeessa olevan henkilön oikeutta hakea palvelutarpeen arviointia muusta kuin kotikunnastaan. Säännöksen perusteella henkilön kotikunnan vaihtuminen voi perustua myös hänen omaan päätökseensä hakeutua toisen kunnan asukkaaksi ja sen palvelujen piiriin. Muutokset tulivat voimaan 1 päivänä tammikuuta 2011.

Vaali- ja osallistumisoikeudet turvataan perustuslain 14 §:ssä. Pykälän 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Vaalilaissa (714/1998) on tarkempia säännöksiä äänestämisestä, äänioikeudesta ja vaalikelpoisuudesta.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perustuslaissa turvataan edellä mainittujen oikeuksien lisäksi muun muassa oikeus työhön, sosiaaliturvaan, oikeusturvaan, sivistykselliset oikeudet, sananvapaus, yksityiselämän suoja ja omaisuuden suoja. Näihin liittyvää keskeistä lainsäädäntöä käsitellään tarkemmin jäljempänä yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Vammaisille henkilöille voidaan järjestää erityispalveluja vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987, jäljempänä vammaispalvelulaki) perusteella. Vammaispalvelulaki on toissijainen suhteessa terveydenhuoltoon, sosiaalihuoltoon, opetukseen ja muihin palveluihin koskevaan yleislainsäädäntöön. Lain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestetään, jos vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai tukitoimia muun lain nojalla. Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (519/1977) 1 §:ssä tarkoitettu henkilö järjestetään kuitenkin hänen vammaisuutensa edellyttämiä palveluja ja tukitoimia ensisijaisesti tämän lain nojalla siltä osin kuin ne ovat hänen palveluntarpeeseensa nähden riittäviä ja sopivia sekä muutoinkin hänen etunsa mukaisia. Vammaispalvelulaki on kuitenkin ensisijainen kehitysvammalakiin nähden.

Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Lain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on vireillä Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman mukaisesti vammaisia henkilöitä koskevan lainsäädännön uudistaminen osana sosiaalihuollon lainsäädännön kokonaisuudistusta. Ministeriö on asettanut toukokuussa 2013 työryhmän valmistelemaan uudistusta. Työryhmän tavoitteena on selvittää vammaisia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita ja eri vammaryhmien yhdenvertaisten palvelujen turvaamiseksi sovittaa yhteen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki uudeksi vammaispalveluja koskevaksi erityislaiksi. Työryhmän toimikausi päättyy vuoden 2014 lopussa.

Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin turvataan perustuslain 17 §:ssä, jonka mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista annetussa laissa (133/2010; jäljempänä tulkkauspalvelulaki) säädetään Suomessa asuvan vammaisen henkilön oikeudesta Kansaneläkelaitoksen järjestämään tulkkauspalveluun. Lain mukaan tulkkauspalvelua järjestetään, jos vammaisen henkilö ei saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkausta muun lain nojalla. Tulkkauspalvelua voidaan kuitenkin järjestää, jos muun lain nojalla annettavan palvelun saaminen viivästyy tai palvelun antamiseen on muu perusteltu syy. Oikeus tulkkauspalveluun on henkilöllä, jolla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen. Lisäksi edellytyksenä on, että henkilö kykenee ilmaisemaan omaa tahtoaan tulkkauksen avulla ja hänellä on käytössään jokin toimiva kommunikointikeino.

Esteettömyyttä koskevaa lainsäädäntöä sisältyy muun muassa maankäyttö- ja rakennuslakiin (132/1999), jossa säädetään tarkemmin alueiden käytön suunnittelusta ja liikuntaesteettömästä rakentamisesta. Liikennettä koskevaan lainsäädäntöön sisältyy myös esteettömyyteen tähtäävää sääntelyä, jolla pyritään edistämään henkilöiden yhdenvertaista mahdollisuutta liikkua. Myös viestintää koskevassa lainsäädännössä on esteettömyyttä koskevia säännöksiä. Esteettömyyttä ja saavutettavuutta koskevaa lainsäädäntöä on esitelty tarkemmin 9 artiklan yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Politiikkaohjelmat

Pääministeri Matti Vanhasen I hallitus antoi valtioneuvoston selonteon vammaispolitiikasta (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:9) keväällä 2006. Selonteko sisältää kolme keskeistä periaatetta, jotka ovat vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen, oikeus osallisuuteen sekä oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Selonteossa tavoitteiksi asetettiin ihmisoikeuksien ja syrjimättömyyden takaaminen, Suomen vammaispoliittisen ohjelman laatiminen, vammaisten henkilöiden työnsaannin edistäminen, kohtuullisen toimeentulon turvaaminen, yhdenvertaisuus koulutukseen ja palveluiden ja tuen turvaaminen opiskeluun, itsenäisen asumisen tukeminen, oman elämän hallinnan parantaminen vammaispalveluilla, osallisuuden ja saavutettavuuden lisääminen tietoteknisillä ratkaisulla sekä vammaisia henkilöitä koskevan tiedon hankinnan lisääminen ja vammaistutkimuksen vahvistaminen.

Suomen vammaispoliittisen ohjelman *Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle*, VAMPO 2010–2015 (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4; jäljempänä vammaispoliittinen ohjelma) lähtökohta on vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto. Ohjelman tarkoituksena on turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen asema yhteiskunnassa puuttamalla epäkohtiin konkreettisin korjaus- ja kehittämistoimenpitein. Se toimii ohjauksena muun muassa kuntiin päin palvelujärjestelmän parantamiseksi. Vammaispoliittisen ohjelman toimenpiteet muodostavat kunnianhimoisen kokonaisuuden, jossa kaikkia politiikan lohkoja kehitetään vammaisten henkilöiden oikeuksien, vapauksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Ohjelma on jaettu 14 vammaispoliittisesti merkittävään sisältöalueeseen. Siinä on yhteensä 122 toimenpidettä, joilla pyritään puuttumaan epäkohtiin. Kaikkien toimenpiteiden osalta on selvitetty toteutuksesta vastaava hallinnonala, aikataulu, rahoitustarve, velvoite ja mittari, jolla toimenpiteen toteutumista seurataan. Sosiaali- ja terveysministeriö toimii seurannan vastuuministerinä. Seurantatiedon keräämisestä vastaa Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos. Valtakunnallisen vammaisneuvoston tehtävänä on koordinoita poikkihallinnollisesti vammaispoliittisen ohjelman toimeenpanon seurantaa.

Valtioneuvosto on tehnyt 21 päivänä tammikuuta 2010 periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi vuosina 2010–2015. Kehitysvammaisten asumisohjelman tavoitteena on mahdollistaa yksilöllinen asuminen laitoksista ja lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille sekä vahvistaa

heidän osallisuuttaan ja yhdenvertaisuuttaan yhteisössä sekä yhteiskunnassa. Tavoitteena on vähentää laitospaikkoja sekä mahdollistaa muuttaminen lapsuudenkodista tuottamalla kehitysvammaisten henkilöiden tarpeita ja toiveita vastaavia asumisratkaisuja ja tarjoamalla yksilöllisiä palveluja ja tukea.

Valtioneuvoston 8 päivänä marraskuuta 2012 tekemä periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15) määrittelee asumisohjelman seuraavan vaiheen. Periaatepäätöksessä asetetaan tavoitteeksi ohjelman toimeenpanon jatkaminen siten, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa on nostettu väkivallan vastaisessa työssä painopisteiksi haavoittuviin ryhmiin, kuten vammaisiin henkilöihin, kohdistuva parempi väkivallan tunnistaminen.

Kesäkuussa 2010 sisäisen turvallisuuden ministeriryhmä hyväksyi poikkihallinnollisen naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelman (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:5) vuosiksi 2010–2015. Ohjelmassa huomioidaan haavoittuvassa asemassa olevien naisten, kuten vammaisten naisten, tarpeet ja keinot puuttua heidän kokemaansa väkivaltaan. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos on julkaissut vammaisiin naisiin kohdistuvan väkivallan tunnistamisen ja puuttumisen oppaan *Uskalla olla, uskalla puhua - vammaisen nainen ja väkivalta* (Minna Piispa (toim.), Opas: 28, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2013) naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen toimenpideohjelman mukaisesti.

Myös esimerkiksi vammaisten henkilöiden työllisyyden edistäminen ja esteettömyyden lisääminen on nostettu esiin pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa.

Sosiaali- ja terveysministeriö on huhtikuussa 2012 asettanut työryhmän laatimaan toimintaohjelman osatyökykyisten työllistymisen edistämiseksi ja tekemään tarvittaessa esityksiä sen toteuttamiseksi. Työryhmän välimietintö valmistui helmikuussa 2013 ja loppuraportti joulukuussa 2013. Vammaisten henkilöiden työllisyyden edistämistä käsitellään tarkemmin 27 artiklan yhteydessä.

Liikenne- ja viestintäministeriö on laatinut tietoyhteiskunnan esteettömyyskysymyksistä toimenpideohjelman vuosiksi 2011–2015 (Liikenne- ja viestintäministeriö, Ohjelmia ja strategioita 1/2011). Ohjelmassa on pyritty tunnistamaan niitä epäkohtia, jotka toimivat esteenä kansalaisten tasa-arvoiselle ja yhdenvertaiselle osallistumiselle tietoyhteiskunnassa. Sen tavoitteena on parantaa tietoyhteiskunnan esteettömyyttä kaikkien kansalaisten osalta. Ohjelman toimenpidelinjauksilla pyritään muun muassa kehittämään laitteiden, ohjelmistojen ja apuvälineiden käytettävyyttä sekä edistämään verkkosisältöjen esteettömyyttä ja ymmärrettävyyttä.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman mukaisesti viittomakielisten oikeuksien toteutumista kehitetään ja mahdollisuutta säätää viittomakielilaki selvitetään. Oikeusministeriön 30 päivänä tammikuuta 2013 antamassa viittomakielilain tarpeellisuutta koskevassa arviomuistiossa käsitellään eri vaihtoehtoja viittomakielisten kielellisten

oikeuksien edistämiseksi. Saadun lausuntopalautteen pohjalta päädyttiin asettamaan työryhmä, jonka tehtävänä on valmistella viittomakieliä koskeva yleislaki ja tarkastella lisäksi viittomakielisiä koskevaa erityislainsäädäntöä. Työryhmä aloitti toimikautensa marraskuussa 2013 ja sen toimikausi päättyy 17 päivänä huhtikuuta 2014.

Keskeiset valvontaviranomaiset

Perustuslain 108 ja 109 §:n perusteella valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa lain noudattamista julkisissa tehtävissä. Heidän velvollisuutenaan on valvoa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta on säädetty laissa (Laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta 1224/1990). Oikeuskansleri ei yleensä käsittele kanteluja, jotka koskevat puolustusvoimia. Oikeuskansleri ei myöskään käsittele kanteluja, jotka koskevat vapaudenriistoa tai laitoksia, joihin henkilö on otettu vastoin tahtoaan.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain (197/2002) muutoksella (Laki eduskunnan oikeusasiamiehen lain muuttamisesta 535/2011) perustettiin Ihmisoikeuskeskus, joka on hallinnollisesti osa eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaa. Ihmisoikeuskeskus on itsenäinen ja riippumaton asiantuntijataho, jonka tehtävänä on edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja lisätä eri toimijoiden välistä yhteistyötä ja tiedonvaihtoa.

Ihmisoikeuskeskus ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia muodostavat yhdessä ihmisoikeusvaltuuskunnan kanssa kansallisen ihmisoikeusinstituution. Tavoitteena on, että kansallinen ihmisoikeusinstituutio täyttäisi YK:n linjaamat niin sanotut Pariisin periaatteet, joiden mukaan niissä tarkoitettujen kansallisten instituutioiden tulee olla riippumattomia, itsenäisiä, moniarvoisia ja laaja-alaisia.

Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamista koskevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 12.4.2013 ehdotetaan nykyisen vähemmistövaltuutetun viran tilalle perustettavan yhdenvertaisuusvaltuutetun virka. Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtäväala kattaisi kaikenlaisen yhdenvertaisuuslaissa kielletyn syrjinnän sen perusteesta riippumatta. Esityksessä ehdotetaan myös nykyisten tasa-arvo- ja syrjintälautakuntien yhdistämistä. Yhdistetyn lautakunnan tehtävänä olisi valvoa yhdenvertaisuuslain noudattamista muun muassa vammaisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän osalta.

Työsuojeluviranomaiset valvovat yhdenvertaisuuslain noudattamista työelämässä. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi lain noudattamisen valvonta työelämää koskevissa yksittäistapauksissa kuuluisi nykyiseen tapaan työsuojeluviranomaisille ja aluehallintovirastojen työsuojelun vastualueet valvoisivat työsuojelulainsäädännön noudattamista työpaikoilla.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos edistää tutkimus- ja kehittämistyöllään vammaisten henkilöiden itsenäistä selviytymistä ja suunnittelun esteettömyyttä. Lisäksi se tutkii ja kehittää erilaisia palveluja, kuten avustaja-, asumis- ja apuvälinepalveluja sekä ylläpitää tilastotietoja.

Vammaispalveluiden toteuttamisesta vastaavat pääosin kunnat. Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto sekä aluehallintovirastot valvovat palveluiden toteutumista ja laatua.

Aluehallintovirastolle kuuluu sosiaalihuollon suunnittelu, ohjaus ja valvonta toimialueellaan. Aluehallintovirastojen tehtävänä on edistää kansalaisten hyvinvointiin ja terveydentilaan vaikuttavien perusoikeuksien ja oikeusturvan toteutumista. Aluehallintovirasto ohjaa ja valvoo kunnallista ja yksityistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Se myöntää luvat yksityisille sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen tuottajille. Sosiaalihuoltoa koskevat kantelut ratkaistaan pääsääntöisesti aluehallintovirastoissa.

Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto ratkaisee sosiaalihuoltoa koskevat kantelut silloin, kun siellä selvittävänä olevaan terveydenhuollon valvonta-asiaan, esimerkiksi kanteluun, liittyy tarvetta selvittää sosiaalihuollon toimintayksikön toimintaa. Tällaista tarvetta voi ilmetä esimerkiksi kehitysvammahuollon toimintayksiköissä olevien asiakkaiden hoidon valvontaan liittyvissä asioissa.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön yhteydessä toimiva valtakunnallinen vammaisneuvosto edistää vammaisten henkilöiden oikeuksia sekä vammaisjärjestöjen ja viranomaisten yhteistyötä. Se seuraa yhteiskunnallista päätöksentekoa, tekee aloitteita ja esityksiä sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista.

2.2 Kansainvälinen kehitys

Yhdistyneet kansakunnat

Vammaisia henkilöitä koskevat asiat nähtiin pitkään sosiaalipolitiikan alaan kuuluvina hyvinvointikysymyksinä eikä ihmisoikeuskysymyksinä.

Vuonna 1971 YK:n yleiskokous hyväksyi kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan julistuksen (A/RES/2856/(XXVI)), jonka perusajatuksena oli taata kehitysvammaisille samat oikeudet kuin muillekin henkilöille. Vammaisiin henkilöihin kiinnitettiin erityisesti huomiota vammaisten oikeuksien julistuksessa vuonna 1975 (A/RES/3447/(XXX)) Vammaisia henkilöitä koskeva yleismaailmallinen toimintaohjelma laadittiin vuonna 1982 (A/RES/37/52).

Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet (*Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities*, A/RES/48/96) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1993. Yleisohjeet eivät ole valtioita oikeudellisesti sitovia, mutta niillä on ollut tosiasiallista vaikutusta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisessa. YK:n pääsihteeri nimitti vuonna 1994 vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoijan edistämään vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista ja erityisesti mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevien

yleisohjeiden täytäntöönpanoa. Erityisraportoijan mandaattia on sittemmin laajennettu koskemaan myös yleissopimuksen tunnetuksi tekemistä ja sen täytäntöönpanon edistämistä.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7–8/1976; jäljempänä KP-sopimus) samoin kuin taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976; jäljempänä TSS-sopimus) sisältää määräyksen, jonka mukaan yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien ja vapauksien nauttiminen on turvattava kaikille ilman minkäänlaista syrjintää. Yleissopimuksissa ei mainita erikseen vammaisuutta yhtenä kiellettynä syrjintäperusteena, mutta yksimielisyys vallitsee siitä, että vammaisuuden perusteella tapahtuva syrjintä luetaan ”muuksi asemaan perustuvaksi syrjinnäksi” ja siten kielletyksi. KP-sopimuksen täytäntöönpanoa valvoo ihmisoikeuskomitea ja TSS-sopimuksen täytäntöönpanoa taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (jäljempänä TSS-komitea).

TSS-komitea on antanut vammaisia henkilöitä koskevan yleiskommentin nro 5 (E/1995/22(SUPP)), jossa tunnustetaan syrjinnän kiellon lisäksi tarve positiivisille erityistoimille vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi. Yleiskommentissa määritellään syrjinnäksi kaikki erottelu, poissulkeminen, rajoittaminen tai suosiminen taikka kohtuullisten mukautusten epääminen vammaisuuden perusteella, josta aiheutuu haittaa taloudellisten, sosiaalisten tai sivistyksellisten oikeuksien tunnustamiselle, nauttimiselle tai käytölle.

Ihmisoikeuskomitea ja TSS-komitea ovat antaneet useita muita yleiskommentteja, joissa on huomioitu oikeuksien toteutuminen erityisesti vammaisten henkilöiden oikeuksien osalta.

Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1990) koskee yhtä lailla vammaisia lapsia. Yleissopimus on ensimmäinen ihmisoikeussopimus, joka itse sopimustekstissä huomioi vammaisuuden kiellettynä syrjintäperusteena. Yleissopimuksen 23 artikla koskee vammaisten lasten oikeuksia. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvova lapsen oikeuksien komitea on antanut yleiskommentin nro 9 vammaisten lasten oikeuksista (CRC/C/GC/9).

Myös kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 37/1970), kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 67–68/1986) sekä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (SopS 59–60/1989) koskevat vammaisia henkilöitä.

Viimeksi mainittuun yleissopimukseen tehdyllä valinnaisella pöytäkirjalla vahvistetaan vapautensa menettäneiden henkilöiden suojelua kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua tai rangaistusta vastaan. Pöytäkirjalla on luotu järjestelmä, jonka puitteissa riippumattomat kansainväliset ja kansalliset valvontaelimet tarkastavat säännöllisesti paikkoja, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. Tämä tarkastusoikeus ulottuu esimerkiksi kehitysvammaisten hoitolaitoksiin. Suomi on parhaillaan ratifioimassa pöytäkirjaa (HE 182/2012).

Tällä hetkellä yksilövalitusten tekeminen Suomea vastaan on mahdollista KP-sopimuksen, kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen,

kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen sekä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen osalta. Suomi on ratifioinut kaikkiin näihin yleissopimuksiin tehdyt yksilövalitusoikeuden mahdollistavat valinnaiset pöytäkirjat.

Suomi on syyskuussa 2009 allekirjoittanut TSS-sopimuksen valinnaisen pöytäkirjan, joka mahdollistaa niin ikään yksilövalitusoikeuden sopimuksen väitetyistä loukkauksista. Suomi on parhaillaan ratifioimassa pöytäkirjaa (HE 74/2012 vp).

YK:n yleiskokous on joulukuussa 2011 hyväksynyt myös lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan, jolla perustetaan yksilö- ja valtiovalitusten järjestelmä käsittelemään yleissopimuksen ja sen valinnaisten pöytäkirjojen väitettyjä loukkauksia. Suomi on allekirjoittanut valinnaisen pöytäkirjan helmikuussa 2012 ja sen ratifiointityö on aloitettu ulkoasiainministeriössä.

Kansainvälisen työjärjestön piirissä ammatillista kuntoutusta ja työllistämistä koskeva yleissopimus (nro 159) hyväksyttiin vuonna 1983. Suomi ratifioi sen vuonna 1985. Ratifioineiden jäsenvaltioiden edellytetään laativan toimintapolitiikka vammaisten henkilöiden ammatillisen kuntoutuksesta ja työllistamisestä varmistukseksi, että vammaiset henkilöt voivat saada asianmukaista ammatillista kuntoutusta sekä työllistymismahdollisuuksia avoimilla työmarkkinoilla. Vammaisille henkilöille tulee periaatteessa suoda samat mahdollisuudet kuin muillekin työntekijöille. Myös vammaisten naisten ja miesten tasavertaisia mahdollisuuksia ja oikeuksia tulee kunnioittaa. Positiivisia erityistoimia, joilla taataan todelliset tasavertaiset mahdollisuudet ja kohtelu vammaisille henkilöille, ei tule pitää muita työntekijöitä syrjivinä.

Sopimus edellyttää myös edustavien työntekijä- ja työnantajajärjestöjen sekä vammaisjärjestöjen kuulemista ammatillista kuntoutustoiminnan toimeenpanossa sekä kuntoutusta harjoittavien julkisten ja yksityisten elinten välisen yhteistyön järjestämiseksi ja yhteen sovittamiseksi.

Vammaisten henkilöiden työllistymiseksi sekä uralla etenemiseksi viranomaisten tulee ryhtyä toimiin muun muassa ammatinvalinnanohjauksen, ammattikoulutuksen sekä työnvälitys- ja työvoimapalvelujen järjestämiseksi kehittämällä, mikäli mahdollista, työntekijöille yleisesti saatavilla olevia palveluja vammaisille henkilöille soveltuviksi. Myös syrjäseuduilla tulee järjestää mainittuja palveluja. Jäsenvaltioiden tulee pyrkiä turvaamaan vammaisten henkilöiden kuntoutus- ja työnvälitys- ja työvoimapalveluihin pätevän henkilökunnan saatavuus.

Euroopan neuvosto

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 18–19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010; jäljempänä Euroopan

ihmisoikeussopimus) 14 artikla turvaa sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien ja vapauksien nauttimisen ilman minkäänlaista syrjintää. Vammaisuutta ei nimenomaisesti mainita Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14 artiklan syrjintäperusteiden joukossa, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (jäljempänä EIT) on lukenut sen artiklan mukaisiin ”muihin syrjintäperusteisiin”. EIT:n oikeuskäytäntö on tältä osin vähäistä.

Tapauksessa *Glor v. Sveitsi* (30.4.2009) oli kyse diabeetikosta, joka tarjoutui suorittamaan siviilipalveluksen, kun hänet katsottiin asepalvelukseen kelpaamattomaksi. Valittajaa ei kuitenkaan hyväksytty siviilipalvelukseen. Valittaja joutui tästä huolimatta maksamaan maksun, jonka kaikki asepalvelukelpoiset joutuivat maksamaan. Maksusta vapauttaminen oli mahdollista, jos vammaisuus oli tarpeeksi vakava-asteista eli vähintään 40 prosenttia. Kansallisten viranomaisten mielestä valittajan vamma ei kuitenkaan vastannut riittävää vakavuusastetta. EIT katsoi asiassa loukatun 14 artiklan syrjinnän kieltoa luettuna yhdessä yksityiselämän suojaa koskevan 8 artiklan kanssa ja totesi, että ratkaisussa ei ollut asianmukaisesti tasapainotettu eri intressejä ja että valtion olisi tullut tehdä valittajan kohdalla poikkeus.

EIT on ensimmäistä kertaa kehitysvammaisen tytön raiskausta hoitolaitoksessa koskevassa tapauksessa *X ja Y v. Alankomaat* (26.3.1985) todennut Euroopan ihmisoikeussopimuksen luovan valtioille velvollisuuden turvata oikeuksien toteutuminen myös yksityisten henkilöiden välillä.

EIT on antanut myös muita yleissopimuksen alaan liittyviä tuomioita esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3, 5, 6 ja 8 artiklan osalta.

Vankilaolosuhteita koskevassa tapauksessa *D.G. v. Puola* (12.2.2013) EIT on todennut halventavaksi kohteluksi fyysisesti vammaisen henkilön pitämisen hänen terveydentilaansa nähden epäsovivissa olosuhteissa ja pakottamisen turvautumaan sellitovereidensa apuun esimerkiksi pukeutumisessa tai peseytymisessä. Tapauksessa *Stanev v. Bulgaria* (17.1.2012) puutteet mielenterveysongelmista kärsivän henkilön hoitokodin olosuhteissa todettiin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan mukaisen halventavan kohtelun kiellon vastaisiksi. Tapauksessa *S.H.H. v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (29.1.2013) oli kyse vakavasti vammaisen henkilön karkottamisesta Afganistaniin. EIT totesi, ettei vammaisen henkilö olisi alkuperämaassa huonommassa asemassa kuin muutenkaan siellä oleskelevat vammaiset henkilöt. Pelkästään se, että henkilöllä on vamma, ei oikeuta turvapaikkaan valtiossa, jossa olisi mahdollisesti tarjolla parempaa terveydenhuoltoa.

Tapauksessa *D.D. v. Liettua* (14.2.2012) oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen koskevan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan katsottiin soveltuvan, kun mielisairaudesta kärsivä valittaja oli sijoitettu hoitokotiin tahtonsa vastaisesti. Valittajan liikkuminen hoitokodissa oli kontrolloitua ja häneen oli sovellettu lyhytaikaisia rajoitustoimenpiteitä kuten kiinnisittomista. Samoin 5 artiklaa katsottiin loukatun yllä mainitussa tapauksessa *Stanev v. Bulgaria*, jossa valittaja muun muassa haettiin poliisivoimin takaisin laitokseen. Kyseisessä tapauksessa otettiin kantaa myös holhousjärjestelmiin liittyviin kysymyksiin ja todettiin Bulgarian holhouslainsäädännön rikkovan 6 artiklan mukaista oikeutta oikeudenmukaiseen

oikeudenkäyntiin, koska vammaisen henkilö ei voinut riitauttaa pitämistään sosiaalihuollon toimintayksikössä eikä siellä tapahtunutta halventavaa kohteluaan ilman holhoojan lupaa.

Tapauksessa *Z.H. v. Unkari* (8.11.2012) luku- ja viittomakielentaidotonta kehitysvammaista kuuroa henkilöä oli pidetty vankeudessa lähes kolme kuukautta. EIT totesi 3 artiklan loukkauksen ottaen huomioon valittajan vammaisuuteen liittyvän eristäytymisen ja avuttomuuden tunteen sekä hänen ymmärtämättömyytensä omasta tilanteestaan ja vankeusrangaistuksestaan, jotka olivat omiaan aiheuttamaan ahdistusta ja alemmuudentunnetta erityisesti huomioiden sen, että hänet oli erotettu ainoasta henkilöstä, jonka kanssa hän kykeni kommunikoidaan. Samassa tapauksessa EIT katsoi myös 5 artiklaa loukatun, sillä viranomaiset eivät olleet ryhtyneet tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta valittaja olisi saanut riittävää tietoa saamansa vankeusrangaistuksen perusteista ja valitusmahdollisuuksistaan ymmärtämällään tavalla.

Tapauksessa *B. v. Romania* (19.2.2013) EIT korosti vammaisten henkilöiden oikeutta korotettuun perhe-elämän suojaan. Tapauksessa oli kyse mielenterveyshäiriöstä kärsivän henkilön sairaalaan eristämisestä ja hänen lastensa huostaanottomenettelyn asianmukaisuudesta. EIT totesi, että valittajalla oli tapahtuma-aikaan ollut vaikea psyykinen sairaus. Hänet oli todettu vammaiseksi ja työkyvyttömäksi vuonna 1996 ja hän oli sen jälkeen ollut psykiatrisissa hoitolaitoksissa useita kertoja. Tästä huolimatta hänen kohdallaan ei päätöksentekomenettelyssä ollut ryhdytty erityisiin toimenpiteisiin. Valittajalle ei ollut määrätty viran puolesta avustajaa taikka edunvalvojaa huostaanottoa koskevaan menettelyyn. Hän ei itse ollut vammaisuutensa vuoksi kyennyt tehokkaasti osallistumaan menettelyyn eikä ajamaan siinä omia etujaan. Mikään tapauksessa ei EIT:n mukaan osoittanut, että sosiaalityöntekijät olisivat pitäneet tiiviisti yhteyttä valittajaan, mikä olisi EIT:n mukaan ollut paras tapa kuulla häntä huostaanoton osalta. EIT totesi valittajan perhe-elämän suojaa loukatun.

Euroopan sosiaalisen peruskirjan (SopS 43–44/1991) lisäpöytäkirja järjestökantelujen järjestelmästä (SopS 75–76/1998) antaa tietyt edellytykset täyttävälle kansainvälisille työnantaja- ja työntekijäjärjestöille sekä kansainvälisille kansalaisjärjestöille mahdollisuuden tehdä kanteluja sosiaalisen peruskirjan määräysten soveltamisesta. Suomi on ainoana maana tunnustanut myös lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaisen kansallisten kansalaisjärjestöjen oikeuden tehdä järjestökanteluja sitä vastaan. Vuonna 1961 tehty Euroopan sosiaalinen peruskirja uudistettiin vuonna 1996 tehdyllä uudistetulla Euroopan sosiaalisella peruskirjalla (SopS 78–80/2002).

Uudistettu sosiaalinen peruskirja sisältää määräyksiä vammaisten henkilöiden oikeuksista. Sen 15 artiklassa määrätään vammaisten henkilöiden oikeudesta itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja osallistumisesta yhteiskunnalliseen elämään. Sosiaalisen peruskirjan 15 artiklan 2 kohdassa sopimuspuolet sitoutuvat edistämään vammaisten henkilöiden työhön pääsyä kaikin sellaisin keinoin, jotka kannustavat työnantajia ottamaan palvelukseensa ja pitämään palveluksessaan vammaisia työntekijöitä normaalissa työympäristössä ja sovittamaan työolot vammaisten tarpeisiin tai, jollei se ole mahdollista vammasta johtuen, järjestämään tai luomaan suojatyötä vammaisuuden edellyttämällä tavalla.

Myös useilla muilla peruskirjan määräyksillä on merkitystä vammaisten henkilöiden oikeuksien kannalta.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on antanut muutamia vammaisten oikeuksiin liittyviä ratkaisuja sosiaalisen peruskirjan määräysten soveltamisesta tehtyihin järjestökanteluihin. Järjestökantelua *International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgia* (18.3.2013) koskevassa ratkaisussaan komitea totesi, että toisista riippuvaisten vammaisten henkilöiden asumispaikkojen ja hoidon puute ei takaa heille ja heidän perheilleen pääsyä sosiaalipalveluihin ja sosiaaliturvaan sosiaalisen peruskirjan turvaamalla tavalla.

Euroopan neuvostossa on tehty vammaispoliittinen toimintaohjelma vuosille 2006–2015. Sen keskeisiä periaatteita ovat syrjinnän vastaisuus ja ihmisoikeusnäkökulma sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet ja osallistuminen. Toimintaohjelma sisältää 15 toimenpidettä muun muassa osallistumisesta poliittiseen, julkiseen ja kulttuurielämään, tiedonsaannista ja viestinnästä, työllisyydestä sekä fyysisestä esteettömyydestä ja kuljetuksista.

Vammaispoliittisen toimintaohjelman lisäksi Euroopan neuvosto on antanut useita suosituksia, päätöslauselmia ja julistuksia, jotka koskevat vammaisia henkilöitä ja heidän asemaansa.

2.3 Euroopan unioni

Euroopan unioni (jäljempänä EU) allekirjoitti yleissopimuksen 30 päivänä maaliskuuta 2007 ja teki 26 päivänä marraskuuta 2009 päätöksen vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen tekemisestä (neuvoston päätös 2010/48/EY). Yleissopimus tuli voimaan EU:n osalta 22 päivänä tammikuuta 2011. EU ei ole liittynyt valinnaiseen pöytäkirjaan. Eduskunnan hyväksyttäväksi esitetään yleissopimus siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan. Valinnaisen pöytäkirjan yksilövalitusmekanismi ja tutkintamenettely tulevat sovellettavaksi vain sellaisten yleissopimuksen sopimusvelvoitteiden loukkausten osalta, jotka kuuluvat Suomen toimivaltaan.

EU on sitoutunut yleissopimukseen toimivaltaansa kuuluvien osin, mistä on tarkemmin määrätty päätöksen liitteessä olevassa julistuksessa unionin toimivallasta yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Julistuksen mukaan unionilla on yksinomainen toimivalta valtiontuen yhteismarkkinoille soveltuvuuden ja yhteisen tullitariffin osalta. Siltä osin kuin yleissopimuksen määräykset vaikuttavat unionin lainsäädännön säännöksiin, unionilla on yksinomainen toimivalta hyväksyä tällaiset velvoitteet oman julkishallintonsa osalta.

Jaettua toimivaltaa jäsenvaltioiden kanssa unioni käyttää vammaisuuteen perustuvan syrjinnän torjumista koskevissa toimitissa, tavaroiden, henkilöiden, palvelujen ja pääoman vapaata liikkuvuutta, maataloutta, rautatie-, maantie-, meri- ja lentoliikennettä, verotusta, sisämarkkinoita, miesten ja naisten samapalkkaisuutta ja tilastoja koskevissa asioissa sekä Euroopan laajuisia verkkoja koskevassa politiikassa.

Julistukseen liittyvässä lisäyksessä luetellaan tarkemmin yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvia unionin säädöksiä. Säädökset koskevat muun muassa esteettömyyttä ja saavutettavuutta, itsenäistä elämistä ja sosiaalista osallisuutta, työtä ja työllistymistä, henkilökohtaista liikkumista, tiedon saatavuutta, tilastoja ja tiedonkeruuta sekä kansainvälistä yhteistyötä. Säädöksistä johtuvan unionin toimivallan laajuus on arvioitava kunkin säädöksen täsmällisten säännösten mukaisesti ja erityisesti sen perusteella, missä määrin niissä säädetään yhteisiä sääntöjä, joihin yleissopimuksen määräykset vaikuttavat.

Työllisyysstrategiaa, koulutuksen kehittämistä, ammatillista koulutusta, taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuuden lujittamista, kehitysyhteistyötä ja taloudellista, teknistä ja rahoitusyhteistyötä kolmansien maiden kanssa koskevat EU-politiikat voivat myös olla julistuksen mukaan merkityksellisiä yleissopimuksen kannalta.

Eduskunnan hyväksyttäväksi esitetään yleissopimus siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan. Valinnaisen pöytäkirjan yksilövalitusmekanismi ja tutkintamenettely tulevat sovellettavaksi vain sellaisten yleissopimuksen sopimusvelvoitteiden loukkausten osalta, jotka kuuluvat Suomen toimivaltaan.

Neuvosto, jäsenvaltiot ja komissio ovat tehneet myös käytännesäännöt sisäisistä järjestelyistä yleissopimuksen täytäntöönpanoa varten EU:ssa ja EU:n edustamista varten (2010/C 340/08). Käytännesäännöissä vahvistetaan neuvoston, jäsenvaltioiden ja komission väliset järjestelyt yhteistyöstä yleissopimuksen täytäntöönpanon eri aloilla. Käytännesääntöjä sovelletaan yleissopimuksella perustettujen elinten kokouksien valmisteluun ja niihin osallistumiseen. Käytännesäännöissä määrätään yleissopimukseen liittyvästä seurannasta ja raportoinnista. Käytännesäännöissä myös määrätään yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaisen yhteystahon toimintaa koskevista yksityiskohdista. EU:ssa yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaisena yhteystahona toimii komissio. Puolestaan yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisessa rakenteessa mukana ovat Euroopan parlamentin vetoamuskomitea, Euroopan oikeusasiamies, EU:n perusoikeusvirasto, komissio ja kansalaisjärjestö *European Disability Forum*.

EU on tehnyt varauman yleissopimuksen 27 artiklan 1 kohdan osalta. EU on jättänyt jäsenvaltioille mahdollisuuden tehdä omia varauksiaan siltä osin kuin yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista annetun neuvoston direktiivin (2000/78/EY) 3 artiklan 4 kohdassa annetaan oikeus jättää vammaisuuteen perustuva syrjinnän kielto direktiivin soveltamisalan ulkopuolelle, kun on kyse työstä puolustusvoimien palveluksessa.

EU:n jäsenvaltioista Suomi, Irlanti ja Alankomaat eivät ole toistaiseksi ratifioineet yleissopimusta. Valinnaisen pöytäkirjan sopimuspuolina eivät EU:n jäsenvaltioista ole toistaiseksi Suomi, Irlanti, Alankomaat, Tšekki, Romania, Bulgaria, Puola ja Tanska.

EU:n perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään kaikki sellainen syrjintä, joka perustuu vammaisuuteen. Perusoikeuskirjan 26 artiklaan on otettu myös erityinen säännös vammaisten henkilöiden oikeuksista. Siinä todetaan unionin tunnustavan vammaisten henkilöiden oikeuden päästä osallisiksi toimenpiteistä, joilla edistetään heidän itsenäistä elämäänsä,

yhteiskunnallista ja ammatillista sopeutumistaan sekä osallistumistaan yhteiskunnalliseen elämään, sekä kunnioittavan tätä oikeutta.

Neuvoston direktiivi 2000/78/EY yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista, (jäljempänä työsyryntädirektiivi) vahvistaa yleiset puitteet muun muassa vammaisuuteen, perustuvan syrjinnän torjumiselle työssä ja ammatissa yhdenvertaisen kohtelun periaatteen toteuttamiseksi jäsenvaltioissa. Direktiivin tavoitteena on eriarvoisuuden poistaminen ja yhtäläisten mahdollisuuksien turvaaminen työelämässä.

Työsyryntädirektiivin säännöksiä sovelletaan kaikkiin henkilöihin sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, julkisyhteisöt mukaan lukien, muun muassa silloin, kun kysymyksessä ovat työn tai itsenäisen ammatin harjoittamista koskevat edellytykset, ammatillisen ohjauksen, ammatillisen koulutuksen, ammatillisen erikoistumiskoulutuksen ja uudelleenkoulutuksen saanti, työolot ja -ehdot, jäsenyys ja toiminta työntekijä- tai työnantajajärjestössä tai muussa järjestössä, jonka jäsenillä on tietty ammatti.

EU on tehnyt vammaisstrategian vuosille 2010–2020. Strategialla pyritään siihen, että vammaiset henkilöt voivat käyttää täysipainoisesti oikeuksiaan EU:ssa. Strategialla lisätään tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista ja pyritään työskentelemään vammaisten henkilöiden osallistumista hankaloittavien esteiden poistamiseksi.

Euroopan unionin puitteissa on annettu myös useita päätöslausemia vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Myös Euroopan unionin tuomioistuin on antanut yleissopimuksen alaan liittyviä tuomioita. Esimerkiksi yhdistetyissä asioissa C-335/11 ja C-337/11 annetussa tuomiossa (11.4.2013) unionin tuomioistuin totesi, että yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista annetussa neuvoston direktiivissä 2000/78/EY tarkoitettua vammaisuuden käsitettä on tulkittava siten, että se kattaa lääkärin parantuvaksi tai parantumattomaksi diagnosoiman sairauden aiheuttaman tilan silloin, kun sairaus aiheuttaa muun muassa fyysisistä, henkisistä tai psyykkisistä vaurioista johtuvan rajoitteen, joka vuorovaikutuksessa erilaisten muiden esteiden kanssa voi estää asianomaisen henkilön täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen työelämää muiden työntekijöiden kanssa, ja kun tämä rajoite on pitkäaikainen. Tuomioistuin katsoi, että työajan lyhentämistä voidaan pitää kohtuullisena mukautuksena, mutta jätti kansallisen tuomioistuimen arvioitavaksi aiheutuuko tästä työnantajalle kohtuuton rasite.

2.4 Nykytilan arviointi

Maailman terveysjärjestön mukaan maailmassa on arviolta yli miljardi vammaista henkilöä, mikä vastaa noin 15 prosenttia koko maailman väestöstä. Suomessa tarkkoja tilastoja vammaisten henkilöiden lukumäärästä ei ole olemassa, mutta arvioita saadaan esimerkiksi vammaispalveluja saavien henkilöiden lukumäärästä. Vammaisuus ei kuitenkaan välttämättä edellytä erityispalvelujen käyttöä. Myös esteettömyyden ja saavutettavuuden lisääntyminen vähentää erityispalvelujen käyttöä.

Vammaispalvelulain mukaisia palveluja käyttävien henkilöiden määrää on vaikea määritellä, koska vammaispalveluihin oikeutetuista ja päätöksen saaneista asiakkaista osa käyttää vain yhtä palvelumuotoa, osa useampaa.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen syksyllä 2012 tekemän kuntakyselyn vastausten perusteella noin 2 prosenttia väestöstä on vammaispalvelujen ja/tai kehitysvammopalvelujen piirissä. Koko maahan suhteutettuna saadaan vammaispalvelujen ja/tai kehitysvammopalvelujen asiakasmääräksi siten arviolta 100 000–110 000 henkilöä. Heistä kehitysvammalain palvelujen piirissä on noin 23 prosenttia, joka on vajaat 0,5 prosenttia kokonaisväestöstä eli 23 000–25 000 henkilöä.

Sekä vammaispalvelulain että kehitysvammalain perusteella palveluja saavien henkilöiden määrät vaihtelevat merkittävästi kunnittain. Vammaispalvelulain ollessa ensisijainen suhteessa kehitysvammalakiin voidaan olettaa, että hyvin monet kehitysvammalain perusteella palveluja saavat ovat myös vammaispalvelulain mukaisia palveluita. Erityisesti kuljetuspalvelujen käyttö koskee kaikkia vammaaryhmiä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastojen mukaan vaikeavammaisten kuljetuspalvelujen saajia oli vuoden 2012 aikana hieman yli 100 000 henkilöä. Kyse on siis merkittävästä henkilöryhmästä, joiden oikeuksia yleissopimuksen määräykset koskettavat.

Kansaneläkelaitoksen vammaisetuuden saajia oli vuonna 2012 yhteensä 303 842 henkilöä, joista alle 16-vuotiaan vammaistukea sai 34 525, yli 16-vuotiaan vammaistukea 10 504, eläkkeensaajan hoitotukea 229 935 ja ruokavaliokorvauksia 31 283 henkilöä.

Yleissopimus edellyttää sopimuspuolten tekemän kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset toimet siinä tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi. Yleissopimuksen ratifiointi edellyttää vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen kohdistuvia rajoituksia koskevien säännösten uudistamista. Tämä on osa itsemääräämisoikeushankkeen tehtävänantoa. Yleissopimuksen ratifiointi edellyttää myös eräitä tarkistuksia yhdenvertaisuuslainsäädäntöön. Tarkoituksena on, että yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistuksessa kohtuullisten mukautusten epäminen määritellään syrjinnäksi ja velvollisuutta tehdä kohtuullisia mukautuksia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi laajennetaan.

Vammaisten henkilöiden tosiasiallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden kohtelussa on kuitenkin edelleen puutteita. Yhteiskunnan rakenteelliset esteet, tiedon puute ja paikalliset erot vammaispolitiikan toteuttamisessa estävät vammaisia henkilöitä käyttämästä täysimääräisesti heidän yhteiskunnallisia oikeuksiaan, vapauksiaan ja velvollisuuksiaan kaikkina ikäkausina.

Euroopan komissio julkaisi vuonna 2012 syrjintää koskevan Eurobarometrin (Eurobarometri 77.4.). Eurobarometritutkimuksen suomalaisvastaajista 42 prosenttia katsoi, että vammaisuudesta johtuva syrjintä on yleistä. Vastaajista 51 prosenttia piti vammaisuutta haittana työhönottotilanteessa.

YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on vuonna 2008 esittänyt huolensa vammaisten naisten kohtaamasta moninkertaisesta syrjinnästä muun muassa koulutukseen ja työhön pääsyssä, terveydenhuollon palveluissa ja suojelemisessa väkivallalta. Komitean mukaan valitettavaa on, ettei riittävää tietoa ja tilastoja ole saatavilla vammaisten naisten asemasta. YK:n lapsen oikeuksien komitea on puolestaan vuonna 2011 katsonut, ettei vammaisten lasten elinoloista ole käytettävissä tarpeeksi tietoa.

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muiznieks ilmaisi vuonna 2012 Suomea koskevassa raportissaan huolensa siitä, että vammaiset ovat olleet Suomessa paitsi syrjinnän myös syrjintärिकosten kohteena. Vuonna 2010 tehtiin 21 rikosilmoitusta viharikoksista, joiden perusteena oli uhrin vammaisuus. Ihmisoikeusvaltuutettu kiinnitti huomiota myös siihen, ettei Suomen nykyinen yhdenvertaisuuslainsäädäntö kata vammaisuuden perusteella tapahtuvaa syrjintää sosiaali- ja terveyspalveluissa, sosiaaliturvassa, asumisessa eikä tuotteiden ja palvelujen saatavuudessa. Vaikka työnantajilla on velvollisuus mukauttaa työolosuhteita kohtuullisesti, velvoitteen vaikutukset ovat melko vähäiset, koska työnantajilla ja viranomaisilla ei ole asiasta riittävästi tietoa. Ihmisoikeusvaltuutettu kiinnitti huomiota myös siihen, että Suomessa ei ole riippumatonta toimielintä, joka valvoisi vammaisten yhdenvertaista kohtelua.

Muun muassa edellä esiin nostettuihin epäkohtiin on pyritty puuttumaan myös vammaispoliittisella ohjelmalla ja siinä mainituilla toimenpiteillä.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1 Tavoitteet

Yleissopimuksen tavoitteena on taata vammaisille henkilöille kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Yleissopimuksen soveltamisala on hyvin laaja sisältäen kaikki elämänalueet ja sen tarkoituksena on mahdollistaa vammaisille henkilöille heidän itsemääräämisoikeutensa kunnioittaminen, syrjimättömyys ja täysimääräinen osallistuminen yhteiskuntaan esteettömällä ja saavutettavalla tavalla.

Valinnaisen pöytäkirjan tavoitteena on vahvistaa yleissopimuksella tunnustettujen ihmisoikeuksien suojaa perustamalla yksilövalitusjärjestelmän sekä mahdollistamalla komitean omasta aloitteesta tapahtuvan tutkintamenettelyn.

Hallituksen esityksen tavoitteena on saattaa yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja Suomen osalta voimaan. Eduskunnan hyväksyttäväksi esitetään yleissopimus siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan. Valinnaisen pöytäkirjan yksilövalitusmekanismi ja tutkintamenettely tulevat sovellettavaksi vain sellaisten yleissopimuksen sopimusvelvoitteiden loukkausten osalta, jotka kuuluvat Suomen toimivaltaan.

Esitys sisältää myös ehdotuksen niin sanotuksi blankettilaiksi, jolla saatetaan voimaan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset. Tavoitteena on myös antaa tarvittavat säännökset yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisten tehtävien hoitoa varten.

3.2 Toteuttamisvaihtoehdot

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ratifioinnin edellytyksiä käsittelevä työryhmä harkitsi laajasti erilaisia malleja 33 artiklan mukaisten kansallisten täytäntöönpano- ja seurantatehtävien hoitoa varten.

Yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaiseksi yhteystahoksi ehdotettiin työryhmässä muun muassa sosiaali- ja terveysministeriötä, valtakunnallista vammaisneuvostoa sekä ulkoasiainministeriötä ja sosiaali- ja terveysministeriötä yhdessä. Työryhmässä nähtiin tärkeänä yhteystahon olevan ministeriötasolla hallituksen vastatessa yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Artiklassa myös todetaan, että sopimuspuolet nimeävät hallitusorganisaation mukaisesti yhden tai useamman yhteystahon. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa jo tällä hetkellä useista yhteystaholle kuuluvien tehtävien hoidosta. Ulkoasiainministeriö puolestaan vastaa ihmisoikeussopimusten määräaikaisraportointitehtävistä ja tämän takia nähtiin tarpeelliseksi nimetä myös ulkoasiainministeriö yhdeksi yhteystahoksi. Työryhmässä nousi esiin vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallistuminen yhteystahon toimintaan.

Yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaisen koordinaatiojärjestelmän perustaminen arvioitiin työryhmässä tärkeäksi yleissopimuksen täytäntöönpanon helpottamiseksi ja yhteistyön lisäämiseksi. Koordinaatioelimen perustaminen nykyisen valtakunnallisen vammaisneuvoston tilalle nähtiin hyvänä ratkaisuna ottaen huomioon valtakunnallisen vammaisneuvoston nykyisen roolin viranomaisten ja järjestöjen yhteistyöelimenä sekä sen toiminnallisen yhteyden sosiaali- ja terveysministeriön kanssa.

Yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisen rakenteen tehtäviä ehdotettiin työryhmässä annettavaksi muun muassa Ihmisoikeuskeskukselle, eduskunnan oikeusasiamiehelle, yhdenvertaisuusvaltuutetulle ja valtakunnalliselle vammaisneuvostolle. Myös vammaisvaltuutetun virkaa ehdotettiin perustettavaksi. Viimeksi mainittua vaihtoehtoa ei kuitenkaan nähty mahdolliseksi, sillä jo olemassa olevien rakenteiden hyödyntäminen nähtiin tärkeäksi. Valtakunnallisen vammaisneuvoston osalta ongelmalliseksi nähtiin itsenäisyyden ja riippumattomuuden sekä Pariisin periaatteiden täyttyminen.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun osalta työryhmässä katsottiin yhdenvertaisuusvaltuutetun mandaatin kattavan hyvin yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysnäkökulman. Yleissopimuksen todettiin kuitenkin kattavan vammaisten henkilöiden oikeudet tätä laajemmin.

Työryhmässä esitettiin myös 33 artiklan 2 kohdan mukaisten tehtävien hajuttamista usealle eri taholle. Työryhmässä nähtiin kuitenkin tärkeänä osoittaa tehtävät selkeästi tietyille taholle.

Muut toimielimet täydentäisivät omalta osaltaan vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämistä, suojelua ja seurantaan toimialansa puitteissa.

Työryhmän näkemyksen mukaan yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaiset tehtävät soveltuisivat luonnostaan eduskunnan oikeusasiamiehen ja Ihmisoikeuskeskuksen tehtäviin. Hallituksen esityksessä laeiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetun lain muuttamiseksi (HE 205/2010 vp) katsottiin 33 artiklan 2 kohdan mukaisten tehtävien sijoittuvan luonnollisesti perustettavan Ihmisoikeuskeskuksen laajaan toimenkuvaan. Eduskunnan oikeusasiamies ja Ihmisoikeuskeskus eivät kumpikaan voi kuitenkaan itsenäisesti ottaa tehtäviä hoidettavakseen. Kansallinen ihmisoikeusinstituutio, joka muodostuu eduskunnan oikeusasiamiehestä, Ihmisoikeuskeskuksesta ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnasta, on perustettu täyttämään Pariisin periaatteet. Työryhmä katsoi hyvänä ratkaisuna osoittaa tehtävät kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle kokonaisuudessaan ottaen huomioon myös yleissopimuksen 33 artiklan 3 kohdan, jonka mukaan kansalaisyhteiskunta ja erityisesti vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt on osallistettava seurantamenettelyyn täysimääräisesti. Tämä saataisiin työryhmän näkemyksen mukaan toteutettua parhaiten perustamalla erillinen vammaisjaosto ihmisoikeusvaltuuskunnan alle. Ihmisoikeusvaltuuskunnan kautta varmistettaisiin myös yhteistyö tulevan yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa. Huolena työryhmässä on tältä osin noussut esiin henkilöstöresurssien riittämättömyys erityisesti Ihmisoikeuskeskuksessa sekä työelämäkysymysten seuranta.

Työryhmässä on pohdittu erikseen vammaisten henkilöiden osallistamista työelämäkysymysten seurantaan. Työryhmän näkemyksen mukaan vammaisten henkilöiden osallistaminen vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon seurantaan työelämäkysymysten osalta voitaisiin toteuttaa esimerkiksi siten, että sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosaston yhteydessä toimivan kolmikantaisen elimen eli työsuojeluneuvottelukunnan yhteyteen perustettaisiin uusi jaosto joko vammaisten henkilöiden oikeuksien tai laajemmin syrjäntäasioiden käsittelyä varten. Vaihtoehtoisena mallina on esitetty näiden kysymysten käsittelyä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä nykyisin toimivan valtakunnallisen vammaisneuvoston tilalle perustettavassa uudessa koordinaatioelimessä, jossa jäseninä olisivat sekä työmarkkina- että vammaisjärjestöt. Työryhmä ei alustavan näkemyksensä mukaan kannattanut tällaista järjestelyä, sillä uuden koordinaatioelimen tehtävät nähtiin tärkeänä pitää erillään 33 artiklan 2 kohdan mukaisista tehtävistä. Asia jätettiin jatkoselvittelyyn varaan muun muassa lausunnoista saatavien kommenttien ja tietojen pohjalta.

Huomiota tulee kuitenkin kiinnittää siihen, että työsuojeluasioissa eduskunnan oikeusasiamies valvoo, onko aluehallintoviraston työsuojelun vastuualue käsittelyt ja ratkaisut työsuojeluasian toimivaltansa ja harkintavaltansa puitteissa. Tätä kautta myös yksityiseen työnantajaan kohdistetut syrjintävaihteet tulevat välillisesti tietoon silloin, jos kanteluissa väitetään, että yhdenvertaisuuslakia valvova aluehallintovirasto olisi menetellyt lainvastaisesti valvontatehtävässään. Työelämän osalta oikeusasiamies voi myös ottaa omana aloitteena

tutkittavakseen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueen suorittaman työsuojeluvalvonnan.

3.3 Keskeiset ehdotukset

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että eduskunta hyväksyisi vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen, siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan ja yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan sekä lain yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lain eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

Esityksessä ehdotetaan, että yleissopimuksen 33 artiklan mukaisina yhteystahoina toimisivat ulkoasiainministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö. Lisäksi siinä ehdotetaan 33 artiklan mukaisen koordinaatiomekanismin nimeämistä. Koordinaatiotehtävä osoitettaisiin sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustettavalle uudelle koordinaatioelimelle, joka korvaisi ministeriön yhteydessä nykyisin toimivan valtakunnallisen vammaisneuvoston. Koordinaatiojärjestelmästä nimetty kansalaisjärjestön edustaja osallistuisi yhteystahon toimintaan. Yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaiselle rakenteelle kuuluvat tehtävät annettaisiin kansallisen ihmisoikeusinstituution hoidettavaksi, miltä osin esityksessä ehdotetaan muutettavan eduskunnan oikeusasiamiehestä annettua lakia lisäämällä siihen 3 b luku, jossa säädettäisiin kansallisesta ihmisoikeusinstituutiosta.

4 Esityksen vaikutukset

4.1 Vaikutukset yksilön asemaan

Yleissopimuksella vahvistetaan valtion velvollisuutta toimia vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseksi. Yleissopimuksella vahvistetaan vammaisten henkilöiden suojaa syrjinnältä ja edistetään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta. Yleissopimuksella parannetaan yksilöiden oikeusturvaa ja edistetään vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja sen kunnioittamista.

Yleissopimuksella lisätään myös tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista, mikä parantaa heidän mahdollisuuksiaan osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Tietoisuuden lisäämisellä vaikutetaan asenteiden muutoksen kautta yksilön asemaan. Yleissopimus lisää myös vammaisten henkilöiden tietoisuutta omista oikeuksistaan.

Esteettömyyttä ja saavutettavuutta lisäämällä edistetään vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia saada palveluja sekä osallistua koulutukseen, työelämään ja kaikkeen yhteiskunnan toimintaan. Esteettömyys ja saavutettavuus lisäävät täten vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta.

Kohtuulliset mukautukset edistävät vammaisten henkilöiden mahdollisuutta yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisten kanssa sekä mahdollisuutta saada koulutusta, työtä ja yleisesti saatavilla olevia palveluja. Kohtuullisten mukautusten epääminen määrittellään yleissopimuksessa syrjinnäksi, mikä parantaa yksilön oikeusturvaa.

Yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisen rakenteen avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanoa kansallisesti. Rakenteen avulla lisätään yksilön oikeusturvaa sekä edistetään tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Valinnaisella pöytäkirjalla vahvistetaan yksilöiden oikeusturvaa mahdollistamalla yksilövalitusten tekeminen vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle. Komitean valituksista antamien kannanottojen ja suositusten tarkoituksena on parantaa valittajana olevien yksilöiden asemaa. Niillä samoin kuin komitean suorittaman tutkintamenettelyn tuloksilla saattaa olla välillisiä vaikutuksia myös muiden yksilöiden asemaan mahdollisten lainsäädännön ja käytänteiden muutosten kautta.

4.2 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Yleissopimuksen ratifioinnilla on tärkeä periaatteellinen merkitys vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseksi ja kunnioittamiseksi. Esityksellä vahvistetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien asemaa oikeudellisesti velvoittavina ihmisoikeuksina sekä edistetään heidän ihmisoikeuksiensa toteuttamista. Esityksellä lisätään myös yleistä tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista, minkä voidaan arvioida edistävän heidän yhdenvertaisuuttaan yhteiskunnassa.

Yleissopimus edellyttää vammaisten henkilöiden osallistamista heitä koskevaan päätöksentekoon. Vammaisten henkilöiden osallistaminen mukaan heitä koskevaan päätöksentekoon sekä 33 artiklan mukainen rakenne, jolla edistetään, seurataan ja suojellaan vammaisten henkilöiden oikeuksia, lisäävät tietoisuutta yhteiskunnassa vammaisten henkilöiden oikeuksista ja edesauttavat oikeanlaisten palvelujen tarjoamista heille.

Yleissopimuksen yleiset velvoitteet sekä useat artiklamääräykset vahvistavat vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta. Myös valmisteilla oleva itsemääräämisoikeuden edistämistä koskeva lainsäädäntö tähtää tähän. Valtakunnallisesti hyväksytyt tavoitteet kehitysvammaisten henkilöiden laitoshoidon purkamisesta ja myös vaikeimmin vammaisten henkilöiden asumisen ja palvelujen järjestämisestä lähiyhteisössä vahvistavat vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, itsemääräämisoikeutta sekä osallisuutta yhteiskunnan eri toimintoihin. Itsemääräämisoikeuden edistäminen ja laitoshoidosta poissiirtyminen itsenäisen elämän tukemiseen suuntaan voi vaatia uudenlaisia itsenäisen elämän mahdollistavia tai itsenäistä elämää tukevia yksilöllisiä palveluja ja palvelujen suuntaamista kotona tarjottaviin palveluihin.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämällä parannetaan heidän mahdollisuuttaan osallistua koulutukseen ja työelämään, mikä edistäisi osaltaan muun muassa pyrkimystä

työurien pidentämiseen. Työllistymistä tukevilla toimilla voidaan edistää vammaisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksia.

Yleissopimuksen kansainvälinen valvontajärjestelmä tehostaa sopimusmääräysten täytäntöönpanoa. Valinnaisen pöytäkirjan mahdollistaman valitusmenettelyn voimaantulo täydentää myös ihmisoikeuksien kansainvälistä valvontaa.

4.3 Taloudelliset vaikutukset

Yleissopimuksen ratifioinnista aiheutuu taloudellisia vaikutuksia pitkällä ja lyhyellä aikavälillä. Eniten taloudellisia vaikutuksia aiheutuu 33 artiklan mukaisen rakenteen ylläpitämisestä.

Yleissopimuksen 33 artiklan mukaisten yhteystahojen tehtävät yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyvissä asioissa hoidetaan nykyisten viranomaisresurssien puitteissa. Yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaiselle koordinaatiojärjestelmälle ja 33 artiklan 2 kohdan mukaiselle rakenteelle kuuluvat tehtävät edellyttävät lisäresursseja.

Koordinaatiojärjestelmän osalta henkilöstötarpeet olisivat yhteensä 3,5 henkilötyövuotta. Tämä sisältäisi vammaispoliittisen erityisasiantuntijan, lakimiehen, erityisasiantuntijan/viestintäkoordinaattorin ja osa-aikaisen toimistosihteerin tehtävät.

Resurssit koordinaatioelimen toimintaan otettaisiin lakkautettavasta valtakunnallisesta vammaisneuvostosta. Valtakunnallisessa vammaisneuvostossa työskentelee tällä hetkellä yksi päätoiminen pääsihteerin, osa-aikainen suunnittelija ja osa-aikainen osastosihteerin. Puolikas osastosihteerin vakanssi on tällä hetkellä täyttämättä, joten valtakunnallisen vammaisneuvoston nykyiset henkilöstöresurssit ovat yhteensä 2,5 henkilötyövuotta. Muutos edellyttää, että käyttämätön osastosihteerin puolikas virka muutetaan erityisasiantuntijaksi, mikä lisäisi palkkakustannuksia jonkin verran. Uutena resurssitarpeena olisi yksi kokopäiväinen juristi.

Esityksessä ehdotetaan 33 artiklan 2 kohdan mukaisten tehtävien antamista kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle. Instituutio koostuu eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta, Ihmisoikeuskeskuksesta, sekä sen ihmisoikeusvaltuuskunnasta. Artiklan mukaisia tehtäviä ei voida tarkoituksenmukaisella tavalla hoitaa tehtäviä uudelleen järjestelemällä tai priorisoimalla, vaan lisäresursseja tarvitaan lisää sekä eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan että Ihmisoikeuskeskukseen ennakoitavissa olevan työmäärän lisäyksen vuoksi.

Yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisen rakenteen osalta uusiksi resurssitarpeiksi arvioidaan 4 henkilötyövuotta. Tämä sisältäisi esittelijän, vammaisoikeuden erityisasiantuntijan, tiedottajan/viestintäkoordinaattorin sekä toimistosihteerin tehtävät.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa vammaissopimuksen alaan liittyviä kanteluja voi olla kaikissa asiaryhmissä ja ne käsitellään nykyisin eri asiakokonaisuuksien yhteydessä. Kantelut voivat liittyä niin ympäristöasioihin, kunnalliseen päätöksentekoon, sosiaali- ja terveydenhuoltoon, koulutukseen, liikenteeseen ja viestintään tai ne voivat olla suoraan

vammaispalveluihin liittyviä kanteluita. Oikeusasiamiehen kansliassa resurssitarpeena on yksi esittelijän virka. Esittelijän tehtävänä olisi muun muassa valmistella ja esitellä vammaissopimuksen alaan liittyviä kanteluita, osallistua tarkastustoimintaan ja huolehtia sopimuksen edellyttämien vammaisten henkilöiden edustajien osallistamisesta tarkastuksiin sekä osallistua sopimuksen täytäntöönpanon seurantaan ja edistämiseen.

Ihmisoikeuskeskuksessa resurssitarpeena on kolme uutta virkaa. Virat sisältäisivät vammaisoikeuden erityisasiantuntijan, joka toimisi ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisen vammaisjaoston puheenjohtajana ja koordinoisi kansallisen ihmisoikeusinstituution toimintaa vammaissopimuksen täytäntöönpanon seurannan osalta sekä osallistuisi vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista edistävään muun muassa kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden väliseen yhteistyöhön. Sopimuksen täytäntöönpano edellyttää laajamittaista edistämistoimintaa, jonka vaikuttavuus, uskottavuus ja laajamittaisuus voidaan taata vain takaamalla asiantuntevat viestintä-tiedotuspalvelut. Tätä tehtävää varten tarvitaan tiedottajan/viestintäkoordinaattorin virka. Lisäksi käytännön järjestelyjä, esimerkiksi alueellisten tilaisuuksien, kyselyiden ja kampanjoiden järjestämistä varten on tarpeen perustaa toimistosihteerin virka.

Yleissopimuksen velvoitteiden tehokas hoitaminen puoltaa myös toimintamäärärahojen lisäämistä sekä koordinaatiojärjestelmälle että Ihmisoikeuskeskukselle ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslialle.

Osan yleissopimuksen määräyksistä aiheutuvien taloudellisista vaikutuksista voidaan arvioida ilmenevän myös pitkällä aikavälillä. Monet yleissopimuksen määräyksistä ovat luonteeltaan taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia, joille on ominaista niiden asteittainen täytäntöönpano. Sitoutuessaan yleissopimukseen sopimuspuolet sitoutuvat sopimusmääräysten ilmaisemaan tavoitetasoon.

Yleissopimus edellyttää kohtuullisten mukautusten järjestämistä, mistä syntyy taloudellisia vaikutuksia sekä yrityksille että valtion viranomaisille. Velvollisuutta tehdä kohtuullisia mukautuksia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi laajennetaan luonnoksessa hallituksen esitykseksi eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 12.4.2013, jossa käsitellään tarkemmin siihen liittyviä taloudellisia vaikutuksia.

Yleissopimuksen määräysten toteuttamisesta voidaan arvioida syntyvän myös myönteisiä taloudellisia vaikutuksia. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden työllistymisellä ja työssä jaksamisen parantamisella voidaan katsoa olevan myönteisiä vaikutuksia työvoiman saatavuuteen ja työurien pidentämiseen. Syrjimättömyyden ja kohtuullisten mukautusten voidaan arvioida edistävän vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntaan ja itsenäiseen elämään. Tämä vähentäisi pitkällä aikavälillä tarvetta vammaisille henkilöille suunnattuihin palveluihin ja tukiin ja kerryttäisi verotuloja.

Valinnaisen pöytäkirjan ratifioinnista ei aiheudu välittömiä taloudellisia vaikutuksia. Yleissopimuksen sisällöllisen laajuuden huomioiden on kuitenkin arvioitava, että valitusten määrä on pitkällä aikavälillä merkittävä.

Yleissopimus tai valinnainen pöytäkirja ei sisällä määräyksiä mahdollisesta hyvityksestä tilanteessa, jossa vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on todennut yleissopimuksen takaaman oikeuden loukkauksen. Komitea antaa valituksesta näkökantansa sekä mahdolliset suosituksensa. On mahdollista, että suosituksiin sisältyy maininta myös rahallisen hyvityksen maksamisesta loukkauksen kohteeksi joutuneelle. Komitean suositukset eivät kuitenkaan ole samalla tavoin kansainvälisoikeudellisesti sitovia kuin EIT:n tuomiot. Suomi on pyrkinyt toimeenpanemaan mahdollisuuksien mukaan eri komiteoilta valitusmenettelyissä saamansa näkökannat ja suositukset. Suomi on myös maksanut komiteoiden suosittamia korvauksia niissä tapauksissa, joissa rikkomus on todettu.

4.4 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Yleissopimuksen hyväksyminen korostaisi jo olemassa olevaan viranomaistoimintaan tällä hetkellä kohdistuvia velvoitteita. Viranomaisten tulee ottaa kaikessa toiminnassaan huomioon vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen. Niiden tulee myös yleissopimuksen 4 artiklan 3 kohdan mukaisesti osallistaa vammaiset henkilöt heitä koskevaan päätöksentekoon vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen kautta.

Yleissopimuksen yhteystahona toimiva sosiaali- ja terveysministeriö hoitaa yleissopimuksen täytäntöönpanoa koskevia velvoitteitaan nykyisten resurssien puitteissa. Yleissopimuksen kansainvälisestä seurantamekanismista aiheutuva raportointi- ja muiden velvoitteiden lisäksi myös ulkoasiainministeriössä voidaan hoitaa olemassa olevien resurssien puitteissa.

Yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaisia koordinaatiojärjestelmän tehtäviä hoidettaisiin sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustettavassa uudessa koordinaatioelimessä. Järjestelmä lisää eri viranomaisten koordinaatiota ja yhteistyötä.

Yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaiselle rakenteelle kuuluvat tehtävät annettaisiin kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle. Tämä aiheuttaa työmäärän lisääntymistä eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa sekä Ihmisoikeuskeskuksessa.

Valinnaisen pöytäkirjan nojalla tehtäviin valitukseen vastaaminen samoin kuin mahdollisen tutkinnan kohteeksi joutuminen aiheuttavat erityistä asiantuntemusta vaativaa lisätyötä etenkin ulkoasiainministeriössä, oikeusministeriössä, opetus- ja kulttuuriministeriössä, työ- ja elinkeinoministeriössä ja sosiaali- ja terveysministeriössä. Valtionasiamies, joka on ulkoasiainministeriön virkamies, vastaa hallituksen puolesta YK:n eri komiteoissa sekä EIT:ssa ja Euroopan sosiaalisten oikeuksien komiteassa tehtyihin valitusasioihin.

5 Asian valmistelu

5.1 Sopimusneuvottelut

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sen valinnainen pöytäkirja neuvoteltiin YK:n yleiskokouksen alaisessa *ad hoc* -komiteassa vuosina 2002–2006. Komitea kokoontui

yhteensä 8 kertaa. Ensimmäisessä kokouksessaan komitea päätti kutsua akkreditoituidet kansalaisjärjestöt mukaan komitean kokouksiin. Kansalaisjärjestöt saivat myös oikeuden käyttää puheenvuorojaan komitean istunnoissa. Toisessa istunnossaan 2003 komitea päätti perustaa työryhmän laatimaan luonnoksen yleissopimukseksi ja sen valinnaiseksi pöytäkirjaksi. Työryhmä, joka koostui hallitusten ja kansalaisjärjestöjen edustajista, luonnosteli tekstin tammikuussa 2004 neuvottelujen pohjaksi. Neuvotteluja jatkettiin komitean istunnoissa. Komitean jatkettun kahdeksannen istunnon päätteeksi joulukuussa 2006 komitea päätti suositella YK:n yleiskokoukselle yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymistä. Suomi osallistui sopimusneuvotteluihin ulkoasiainministeriön johdolla. Sopimusneuvotteluissa mukana olivat myös sosiaali- ja terveysministeriö sekä vammaisjärjestöjen edustajia.

Yleissopimuksen koskiessa osin EU:n jäsenvaltioiden yksinomaista toimivaltaa ja osin komission toimivaltaa, puheenjohtajavaltio koordinoi EU:n yhteiset kannat ja puhui koko EU:n puolesta neuvotteluissa. Suomi toimi EU:n puheenjohtajavaltiona sopimusneuvottelujen päättyessä joulukuussa 2006.

Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13 päivänä joulukuuta 2006 ja avattiin allekirjoitettavaksi New Yorkissa 30 päivänä maaliskuuta 2007, jolloin myös Suomi ne allekirjoitti. Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja ovat tulleet kansainvälisesti voimaan 3 päivänä toukokuuta 2008. Tähän mennessä yleissopimuksen on allekirjoittanut 158 valtiota ja sillä on 139 sopimuspuolta. Valinnaisen pöytäkirjan puolestaan on tähän mennessä allekirjoittanut 92 valtiota ja sillä on 79 sopimuspuolta.

5.2 Kansallinen valmistelu

Yleissopimuksen allekirjoittamista varten ulkoasiainministeriö pyysi lausuntoa oikeusministeriöltä, sisäasiainministeriöltä, puolustusministeriöltä, valtiovarainministeriöltä, opetusministeriöltä, maa- ja metsätalousministeriöltä, liikenne- ja viestintäministeriöltä, työministeriöltä, kauppa- ja teollisuusministeriöltä, sosiaali- ja terveysministeriöltä, ympäristöministeriöltä, oikeuskanslerinvirastolta sekä eduskunnan oikeusasiamieheltä. Lausuntojen perusteella sopimuksen allekirjoittamiselle ei nähty olevan estettä.

Yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointia varten ulkoasiainministeriö asetti 6 päivänä toukokuuta 2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää ja valmistella yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointitoimenpiteet. Työryhmään osallistuivat edustajat ulkoasiainministeriöstä (puheenjohtaja), valtioneuvoston kansliasta, oikeusministeriöstä, sisäasiainministeriöstä, puolustusministeriöstä, valtiovarainministeriöstä, opetus- ja kulttuuriministeriöstä, liikenne- ja viestintäministeriöstä, työ- ja elinkeinoministeriöstä, sosiaali- ja terveysministeriöstä, ympäristöministeriöstä, eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta, Suomen Kuntaliitto ry:stä, valtakunnallisesta vammaisneuvostosta (VANE), Vammaisfoorumi ry:stä ja Vammaisten ihmisoikeuskeskuksesta (Kynnys ry/VIKE). Työryhmä nimesi pysyviksi asiantuntijoikseen Ihmisoikeuskeskuksen ja Kuurojen Liitto ry:n edustajat.

Työryhmä keskusteli yleissopimuksen velvoitteista ja ratifioinnin edellyttämistä lainsäädännön muutostarpeista. Työryhmä kuuli myös asiantuntijoita. Työryhmä laati keskustelujen ja kuulemisten perusteella ehdotuksensa, jonka se katsoi tarkoituksenmukaiseksi laatia hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmän ehdotus valmistui 31 päivänä joulukuuta 2013.

5.3 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen

[päivitetään]

6 Riippuvuus muista esityksistä

[päivitetään]

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Yleissopimuksen sisältö ja sen suhde Suomen lainsäädäntöön

1 artikla. *Tarkoitus.*

Artiklan 1 kohdan mukaan yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.

Artiklassa korostetaan vammaisten henkilöiden täysimääräistä yhdenvertaisuutta kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla muiden henkilöiden kanssa kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräisessä nauttimisessa. Vammaisille henkilöille tulee taata samat oikeudet kuin muille henkilöille.

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien edistämällä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten esimerkiksi koulutusta, ohjausta ja neuvontaa ja tiedon jakamista sekä asenteisiin vaikuttamista kaikilla yhteiskunnan tasoilla sekä vammaisten että ei-vammaisten henkilöiden osalta. Edistämistyötä tulee tehdä eri hallinnon tasoilla ja alueellisesti riittävästi ottaen huomioon vammaisten henkilöiden erityistarpeet.

Vammaisten henkilöiden suojelulla tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojeluelvoitetta yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan. Suojeluelvoite ulottuu valtion ja sen toimijoiden sekä myös ei-valtiollisten toimijoiden taholta tapahtuviin sopimusvelvoitteiden loukkauksiin. Suojelutoimenpiteet voivat olla aktiivisia taikka passiivisia toimia. Suojelun tulee olla maantieteellisesti kattavaa ja mahdolliset erityistekijät huomioivaa.

Velvollisuudella kunnioittaa tarkoitetaan sitä, etteivät valtiot saa loukata vammaisten henkilöiden oikeuksia tai muutoin estää heitä käyttämästä oikeuksiaan.

Ihmisoikeuksien takaamisella puolestaan tarkoitetaan sitä, että valtioiden on tehtävä tosiasiallisia toimia varmistaakseen kaikkien ihmisten mahdollisuudet nauttia ihmisoikeuksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti. Valtioiden tulee toimia aktiivisesti omaksumalla erilaisia menettelytapoja, joilla edistetään yleissopimuksella taattuja oikeuksia sekä yleissopimuksen tarkoitusprien toteutumista. Tämä tarkoittaa myös riittävien resurssien ohjaamista yleissopimuksen tavoitteiden toteutumisen turvaamiseksi.

Vaikka ihmisoikeuksien edistäminen, kunnioittaminen, toteuttaminen ja suojelu ovat ensisijassa julkisen vallan vastuulla, ihmisoikeuksien aito toteutuminen edellyttää oikeudenmukaisille ja rauhanomaisille yhteiskunnille ominaisten yhteiskunnallisten olojen

vallitsemista. Tällöin syntyvät sosiaaliset käyttäytymissäännöt, joiden tarkoituksena on muun muassa edistää ymmärrystä, suvaitsevaisuutta ja tasa-arvoa.

Artiklan 2 kohta sisältää kuvauksen siitä, mitä tässä yhteydessä luetaan vammaisuuden käsitteen piiriin. Kohdan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne henkilöt, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka voi vuorovaikutuksesta erilaisten esteiden kanssa estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Sopimusneuvottelujen aikana käytiin keskustelua vammaisuuden määrittämisestä ja sen tarpeellisuudesta. Kaikenkattavaa vammaisuuden määrittämistä yksiselitteisesti pidettiin vaikeana erityisesti neuvotteluihin osallistuneiden valtioiden erilaisista kulttuuri- ja kehitystekijöistä johtuen. Yksityiskohtaiset määrittelyt ovat myös herkkiä yhteiskunnan kehittyessä ja muuttuessa.

Yleissopimuksen tarkoituksena on ollut kattaa vammaisuuden käsite mahdollisimman laajalti sekä ottaa huomioon mahdolliset yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Tarkoituksena ei ole ollut rajata pois minkäänlaista vammaisuutta yleissopimuksen soveltamisen ulkopuolelle, ellei tästä ole yleissopimuksessa nimenomaisia määräyksiä. Tästä syystä yleissopimuksen artiklassa on lähinnä kuvaus siitä, mitä henkilöryhmää yleissopimuksella on tarkoitettu katettavan.

Yleissopimuksen sanamuoto sallii sopimusta tulkittavan siten, että vammaisilla henkilöillä tarkoitetaan muitakin kuin pitkäaikaisesti vammautuneita. Yleissopimuksessa tarkoitettuja vammaisia henkilöitä voivat olla myös henkilöt, joilla on kestoaltaan pitkäaikainen toimintarajoite, jonka vaikeusaste voi vaihdella huomattavasti. Sopimuksen piirissä voidaan katsoa olevan muun muassa kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutujat, muistisairaat ja ryhmät, joiden toimintarajoite syntyy neurologisesta toimintarajoitteesta.

On kuitenkin huomattava, että vammaisuuden kuvaamisen lähtökohtana on oltava henkilön suhde ympäröivään yhteiskuntaan eikä lääketieteellinen diagnoosipohjainen määrittely. Vammaisuuden käsite ei ole myöskään muuttumaton.

Yleissopimuksen lähtökohta korostaa vammaisuuden olevan kehittyvä käsite ja seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Suomen vammaispolitiikan lähtökohtana on vammaisuuden määrittäminen ympäristössä olevien esteiden ja yksilön välisestä vuorovaikutuksesta johtuvaksi asiantilaksi. Vammaisuus ei ole tila vaan se muodostuu asiantilaksi. Vammaisuutta määritellään kuitenkin eri tavoin eri laeissa ja tilanteissa.

Vammaispalvelulain muutoksesta annetussa hallituksen esityksessä (HE 166/2008 vp) määritellään vammaisuuden pitkäaikaisuuden ulottuvuuksia. Hallituksen esityksen mukaan välttämättömän henkilökohtaisen avun tarpeessa olevana vaikeavammaisena pidetään

henkilöä, jonka avun tarve johtuu pitkäaikaisesta tai etenevästä vammasta tai sairaudesta eikä avun tarve johdu pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista ja toimintarajoitteista. Mitään ryhmää ei vammaan tai sairauden laadun tai diagnoosin perusteella myöskään sinänsä suljeta säännöksen soveltamisen ulkopuolelle. Eteneviä, henkilön toimintakykyyn voimakkaastikin vaikuttavia sairauksia ovat esimerkiksi MS-tauti, eräät lihassairaudet ja ALS-tauti. Esimerkiksi joissakin synnynnäisissä harvinaisissa sairauksissa sekä polioon mahdollisesti liittyvässä postpolio-syndroomassa avuntarve saattaa lisääntyä sairauden edetessä. Vamma tai sairaus katsotaan pitkäaikaiseksi myös tilanteissa, joissa sen aiheuttamat rajoitukset henkilön toimintakyvyille vaihtelevat. Tällöin vammaisuus ei välttämättä aiheuta jatkuvaa avuntarvetta, mutta vammaan tai sairauden pahentuessa avuntarve voi olla runsastakin, kuten esimerkiksi vaikeahoitoisissa epilepsioissa ja eräissä neurologisissa sairauksissa. Yleisesti tulee muutoinkin ottaa huomioon avun tarpeen vaihtelut myös niin sanotuissa pysyvissä vammoissa. Tyypillistä on, että henkilö tarvitsee enemmän apua elämäntilanteiden muutoskohdissa, esimerkiksi siirtyessään kuntoutuksesta kotiin tai lapsuudenkodista opiskelemaan kuin mahdollisesti myöhemmin tilanteen vakiinnuttua.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

2 artikla. Määritelmät.

Artiklaan sisältyvät määräykset eräistä yleissopimuksessa käytetyistä keskeisimmistä määritelmistä. Artiklassa määritetään mitä sopimuksessa tarkoitetaan seuraavilla käsitteillä: viestintä, kieli, syrjintä vammaisuuden perusteella, kohtuullinen mukauttaminen sekä kaikille sopiva suunnittelu. Yleissopimuksen muiden artiklojen sisältö tulee ymmärtää tämän artiklan määrittelyjen valossa.

”Viestintä” sisältää kieliä, tekstin näyttämistä, pistekirjoitusta, taktiilikommunikaatiota, isokirjaintekstiä, saavutettavaa multimediaa sekä kirjallisia, kuuloon perustuvia, selkokielistä, ihmisääneen perustuvia sekä puhetta tukevia ja korvaavia viestintätapoja, -keinoja ja -muotoja, saavutettava tieto- ja viestintäteknologia mukaan lukien. Artiklaan mukaan viestintä tulee tulkita laajasti kattamaan kaikenlaiset viestinnän muodot. Artiklaa tulee soveltaa siten, että se kattaa myös yhteiskunnan mahdollisesti tulevat muutokset.

”Kieli” sisältää puhutut kielet sekä viittomakielet ja muut ei- puhutun kielen muodot. On huomattavaa, että viittomakieli tunnustetaan kieleksi ja se rinnastetaan tasavertaisesti muihin kieliin ensimmäistä kertaa sitovasti sopimustasolla.

”Syrjintä vammaisuuden perusteella” tarkoittaa vammaisuuteen perustuvaa erottelua, syrjäyttämistä tai rajoittamista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla. Se sisältää kaikki syrjinnän muodot kohtuullisen mukauttamisen epäminen mukaan lukien.

“Kohtuullinen mukauttaminen” tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Kohtuulliset mukautukset ovat toimenpiteitä, joilla pyritään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuteen. Kohtuullisten mukautusten epäminen on yksi syrjinnän muoto. EIT on tuomiossaan *Glor v. Sveitsi* (6.11.2009) vahvistanut kohtuullisten mukautusten laiminlyönnin rikkovan syrjintäkieltoa nimenomaisesti vammaisoikeuskontekstissa.

Kohtuullisten mukautusten määrittely yleissopimuksessa on laaja. Kohtuullisten mukautusten tulee olla asianmukaisia, mutta sisällöltään ja laajuudeltaan ne riippuvat niitä tarvitsevien tarpeesta. Tästä syystä mukautusten tai niiden kohtuullisuuden määrittäminen ennakolta ei ole mahdollista. Kohtuullisuuden arvioinnin perusteena olevat seikat tulee kuitenkin antaa virallisissa säädöksissä.

Yleissopimuksen soveltamisen kannalta on keskeistä, että mukautusten kohtuullisuus tulee tarvittaessa arvioitavaksi. Kohtuullisuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon ainakin mukautusten kustannukset sekä niiden tekemiseen mahdollisesti velvoitetun tahon olosuhteet ja mahdollisuus toteuttaa mukautukset käytännössä. Mukautuksen kohtuullisuuden arvioiminen on viime kädessä tuomioistuinten ja muiden toimivaltaisten viranomaisten tehtävä.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on tulkintakäytännössään (CRPD/C/ESP/CO/1) todennut, että velvollisuus kohtuullisiin mukautuksiin on välittömästi soveltuva velvoite, eikä siihen sovellu asteittainen toteuttaminen.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on käsitellyt kohtuullisuuden arviointia ratkaisussaan *H.M. v. Ruotsi* (valitus nro 3/2011). Tapauksessa tarpeelliset ja asianmukaiset muutokset vaativat poikkeamista lain mukaisesta maankäyttösuunnitelmasta. Komitea totesi, ettei Ruotsin valtio ollut näyttänyt, että poikkeaminen laista aiheuttaisi suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta valtiolle. Komitea otti huomioon, että laki salli poikkeuksen maankäyttösuunnitelmaan ja täten yksittäistapauksessa tämä tulee huomioida kohtuullisten mukautusten toteuttamiseksi, jotta voidaan varmistaa vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia muiden kanssa.

“Kaikille sopivalla suunnittelulla” tarkoitetaan tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua sellaisiksi, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua. “Kaikille sopiva suunnittelu” ei sulje pois yksittäisten vammaisryhmien mahdollisesti tarvitsemia apuvälineitä tai palveluja.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

3 artikla. *Yleiset periaatteet.*

Yleissopimuksen keskeisinä periaatteina ovat henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen; syrjimättömyys; täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan; erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten monimuotoisuutta ja ihmiskuntaa; mahdollisuuksien yhdenvertaisuus; esteettömyys ja saavutettavuus; miesten ja naisten välinen tasa-arvo; vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä.

Periaatteet ohjaavat yleissopimuksen täytäntöönpanoa ja koko sopimustekstin tulkintaa. Periaatteet tulee ottaa huomioon läpileikkaavasti yleissopimuksen kaikkien artiklojen sisältöä tulkittaessa.

Yleisillä periaatteilla kunnioitetaan vammaisen henkilön oikeutta olla vammainen ja yleissopimuksen tarkoituksen mukaisesti vammaisen henkilön oikeutta nauttia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista.

4 artikla. *Yleiset velvoitteet.*

Artiklan 1 kohdassa täsmennetään niitä keinoja, joilla olemassa olevien ihmisoikeusinstrumenttien sisältämät oikeudet voidaan täysimääräisesti ja ilman syrjintää taata myös vammaisille henkilöille.

Sopimuspuolten tulee toteuttaa tarvittavat lainsäädännölliset ja muut toimenpiteet yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi. Vammaisia henkilöitä syrjivät määräykset, tavat ja käytännöt tulee muuttaa tai poistaa. Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien suojeleminen ja edistäminen tulee ottaa huomioon politiikoissa ja ohjelmissa. Artikla velvoittaa sopimuspuolten pidättäytyvän osallistumasta yleissopimuksen vastaisista teoista ja käytännöistä ja myös varmistavan, että viranomaiset ja laitokset käyttäytyvät yleissopimuksen velvoitteiden mukaisesti. Sopimuspuolten tulee kuitenkin myös ryhtyä toimenpiteisiin poistaakseen yksittäisen henkilön, järjestön tai yksityisen yrityksen vammaisuuden perusteella harjoittaman syrjinnän.

Artiklaan sisältyykin siis valtion suora vastuu valtion ja sen toimijoiden yleissopimuksessa määrättyjen velvoitteiden toteuttamisesta sekä niiden mahdollisista laiminlyönneistä. Valtiot toteuttavat sisäisin toimin yleissopimuksen velvoitteiden toimeenpanoa. Valtion suoran vastuun lisäksi valtiot ovat huolellisuusvelvoitteen (ns. *due diligence* -periaate) nojalla vastuussa myös ei-valtiollisten toimijoiden aktiivisista toimista sekä mahdollisista laiminlyönneistä yleissopimuksesta johtuvien velvoitteiden toteuttamiseksi. Valtion vastuu huolellisuusvelvoitteen nojalla ei kata ainoastaan valtion aktiivisia toimenpiteitä vaan ulottuu myös sellaisiin toimenpiteisiin, jotka se on jättänyt toteuttamatta, vaikka sen olisi pitänyt ymmärtää toimen tarpeellisuus sopimuksella turvattujen ihmisoikeuksien toteutumiseksi.

EIT on ratkaisuisaan ottanut kantaa valtion huolellisuusvelvoitteen laajuuteen. Muun muassa ratkaisuisa *Opuz v. Turkki* (9.9.2009) ja *M.C. v. Bulgaria* (4.3.2004) on käsitelty valtion huolellisuusvelvoitetta ja sen ulottuvuutta.

Sopimuspuolten tulee artiklan mukaan myös sitoutua toteuttamaan ja edistämään kaikille sopivaksi suunniteltujen tavaroiden, palvelujen, välineiden ja tilojen tutkimusta ja kehittämistä sekä edistämään niiden käyttöä ja saatavuutta. Myös vammaisille henkilöille soveltuvan uuden teknologian tutkimusta, kehittämistä, saatavuutta ja käyttöä tulee edistää. Myös tietoisuutta tällaisesta uudesta teknologiasta mukaan lukien tieto- ja viestintäteknologia, liikkumisen apuvälineet ja laitteet sekä apuvälineteknologia, tule lisätä kuten myös muista tukipalveluista ja järjestelyistä. Vammaisten henkilöiden parissa työskenteleville ammattihenkilöille annettavalla koulutuksella edistetään vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista.

Artiklan 2 kohdan mukaan valtioiden tulee ryhtyä toimenpiteisiin, joilla vammaisten henkilöiden taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet saadaan asteittain täysimääräisesti toteutettua. Toimenpiteet taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien osalta tulee toteuttaa käytettävissä olevien voimavarojen ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa.

Artiklan 3 kohdan mukaan kaikissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa on neuvoteltava tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa sekä osallistettava vammaiset henkilöt aktiivisesti.

Säädösvalmistelussa sekä päätöksenteossa tulisi ottaa artiklan määräykset huomioon, jotta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien täysimääräinen toteutuminen taattaisiin käytännön tasolla. Yleissopimus myös velvoittaa sopimuspuolet osallistamaan vammaiset henkilöt muun muassa heitä koskevaan asioiden valmisteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon, seurantaan ja arviointiin.

Vammaisten henkilöiden edustamisen on tapahduttava sekä vammaisten henkilöiden järjestöjen että kyseessä mahdollisesti olevaa tiettyä erityistä ryhmää, kuten lapsia, edustavien järjestöjen kautta. Velvoite koskee nimenomaisesti lainsäädännön sekä yleissopimuksen laatimis- ja toimeenpanoprosessia, mutta ulottuu yhtäläillä kaikkeen muuhun vammaisia koskevaan päätöksentekoon.

Artiklan määräysten toteutuminen edellyttää viranomaisilta oma-aloitteista aktiivisuutta vammaisten henkilöiden mukaan ottamiseksi eri prosesseihin. Lisäksi tulee varmistaa, että vammaisten henkilöiden osalta esteettömyys ja saavutettavuus ovat turvattuna. Esimerkkeinä vammaisten henkilöiden osallistumisesta ja osallistamisesta voidaan mainita vammaisneuvostot, asiakasneuvostot sekä kuntien uudet osallistumismallit.

Artiklan 4 kohdan mukaan yleissopimuksen mitkään määräykset eivät vaikuta sellaisiin säännöksiin, jotka edistävät vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista yleissopimuksen määräyksiä paremmin. Tällaiset säännökset voivat sisältyä sopimuspuolen lainsäädäntöön tai sopimuspuolta velvoittavaan kansainväliseen oikeuteen. Myöskään valtiovallan tunnustamien

ihmisoikeuksien ja perusvapauksien toteutumista ei voida rajoittaa eikä niistä saa poiketa sillä perusteella, ettei näitä oikeuksia tai vapauksia tunnusteta tässä yleissopimuksessa tai että ne tunnustetaan tässä yleissopimuksessa suppeampina.

Artiklan 5 kohdan mukaan yleissopimuksen määräyksiä on sovellettava täysimääräisesti kaikilla valtion määräysvaltaan kuuluvilla alueilla.

Artiklan määräyksillä on osaltaan tarkoitus turvata ja varmentaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräinen toteutuminen ilman syrjintää. Artiklan määräykset myös velvoittavat nimenomaisesti toteuttamaan ihmisoikeudet ja perusvapaudet vammaisten henkilöiden kohdalla samantasoisesti kuin ne toteutetaan muiden henkilöiden kohdalla. Artiklan nojalla yleissopimuksen määräyksiin tulee soveltaa ihmisoikeusmyönteistä laintulkintaa.

Yleissopimuksen 4 artiklan määräykset tulee ottaa huomioon yleissopimuksen muita artikloja sovellettaessa.

5 artikla *Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus.*

Artiklassa korostetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja veloitetaan sopimuspuolet kieltämään vammaisuuden perusteella tapahtuva syrjintä. Vammaisille henkilöille tulee taata yhdenvertainen ja tehokas oikeussuoja syrjintää vastaan syrjintäperusteesta riippumatta. Sopimuspuolten tulee myös toteuttaa tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekeminen.

Vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tehtäviä tarpeellisia erityistoimia ei pidetä syrjintänä.

Artikla on tärkeä yleissopimuksen määräysten toteutumiseksi erityisesti kohtuullisten mukautusten näkökulmasta. Kohtuullisia mukautuksia on käsitelty myös 2 artiklan yhteydessä.

Artiklalla on käytännössä huomattava merkitys yleissopimuksen yksittäisten muiden tavoitteiden ja veloitteiden täytäntöönpanossa. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää myönteisen asenneilmapiirin kehittymisen tukemista. Artiklaa sovellettaessa tulee ottaa huomioon kansainväliset hyvät käytännöt.

Yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että ihmiset ovat samanarvoisia erilaisuudesta huolimatta. Kaikilla on synnynnäinen ihmisarvo ja ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle yhtäläisesti. Yhdenvertaisuuden periaate edellyttää, että yksilöt ja yhteiskunnat kunnioittavat ihmisten moninaisuutta, myös vammaisia, ja ottavat tämän huomioon toiminnassaan. EIT:n linjauksen mukaan moninaisuus on yhteiskuntaa rikastuttava seikka ja kuuluu demokratiaan (*Nachova ym. v. Bulgaria*, 6.7.2005).

Suomessa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Tasa-arvon käsitteellä viitataan yleensä pelkästään sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Perustuslain 6 §:n säännökseen yhdenvertaisuudesta sisältyy yhdenvertaisuus lain edessä sekä kielto ilman hyväksyttävää perustetta asettaa ketään eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan Suomen perustuslaissa ensinnäkin muodollista yhdenvertaisuutta lain edessä, jonka mukaisesti laissa ja toimintaperiaatteissa edellytetään, että kaikkia ihmisiä kohdellaan yhdenvertaisina eikä ketään saa syrjiä. Käytännössä ihmiset ovat siinä määrin erilaisia, että tosiasiallinen yhdenvertaisuus ei toteudu ainoastaan muodollisen yhdenvertaisuuden avulla. Ihmiset saattavat joutua itsestään riippumattomien tekijöiden, kuten alkuperän, sukupuolen, kielen, vammaisuuden tai sosiaalisen aseman johdosta eriarvoiseen asemaan. Nämä saattavat yhdessä asenteista johtuvien ja muiden esteiden kanssa estää vammaista henkilöä elämästä ja osallistumasta yhteiskunnan toimintaan toivomallaan tavalla. Yhdenvertaisten mahdollisuuksien takaaminen saattaa siten edellyttää erityisiä toimenpiteitä, jotka parantavat tilannetta enemmän kuin pelkkä muodollinen yhdenvertaisuus.

Syrjinnän kielto sisältyy perustuslain 6 §:n 2 momenttiin. Syrjinnän kiellolla tarkoitetaan sitä, että ketään ei saa asettaa muihin nähden eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Syrjintää on paitsi välitön ja välillinen syrjintä myös läheissyryntä ja olettaisiin perustuva syrjintä. Perustuslain säännöstä yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta täsmennetään erityisesti tasa-arvolaille ja yhdenvertaisuuslailla. Rikoslain (511/2011) 11 luvun 11 §:ssä säädetään rangaistus syrjintärikoksesta ja 47 luvun 3 §:ssä rangaistus työsyryntästä. Työsopimuslain (55/2001) 2 luvun 2 §:ään sisältyy syrjintäkielto ja tasapuolisen kohtelun vaatimus. Työturvallisuuslain (738/2002) 28 §:ssä asetetaan työnantajalle velvoite aktiivisesti puuttua mm. työntekijään kohdistuvaan häirintään ja muuhun epäasialliseen kohteluun.

Perustuslain 6 § sallii tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellisen positiivisen erityiskohtelun eli tietyn ryhmän, esimerkiksi vammaisten, asemaa ja olosuhteita parantavat toimet. Tällöin olennaista on, onko erottelulle olemassa hyväksyttävä peruste.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän muun muassa iän, alkuperän, kielen, vammaisuuden, uskonnon, vakaumuksen ja seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Yhdenvertaisuuslaki kieltää välittömän ja välillisen syrjinnän, häirinnän sekä ohjeen ja käskyn syrjiä. Erilaisen kohtelun oikeuttamisperusteista säädetään yhdenvertaisuuslain 7 §:ssä. Viranomaisten tulee yhdenvertaisuuslain 4 §:n mukaisesti kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Viranomaisten tulee laatia yhdenvertaisuussuunnitelma etnisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Yhdenvertaisuuslain kohtuullisten mukautusten velvoite koskee vammaisen henkilön osalta työllistymis- ja kouluttautumisedellytysten parantamista. Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovat työsuojeluviranomaiset sekä työelämän ulkopuolisilla elämänalueilla vähemmistövaltuutettu ja syrjintälautakunta. Vähemmistövaltuutetun ja syrjintälautakunnan toimivalta on kuitenkin

rajoitettu vain etniseen syrjintään. Vammaisuuteen perustuva syrjintä ei siten kuulu syrjintälautakunnan eikä vähemmistövaltuutetun toimivaltaan.

Suomessa on vireillä hanke yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamiseksi. Hankkeen tarkoituksena on uudistaa lainsäädäntöä siten, että suoja syrjinnältä olisi mahdollisimman yhdenmukainen eri syrjintäperusteiden kannalta. Hankkeen yhteydessä tarkistetaan myös yhdenvertaisuuden edistämismittareita, kohtuullisia mukautuksia koskevia säännöksiä sekä yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovien viranomaisten tehtäviä. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman mukaan uudistusta koskeva hallituksen esitys annetaan eduskunnalle kuluvalle vaalikaudella. Yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamishankkeessa otetaan huomioon yleissopimuksen asettamat velvoitteet.

Yleissopimuksen ratifiointi edellyttää edellä mainittuja tarkistuksia yhdenvertaisuuslainsäädäntöön.

6 artikla. *Vammaiset naiset.*

Artiklassa tunnustetaan vammaisten naisten ja tyttöjen kohtaama moniperusteinen syrjintä. Vammaisen naisen tai tytön syrjintä on yhtä aikaa moninkertaista, koska syrjintäperusteita on sekä vammaisuus että sukupuoli.

Artiklassa taataan vielä erikseen vammaisille naisille ja tytöille ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräinen käyttäminen ja niistä nauttiminen.

Naiset ja tytöt on nostettu erikseen esille siksi, että vammaisten naisten asema ja kohtaamat vaikeudet ovat vielä miesten kohtaamia vaikeuksia huomattavasti moninaisempia ja hankalampia sekä julkisessa että yksityisessä elinpiirissä. Naisten erityiset haasteet liittyvät muun muassa asumiseen, terveyteen, perhe-elämään, naisten kohtaamaan väkivaltaan, koulutukseen, ammatilliseen koulutukseen sekä työhön.

Vammaiset naiset kohtaavat laajalti työelämän syrjintää ja palkkasyrjintää sekä omaavat vammaisia miehiä vaatimattomammat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen koulutukseen.

YK:n yleissopimukseen kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamisesta ja sopimuksen nojalla annettuihin yleiskommentteihin sisältyy huomattava määrä naisten oikeuksia eri elämän alueilla. On tärkeää muistaa, että yleissopimus takaa vammaisille naisille kaikki samat oikeudet täysimääräisenä kuin muillekin naisille. Euroopan neuvosto on hyväksynyt keväällä 2011 yleissopimuksen naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. Tässä sopimuksessa ei erikseen nosteta vammaisten naisten oikeuksia esille, mutta yleissopimuksen määräyksiä tulee luonnollisesti soveltaa täysimääräisesti myös vammaisten naisten ihmisoikeuksien turvaamisessa.

Sukupuoleen perustuvasta syrjinnän kiellosta säädetään tasa-arvolaisissa, jonka tarkoitus on myös edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten

asemaa erityisesti työelämässä. Rikoslain 11 luvun 11 §:ssä säädetään rangaistus syrjintärikoksesta ja 47 luvun 3 §:ssä rangaistus työsyrynnästä. Rangaistus voidaan antaa syrjinnästä sukupuolen tai esimerkiksi vammaisuuden perusteella, kuten edellä 5 artiklan yhteydessä on kerrottu.

Vammaispoliittisessa selonteossa korostetaan vammaisen ihmisen oikeutta yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja tarvittaviin tukitoimiin. Vammaisilla naisilla tulee olla yhtäläinen oikeus opiskeluun, työhön, toimeentuloon, perhe-elämään ja harrastuksiin. Vammaisen naisen on saatava toteuttaa itseään täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä.

Valtakunnallisen vammaisneuvoston vuonna 2006 tekemässä järjestötutkimuksessa todettiin vammaisista ihmisistä olevan vielä stereotyyppinen ja homogeeninen kuva. Vammaiset henkilöt nähdään joissain tilanteissa sukupuolettomina, vaikka usein vammaisilla naisilla on aivan erilaisia ongelmia kuin vammaisilla miehillä.

Artiklan määräykset tulee huomioida yleissopimuksen artikloja sovellettaessa läpileikkausperiaatteen mukaisesti.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

7 artikla. *Vammaiset lapset.*

Artiklan mukaan sopimuspuolten tulee toteuttaa kaikki toimet varmistaakseen sen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Artiklassa määrätään myös lapsen edun huomioimisesta vammaisia lapsia koskevissa toimissa.

Artikla velvoittaa sopimuspuolet varmistamaan sen, että vammaisilla lapsilla on oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo lapsen iän ja kypsyyden mukaisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Lisäksi sopimuspuolet veloitetaan huolehtimaan siitä, että vammaisilla lapsilla on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Yleissopimuksella taataan vammaisille lapsille samat ihmisoikeudet ja perusvapaudet muiden lasten kanssa. Vammaisten lasten oikeudet tulee huomioida läpi yleissopimuksen sen artikloja sovellettaessa. Yleissopimuksen yhtenä keskeisenä periaatteena on vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä.

YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista sisältyy määräykset lasten oikeuksista ja yleissopimuksen 23 artikla sisältää määräykset vammaisista lapsista. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa on neljä läpileikkaavaa yleisperiaatetta. Nämä ovat syrjimättömyys (artikla 2), lapsen edun huomioiminen päätöksenteossa (artikla 3), oikeus elämään ja kehittymiseen (artikla 6) sekä lapsen näkemysten kunnioittaminen kaikissa häntä koskevissa asioissa (artikla 12).

Vaikkakin sopimusoikeudellisen pohjan lasten ihmisoikeuksista muodostavat yleissopimus lapsen oikeuksista ja yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, niin on syytä muistaa, että monet tekijät vaikuttavat siihen, kuinka laajasti ihmisoikeudet toteutuvat vammaisten lasten elämässä. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa muiden henkilöiden, kuten naapurien, muiden lasten, terveydenhuollon ja kuntoutuksen ammattilaisten, koulutuksen alalla työskentelevien henkilöiden, kuten opettajien, tai jopa lapsen vanhempien, asenteet ja käytös vammaista lasta kohtaan, perustarpeiden tyydyttäminen, fyysisen, sosiaalisen ja viestinnällisen ympäristön esteettömyys esimerkiksi kotona, koulussa ja yhteisössä, sopiva ja oikea-aikainen pääsy tukitoimiin, jotka auttavat lapsen fyysistä, sosiaalista ja henkistä kehitystä ja vuorovaikutusta muiden kanssa esimerkiksi perusapuvälineet, avustajat, terveys- ja koulutuspalvelut, pääsy lasten neuvolahoitoon, sekä kansalliset ja kansainväliset toimintaperiaatteet, jotka huomioivat tai jättävät huomioimatta vammaisten lasten tarpeita.

Perustuslain 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelulain (417/2007) 4 luvussa säädetään lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, lapsen puhevallan käytöstä sekä lapsen edun turvaamisesta. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 §:ssä säädetään lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämisestä. Lain 10 §:ssä puolestaan säädetään puolestaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisesta ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.

Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin kuuluvat lasten edun ja oikeuksien valvominen. Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin kuuluu lapsen oikeuksien edistäminen yleisellä hallinnon, yhteiskuntapolitiikan ja lainsäädännön tasolla sekä lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen toteutumisen edistäminen. Lapsiasiavaltuutetun toiminnan tukena on lapsiasianeuvottelukunta, joka kokoaa edustajia eri hallinnonaloilta ja niin sanotulta kolmannelta sektorilta sekä lasten olosuhteiden ja lapsuuden asiantuntijoita. Lapsiasiavaltuutettu ei suorita jälkikäteistä yksittäistapauksellista valvontaa vaan siitä vastaa muun muassa eduskunnan oikeusasiamies, jolle se on annettu erityistehtäväksi. Oikeusasiamiehen ja lapsiasiavaltuutetun tehtävät täydentävät toisiaan.

Suomessa ei ole tällä hetkellä vammaisten lasten omia järjestöjä, joiden kautta vammaisten lasten osallisuus yhteiskunnallisina toimijoina toteutuisi heitä koskevissa asioissa. Kuten yleissopimuksen 4 artiklassa tuodaan esille, tulee vammaisten henkilöiden edustamisen tapahtua sekä vammaisten henkilöiden järjestöjen että kyseessä mahdollisesti olevaa tiettyä erityistä ryhmää, kuten lapsia, edustavien järjestöjen kautta. Lapsia tulee kuitenkin kuulla myös suoraan heitä koskevissa asioissa. Lasten kuulemiseksi tulee pohtia menettelyjä, joilla lasten oma ääni saadaan kuuluville. Vammaisten lasten etu tulee huomioida osana yleistä lapsipolitiikkaa.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

8 artikla. *Tietoisuuden lisääminen.*

Artikla velvoittaa sopimuspuolet aktiivisiin toimiin monipuolisen ja moninaisen tietoisuuden lisäämiseksi vammaisuudesta sekä vammaisiin liittyvien stereotyyppien ja ennakkoluulojen poistamiseksi artiklassa yksityiskohtaisesti määrättyllä tavalla.

Tietoisuuden lisäämiseksi tarkoitettuina toimenpiteinä sopimuspuolten tulee järjestää tiedotuskampanjoita, vahvistaa koulutusjärjestelmän tasoilla kunnioittavaa asennetta vammaisten henkilöiden oikeuksia kohtaan, kannustaa viestimiä kuvaamaan vammaisia henkilöitä yleissopimuksen tarkoituksen mukaisesti sekä edistää vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia tietoisuutta lisääviä koulutusohjelmia.

Tiedottamisvastuu edellyttää sekä yleisenä tietoisuuden lisäämistä vammaisista henkilöistä ja vammaisuudesta että myös yleissopimuksen sisällöstä tiedottamista. Tiedottamisen tulee tapahtua kaikilla yhteiskunnan eri tasoilla ja kaikkien yhteiskunnan eri toimijoiden toimesta. Tietoisuutta vammaisista henkilöistä tulee lisätä koko yhteiskunnassa, myös perheiden tasolla. Lopullinen vastuu tiedottamisesta, sen toteutumisesta ja sisällöstä sekä vaikutuksista on sopimuspuolilla. On myös muistettava, että tiedottaminen tulee olla sellaisessa esteettömässä muodossa, että se on kaikkien henkilöiden saavutettavissa.

Artiklalla viitataan erityisesti asenteisiin vaikuttamiseen. Keskeinen edellytys yleissopimuksen tavoitteiden toteutumiselle onkin asennemuutoksen edistäminen, sillä vammaiset henkilöt kohtaavat edelleen ennakkoluuloja ja stereotyyppioita sekä esteitä yhteiskuntaan osallistumisessa sen tasavertaisina jäseninä.

Valtakunnallisen vammaisneuvoston vuonna 2006 tekemän järjestöselvityksen mukaan vammaisten henkilöiden oikeus osallistua ja elää tasavertaisena kansalaisena yhteiskunnassa ei ole toistaiseksi toteutunut riittävästi. Vaikka 80 prosenttia koki yleisen asenneilmaston muuttuneen vammaisia henkilöitä ja vammaisuutta kohtaan myönteisemmäksi, nähtiin yhteiskunnallisella tasolla vielä paljon asenteellista ja rakenteellista esteellisyyttä. Asenteista ja tietämättömyydestä johtuvaa syrjintää ja eriarvoiseen asemaan asettamista esiintyi selvityksen mukaan runsaasti työelämässä, yksityisyyteen, koskemattomuuteen ja koulutukseen liittyvissä asioissa, elinympäristön rakenteissa kuin myös julkisissa ja yksityisissä palveluissa sekä vammaispalveluissa.

Asenneilmasto muuttuu lainsäädännön, järjestöjen toiminnan sekä yksittäisten vammaisten ihmisten toimista. Vammaisten ja vammattomien lasten ja nuorten kohtaamiset päiväkodeissa, kouluissa ja vapaa-aikana ovat muuttaneet asenteita positiivisesti. Myös koulujen suvaitsevaisuuskasvatus on vaikuttanut positiivisesti asenteisiin vammaisia henkilöitä kohtaan. Järjestöselvityksen vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että positiivisesta asennemuutoksesta huolimatta on vielä paljon tehtävää. Selvityksen mukaan vammaisista henkilöistä on hyvin stereotyyppinen ja homogeeninen kuva. Vammaisia henkilöitä pidetään edelleen ”kohteina” ja ihmisinä, jotka viihtyvät pelkästään omissa ryhmissään. Vammaiset henkilöt nähdään yhdenmukaisena ryhmänä eikä yksilöinä omine tarpeineen, ominaisuuksineen, yhteiskunnallisine rooleineen ja elämäntilanteineen. Vammaisten henkilöiden vanhemmuus voi myös herättää epäluuloja ja kummeksuntaa.

Invalidiliiton vuonna 2011 teettämä liikuntavammaisia koskeva asennetutkimus (*Invalidiliitto ry – Suomalaisen suhtautuminen liikuntavammaisuuteen 2011*) vahvistaa ihmisten tiedostamattomien asenteiden merkitystä. Tutkimus vahvistaa sitä, että liikuntavammaisuuteen suhtautumiseen vaikuttavat paljolti uskomukset ja piiloasenteet. Tutkimukseen osallistujan maantieteellinen sijainti vaikutti tutkimuksen mukaan siten, että suurissa kaupungeissa tiedostettiin paremmin esteettömän liikkumisen hyväksi tehty työ ja että maaseudulla sekä pienissä kaupungeissa arvioitiin ympäristön olevan erittäin haastava liikuntavammaisen kannalta. Asennetutkimus vahvistaa sen, että oikean tiedon ja kokemuksen puute liikuntavammaisuudesta vaikuttaa asenteisiin liikuntavammaisia kohtaan.

Asenneilmapiirin kehityksellä on merkittävä vaikutus vammaisten henkilöiden tosiasialliseen asemaan ja menestymiseen yhteiskunnassa sekä yhdenvertaisuuden aitoon toteutumiseen. Tämän vuoksi on olennaisen tärkeää muistaa kaiken muun kehityksen ohella myönteisten asenteiden luominen vammaisuudesta. Myös vammaisten ihmisten omaa vammaistietoisuutta tulee lisätä ja heidän myönteistä, omat velvollisuudet huomioon ottavaa asennoitumista yhteiskunnan jäsenyyteen tulee vahvistaa.

9 artikla. *Esteettömyys ja saavutettavuus.*

Yleissopimuksen tavoitteena on esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutuminen vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteuttamiseksi. Artiklan velvoite on yksi yleissopimuksen keskeisimmistä läpileikkaavista teemoista. Sopimuspuolilla on tässä aktiivinen toimintavelvoite. Voidaan todeta, että vammaiset henkilöt kohtaavat elämässään lukemattomia esteitä, jotka ovat itse asiassa osa koko yleissopimuksen vammaisuus -käsitettä.

Artiklan 1 kohdassa taataan esteettömyyden ja saavutettavuuden periaatteiden mukaisesti vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus elää itsenäistä elämää kaikilla elämänalueilla. Artiklan 1 kohdassa mainittujen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvien kaikkien tekijöiden osalta tarvitaan sekä erilaisia kehittämistoimenpiteitä että soveltamiskäytäntöjen muuttamista yleissopimuksen määräysten toteutumiseksi.

Esteitä on monenlaisia. Fyysisiin esteisiin kuuluvat muun muassa ympäristön esteet erityisesti rakennetussa ympäristössä. Tärkeää on tunnistaa fyysiset esteet. Esteettömyyden ja saavutettavuuden turvaamiseksi tulee taata asianmukaiset toimet, jotka kohdistuvat mm. rakennuksiin, kouluihin, asuntoihin ja työpaikkoihin.

Rakennetun ympäristön ja rakentamisen esteettömyys perustuu maankäyttö- ja rakennuslainsäädännössä asetetuille tavoitteille. Maankäyttö- ja rakennuslain 5 § edellyttää, että alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien, kuten lasten, vanhusten ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista. Lain 117 §:n mukaan rakennuksen tulee, sen mukaan kuin rakennuksen käyttö sitä edellyttää, soveltua myös sellaisten henkilöiden käyttöön, joiden kyky liikkua tai toimia on rajoittunut. Lakiin on 1 päivänä tammikuuta 2013 lisätty uusi 117 e §, jonka mukaan rakennushankkeeseen ryhtyvän on huolehdittava, että

rakennus ja sen piha- ja oleskelualueet suunnitellaan ja rakennetaan niiden käyttötarkoituksen, käyttäjämäärän ja kerrosluvun edellyttämällä tavalla siten, että esteettömyys ja käytettävyys otetaan huomioon erityisesti lasten, vanhusten ja vammaisten henkilöiden kannalta. Asetus esteettömästä rakennuksesta (Suomen rakentamismääräyskokoelma F1 2005) koskee hallinto- ja palvelurakennuksia, työtiloja sisältäviä rakennuksia sekä muissa rakennuksissa sijaitsevia liike- ja palvelutiloja. Määräykset ja ohjeet liittyvät esimerkiksi liikkumisesteettömiin kulkuyhteyksiin tontilla ja rakennuksen sisätiloissa, hissien rakentamiseen sekä kokoontumistilojen ja majoitustilojen liikkumisesteettömyyteen. Määräykset ja ohjeet koskevat asuinrakennuksia ja asumiseen liittyviä tiloja siltä osin kuin asuntosuunnittelua koskevassa asetuksessa (Suomen rakentamismääräyskokoelma G1 2005) edellytetään niiden soveltumisesta liikkumisesteisille. Asetuksessa on säädetty esimerkiksi hissivelvoitteesta sekä rakennukseen, leikkipaikoille ja oleskeluun tarkoitetuille alueille johtavien välttämättömien kulkuyhteyksien soveltumisesta liikkumisesteiselle.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa edellytetään, että kaikille sopivan suunnittelun periaatteet otetaan huomioon lainsäädäntöä kehitettäessä ja edistetään esteettömyystulkintojen yhdenmukaistamista. Lisäksi ohjeistetaan esteettömyyden huomioon ottamista osana lähiympäristöjen kaavoituksen ja muun suunnittelun ohjausta sekä edistetään kaikille sopivan suunnittelun periaatteiden mukaisten menetelmien käyttöönottoa korjausrakentamisessa.

Edellä kuvatut rakentamista koskevat säännökset vastaavat 9 artiklassa asetettuja vaatimuksia rakennetun ympäristön esteettömyydestä. Rakennuskanta Suomessa uusiutuu hitaasti. Jatkossa huomiota tulee kiinnittää erityisesti korjausrakentamiseen siten, että rakentamista koskeviin säännöksiin sisällytetään myös korjausrakentamisen esteettömyyden edistäminen.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden osalta tärkeää on turvata myös pääsy kuljetukseen. Artikla liittyy tältä osin erityisesti 20 artiklan mukaiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen.

Julkisiin liikennepalveluihin kuuluvat kunnallinen ja pitkänmatkan linja-autoliikenne, taksiliikenne sekä lento-, rautatie- ja meri- ja sisävesiliikenne. Liikennevälineiden lisäksi on tärkeää taata asemien esteettömyys ja saavutettavuus.

Taksiliikennettä, mukaan lukien ajoneuvoja, koskevat määräykset perustuvat kansalliseen lainsäädäntöön. Taksiliikennettä säännellään muun muassa taksiliikennelaissa (217/2007) ja laissa taksinkuljettajien ammattipätevyydestä (695/2009) sekä taksiliikenteen kuluttajahintoja koskevassa valtioneuvoston asetuksessa (460/2013), jossa vammaisen asiakkaan avustamiselle on annettu erityisasema hyvän palvelutason turvaamiseksi.

Taksiliikennelaki sisältää lupaviranomaisille asetetun velvoitteen huolehtia esteettömien taksien määrästä lupia myönnettäessä. Lisäksi lakiin sisältyy laatuvaatimuksia, joiden mukaan kuljettajalla on velvollisuus ottaa huomioon matkustajien erityiset tarpeet. Lailla taksinkuljettajien ammattipätevyydestä säädetään taksinkuljettajan koulutusvaatimuksista yleisellä tasolla. Vaatimuksista säädetään yksityiskohtaisemmin liikenne- ja viestintäministeriön asetuksella. Pakolliseen yrittäjäkoulutukseen sisältyy vammaisten henkilöiden palvelua koskevaa koulutusta. Yrittäjäkoulutuksen lisäksi myös

kuljettajakoulutuksessa on kiinnitettävä huomiota vammaisten asiakkaiden palveluun ja apuvälineiden käyttöön.

Linja-auto- sekä rautatieliikennettä koskeva sääntely pohjautuu pääosin suoraan sovellettavaan, asetustasoiseen unionilainsäädäntöön, ja lento- ja vesiliikennettä koskeva sääntely pääosin kansainvälisiin sopimuksiin sekä unionilainsäädäntöön.

Linja-autopalvelujen hankinta ja järjestäminen pohjautuu pääosin EU:n palvelusopimusasetukseen (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1370/2007 rautateiden ja maanteiden julkisista henkilöliikennepalveluista sekä neuvoston asetusten (ETY) N:o 1191/69 ja (ETY) N:o 1107/70 kumoamisesta) ja tätä täydentää joukkoliikennelaki (869/2009). Palvelusopimusasetuksen ja joukkoliikennelain myötä Suomessa ollaan siirtymässä käytännössä yksinoikeuksiin perustuneista linjaliikenneluvista kilpailutukseen ja sopimuksiin perustuvaan järjestelmään. Uuden linja-autokaluston valmistusta koskeva sääntely on myös harmonisoitu unionitasolla ja sen mukaan uusien kaupunkibussien on oltava esteettömiä, mutta muiden linja-autojen osalta sääntely on jätetty jäsenvaltion harkintaan. Joukkoliikennelakiin sisältyy velvoite alueen joukkoliikenteen palvelutasotavoitteiden asettamisesta sekä linja-auto-operaattoreita koskeva laatulupausvelvoite. Laatulupausvelvoite tarkoittaa sitä, että liikenteenharjoittaja ilmoittaa, miten esteettömiä palveluja sillä on käytettävissään. Velvoite ei siten velvoita esteettömien palvelujen tarjoamiseen. Liikenne- ja viestintäministeriö on lisäksi julkaissut monenlaista ohjeistusta kuten esimerkiksi kuntien kokonaisvaltaista esteettömyyssuunnittelua, matkakeskusten esteettömyyttä, joukkoliikenteen henkilökunnan palvelukykyä ja erityyppisten joukkoliikenteen informaatiopalvelujen käytettävyyttä koskevaa ohjeistusta. ottaen huomioon eri tavoin vammaisten henkilöiden tarpeet.

Liikennepolitiikassa tavoitteena on jo pitkään ollut se, että esteettömyys otetaan huomioon eri henkilöliikenteen hankkeissa läpäisyperiaatteella. Esteettömyyden ja matkustajien oikeuksien edistäminen pyritään siten saamaan myös osaksi uusien liikenteen virastojen (Liikennevirasto ja Liikenteen turvallisuusvirasto) jokapäiväistä toimintaa. Tästä huolimatta palveluissa on käytännössä yhä puutteita niin paikallisesti kuin eri liikennemuotojen osalta. Esimerkiksi kaukoliikenteen linja-autokalusto ei pääosin sovellu pyörätuolin käyttäjille huolimatta siitä, että asiaa on yritetty edistää sekä kotimaisissa että Euroopan laajuisissa, liikenneministeriön hankkeissa, kun taas kaikki uusi ja merkittävä osuus vanhasta junakalustosta sopii pyörätuolin käyttäjille. Ongelman ratkaisua vaikeuttaa se, että asia liittyy yllä mainittuun linja-autoliikenteen järjestämisestä ja rahoitusta koskevaan, perustavanlaatuisen muutokseen, joka on aikaansaanut Suomessa voimakasta vastustusta eri tahoilta. Yhä useammassa kaupungissa taas lähes kaikki linja-autot ovat matalalattiaisia, mutta pysäkit voivat olla puutteellisia tai liikenteen informaatiopalvelut ja lippujärjestelmä ei välttämättä toimi esimerkiksi sokean tai kuulovammaisen matkustajan tarpeita silmällä pitäen niin, että informaatiota olisi aina saatavilla sekä kuuloon että näköön perustuvana. On myös huomattava, että pelkkä palvelun, kuten junamatkan, kehittäminen ei riitä kun matkustajan on voitava päästä sujuvasti myös asemalle ja lopulliseen määränpäähänsä. Tarvitaan koko matkaketjun kehittämistä toimivaksi - ja siten esimerkiksi kunnissa kokonaisvaltaista näkemystä. Kokonaisvaltaisuus edellyttää

yhteistyötä paitsi useiden eri hallinnonalojen kesken myös yksityisten toimijoiden kanssa. Julkisen liikenteen kehittyminen nykyistä paremmin vammaisille soveltuvaksi riippuu lisäksi erityisesti siitä, millaiset mahdollisuudet joukkoliikenteellä on yleisesti kehittyä. Toistaiseksi esimerkiksi joukkoliikenteeseen käytettävissä oleva valtion rahoitus on hyvin vaatimatonta.

Artiklan soveltamisen kannalta merkittävässä asemassa on myös EU:n matkustajien oikeuksia koskeva lainsäädäntö. Vammaisten oikeuksia sisältyy lentoliikennettä koskevaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseen (EY) N:o 1107/2006, rautatie-liikennettä koskevaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseen (EY) N:o 1371/2007, meri- ja sisävesiliikennettä koskevaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseen (EU) N:o 1177/2010 ja linja-autoliikennettä koskevaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseen (EU) N:o 181/2011). Kaikissa asetuksissa on asetettu vaatimuksia vammaisten henkilöiden pääsystä käyttämään kyseisiä palveluja sekä avunsaannin järjestämisestä. Oikeuksien kattavuus vaihtelee kuitenkin eri liikennemuodoissa.

Artiklan 2 kohta sisältää määräykset kehittää yleisölle avoimien tilojen ja palveluiden saavutettavuutta koskevia vähimmäisstandardeja ja -ohjeita sekä edellyttää toimien täytäntöönpanon valvontaa. Suomessa tämä tarkoittaa lähinnä rakentamismääräysten sisällön tarkistamista ja kehittämistä nykyistä kattavampaan ja yksiselitteisempään suuntaan. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi ovimitoitusten yksinkertaistamista ja eräiden ohjeiden muuttamista sitoviksi määräyksiksi tai osallistumisen varmistamista poistamalla kieleen liittyvät esteet sekä varmentamalla visuaalinen informaatio ja tiedonsaanti sekä kuunteluolosuhteiden toimivuus.

Jotta artiklan 2 kohdan määräykset toteutuisivat käytännössä, on huolehdittava toimien riittävästä ja tehokkaasta valvonnasta. Jos huomataan, etteivät toteutetut toimet vastaa esteettömyyden vaatimuksia, niihin tulee voida puuttua riittävän tehokkaasti. Maankäyttö- ja rakennuslakiin liittyvien valvontamekanismien toimivuutta tarkastellaan syksyllä 2011 käynnistetyssä lain toimivuuden ja vaikuttavuuden kokonaisarvioinnissa.

Kohta edellyttää myös varmistamaan yksityisten tahojen, jotka tarjoavat yleisölle avoimia tiloja ja palveluja, ottavan huomioon esteettömyyden ja saavutettavuuden osatekijät sekä antamaan sidosryhmille koulutusta esteettömyys ja saavutettavuuskysymyksistä.

Tapauksessa *Szilvia Nyusti ja Péter Takács v. Unkari* (valitus nro 1/2010) valittajilla oli molemmilla vakava-asteinen näkövamma, jonka takia he eivät pystyneet käyttämään pankkiautomaatteja ilman apua, sillä automaateissa ei käytetty pistekirjoitusta eikä ääniavustusta. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea totesi, ettei sopimuspuoli ole varmistanut pankkiautomaattien esteettömyyttä ja saavutettavuutta ja katsoi valtion toimineen täten yleissopimuksen 9 artiklan vastaisesti. Komitea suositteli sopimuspuolta muun muassa laatimaan minimistandardit pankkipalvelujen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta, varmistamaan lainsäädäntötoimin, esteettömien ja saavutettavien pankkipalvelujen asteittaisen toteuttamisen.

Lisäksi kohta edellyttää avoimien rakennusten ja muiden tilojen opastetekstien tuottamista pistekirjoituksella sekä helposti luettavassa ja ymmärrettävässä muodossa. Lisäksi on

varmennettava visuaalinen informaatio ja tiedonsaanti. Määräyksen sisällön tehokas toteuttaminen edellyttää ainakin selkeää ohjetta siitä, mitä helposti luettavuudella tarkoitetaan. Myös määräyksen sisällön ottamista rakentamismääräykseen tulisi selvyiden vuoksi harkita.

Kohta edellyttää myös asianmukaisten toimien toteuttamista, joilla järjestetään avustajia ja muuta apua, mukaan lukien oppaita, lukijoita ja koulutettuja viittomakielen tulkkeja, helpottamaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen esteettömyyttä sekä vammaisten henkilöiden avustamisen ja tukemisen muotojen edistämistä, jotta voidaan varmistaa heille tiedon saavutettavuus. Myös internetin saavutettavuutta vammaisille henkilöille tulee edistää sekä saavutettavien tieto- ja viestintäteknologioiden ja -järjestelmien suunnittelua, kehittämistä, tuotantoa ja jakelua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta näistä tulee saavutettavia mahdollisimman alhaisin kustannuksin.

Tulkkaus, kommunikaation apuvälineet, omakielinen vuorovaikutus ja tiedonsaanti ovat vammaiselle henkilölle välttämättömiä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisen osatekijöitä. Näiden osatekijöiden saatavuus tulee huomioida yleissopimuksen artiklojen soveltamisessa.

Näkö- ja kuulovammaisille sekä puhevammaisille tulee taata yhdenvertainen oikeus tiedonsaantiin ja asiointiin sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Tiedon hankinnan ja tuottamisen taidot ja välineet tulee olla kaikkien vammaisten henkilöiden saatavilla iästä ja asuinpaikasta riippumatta. Myös erilaisten tieto- ja viestintäjärjestelmien sekä sähköisen asioinnin esteettömyys on turvattava. Viranomaisten tiedotusmateriaalin tulee olla sellaisessa muodossa, että vammaiset henkilöt pystyvät informaation vastaanottamaan. Erityisesti internet-sivujen esteettömyyttä tulee edistää. Televisio-ohjelmien tekstitykseen tulee kiinnittää riittävää huomiota ja sitä tulisi lisätä myös mahdollisuuksien mukaan kaupallisten kanavien ohjelmissa. Kuulovammaiset tarvitsevat tekstitystä myös kotimaisiin televisio-ohjelmiin ja näkövammaiset äänitekstitystä kaikkiin ohjelmiin. On kuitenkin huomattava, että TV-tekstitys ei aina ole riittävä tiedonsaantimuoto visuaalisten esteiden poistamisessa ja visuaalisen informaation saavutettavuudessa, joten myös esimerkiksi viittomakielistä ja auditiivista sisältöä tarvitaan.

Viestinnällisiä ja kielellisiä tiedonsaantiin liittyviä esteitä ovat tarjotun tiedon muotoon ja erityisesti luettavuuteen liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi luettavuus apuvälineillä tai selkokielenä. Omakielisen tiedon saatavuuden vähäisyys luo viestintään ja tiedonsaantiin liittyviä kielellisiä esteitä. Omakielisten palveluiden ollessa vähäisiä, korjaa tulkkauspalvelu tätä puutetta osaltaan ja on sen takia tärkeä.

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkittamis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Mahdollisuus vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa on olennainen edellytys osallistumisen ja monien muiden perusoikeuksien toteutumiselle.

Tulkkauspalvelulailla siirrettiin aiemmin kuntien järjestämisvastuulla ollut vammaispalvelulain mukainen vaikeavammaisten tulkkipalvelu Kansaneläkelaitoksen järjestettäväksi 1 päivänä syyskuuta 2010 alkaen. Palvelun saajien kohderyhmä pysyi samana

kuin vammaispalvelulaisissa eikä palvelun saannin edellytyksiä tai palvelun laajuutta tai sisältöä muutoin muutettu. Laissa täsmennettiin eräitä lain soveltamisen ja palvelunkäyttäjien oikeuksien toteutumisen kannalta keskeisiä kohtia myös muun muassa paritulkkauksen sekä ulkomaan matkoilla tapahtuvan tulkkauksen osalta.

Kansaneläkelaitos vastaa tulkkauspalvelun järjestämistä ja siihen liittyvien kustannusten korvaamisesta tulkkauspalvelua välittäville välityskeskuksille sekä palveluntuottajille. Vuoden 2014 alusta välityskeskus siirtyy Kansaneläkelaitoksen omaksi toiminnaksi. Tulkkauspalveluun kuuluu tulkkauksen järjestäminen ja siitä aiheutuvat välttämättömät oheiskustannukset. Tulkkauspalvelu on käyttäjälle maksutonta. Kuntien järjestämisvastuu muista vammaisuuden perusteella tarvittavista sosiaalihuollon yleis- ja erityispalveluista sekä lääkinnällisen kuntoutuksen palveluista säilyi ennallaan.

Tulkkauspalvelulain tarkoitus on edistää tulkkausta tarvitsevan vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisen yhteiskunnan jäsenenä. Lailla turvataan myös kielellisten oikeuksien toteutumista. Kansaneläkelaitoksen tulee tulkkauspalvelua hankkiessaan ja järjestäessään ottaa huomioon palvelunkäyttäjän toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä äidinkieli ja kulttuuritausta.

Vammaispalvelulain tavoin tulkkauspalvelulaki on toissijainen eli sen mukaista palvelua järjestetään, jos henkilö ei saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkausta muun lain nojalla. Käytännössä palvelun järjestäminen tulkkauspalvelulain nojalla on aiemman lainsäädännön tapaan keskeistä muiden hallinnonalojen järjestämän tulkkauksen riittämättömyyden vuoksi. Vammaispoliittisen ohjelman tavoitteiden mukaisesti on tärkeää, että kaikki hallinnonalat ohjaavat tulkkauspalvelujen käyttöä toimialansa asiointitilanteissa siten, että vammaisten ihmisten tulkkauspalvelun tarve huomioidaan koko laajuudessaan mukaan lukien viittomakielisten, kuulonäkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden tarvitsema tulkkaus sekä huonokuuloisten ja kuuroutuneiden henkilöiden tarvitsemat tulkkausmuodot.

Oikeus tulkkauspalveluun on henkilöllä, jolla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen. Lisäksi edellytyksenä on, että henkilö kykenee ilmaisemaan omaa tahtoaan tulkkauksen avulla ja hänellä on käytössään jokin toimiva kommunikointikeino.

Tulkkauspalvelua on järjestettävä siten, että kuulonäkövammaisella henkilöllä on mahdollisuus saada vähintään 360 ja kuulo- tai puhevammaisella henkilöllä vähintään 180 tulkkaustuntia kalenterivuoden aikana. Tulkkauspalvelua järjestetään tätä enemmän, jos se on asiakkaan yksilölliset tarpeet huomioon ottaen perusteltua. Tällaisia ovat esim. tilanteet, joissa em. tuntimäärät eivät riitä turvaamaan asiakkaan yksilöllisiä tulkkaustarpeita. Kuulonäkövammaisten tulkkaukseen sisältyy kuvailu ja opastus. Aktiiviset palvelunkäyttäjät tarvitsevat lisätunteja mm. tiedonsaantiin, työhön, opiskeluun ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen sekä odottamattomiin elämäntilanteisiin, kuten pitkäaikaiseen hoitoon tai terapiaan.

Opiskeluun liittyvänä tulkkauspalvelua on järjestettävä siinä laajuudessa kuin henkilö sitä välttämättä tarvitsee selviytyäkseen perusopetuksen jälkeisistä opinnoista, jotka johtavat tutkintoon tai ammattiin, edistävät ammatilliseen opiskeluun pääsemistä tai työllistymistä tai tukevat työelämässä pysymistä tai etenemistä.

Tulkkauspalvelua voi käyttää myös ulkomaan matkoilla, jos matka liittyy henkilön tavanomaiseen elämään, opiskeluun tai työssä käymiseen. Säännös on lisännyt tulkkauspalvelua tarvitsevien henkilöiden yhdenvertaisuutta tavanomaisissa elämäntoiminnoissa suhteessa vammattomiin henkilöihin. Oikeus palvelun käyttöön ulkomaanmatkoilla ei ole rajaton vaan arvioitaessa sitä, kuuluuko matka tulkkauspalvelun käyttäjän tavanomaiseen elämään tai hänen opiskeluunsa taikka työssä käymiseen, on aikaisemman KHO:n oikeuskäytännön mukaisesti arvioitava vammaisen henkilön yksilöllisiä tarpeita ja olosuhteita suhteessa lain tarkoitukseen.

Tulkkauspalvelu voidaan järjestää myös etätulkkauksena, jos se on palvelunkäyttäjän yksilölliset tarpeet huomioon ottaen mahdollista ja perusteltua. Kansaneläkelaitos järjestää etätulkausta käyttävälle henkilölle tulkkauksessa tarvittavat hinnaltaan kohtuulliset välineet ja laitteet sekä vastaa etäyhteyden käytöstä aiheutuvista välttämättömistä kustannuksista. Teknisten ongelmien vuoksi etätulkkauksen laajempi käyttöönotto on viivästynyt. Kelan tavoitteena on tarjota etätulkkauspalvelua laajemmin vuoden 2013 aikana.

Fyysisten, viestinnällisten ja kielellisten esteiden lisäksi vammaiset henkilöt voivat kohdata institutionaalisia esteitä. Institutionaalsiin esteisiin kuuluvat lainsäädännöt, käytännöt ja prosessit, jotka aiheuttavat vaikeuksia vammaisille ihmisille. Vammaisia koskevat asenteet ovat myös yksi merkittävä esteellisyyden muoto. Välineelliseen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyy siten myös 8 artiklassa käsitelty tietoisuuden lisääminen.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

10 artikla. *Oikeus elämään.*

Artiklassa veloitetaan varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat nauttia jokaiselle ihmiselle kuuluvasta synnynnäisestä oikeudesta elämään tehokkaasti ja yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Artikla vahvistaa vammaisten henkilöiden synnynnäisen oikeuden elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Artiklan tulkintakäytännössä vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on muun muassa osoittanut mielenkiintoa kotona ja laitoksissa tapahtuvien vammaisten henkilöiden kuolemien tehokkaan tutkinnan varmistamista kohtaan (CRPD/C/TUN/Q/1).

EIT on muun muassa tapauksessa *Jasinskis v. Latvia* (45744/08) ottanut kantaa vammaisen henkilön erityistarpeista aiheutuviin velvoitteisiin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan noudattamisessa. Tapauksessa oli kyse tilanteesta, jossa vammaisen henkilö oli

kuollut sairaalassa oltuaan ensin poliisin kiinni ottamana. EIT kiinnitti tuomioissaan huomiota muun muassa siihen, että henkilön kuolemaa tutkittaessa ei ollut kyetty ottamaan kantaa useisiin sellaisiin kysymyksiin, jotka olisivat olleet ratkaisevia poliisin toiminnan arvioinnin kannalta. Asiassa ei muun muassa ilmennyt, että siinä olisi selvitetty, oliko poliisin toimintansa mukaista, mitä oli edellytettävä ottaen huomioon vammaisen henkilön erityistarpeet.

Artiklan soveltaminen liittyy muun muassa vaikeavammaisten lasten hoidosta, lähinnä elvytyksestä ja tehohoidosta päättämiseen.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on myös kiinnittänyt huomiota suostumuksen antamiseen lääketieteelliseen hoitoon tilanteessa, joissa henkilöä pidetään kykenemättömänä oikeudellisiin toimiin (CRPD/C/ESP/CO/1). Komitea on muistuttanut, että oikeus elämään on absoluuttinen. Päätöksen tekeminen henkilön puolesta liittyen elämää ylläpitävän hoidon päättämiseen ei ole artiklan mukaista. Näin ollen kaikissa lääketieteelliseen hoitoon, erityisesti hoidon, ravinnonsaannin ja elvytyksen päättämiseen liittyvissä asioissa on varmistettava vammaisten henkilöiden tietoisuuden saaminen.

Oikeus elämään on turvattu perustuslain 7 §:ssä.

Potilaslaki sisältää säännökset potilaan hoitoon ja kohteluun liittyvistä keskeisistä periaatteista. Laki korostaa potilaan aktiivista osallistumista, potilaan itsemääräämisoikeutta sekä hänen oikeuttaan hoitoon ja tiedonsaantiin. Potilaslain 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon ilman syrjintää.

Vammaisuus ei Suomen lainsäädännön mukaan voi olla peruste erilaiselle kohtelulle terveydenhuollossa. Potilaan hoidon tulee potilaslain 6 §:n mukaan tapahtua yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Terveydenhuoltolain (1326/2010) mukaan potilaan hoidon tarpeen arvioinnin tulee perustua lääketieteellisesti hyväksytyihin kriteereihin ja tapahtua potilaan yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Vaikeavammaisia lapsia koskevat elvytys- ja tehohoitopäätökset tehdään yksilöllisesti huomioiden lääkintäetiikan yleinen periaate, jonka mukaan enemmän haittaa kuin hyötyä tuottavaa hoitoa ei voida antaa. Vammaisuus ei saa milloinkaan olla elvytyskiellon perusteena.

Valtakunnallinen vammaisneuvosto on antanut vuonna 2006 kannanoton vaikeavammaisten lapsen elvyttämisestä. Kannanotossa tuodaan esille, että vammaisuus sinänsä ei milloinkaan saa olla lähtökohtaisesti perusteena elvyttämättä jättämispäätöstä tehtäessä ja että yleiset elvyttämistä koskevat ohjeet ovat sovellettavissa myös vaikeasti vammaisiin henkilöihin. Kannanotossa korostetaan myös vanhempien kuulemisen välttämättömyyttä elvyttämättä jättämispäätöstä tehtäessä. Kyseistä päätöstä ei pidä tehdä omaisten tietämättä. Hoitavan lääkärin tulee myös varmistaa, että vanhemmat ovat ymmärtäneet päätöksen sisällön.

Vaikeavammaisten lasten tehohoitoon ja elvytykseen liittyen Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta on antanut vuonna 2007 kannanoton, jonka mukaan kehitysvammaisuus itsessään ei ole syy pidättäytyä elvytyksestä tai tehohoidosta. Kannanotossa todetaan myös muun muassa, että elvytykseen ja tehohoitoon kuuluvat hoitotoimenpiteet ovat jääneet määrittelyiltään epäselväksi ja termien käyttö on sekavaa.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan (Dnro 3624/4/07, 23.3.2009) ottanut asiaan kantaa. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun mukaan syrjinnän kieltä on hoitoratkaisuissa keskeisen tärkeä perusoikeuksiin liittyvä terveydenhuollon oikeusturvakysymys. Vammaisilla on yhtäläinen oikeus hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon kuin muillakin ihmisillä. Vammaisuus itsessään ei ole peruste pidättäytyä elvytyksestä tai tehohoidosta.

Myös potilaslain 6 §:ssä korostetaan potilaan itsemääräämisoikeutta ja edellytetään hänen itsensä, tai jos se ei ole mahdollista, hänen läheisensä kuulemista potilaan tahdon selvittämiseksi.

Raskaudenkeskeytykseen vammaisuuden takia ei tule painostaa. Tuleville vanhemmille tulee antaa asianmukaista tietoa vammaisuudesta raskauden alusta lähtien.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota raskauden keskeytykseen yhdenvertaisuuden kannalta. Komitea on Unkaria koskevissa päätelmissään (CRPD/C/HUN/CO/1) suositellut sopimuspuolta poistamaan erottelun lainsäädännössään koskien aikarajoja raskauden keskeyttämiselle yksistään vammaisuuden perusteella.

Laki raskauden keskeyttämisestä (239/1970) mahdollistaa tällä hetkellä abortin tekemisen 24. raskausviikolle saakka, mikäli lapsivesi- tai ultraäänitutkimuksella, serologisilla tutkimuksilla taikka muulla vastaavalla luotettavalla tutkimuksella on todettu vaikea sikiön sairaus tai ruumiinvika. Vammattoman sikiön ollessa kyseessä raskaudenkeskeytys on ilman erityisperusteita mahdollista vain 12. raskausviikolle ja erityisperustein 20. viikolle saakka. Pääministeri Kataisen hallitusohjelman mukaan tällä hallituskaudella selvitetään, onko tarvetta muuttaa raskauden keskeytyksen myöhäisintä viikkorajaa koskevaa lainsäädäntöä. Vammaispoliittisessa ohjelmassa on yhdeksi toimenpiteeksi listattu tarve selvittää raskaudenkeskeytyksen perusteiden yhteensopivuus yleissopimuksen artiklojen kanssa.

Myös muilta osin terveydenhuollon käytäntöjen tulisi olla sellaisia, etteivät ne estäisi artiklassa turvatun oikeuden toteutumista, tai johtaisi mielivaltaiseen elämän riistämiseen.

Tämän lisäksi artiklan vaatimusten voidaan katsoa liittyvän myös muun muassa terveydenhuollon tilojen esteettömyys- ja saavutettavuuskysymyksiin ja tilojen ja laitteiden muuhun toimivuuteen ja asianmukaisuuteen.

Myös muun muassa vammaispalvelulain ja muun lainsäädännön soveltamiskäytännön tulisi olla sellainen, ettei se johtaisi vastaavanlaisiin tilanteisiin.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia. Työryhmän näkemyksen mukaan artiklaan soveltamiseen liittyviä käytäntöjä ja ohjeita on kuitenkin tarkoituksenmukaista selkeyttää.

11 artikla. *Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilanteet*

Artikla sisältää määräykset vammaisten henkilöiden suojelun ja turvallisuuden varmistamiseksi vaaratilanteissa, mukaan lukien aseelliset selkkaukset, humanitaariset hätätilat ja luonnonkatastrofit.

Vammaisten henkilöiden suojelun ja esimerkiksi turvallisuuden varmentamiseksi tehtyjen suunnitelmien tulee olla vammaiset henkilöt osallistavia. Artiklaa sovellettaessa tulee muistaa vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen myös hätätilanteissa.

Vammaiset henkilöt tulee yleissopimuksen mukaan huomioida valmiussuunnittelussa.

Artiklan tarkoittamien vaaratilanteiden voitaisiin katsoa sisältävän ainakin niin kansainväliset eli valtioiden väliset aseelliset selkkaukset kuin kansalliset eli valtion sisäiset aseelliset selkkaukset, humanitaariset hätätilat ja luonnonkatastrofit. Ajallisesti puolestaan artiklan voitaisiin katsoa ulottuvan itse vaaratilanteiden lisäksi niitä välittömästi edeltävään ja niiden jälkeiseen aikaan.

Aseellisten selkkausten aikana tulee sovellettavaksi myös kansainvälinen humanitaarinen oikeus, joka perustuu kansainvälisiin sopimuksiin ja kansainväliseen tapaoikeuteen. Punaisen Ristin kansainvälisen komitean tutkimuksen perusteella laadittujen tapaoikeussääntöjen mukaan aseellisesta selkkauksesta kärsivillä vanhuksilla, vammaisilla ja vajaakuntoisilla on oikeus erityiseen kunnioitukseen ja suojeluun.

Vammaisten henkilöiden suojelun ja turvallisuuden varmistaminen liittyy muun muassa valmiussuunnitteluun, palveluiden ja toimintojen jatkuvuuteen, jakelujärjestelmien toimivuuteen, kriisiviestintään, jälleenrakentamiseen ja kriisiterapiaan. Artiklan voidaan katsoa edellyttävän, että valtiot varmistavat, sekä kansallisissa käytännöissään ja kansainvälisessä yhteistyössään, että näiden toimet edellä mainituissa tilanteissa ovat osallistavia ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Esimerkiksi humanitaarista apua jaettaessa tulee ottaa huomioon, että se on vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Artiklan soveltamisessa on olennaista huomioida myös yleissopimuksen kansainvälistä yhteistyötä koskeva 32 artikla, sillä kansainvälisen yhteisön osallisuus on joidenkin valtioiden rajallisista voimavaroista johtuen usein välttämätöntä.

Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilanteet lisäävät huomattavasti niitä esteitä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat, sekä heikentävät sitä tukea, joihin jotkut vammaiset henkilöt yleensä voivat tukeutua. Näin ollen tällaiset tilanteet lisäävät vammaisten henkilöiden haavoittuvuutta ja rajoittavat entisestään heidän osallisuutta yhteiskunnassa sekä heidän päätöksentekomahdollisuuksia.

Vammaiset henkilöt ovat siten muita henkilöitä haavoittuvaisemmassa asemassa ennen vaaratilanteita ja kriisejä sekä niiden aikana ja jälkeen. Tähän vaikuttaa muun muassa se, että vaaratilanteissa apuvälineet ja muut avustus- ja hoitokeinot saatetaan menettää samoin kuin mahdollisuus palveluihin. Myös sosiaaliset verkostot, esimerkiksi perheenjäsenten, ystävien tai naapureiden kuolemantapausten johdosta, saattavat tuhoutua. Niin ikään, merkitystä

saattaa olla myös muun muassa julkisesta terveydenhuollosta, katastrofivalmiudesta, hätäavusta ja humanitaarisesta avusta vastuussa olevien kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden tietämättömyydellä vammaisten henkilöiden erityistarpeista.

Sisäiseen turvallisuuteen liittyy muun pelastustoimen ylläpitäminen, hätäkeskustoiminta ja erilaisten onnettomuuksien torjuminen. Myös erilaiset infrastruktuurin turvaamiseen tähtäävät käytännöt liittyvät tämän artiklan soveltamisalaan. Myös viestintä on olennainen osa häiriötilanteen hallintaa.

Vammaisella henkilöllä on oikeus valtion ja viranomaisten järjestämään suojeeluun etenkin poikkeuksellisissa vaaratilanteissa, joiden kestoja ei voi ennakoita. Etenkin erityisesti haavoittuvassa asemassa ovat vaikeavammaiset ihmiset, joiden rajoittunut kyky liikkua vaikuttaa olennaisesti mahdollisuuksiin pelastautua. Nykyään laitospoliittuurin purkamisen ansiosta yksin kotona asuvien vanhenevien vammaisten ihmisten määrä kasvaa. Näin on syytä korostaa, että viranomaiset ja asumisen palvelujen tuottajat laativat asianmukaiset turvallisuussuunnitelmat, joissa otetaan huomioon vammaisten ihmisten asema ja olosuhteet sekä laaditaan tarkat toimenpiteet heidän suojelemisessa.

Valmiuslaissa (1552/2011) poikkeusoloiksi määritellään Suomeen kohdistuva aseellinen tai siihen vakavuudeltaan rinnastettava hyökkäys ja sen välitön jälkitila; Suomeen kohdistuva huomattava aseellisen tai siihen vakavuudeltaan rinnastettavan hyökkäyksen uhka, jonka vaikutusten torjuminen vaatii tämän lain mukaisten toimivaltuuksien välitöntä käyttöön ottamista; väestön toimeentuloon tai maan talouselämän perusteisiin kohdistuva erityisen vakava tapahtuma tai uhka, jonka seurauksena yhteiskunnan toimivuudelle välttämättömät toiminnot olennaisesti vaarantuvat; erityisen vakava suuronnettomuus ja sen välitön jälkitila; sekä vaikutuksiltaan erityisen vakavaa suuronnettomuutta vastaava hyvin laajalle levinnyt vaarallinen tartuntatauti. Valmiuslain tarkoituksena on poikkeusoloissa muun muassa suojata väestöä ja ylläpitää perus- ja ihmisoikeuksia. Viranomaiset voidaan oikeuttaa poikkeusoloissa käyttämään vain sellaisia toimivaltuuksia, jotka ovat välttämättömiä ja oikeasuhtaisia lain tarkoituksen saavuttamiseksi.

Valmiuslain mukaan valtion viranomaisten ja laitosten sekä kuntien on varmistettava tehtäviensä mahdollisimman häiriötön hoitaminen myös poikkeusoloissa. Valmius varmistetaan mm. valmiussuunnitelmin ja poikkeusoloissa tapahtuvan toiminnan etukäteisvalmisteluin. Poikkeusoloissa viranomaiset voivat mahdollisesti joutua turvautumaan normaalista poikkeavaan valtuuksien käyttöön. Tällöin voidaan säädellä esimerkiksi oikeudesta oleskella tai poistua tietyltä paikkakunnalta tai velvoittaa henkilöitä osallistumaan pakolliseen työpalveluun. Työvelvolliselle voi kuitenkin antaa työmääräyksen vain sellaiseen työhön, jota hän pystyy kohtuudella tekemään ottaen huomioon muun muassa hänen mahdollinen vammaisuutensa.

Eri hallinnonalojen varautumista on Suomessa sovitettu yhteen yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa (valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010). Strategia konkretisoi valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa 2009 asetettuja Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan sekä toimeenpanon perusteet periaatteita ja tavoitteita.

Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko 2012 on jatkoa aikaisemmille selonteoille. Strategia muodostaa varautumisen ja kriisijohtamisen yhteisen perustan yhteiskunnan kaikille toimijoille. Sitä täydentävät ja syventävät eri hallinnonalojen valmistelemaat muut varautumiseen ja häiriötilanteiden hallintaan liittyvät strategiat sekä ohjausasiakirjat. Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta (5.12.2012) määrittelee ja selkiyttää kokonaisturvallisuuden hallinnan järjestelyjä ja vastuita etenkin valtioneuvostotasolla.

Puolustusvoimista annetun lain (551/2007) 2 §:n mukaan puolustusvoimien tehtävänä on Suomen sotilaallinen puolustaminen, johon kuuluu muun muassa kansan elinmahdollisuuksien ja perusoikeuksien turvaaminen, muiden viranomaisten tukeminen, johon kuuluu muun muassa virka-apu yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi ja pelastustoimintaan osallistuminen, sekä osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan.

Sotilaallisesta kriisinhallinnasta annetussa laissa (211/2006) säädetään Suomen osallistumisesta kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan, kriisinhallintaan liittyvästä koulutus- ja harjoitustoiminnasta sekä kriisinhallintahenkilöstön asemasta. Laissa siviilihenkilöstön osallistumisesta kriisinhallintaan (1287/2004) säädetään siviilihenkilöstön osallistumisesta kriisinhallintaan ulkomailla; kriisinhallintaan osallistumisen edellyttämistä kotimaan valmiuksista sekä niiden ylläpitämisestä ja kehittämisestä; ja kriisinhallintaan ulkomailla osallistuvan siviilihenkilöstön oikeuksista ja velvollisuuksista.

Ulkoasiainministeriö ylläpitää valmiuksia suojella ja avustaa suomalaisia maamme ulkopuolella tilanteissa, joissa heidän turvallisuutensa on joutumassa tai joutunut uhatuksi. Konsulipalvelulain (498/1999) mukaan Suomen edustustot avustavat toimipiirissään oleskelevia suomalaisia suuronnettomuuden, luonnononnettomuuden, ympäristöonnettomuuden, sodan, sisällissodan tai muun kriisitilanteen sattuessa tai uhatessa.

Pelastuslaki (379/2011) sisältää keskeiset säännökset väestönsuojeluun varautumisesta ja pelastustoimen kannalta keskeisestä yhteistyöstä väestönsuojelussa eri viranomaisten kanssa. Pelastuslain mukainen toiminta on suunniteltava ja järjestettävä siten, että toiminta on mahdollista myös valmiuslain mukaisissa poikkeusoloissa.

Terveysturvallisuuslaki (763/1994) nojalla kunnan tehtävänä on alueellaan edistää ja valvoa terveysturvallisuutta siten, että asukkaille turvataan terveellinen elinympäristö. Lain 8 §:n nojalla kunnan terveysturvallisuusviranomaisen on huolehdittava varautumisesta onnettomuuksien tai vastaavien tilanteiden (erityistilanteet) aiheuttamien terveyshaittojen ehkäisemiseksi, selvittämiseksi ja poistamiseksi. Kuntien rooli terveysturvallisuudessa sekä muussa yhteiskunnan varautumisessa ja häiriötilanteiden hallinnassa on paikallishallinnossa keskeinen, koska peruspalveluiden ja muiden yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen järjestäminen on merkittävältä osiltaan kuntien vastuulla. Kuntien varautumisvelvoite poikkeusoloihin perustuu valmiuslakiin.

Kesällä 2011 voimaan tullut pelastuslaki ja lain toimeenpanoa ohjaava valtioneuvoston asetus pelastustoimesta (407/2011) velvoittavat hoitolaitosten palvelu- sekä tukiasumisen järjestäjää

eli käytännössä toiminnanharjoittajaa laatimaan poistumisturvallisuusselvityksen ja arvioimaan muun muassa miten vammaisten asukkaiden toimintakyvyn rajoitus otetaan huomioon ennalta onnettomuusriskeihin varautumisessa. Lisäksi on huolehdittava siitä, että asukkaat ja hoidettavat henkilöt voivat poistua turvallisesti tulipalossa tai muussa vaaratilanteessa itsenäisesti tai avustettuna.

Pelastuslaki edellyttää pelastussuunnitelman laatimista rakennukseen tai muuhun kohteeseen, joka on poistumisturvallisuuden tai pelastustoiminnan kannalta tavanomaista vaativampi tai jossa henkilö- tai paloturvallisuudelle, ympäristölle tai kulttuuriomaisuudelle aiheutuvan vaaran taikka mahdollisen onnettomuuden aiheuttamien vahinkojen voidaan arvioida olevan vakavat. Pelastussuunnitelma tulee laatia muun muassa asuinrakennuksiin, joissa on enemmän kuin kolme asuinhuoneistoa, kouluihin, päiväkoteihin, hoitolaitoksiin, palvelu- ja tukiasuntoihin ja muihin pelastustoimesta annetun asetuksen 1 §:ssä määrättyihin kohteisiin.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa eräänä toteutettavana toimenpiteenä on vahvistaa asumisen turvallisuuskysymysten huomioon ottamista eri koulutustasoilla. Erityisesti sosiaali- ja terveysalan henkilöstön asumisturvallisuustietoutta tulee vahvistaa. Vammaispoliittisessa ohjelmassa on päätetty myös tukea asuntojen ja asumisyksiköiden turvatekniikan tason nostoa.

Vammaispoliittisen ohjelmaan sisältyy myös ohjelmakohta, jonka mukaan vammaisten henkilöiden turvallisuus- ja pelastuskysymysten huomioon ottaminen häiriö- ja kriisitilanteissa (sähkökatkokset, juomaveden saastuminen, luonnonkatastrofit, tulipalot, muut onnettomuudet jne.) ohjeistetaan. Vammaisten henkilöiden turvallisuuden varmistaminen tulee siis sisällyttää turvallisuussuunnitteluun. Käytäntöjen tulisi olla vammaiset henkilöt osallistavia sekä heidän saavutettavissaan olevia.

Vuoteen 2015 mennessä luodaan järjestelmä, joka mahdollistaa hätäilmoituksen tekemisen tekstiviestillä valtakunnalliseen 112-hätänumeroon. Tämä antaa kuulo- tai puhevammaisille henkilöille mahdollisuuden hätäilmoituksen tekemiseen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Yleispalveludirektiivin (2009/136/EY) 26 artikla edellyttää, että hätäpalvelut ovat vammaisten loppukäyttäjien saatavilla muiden loppukäyttäjien käyttömahdollisuuksia vastaavalla tavalla. Edelleen direktiivi edellyttää mahdollisuutta käyttää eurooppalaista hätänumeroa 112 veloituksetta.

Kesäkuussa 2013 voimaan tullut vaaratiedotetta koskeva laki (466/2012) ei erityisesti edellytä aistivammaisten henkilöiden huomioimista vaaratiedotetta annettaessa. Tämän vuoksi kriisiviestinnän menetelmiä kehitettäessä on tärkeää huomioida aistivammaisten henkilöiden tarpeet. Liikenne- ja viestintäministeriö tulee valmistelemaan viestintämarkkinoihin liittyvään varautumisvelvollisuudesta ja viranomaistiedotteiden välittämiselvöityksestä annettuun valtioneuvoston asetukseen (838/2003) vaaratiedotteesta annetusta laista johtuvan muutokset. Tässä yhteydessä kuurojen, kuulovammaisten ja näkövammaisten tarpeet vaaraviestintää koskien tulee huomioida.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

12 artikla. *Yhdenvertaisuus lain edessä.*

Artikla koskee vammaisten henkilöiden oikeutta tulla tunnustetuiksi henkilöiksi lain edessä sekä vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeudellista kelpoisuutta kaikilla elämänaloilla. Artikla linkittyy läheisesti 19 artiklassa säädettyyn itsenäiseen elämään.

Artikla lähtee vammaisten henkilöiden täydestä oikeudellisesta kelpoisuudesta, johon ei ole poikkeusta tai rajoituksia. Artiklassa määrätään ainoastaan keinoista, joilla oikeuksien käyttö voidaan turvata. Artiklan tausta-ajatuksena on, että yksilöt eivät ole ainoastaan oikeuksien haltijoita, vaan heillä on myös täysi oikeus käyttää näitä oikeuksiaan. Artikla heijastelee koko sopimuksen läpileikkaavaa ajatusta nähdä vammaisen henkilö subjektina, ei objektina.

Artiklan 1 kohdassa vahvistetaan vammaisten henkilöiden oikeus tulla tunnustetuksi lain edessä oikeuksien ja velvollisuuksien haltijana yhdenvertaisesti muiden kanssa. Suomessa perustuslain 2 luvun perusoikeudet kuuluvat lähtökohtaisesti kaikille. Suomen lainsäädäntö ei tunne tilanteita, joissa elossa olevan luonnollisen henkilön oikeuskelpoisuus voitaisiin poistaa tai jossa sitä voitaisiin rajoittaa. Esimerkiksi holhoustoimilaissa mahdollistettu vajaavaltaiseksi julistaminen ei merkitse henkilön oikeuskelpoisuuden rajoittamista. Oikeuskelpoisuus tarkoittaa kelpoisuutta olla oikeussubjektina. Oikeuskelpoinen luonnollinen henkilö voi olla oikeuksien ja velvollisuuksien haltijana.

Artiklan 2 kohdassa tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeudellinen kelpoisuus, mikä merkitsee vammaisen henkilön konkreettista oikeutta käyttää oikeuksiaan. Vammaisella henkilöllä on oikeus täysiin kansalaisoikeuksiin, oikeus omistaa ja periä omaisuutta, oikeus hallita taloudellisia asioitaan ja yhdenvertainen oikeus saada lainaa ja luottoa. Sopimuskohtaa koskevissa kommentaareissa on esitetty yhteneviä näkemyksiä siitä, että kohta korostaa vammaisten henkilöiden oikeustoimikelpoisuutta eli oikeutta tehdä itseään ja omaisuuttaan koskevia päätöksiä. Näkemykset artiklan osalta eroavat kuitenkin sen suhteen, estääkö kohta vammaisen henkilön julistamisen vajaavaltaiseksi. Sopimuskohta ei kuitenkaan sanamuotonsa perusteella estä oikeustoimikelpoisuuden rajoittamista yleisillä perusteilla. Rajoittamisperuste ei kuitenkaan saa olla vammaisia henkilöitä välittömästi eikä välillisesti syrjivä.

YK:n ihmisoikeusvaltuutettu on pitänyt kohdan osalta tärkeänä sitä, että holhouslainsäädäntöjä tarkastellaan ja uudistetaan, sillä monessa maassa voimassa oleva lainsäädäntö mahdollistaa henkilön julistamisen vajaavaltaiseksi vammaisuuden perusteella ja holhoojan määräämisen toimimaan heidän puolestaan. Ihmisoikeusvaltuutetun näkemyksen mukaan tällainen lainsäädäntö on ristiriidassa artiklan 2 kohdan kanssa (*Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities A/HRC/10/48*).

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea ei ole ottanut yksityiskohtaisesti kantaa 12 artiklan 2 kohdan tulkintaan. Komitea on kuitenkin esimerkiksi Espanjaa koskevissa loppupäätelmissään (CRPD/C/ESP/CO/1) ilmaissut huolensa siitä, että Espanja ei ole

ryhtynyt toimenpiteisiin kumotakseen korvaavan päätöksenteon järjestelmää tuetulla päätöksenteolla.

Holhoustoimilain (442/1999) lähtökohtana on lievin mahdollinen puuttuminen henkilön toimintakelpoisuuteen. Edunvalvojan määrääminen ei lähtökohtaisesti estä henkilöä tekemästä oikeustoimia vaan edunvalvojan tehtävänä on tukea päämiestä tämän asioiden hoitamisessa. Holhoustoimilaki mahdollistaa kuitenkin laissa säädetyin edellytyksin täysi-ikäisen henkilön toimintakelpoisuuden rajoittamisen sekä henkilön julistamisen vajaavaltaiseksi. Holhoustoimilain 18 §:n mukaan jos täysi-ikäinen on kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja hänen varallisuusasemansa, toimeentulonsa tai muut tärkeät etunsa ovat tämän vuoksi vaarassa eikä edunvalvojan määrääminen yksin riitä turvaamaan hänen etujaan, tuomioistuimien voi rajoittaa hänen toimintakelpoisuuttaan päättämällä, että: 1) hän voi tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan ainoastaan yhdessä edunvalvojan kanssa; 2) hänellä ei ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai oikeutta vallita tiettyä omaisuuttaan; taikka 3) hänet julistetaan vajaavaltaiseksi.

Lain esitöiden (HE 146/1998 vp). mukaan vajaavaltaiseksi julistaminen on äärimmäinen toimenpide ja se tulee kysymykseen viimeisenä keinona lievimpien keinojen ollessa riittämättömiä tai epätarkoituksenmukaisia. Lain esitöissä todetaan, että pelkkä lääketieteellinen diagnoosi, esimerkiksi psyykinen sairaus, ei sinänsä oikeuta rajoittamaan kenenkään kelpoisuutta määrätä varallisuudestaan. Jos psyykkisesti poikkeavasta tilasta ei aiheudu vaaraa asianomaisen taloudellisille eduille, ei rajoituksen asettaminen tule kysymykseen. Rajoittaminen tulee ajankohtaiseksi lähinnä silloin, kun tiedetään, että asianomainen tilastaan huolimatta pyrkii aktiivisesti ja vastoin etujaan muuttamaan taloudellista asemaansa esimerkiksi luovuttamalla omaisuuttaan tai ottamalla velkaa.

Vajaavaltaiseksi julistaminen on kuitenkin viimesijainen keino, jota voidaan käyttää ainoastaan, jos muut toimenpiteet eivät ole riittäviä. Toimintakelpoisuutta ei saa muutoinkaan rajoittaa enempää kuin asianomaisen edun suojaamiseksi on tarpeen. Rajoitusta ei saa ulottaa koskemaan sellaista oikeustointia, jonka tekemiseen vajaavaltaisella on lain mukaan kelpoisuus.

Vajaavaltaisen asemasta säädetään holhoustoimilain 4 luvussa. Vajaavaltaisella ei ole oikeutta itse vallita omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia, jollei laissa toisin säädetä. Vajaavaltaiseksi julistettu voi kuitenkin itse päättää henkilöään koskevasta asiasta, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Vajaavaltainen voi myös tehdä oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Vajaavaltaisella on myös oikeus määrätä siitä, minkä hän on vajaavaltaisuuden aikana omalla työllään ansainnut.

Holhoustoimilain sanamuodon mukaan vammaisuus ei ole syy rajoittaa henkilön oikeustoimikelpoisuutta. Käytännössä säännökset tulevat sovellettavaksi usein henkilöihin, joilla on kehitysvamma, pitkäaikainen mielenterveysongelma, aivovamma tai muu vastaava vamma. Sen vuoksi tulee tarkastella sitä, voidaanko lain kohtaa pitää välillisesti syrjivänä.

Välillistä syrjintää koskevan kansainvälisen doktriinin mukaan kriteeri ei ole välillisesti syrjivä, jos sillä pyritään hyväksyttävään tavoitteeseen ja käytetyt keinot ovat oikeasuhtaisia. Holhoustoimilain 18 §:ssä mainittua ”henkilön varallisuusaseman, toimeentulon tai muun tärkeän edun” turvaamista on pidettävä hyväksyttävänä tavoitteena. Huomioitavaksi kohdan perusteella tulee myös yleissopimuksen 16 artikla, joka edellyttää sopimusvaltioiden ryhtyvän kaikkiin asianmukaisiin toimiin suojellakseen vammaisia henkilöitä kaikilta hyväksikäytön muodoilta.

Vammaiset henkilöt ovat siis Suomessa oikeudellisen kelpoisuuden osalta yhdenvertaisia muiden kanssa. Tärkeää artiklan kohdan kannalta on, että oikeustoimikelpoisuuden rajoitukset eivät saa olla vammaisia henkilöitä syrjiviä.

Artiklan 3 kohta velvoittaa sopimuspuolia järjestämään vammaisille henkilöille tuen, jota he tarvitsevat käyttäessään oikeudellista kelpoisuutta. Sopimuskohta korostaa vammaisen henkilön tukemista siten, että hän voi käyttää itse oikeustoimikelpoisuuttaan sen sijaan, että laillinen edustaja, omainen tai muu läheinen tekee ratkaisut vammaisen henkilön puolesta.

Kohta velvoittaa sopimusvaltioita luomaan järjestelmän, jolla mahdollistetaan vammaisen henkilön päätöksenteon tukeminen. Päätöksenteossa tukeminen ei merkitse päätöksentekoa henkilön puolesta, vaan järjestelmällä on tarkoitus edesauttaa itsenäistä päätöksentekoa. Artiklan tulkintakäytännössä vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea onkin Espanjalle antamissa loppupäätelmissään (CRPD/C/ESP/CO/1) kiinnittänyt huomiota lakeihin, jotka mahdollistavat edunvalvonnan ja holhouksen ja suositellut kehittämään lakeja ja käytäntöjä, joilla henkilön puolesta tapahtuva päätöksenteko korvataan tuetulla päätöksenteolla. Komitean näkemyksen mukaan päätöksenteossa tukeminen kunnioittaa henkilön vapautta, tahtoa ja mieltymyksiä. Komitean näkemys vastaa muun muassa European Foundation Centre -järjestön (EFC) esittämää näkemystä, jonka mukaan 12 artikla - sekä 19 artikla – on ensisijaisesti tarkoitettu ylläpitämään ja suojaamaan henkilön itsenäisyyttä. EFC:n mukaan artiklat ovat 3 artiklassa määritellyn itsenäisyyttä koskevan yleissopimuksen yleisperiaatteen ilmentymiä.

Artiklan 3 kohta ei rajoitu ainoastaan yksittäistä tapahtumaa koskevaan päätöksenteon tukemiseen, vaan sillä pyritään pidempiaikaiseen tukeen, jolla mahdollistetaan henkilön oikeudellisen kelpoisuuden kehittäminen. Sopimuskohtaan voidaan nähdä edellyttävän järjestelyjä, joilla maksimoidaan vammaisen henkilön mahdollisuus tehdä itseään ja elämäänsä koskevia päätöksiä. Tämä entisestään korostaa oikeustoimikelpoisuuden rajoitusten viimesijaisuutta sekä vammaisen henkilön kuulemista edunvalvojaa tai muuta laillista edustajaa määrättäessä sekä vammaisen henkilön tahdon ja toiveiden kunnioittamista. Vammaisen henkilön, joka kykenee ymmärtämään kyseessä olevan asian merkityksen, tahtoa tulee aina lähtökohtaisesti kunnioittaa. Sopimuskohta luo sopimuspuolille veloitteen aktiivisesti tarjota sopimuskohtassa tarkoitettua tukea.

Holhoustoimilaki lähtee siitä, että toimivallan rajoitukset tulee tehdä lievimmän mahdollisen puuttumisen keinoin. Edunvalvojan määrääminen ei estä tekemästä oikeustoimia ja jos toimintakelpoisuutta on rajoitettu, ensisijainen vaihtoehto on tehdä oikeustoimia yhdessä

edunvalvojan kanssa, kuten edellä on tuotu esiin. Holhoustoimilain 43 §:n mukaan ennen kuin edunvalvoja tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on kuultava päämiestään. Holhoustoimilain 37 §:n mukaan edunvalvojan on hoidettava päämiehensä omaisuutta sillä tavoin, että omaisuus ja sen tuotto voidaan käyttää päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan, minkä voidaan katsoa edellyttävän yhteydenpitoa päämiehen kanssa. Täysi-ikäiselle määrätyn edunvalvojan tulee holhoustoimilain 42 §:n mukaan huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen pidettävä asianmukaisena.

Laissa edunvalvontavaltuutuksesta (648/2007) säädetään valtuutuksesta, jolla henkilö voidaan oikeuttaa edustamaan valtuuttajaa tämän omaisuutta koskevilla ja muilla taloudellisilla asioilla. Valtuutettu voidaan oikeuttaa edustamaan valtuuttajaa myös sellaisissa tämän henkilöä koskevilla asioilla, joiden merkitystä valtuuttaja ei kykene ymmärtämään sillä hetkellä, jolloin valtuutusta olisi käytettävä. Valtuutus voidaan rajoittaa koskemaan määrättyä oikeustointia, asiaa tai omaisuutta. Valtuutus tulee voimaan siinä tapauksessa, että hän tulee sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan. Lain 16 §:n mukaan valtuutetun tulee valtuutetun puolesta toimiessaan pitää kiinni valtuuttajan oikeuksista ja edistää hänen parastaan. Ennen kuin valtuutettu tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on tietyin edellytyksin tiedusteltava valtuuttajan mielipidettä.

Hallintolaissa (434/2003) on säännökset muun muassa viranomaistoiminnassa noudatettavasta palveluperiaatteesta (7 §), neuvonnasta (8 §), asiamiehen ja avustajan käytöstä (12 §) sekä edunvalvojan oikeudesta käyttää puhevaltaa (15 §). Täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Vammaispalvelulaki turvaa vaikeavammaisen henkilön oikeuden välttämättömään henkilökohtaiseen apuun sellaisissa asioissa, joita henkilö ei itse kykene tekemään ilman apua (8c §). Apua saa muun muassa työhön ja opiskeluun sekä päivittäisiin toimiin. Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista henkilöä toteuttamaan omia valintojaan näissä asioissa. Lain 3 §:n 2 momentin mukaan lain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Lain 8 d §:n 1 momentin mukaan henkilökohtaisen avun järjestämistavoista päätettäessä ja henkilökohtaista apua järjestettäessä kunnan on otettava huomioon vaikeavammaisen henkilön oma mielipide ja toivomukset.

Potilaslaki sisältää säännökset potilaan oikeudesta saada terveydentilaansa ja hoitoa koskevat tiedot siten, että hän riittävästi ymmärtää sen sisällön, potilaan itsemääräämisoikeudesta sekä potilaan laillisen edustajan tai lähiomaisen kuulemisesta silloin kun henkilö ei itse pysty päättämään hoidostaan, kuten tällaisen henkilön velvollisuudesta ottaa huomioon potilaan aikaisemmin ilmaisema tahto. Laissa on säännökset myös potilasasiamiehestä, jonka

tehtävänä on neuvoa ja avustaa potilasta. Vammaisilla henkilöillä on myös oikeus saada oikeusapua.

Sopimuskohdan velvoite ryhtyä asianmukaisiin toimiin, joilla vammaisten saataville järjestetään sopimuskohdassa tarkoitettu tuki, voidaan käytännössä toteuttaa eri tavoin. Erilaisia tuen muotoja on Suomessa tällä hetkellä käytössä useita ja niitä voidaan edelleen kehittää.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama itsemääräämisoikeustyöryhmä on työssään tarkastellut yleissopimuksen vaikutusta päätöksenteossa tukemisen sääntelyyn sosiaali- ja terveydenhuollossa. Työryhmä pyrkii laatimaan tätä koskevan säädösehdotuksen. Myös lainsäädännön täytäntöönpano-ohjelmaan pyritään sisällyttämään sellaisia toimenpiteitä, joilla päätöksenteossa tukemista voidaan edistää.

Artiklan 4 kohdan mukaan sopimuspuolten tulee varmistaa, että oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvät toimet antavat asianmukaiset takeet, joilla estetään väärinkäytökset. Näin varmistetaan, että henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä kunnioitetaan niin, ettei eturistiriitoja tai asiattomia vaikuttamista esiinny. Lisäksi oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvien toimien tulee olla oikeasuhtaisia ja kyseisen henkilön olosuhteisiin sovitettuja ja kestoltaan mahdollisimman lyhytaikaisia. Kohdassa turvataan se, ettei päätöksenteossa tukemista käytetä väärin. Järjestelmällä ei ole tarkoitus korvata vammaisen henkilön päätöksentekoa, vaan tuetun päätöksenteon toimien tarjoajalla on oltava velvollisuus kunnioittaa vammaisen henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä. Kohdassa määrätään myös nimenomaisesti, että puolueeton taho, viranomainen tai oikeusistuin arvioi toimia säännöllisesti.

Holhoustoimilain 32 §:ssä on säännökset edunvalvojan esteellisyydestä ja 45 §:ssä säännökset edunvalvojan vahingonkorvausvelvollisuudesta. Edunvalvojan toiminnan valvonnasta säädetään holhoustoimilain 6 luvussa. Valvovana viranomaisena toimii holhousviranomainen.

Edunvalvontavaltuutuksesta annetussa laissa on puolestaan säännökset valtuutuksen peruuttamisesta (12 §), valtuutetun velvollisuudesta edistää valtuutetun parasta ja kuulla häntä (16 §), valtuutetun esteellisyydestä (17 §), valtuutetun vahingonkorvausvelvollisuudesta (23 §) sekä valtuutetun toiminnan valvonnasta (6 luku).

Vammaisen henkilön tukena toimivan muun henkilön kuin edunvalvojan tai muun laillisen edustajan asiattomalta vaikuttamiselta suojaa ainakin tietyissä tilanteissa myös oikeustoimilain (228/1929) 30 § (”petollinen viettely” joko sopimuspuolen tai kolmannen toimesta) ja 31 § (”toisen ymmärtämättömyyden tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen” niin ikään joko sopimuspuolen tai kolmannen toimesta). Myös rikoslain ja vahingonkorvauslain (412/1974) säännökset tuovat suojaa.

Artiklan 5 kohta varmistaa sen, että sopimuspuolet toteuttavat tarvittavat toimet, jotta vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaiset oikeudet pitää omaisuutta ja kontrolloida taloudellisia asioitaan eikä heiltä voida riistää omaisuutta ilman laillista syytä. Artikla sisältää

oikeuden omistaa omaisuutta. Tämä sisältää oikeuden omaisuuden käyttämiseen haluamallaan tavalla sekä muun muassa testamenttaamisen tai lahjoittamisen.

Perustuslain 15 §:ssä turvataan jokaiselle omaisuuden suoja. Perintökaarella (40/1965) ei ole rajoituksia oikeudesta periä. Perintökaaren 18 luvun 3 §:n mukaan jos perillinen tai testamentinsaaja on vajaavaltainen tai jos hänen toimintakelpoisuuttaan on rajoitettu, eikä hänellä ole edunvalvojaa, sen, jonka hallussa pesä on, tulee ilmoittaa siitä holhousviranomaiselle.

Perintökaaren 9 luvun 1 §:n mukaan kahdeksantoista vuotta täyttänyt henkilö saa testamentilla määrätä jäämistöstään. Tietyin edellytyksin myös kahdeksatoista vuotta nuorempi saa tehdä testamentin. Perintökaaren 10 luvun 1 §:ssä säädetään testamentin määrämuodosta, Perintökaaren 10 luvun 3 §:ssä säädetään lisäksi testamentin määrämuodosta sallitusta poikkeuksesta tilanteessa, jossa testamentin tekijä on sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi estynyt tekemästä testamenttia 1 §:ssä säädetyllä tavalla. Perintökaaren 13 luvun 1 §:n mukaan testamentti voidaan moitteen johdosta julistaa pätemättömäksi, jos testamentin tekemiseen on vaikuttanut mielisairaus, tylsämielisyys tai testamentin tekijän muu sieluntoiminnan häiriö. Edunvalvojan määrääminen tai vajaavaltaiseksi julistaminen ei poista henkilöltä testamentintekokelpoisuutta. Holhoustoimesta annetun lain 29 §:n 3 momentissa säädetään, että edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta tehdä testamenttia. Testamentintekokelpoisuuden puuttuminen voidaan tehokkaasti todeta vasta testamentin tekijän kuoleman jälkeen ja toteaminen edellyttää sen näyttämistä, että perintökaaren 13 luvun 1 §:ssä mainittu seikka on tosiasiallisesti vaikuttanut testamentin tekemiseen. Perintökaaren asiaa koskeva sääntely perustuu siten ajatukseen oikeudellisen kelpoisuuden mahdollisimman täydellisestä säilyttämisestä.

EIT:ssa on otettu kantaa holhousjärjestelmiin liittyviin kysymyksiin. Muun muassa tapauksessa *Stanev v. Bulgaria* (36760/06) todettiin Bulgarian holhouslainsäädännön rikkovan 6 artiklan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, koska vammaisen henkilö ei voinut riitauttaa pitämistään sosiaalihuollon toimintayksikössä sekä siellä tapahtunutta alentavaa kohteluaan ilman holhoojan lupaa.

Artiklan 5 kohtaan liittyvät myös vakuutuspalvelut, joita on käsitelty kokonaisuudessaan 25 artiklan yhteydessä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

13 artikla. *Oikeussuojan saavutettavuus.*

Artiklassa veloitetaan varmistamaan vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokas saavutettavuus yhdenvertaisesti.

Yhdenvertaisuuden vaatimuksen toteutuminen edellyttää sopimusvaltioilta positiivisia toimia. Artiklan 1 kohta velvoittaa sopimusvaltioita järjestämään vammaisen henkilön ikään perustuvia menettelyllisiä mukautuksia, jotka helpottavat ja varmistavat tehokkaan

osallistumisen kaikissa oikeudellisen menettelyn vaiheissa ja erilaisissa menettelyllisissä rooleissa. Toimilla varmistetaan esimerkiksi oikeuden saatavuus, menettelyllisten keinojen, kuten kuulustelun tai tutkintakeinojen mukautus sekä eri toimipaikkojen fyysinen saavutettavuus.

Artiklan 2 kohdan mukaan sopimuspuolten on edistettävä lainkäytön alalla työskentelevien viranomaisten, kuten tuomareiden, poliisien ja vanginvartijoiden asianmukaista koulutusta oikeussuojan tehokkaan saatavuuden varmistamiseksi.

Artikla edellyttää kohtuullisten mukautusten olemassa oloa. Näihin kuuluvat myös menettelylliset mukautukset, jotta vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti osallistua oikeusjärjestelmään riippumatta siitä, missä roolissa he ovat. Ikään perustuvat mukautukset pitävät sisällään erityisesti vammaisten lasten ja nuorten tehokkaan osallistumisen varmistamisen.

Oikeusjärjestelmän saavutettavuudessa on siis kyse pitkälti esteettömyydestä, ja tältä osin on huomioitava paitsi fyysinen esteettömyys, myös tiedonsaannin esteettömyys. Huomioon tulee ottaa toimipaikkojen, kuten tuomioistuinten, poliisilaitosten, vankiloiden ja muiden julkisten tilojen, fyysinen esteettömyys ja saavutettavuus sekä esimerkiksi asiakirjojen saatavuus vammaiselle henkilölle saavutettavassa muodossa ajallaan. Tärkeää on varmistaa myös verkkoasioinnin esteettömyys. Erityisesti 9 artiklan määräykset esteettömyydestä ja saavutettavuudesta sekä 21 artiklan mukaiset määräykset tiedonsaannista tulee huomioida artiklaa sovellettaessa.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Jokaisella on oikeus tulla kuulluksi ja saada perusteltu päätös.

Asiamiehen ja avustajan käyttöä ja kelpoisuutta koskevat säännökset ovat oikeudenkäymiskaaren 15 luvussa. Asianosainen, jota ei ole määrätty saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, saa oikeudenkäynnissä käyttää asiamiestä. Henkilökohtaisesti tuomioistuimeen saapuneella asianosaisella saa olla oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4a §:n nojalla tuomioistuin voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, jos asianosainen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) sisältää säännökset asianomaisen avustamisesta rikosasioissa. Lain 2 luvun 1 §:n mukaan epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, jos epäilty ei kykene puolustamaan itseään.

Todistajia koskevat säännökset ovat oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Henkilöä, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt, voidaan kuulla todistajana OK 17 luvun 21 §:ssä säädetyillä edellytyksillä. Tuomioistuimen on tarvittaessa määrättävä kuultavalle tukihenkilö.

Lain 17 luvun 34a §:n mukaan todistajaa, muuta todistelutarkoituksessa kuultavaa henkilöä tai asianomistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen videoneuvottelua tai muuta teknistä tiedonvälitystapaa, jos kuultava ei sairauden tai muun syyn vuoksi voi saapua henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn tai siitä aiheutuu todisteen merkitykseen verrattuna kohtuuttomia kustannuksia tai kohtuutonta haittaa taikka henkilö ei ole täyttänyt 15 vuotta tai kuultavan henkinen toiminta on häiriintynyt.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 15 §:n nojalla suullinen käsittely voidaan toimittaa yleisön läsnä olematta, jos asiassa kuullaan henkilöä, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu

Hallintolainkäyttölain (586/1996) mukaan asianosainen saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Tuomioistuin voi hallintolainkäyttölain 19a §:n mukaan viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, jos asianosainen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä. Prosessinjohtamiseen liittyy mahdollisuus pitää tarvittaessa taukoja, vaikka tästä ei ole nimenomaista säännöstä. Hallintolainkäyttölaki mahdollistaa oikeudenkäynnissä käytännön asioissa melko joustavan menettelyn. Myös henkilökohtaista avustajaa on mahdollista käyttää. Vammaispalvelulaki vaikuttaa oikeussuojan saatavuuteen esimerkiksi kuljetus- ja saattajapalveluiden ja henkilökohtaisten avustajien käytön kautta.

Hallintolainkäyttölain 33 §:n mukaan valitusviranomaisen on huolehdittava siitä, että asia tulee selvitettyksi. Valitusviranomaisen tulee hankkia viran puolesta selvitystä siinä laajuudessa kuin asian käsittelyn tasapuolisuus, oikeudenmukaisuus ja asian laatu sitä vaativat. Hallituksen esityksessä HE 217/1995 vp todetaan pykälään liittyen, että jos yksityisellä asianosaisella on käytännössä suuria vaikeuksia hankkia selvitystä ja vastapuolella olevalla viranomaisella on puolestaan tehokkaat selvityskkeinot, valitusviranomaisen tulisi käyttää toimivaltuuksiaan yksityisen asianosaisen aseman vahvistamiseksi. Tuomioistuimen on hallintolainkäyttölain 77 §:n nojalla huolehdittava tulkkauksesta esimerkiksi silloin, kun henkilöä kuullaan suullisesti eikä hän aisti- tai puhevian vuoksi voi ilman tulkkausta tulla ymmärretyksi.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta epäillylle on pääsääntöisesti määrättävä puolustaja viran puolesta muun muassa siinä tapauksessa, että epäilty on alle 18-vuotias tai jos siihen on muu erityinen syy. Sanotun lain 6 a luvussa on säännökset rikosasian asianosaisen oikeudesta tulkkaukseen. Oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä annetun direktiivin 2010/64/EU täytäntöönpanon yhteydessä lukuun lisätään nimenomainen säännös siitä, että tuomioistuimen on huolehdittava tulkkauksen järjestämisestä myös silloin, kun asianosainen on viittomakielinen tai tulkkaus on asianosaisen aisti- tai puhevian takia tarpeen (HE 63/2013 vp, LaVM 12/2013 vp).

1 päivänä tammikuuta 2014 voimaan tulevan esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 12 §:n mukaan viittomakielisellä on oikeus esitutkinnassa käyttää viittomakieltä.

Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava tulkkauksesta tai valtion kustannuksella hankittava tulkki. Tulkkaus on eräissä tapauksissa järjestettävä myös silloin, kun se on kuultavan aisti- tai puhevian takia tarpeen. Uuden esitutkintalain 9 luvun 4 §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu on tallennettava ääni- ja kuvatallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa tämän henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Lain 7 luvun 12 §:n mukaan tutkija voi pyynnöstä sallia asianosaista tai todistajaa tukevan henkilön läsnäolon kuulustelussa, jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä tai vaaranna salassapitovelvollisuutta.

Vammaisten henkilöiden oikeusturva toteutuu kuitenkin käytännössä usein puutteellisesti. Rikosilmoituksen tekeminen, todistajanlausunnon antaminen ja tutkintaprosessien käynnistäminen esimerkiksi hyväksikäyttö- tai syrjintätilanteissa on usein hankalaa. Usein asenteet vaikuttavat vammaisten henkilöiden oikeussuojan saatavuuteen. Tämän takia erityisesti lainkäytön alalla työskentelevien viranomaisten koulutukseen tulee kiinnittää huomiota.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

14 artikla. *Henkilön vapaus ja turvallisuus.*

Artiklan 1 kohdassa turvataan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen mahdollisuus nauttia oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Sopimuspuolten tulee turvata, etteivät vammaiset henkilöt joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston tulee tapahtua lainmukaisesti. Vammaisuus ei itsessään missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

Artiklan 2 kohdassa sopimuspuolet sitoutuvat varmistamaan, että mikäli vammaisilta henkilöiltä riistetään heidän vapautensa jollakin menettelyllä, on heillä yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden takeisiin ja että heitä kohdellaan yleissopimuksen tavoitteiden ja periaatteiden mukaisesti muun muassa tekemällä kohtuullisia mukautuksia.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean antamissa määräaikaishavaintiohjeissa (CRPD/C/2/3) pyydetään artiklan osalta raportoimaan toimista, joilla pyritään poistamaan lainsäädäntö, joka sallii laitostumisen tai eri tavoin vammaisten henkilöiden vapauden riistämisen. Samoin raportointiohjeissa pyydetään raportoimaan lainsäädäntö- tai muista toimista, joilla varmistetaan se, että vapaudenriiston kohteeksi joutuneille vammaisille henkilöille on saatavilla kohtuulliset mukautustoimet ja että heidän saatavillaan on samat menettelylliset takeet kuin muillakin henkilöillä heidän muiden ihmisoikeuksien täysimääräiseksi nauttimiseksi. Vaikka raportointiohjeet eivät ole sitovia, voidaan niistä hakea tulkinta-apua yleissopimuksen määräyksille.

Vammaisuus ei missään nimessä voi oikeuttaa vapaudenriistoon. Vapaudenriistoa voi olla esimerkiksi henkilön sulkeminen laitokseen, ovien lukitseminen, liikkumisen rajoittaminen ja eristäminen. Lista ei ole tyhjentävä.

Perustuslain 7 §:n 1 momentti takaa jokaiselle oikeuden henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. 7 §:n 3 momentti suojaa henkilöitä mielivaltaiselta vapaudenriistolta. Vapautta ei saa riistää ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet tulee perustuslain mukaan turvata lailla.

Vapauteen kohdistuvista rikoksista säädetään rikoslain 25 luvussa. Vapaudenriistosta voidaan tuomita rikoslain 25 luvun 1 §:n mukaan henkilö, joka sulkemalla sisään, sitomalla, kuljettamalla johonkin tai muulla tavoin oikeudettomasti riistää toiselta liikkumisvapauden tai eristää toisen tämän ympäristöstä.

Valmisteilla olevassa itsemääräämisoikeuslaissa lähdetään siitä, että myös vapaudenriiston sisältävät rajoitustoimenpiteet ovat lain mukaisilla edellytyksillä sallittuja tietyissä tilanteissa. Lain tavoitteena on kuitenkin nimenomaan vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Tavoitteeseen pyritään muun muassa sääntelemällä rajoitusten käyttöä huomattavasti esimerkiksi nykyistä kehitysvammalakeja tarkemmin, korostamalla muiden toimintayksikkötason toimien ja yksilöllisten toimien ensisijaisuutta suhteessa rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Joka tapauksessa rajoitustoimenpiteen käytön edellytyksiin sisältyy aina välttämättömyysvaatimus ja kaikkien lievempien keinojen poissulkeminen yksittäisessä tilanteessa. Vapaudenriiston sisältäviin rajoitustoimenpiteisiin olisi mahdollista hakea muutosta valittamalla.

Itsemääräämisoikeuslain voimaantulon yhteydessä on tarkoitus kumota kehitysvammalain rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja tahdon vastaisen erityishuollon antamista koskevia säännöksiä yleissopimuksen ratifioinnin mahdollistamiseksi.

Huomioitavaksi henkilön vapauteen ja turvallisuuteen liittyen tulevat myös 15 artiklan vapautta kidutuksesta tai julmasta, epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta, 16 artiklan vapautta hyväksikäytöstä, väkivallasta, pahoinpitelystä ja 17 artiklan henkilön koskemattomuuden suojelua koskevat määräykset.

Määräyksen voimaansaattaminen edellyttää vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen kohdistuvia rajoituksia koskevien säännösten uudistamista.

15 artikla. *Vapaus kidutuksesta tai julmasta, epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta.*

Artiklassa kielletään kidutus sekä julma, epäinhimillinen tai halventava kohtelu tai rangaistus. Artiklassa kielletään erityisesti henkilön alistaminen lääketieteellisiin tai tieteellisiin kokeisiin ilman hänen vapaata suostumustaan. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean antamissa

määräaikaisraportointiohjeissa pyydetään artiklan osalta raportoimaan toimenpiteistä, joilla suojellaan vammaisia henkilöitä lääketieteellisiin tai tieteellisiin kokeisiin alistamisesta mukaan lukien niitä henkilöitä, jotka tarvitsevat tukea oikeudellisen kelpoisuutensa käyttämiseen.

Perustuslain 7 §:n mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Rikoslain 11 luvun 9 §:ssä on kidutusta koskevat erityiset rangaistussäännökset.

Artiklan voidaan katsoa sisältävän myös velvollisuuden pidättäytyä palauttamasta ulkomaalaista maahan, jossa hänen henkensä voisi vaarantua tai hän saattaisi joutua kidutuksen tai epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen kohteeksi. Ulkomaalaislain (301/2004) 147 §:ssä säädetään palautuskiellosta. Sen mukaan ketään ei saa käännättää tai karkottaa alueelle, jolla hän voi joutua kuolemanrangaistuksen, kidutuksen, vainon tai muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kohteeksi, eikä alueelle, jolta hänet voitaisiin lähettää sellaiselle alueelle. Palautuskiellosta säädetään myös perustuslain 9 §:n 4 momentissa.

Lääketieteellisessä tutkimuksessa tulee kunnioittaa ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatetta. Laissa lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999) säädetään tutkittavan suostumuksesta lääketieteelliseen tutkimukseen. Lain 6 §:n mukaan ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta ei saa suorittaa ilman tutkittavan kirjallista, tietoon perustuvaa suostumusta. Tästä voidaan poiketa, jos suostumusta ei asian kiireellisyyden ja potilaan terveydentilan vuoksi voida saada ja toimenpiteestä on odotettavissa välitöntä hyötyä potilaan terveydelle. Jollei tutkittava kykene kirjoittamaan, hän voi antaa suostumuksensa suullisesti vähintään yhden tutkimuksesta riippumattoman todistajan läsnä ollessa. Kirjallisen suostumuksen vaatimuksesta voidaan poiketa muissa kuin kliinisissä lääketutkimuksissa myös silloin, kun henkilötietojen antaminen voisi olla tutkittavan edun vastaista ja tutkimuksesta aiheutuu hänelle vain vähäinen rasitus eikä siitä ole haittaa hänen terveydelleen. Suullinen suostumus voidaan tällöin antaa ilman todistajan läsnäoloa eikä tutkimusasiakirjoihin merkitä tutkittavan henkilötietoja.

Jos kliiniseen lääketutkimukseen osallistuva ei kykene itse antamaan suostumustaan tutkimukseen osallistumiseksi, ei hän voi olla tutkittavana, jollei hänen lähiomaisensa tai muu läheinen taikka hänen laillinen edustajansa, sen jälkeen kun hänelle on selvitetty kliinisen lääketutkimuksen luonne, merkitys, seuraukset ja riskit, ole antanut suostumusta tutkimukseen osallistumisesta. Suostumuksen on oltava tutkittavan oletetun tahdon mukainen.

Tutkittavalle on annettava riittävä selvitys hänen oikeuksistaan, tutkimuksen tarkoituksesta, luonteesta ja siinä käytettävistä menetelmistä. Hänelle on myös annettava riittävä selvitys mahdollisista riskeistä ja haitoista. Selvitys on annettava siten, että tutkittava pystyy päättämään suostumuksestaan tietoisena tutkimukseen liittyvistä, hänen päätöksentekoonsa vaikuttavista seikoista. Tutkittavalla on myös oikeus peruuttaa suostumuksensa.

Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain 7 §:n mukaan henkilö, joka ei mielenterveyden häiriön, kehitysvammaisuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene pätevästi antamaan suostumustaan tutkimukseen, voi olla tutkittavana vain, jos samoja tieteellisiä tuloksia ei

voida saavuttaa muilla tutkittavilla ja jos tutkimuksesta on vain vähäinen vahingon vaara tai rasitus tutkittavalle. Tutkimuksesta tulee olla suoraa hyötyä hänen tai iältään tai terveydentilaltaan samaan ryhmään kuuluvien henkilöiden terveydelle. Tällaisissa tapauksissa tarvitaan kirjallinen suostumus lähiomaiselta tai lailliselta edustajalta. Jos vajaakykyinen vastustaa tutkimusta tai toimenpidettä, sitä ei saa hänelle suorittaa.

Vammaiset henkilöt kokevat ajoittain itseensä kohdentuvina rangaistuksen luonteisina toimenpiteinä esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamisen. Huomioitavaa on, että asumisjärjestelyt eivät oikeuta artiklan vastaisiin tekoihin. Hoitokulttuurin ja toimintatapojen uudistamiseen tulee kiinnittää huomiota ohjeistuksen ja koulutuksen avulla.

Haavoittuvassa asemassa olevien turvapaikanhakijoiden, kuten vammaisten henkilöiden ja lasten erityistarpeet tulee ottaa huomioon turvapaikkaprosessissa sekä maasta poistamisen yhteydessä kuten myös niin sanotun Dublin-prosessin yhteydessä, jolloin turvapaikanhakija palautetaan toiseen EU:n jäsenvaltioon, joka on vastuussa turvapaikka-asian tutkimisesta.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

16 artikla. *Vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta tai pahoinpitelystä.*

Artiklassa taataan vammaisten henkilöiden suoja hyväksikäyttöä, väkivaltaa ja pahoinpitelyä vastaan sekä kotona että kodin ulkopuolella. Artikla koskee kaikkia hyväksikäytön, väkivallan ja pahoinpitelyn muotoja. Erityishuomiota tulee kiinnittää vammaisten naisten ja lasten suojeluun.

Sopimuspuolten tulee muun muassa varmistaa vammaisille henkilöille sekä heidän perheilleen ja huoltajilleen annettavan avun ja tuen asianmukaiset muodot, Sopimuspuolten tulee myös antaa koulutusta ja tietoa siitä, miten hyväksikäyttö-, väkivalta- ja väärinkäyttötilanteet vältetään, tunnistetaan ja miten niistä ilmoitetaan. Palveluiden tulee olla ikään, sukupuoleen ja vammaisuuteen sovitettuja.

Sopimuspuolten tulee varmistaa, että riippumattomat viranomaiset seuraavat vammaisten henkilöiden palvelemiseen tarkoitettuja tiloja ja ohjelmia, jotta voidaan estää hyväksikäyttöä, väkivaltaa ja väärinkäytöksiä. Vammaisille henkilöille, jotka ovat joutuneet hyväksikäytön, väkivallan tai väärinkäytösten kohteeksi, tulee artiklan mukaan myös taata tarpeelliset toimet toipumisesta, kuntoutusta ja sosiaalisen sopeutumisen edistämiseksi. Tärkeää on myös tunnistaa hyväksikäyttö- ja väkivaltatapaukset ja tutkia ja asettaa tekijät syytteeseen.

Kaikilla on oikeus elää vapaina, ilman hyväksikäytön tai väkivallan uhkaa. Suomessa väkivalta luokitellaan rikokseksi rikoslain mukaisesti. Rikoslain 20 luvussa säädetään seksuaalirikoksista ja 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista. Rikoslain pahoinpitelyä koskevat säännökset voivat soveltua ruumiillisen väkivallan lisäksi myös henkiseen väkivaltaan. Erityislakeja ei ole. Perustuslain mukaan kansalaisia rodun uskonnon ja fyysisten ja henkisten voimavaroihin katsomatta tulee kohdella tasavertaisesti.

Lainsäädännön mukaan myös julkisten palvelujen tulee olla esteettömästi saavutettavia, tai toiminta järjestettävä niin, että esimerkiksi liikkumisesteinen henkilö pääsee palvelun piiriin.

Vammaisten henkilöiden riski joutua väkivallan ja hyväksikäytön uhriksi on keskimääräistä suurempi. Väkipalva ja hyväksikäyttö voivat olla joko henkistä tai fyysistä esimerkiksi perhepiirissä tapahtuvaa väkipalvaa tai taloudellista hyväksikäyttöä tai työelämässä toisen henkilön heikomman aseman hyödyntämistä palkkauksesta sovittaessa tai tehtäviä jaettaessa. Myös heitteillejätto tai huolenpidon laiminlyönti voidaan katsoa väkipalvaksi.

Vammaisuus vaikeuttaa puolustautumista hyväksikäytöltä ja väkipalvalta. Fyysinen avuttomuus ja haavoittuvuus, kommunikaatiovaikeudet sekä riippuvuus muista ihmisistä ja avuntarve voivat altistaa vammaisen henkilön hyväksikäytölle tai väkipalvan kohteeksi joutumiselle. Vammaisen henkilön on vaikea ryhtyä toimiin sellaista henkilöä vastaan, jonka avusta hän on riippuvainen päivittäin. Tutkimuksissa on todettu, että väkipalvan tekijä on usein vammaiselle henkilölle entuudestaan tuttu. Tekijä voi olla esimerkiksi omainen, tukihenkilö, opettaja, ohjaaja tai vammaiskuljetuksesta vastaava henkilö.

Vammaisiin henkilöihin kohdistuvat asenteet heidän kyvyttömydestään suojella itseään sekä vammaisen henkilön uskottavuudesta uhrina voivat lisätä heihin kohdistuvaa väkipalvan riskiä.

Erityisen haavoittuvia ryhmiä hyväksikäytön ja väkipalvan kohteeksi joutumisen näkökulmasta ovat vammaiset naiset ja lapset.

Tutkimusten mukaan seksuaalirikos kohdistuu tyypillisesti naisiin ja tyttöihin. Suomen rikoslain seksuaalirikossäännösten vuoden 2011 muutoksella (laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 495/2011) on merkitystä lain tasolla vammaisten henkilöiden seksuaalisen itsemääräämisoikeuden aiempaa vahvempaan oikeussuojaan. Muutoksella sukupuoliyhteyden harjoittaminen puolustuskyvyttömän henkilön kanssa arvioidaan raiskaukseksi riippumatta siitä, onko rikoksenteikijä aikaansaanut puolustuskyvyttömyyden vai ei. Rikoslain 20 luvun 1 §:n mukaan raiskauksesta tuomitaan siis nyt myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Suomessa on meneillään poikkihallinnollinen Naisiin kohdistuvan väkipalvan vähentämisen ohjelman 2010–2015 toimeenpano. Ohjelman tavoitteena on puuttua väkipalvaan ennakoivasti vaikuttamalla asenteisiin ja käyttäytymismalleihin, ehkäistä väkipalvan uusiutumista, parantaa seksuaalisen väkipalvan uhrien asemaa ja heille tarjottavaa kriisiapua ja tukea, kehittää keinoja tunnistaa ja puuttua haavoittuvassa asemassa olevien kokemaan väkipalvaan sekä lisätä viranomaisten ja ammattilaisten tietoa ja osaamista naisiin kohdistuvan väkipalvan ehkäisystä ja uhrin auttamisesta. Naisiin kohdistuvan väkipalvan ohjelmassa tarkastellaan myös erityisesti keinoja puuttua haavoittuvassa asemassa olevien kokemaan väkipalvaan.

Lisäksi vuonna 2011 on julkaistu sähköinen vammaispalvelukäsikirja, jossa käsitellään kansainvälistä tutkimustietoa sekä toimintaohjeita ja väkivaltaan liittyvää vammaispalveluihin soveltuvaa tausta-aineistoa vammaispalvelun työntekijöiden tueksi.

Vammaisten henkilöiden kohtaamaa väkivaltaa, hyväksikäyttöä ja syrjintää tuleekin ennaltaehkäistä tunnistamalla vammaisiin henkilöihin kohdistuva väkivalta ajoissa, kouluttamalla sekä tiedottamalla. Vammaiset henkilöt tulee huomioida myös väkivallan ehkäisemisestä koskevissa ohjelmissa. Myös seksuaalikasvatusta tulisi lisätä, sillä sen puute voi lisätä erityisesti naisten ja tyttöjen riskiä joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi.

Tutkimustietoa vammaisiin henkilöihin kohdistuneesta väkivallasta tulisi lisätä vammaisia henkilöitä haastatellen väkivallan ja hyväksikäytön tunnistamiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi.

Suomi on parhaillaan ratifioimassa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehtyä Euroopan neuvoston yleissopimusta. Tämän yleissopimuksen 24 artikla edellyttää ottamaan käyttöön valtakunnallisia, maksuttomia ja ympärivuorokautisia auttavia puhelimia, joihin voisi soittaa nimettömänä tai luottamuksellisesti ja joissa neuvottaisiin kaikissa tämän yleissopimuksen alaan kuuluviin väkivallan muotoihin liittyvissä asioissa.

Turvakotien esteettömyyttä tulisi kehittää ja vammaisten henkilöiden erityistarpeet huomioida riittävällä tavalla. Turvakotipalveluista tulisi myös tiedottaa vammaisille henkilöille heidän vammansa vaatimalla tavalla. Nykyinen sosiaalihuoltolaki ei sisällä nimenomaista mainintaa turvakotipalveluista. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamista koskeva työryhmä on loppuraportissaan (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21) esittänyt, että uuteen sosiaalihuoltolakiin lisättäisiin säännös lähi- tai perheväkivallasta aiheutuvasta tuen tarpeesta. Lähi- ja perheväkivallasta aiheutuvalla tuen tarpeella tarkoitetaan tilanteita, joissa henkilö on kokenut väkivaltaa tai sen uhkaa taikka altistunut niiden vaikutuksille perheessään tai muissa läheisissä suhteissa. Lain jatkovalmistelu on vireillä sosiaali- ja terveysministeriössä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

17 artikla. *Henkilön koskemattomuuden suojele.*

Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Perustuslain 7 §:ssä turvataan jokaisen oikeus henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaan. Jokaisella on oikeus myös yksityiselämän suojaan.

Vammaisten henkilöiden yksityisyyden suoja ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja ovat erityisen uhattuina. Tämä johtuu suurelta osin vammaisuudesta johtuvien tukitoimien ja palveluiden tarpeesta. Tukitoimien ja palveluiden mukaiset toimenpiteet ovat usein sellaisia, että ne edellyttävät ammattihenkilöiden tuleamista yksityisyyden suojan piiriin kuuluvalle

alueelle. Vammaiset henkilöt saavat usein apua myös omaisilta ja henkilökohtaisilta avustajilta. Esimerkiksi henkilökohtainen avustaja voi olla läsnä intiimihygienian hoitoon liittyvissä asioissa, terveydenhuollossa asioitaessa ja pankki- ja kirjesalaisuuden piiriin kuuluvien asioiden hoitamisessa.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää laitoksissa asuvien vammaisten henkilöiden yksityisyyden suojaan.

Valmisteltavana olevalla itsemääräämisoikeuslailla ei ole tarkoitus estää tai vaikeuttaa vammaisten henkilöiden asumisen kehittämistä niin, että jatkossa laitoksissa asumisesta voitaisiin luopua kansallisten ohjelmien linjaamalla tavalla. Tässä yhteydessä on kuitenkin valmistelun kuluessa jouduttu pohtimaan muun muassa rajoitustoimenpiteiden käyttöön kotirauhan suojan piiriin kuuluvassa tilassa liittyviä kysymyksiä.

Vammaisten oikeuksien komitean antamien määräaikaisraportointiohjeissa pyydetään artiklan osalta raportoimaan toimenpiteistä, joihin on ryhdytty vammaisten henkilöiden suojelemiseksi lääketieteelliseltä tai muulta hoidolta ilman heidän omaa suostumustaan, sekä vammaisten henkilöiden suojaamiseksi pakkosterilisaatiolta ja vammaisten naisten ja tyttöjen suojaamiseksi pakotetuilta raskaudenkeskeytyksiltä.

Artiklan voidaan siis katsoa koskevan myös vammaisten henkilöiden suojaamista pakkosterilisaatiolta ja pakotetuilta raskaudenkeskeytyksiltä. Rikoslain 22 luku sisältää säännökset laittomasta raskauden keskeyttämisestä. Luvun 1 §:n mukaan laittomaan raskauden keskeyttämiseen syyllistyy se, joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden. 2 §:n mukaan tekijä syyllistyy törkeään laittomaan raskauden keskeyttämiseen, jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä rikos tehdään vastoin naisen tahtoa ja teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kyseistä rikoslain säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 156/2008 vp) todetaan, että vakavissa naisen ruumiillista koskemattomuutta loukkaavissa teoissa tuomitaan rikosten yhtymistä koskevien säännösten mukaisesti myös rikoslain 21 luvun 5 ja 6 §:n nojalla pahoinpitelystä tai törkeästä pahoinpitelystä niissä säädettyjen edellytysten mukaisesti.

Artiklassa tarkoitettu naisen pakkosterilointi puolestaan tulee ensisijaisesti arvioitavaksi rikoslain 21 luvun mukaisena pahoinpitelyrikoksena. Myös rikoslain 25 luvun 8 §:n mukainen pakottaminen saattaa tulla kyseeseen.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

18 artikla. *Liikkumisen ja kansalaisuuden vapaus.*

Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus liikkumisvapauteen sekä vapauteen valita asuinpaikka ja kansalaisuus.

Artiklan 1 kohta edellyttää lainsäädäntö- tai muita toimenpiteitä, joilla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus hankkia kansalaisuus sekä se, ettei kansalaisuutta riistetä heiltä mielivaltaisesti. Artikla edellyttää myös toimenpiteitä, joilla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus tulla maahan ja poistua maasta vapaasti. Artiklan mukaan vammaiselta henkilöltä ei saa myöskään riistää mahdollisuutta saada, pitää hallussa ja käyttää henkilöllisyysasiakirjoja tai oikeutta asianmukaisiin prosesseihin, kuten maahanmuuttomenettelyyn, vammaisuuden perusteella.

Artiklan 1 kohta liittyy yleissopimuksen 19 artiklassa turvattuun oikeuteen itsenäiseen elämään ja elää yhteisössä.

Artiklassa turvatun oikeuden toteutumisen kannalta olennaisessa asemassa on asiaa koskevan tiedon ja toimintamahdollisuuksien saavutettavuus menettelyiden jokaisessa vaiheessa. Artiklalla on siten tältä osin yhteys myös 21 artiklassa turvattuun sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin sekä 9 artiklassa turvattuun esteettömyyteen.

Suomessa liikkumisvapaus on turvattu perustuslain 9 §:ssä. Perustuslain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Perustuslain 9 §:n 2 momentin mukaan jokaisella on oikeus lähteä maasta. Perustuslain 9 §:n 3 momentin mukaan Suomen kansalaista ei saa estää saapumasta maahan, karkottaa maasta eikä vastoin tahtoaan luovuttaa tai siirtää toiseen maahan. Perustuslain 9 §:n 4 momentin mukaan ulkomaalaisen oikeudesta tulla Suomeen ja oleskella maassa säädetään lailla. Ulkomaalaista ei saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä tämän vuoksi uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu.

Ulkomaalaislain 40 §:n 3 momentin mukaan ulkomaalainen saa laillisesti oleskella maassa hakemuksen käsittelyn ajan, kunnes asia on lainvoimaisesti ratkaistu tai on tehty täytäntöönpanokelpoinen päätös ulkomaalaisen maasta poistamiseksi.

Ulkomaalaislain 52 §:n mukaan Suomessa olevalle ulkomaalaiselle myönnetään jatkuva oleskelulupa, jos oleskeluluvan epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta hänen terveydentilansa, Suomeen syntyneiden siteiden tai muun yksilöllisen inhimillisen syyn vuoksi, kun erityisesti otetaan huomioon olosuhteet, joihin hän joutuisi kotimaassaan, tai hänen haavoittuva asemansa. Säännös koskee usein turvapaikanhakijaa, jolle ei myönnetä oleskelulupaa kansainvälisen suojelun perusteella, mutta kuitenkin inhimillisesti ajatellen ei voitaisi edellyttää hänen palaavan kotimaahansa.

Ulkomaalaislain 39 §:n mukaan oleskeluluvan myöntäminen edellyttää yleensä, että ulkomaalaisen toimeentulo on turvattu. Toimeentuloedellytyksestä voidaan yksittäisessä tapauksessa poiketa, jos siihen on poikkeuksellisen painava syy tai lapsen etu sitä vaatii. Pykälässä ei nimenomaisesti mainita vammaisuutta, mutta se voitaisiin katsoa yksittäisissä tapauksissa poikkeuksellisen painavaksi syyksi toimeentuloedellytyksestä poikkeamiseksi. Viranomaiskäytännössä on tapauksia, jossa vammaisuus on hyväksytty poikkeamisen syyksi. Toimeentuloedellytyksestä poikkeaminen perustuu kuitenkin tapauskohtaiseen arvioon, sillä valtio päättää itsenäisesti sopimusvelvoitteidensa puitteissa siitä, millä edellytyksillä se

myöntää oleskeluluvan ulkomaan kansalaiselle. Henkilön vammaisuus ei siis ole ehdoton peruste toimeentuloedellytyksestä poikkeamiseen. Maahanmuuttovirasto tulee antamaan tarkemman ohjeistuksen toimeentuloedellytyksestä poikkeamiseen vammaisuuden perusteella.

EU:n kansalaisen ja häneen rinnastettavan oleskeluoikeudesta säädetään ulkomaalaislain 10 luvussa.

Kotikunnan määräytymisestä säädetään kotikuntalain 2 §:ssä. Henkilön kotikunta on laissa säädetyn poikkeuksin se kunta, jossa hän asuu. Kotikuntalain 3 a §:n mukaan jos henkilö on sijoitettu perhehoitoon, laitoshoitoon tai asumispalvelujen avulla järjestettyyn asumiseen muun kuin kotikuntansa alueelle, hän voi valita uudeksi kotikunnakseen sen kunnan, jonka alueella olevassa toimintayksikössä tai asunnossa hän asuu. Valintaoikeuden käyttäminen edellyttää, että hoidon tai asumisen arvioidaan kestävän tai on kestänyt yli vuoden. Kotikunta voi muuttua myös kotikuntalain 3 b §:n perusteella. Tällöin henkilön, joka ei iän, vammaisuuden tai muun sellaisen syyn vuoksi kykene asumaan itsenäisesti, tulee ensin saada sosiaalihuoltolain 16 a §:n mukaisesti päätös tarvitsemistaan palveluista siitä kunnasta, johon hän haluaa muuttaa.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmaan sisältyy tavoite selvittää tarpeet kotikuntalain uudistamisesta siten, että itsenäisesti asuvien, avohuollon piirissä olevien henkilöiden oikeus valita kotikunta toteutuu.

Sosiaali- ja terveysministeriö on yhteistyössä Suomen Kuntaliiton ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa käynnistämässä selvitystä, jonka tarkoituksena on saada tietoa kotikuntalain ja sosiaalihuoltolain viime vuoden alusta voimaan tulleiden muutosten vaikutuksista. Muutosten tarkoituksena on ollut helpottaa muun muassa vanhusten ja vammaisten henkilöiden mahdollisuutta vaihtaa kotikuntaa. Arvioinnin aineisto tullaan keräämään kunnista, maistraateilta ja valtion mielisairaaloista. Arvioinnin suorittaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Jatkotoimenpiteistä kuten mahdollisesti tarvittavien säädösmuutosten valmistelusta päätetään selvityksen valmistuttua.

Vammaisten henkilöiden liikkumisvapauden toteutumisen kannalta on tärkeää, että tarvittavat palvelut tulevat turvatuiksi.

Artiklan 2 kohta edellyttää toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että jokainen vastasyntynyt vammainen lapsi rekisteröidään välittömästi syntymänsä jälkeen ja tälle annetaan nimi ja kansalaisuus.

Nimilain (694/1985) mukaan jokaisella on oltava etunimi ja sukunimi. Lapsen sukunimen määräytymisestä syntymän perusteella säädetään nimilain 2 §:ssä. Etunimen ilmoittamisesta ja ottamisesta säädetään puolestaan nimilain 32 a §:ssä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

19 artikla. *Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä.*

Artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus elää yhteisössä. Sopimuspuolten tehtävänä on turvata tehokkaat ja asianmukaiset toimet, jotta vammaiset henkilöt pystyvät nauttimaan tästä oikeudesta täysimääräisesti.

Sopimuspuolet turvaavat tämän oikeuden muun muassa varmistamalla, että vammaisilla henkilöillä on oikeus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä ole velvoitettuja käyttämään tiettyjä asuinjärjestelyjä. Oikeutta valita asuinpaikkansa on käsitelty 18 artiklan yhteydessä.

Sopimuspuolten tulee myös varmistaa, että saatavilla on kotiin annettavia palveluja, asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja. Sopimuspuolten tulee turvata henkilökohtainen apu sitä tarvitseville vammaisille henkilöille. Koko väestölle tarkoitettujen palvelujen ja järjestelyjen tulee olla vammaisten henkilöiden saatavilla yhdenvertaisesti sekä vastattava heidän tarpeitaan.

Asumisen esteettömyys ja turvallisuus, saavutettavat elinympäristöt ja toimivat palvelut ovat keskeisiä itsenäisen elämän ja osallisuuden edellytyksiä. Uusi tieto- ja viestintäteknologia mahdollistaa vammaisten henkilöiden aiempaa suuremman itsenäisyyden ja elämänhallinnan. Uutta teknologiaa suunniteltaessa tulee kuitenkin 9 artiklan mukaisesti huomioida niiden esteettömyys ja saavutettavuus. Myös tietoisuutta ratkaisuista, jotka helpottavat elämää, itsenäistä suoriutumista ja tukevat kommunikointia tulee lisätä sekä vammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa että yhteiskunnan eri toimijoiden parissa. Itsenäisen elämän tukena ovat kaikille kansalaisille tarkoitettujen palvelujen ja hyvän yhteiskuntasuunnittelun ohella erityispalvelut, tukitoimet ja mukautustoimenpiteet. Niitä tarvitaan, mikäli yleiset palvelut ja yhteiskunnan esteettömyys ja saavutettavuus eivät riitä vastaamaan vammaisen henkilön tarpeisiin. Keskeistä on varmistaa yksilöllisiä tarpeita ja elämäntilannetta vastaavat asumisen, liikkumisen, kommunikoinnin ja tiedonsaannin ratkaisut. Asumiseen liittyvissä palveluissa tulee huomioida henkilön vammaisuudesta johtuvat erilaiset tarpeet.

Perustuslain 19 §:n 1 momentissa on turvattu oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä on suoraan perustuslaissa säädetty subjektiivinen oikeus yksilölle kaikissa elämäntilanteissa kuuluvasta vähimmäisturvasta (PeVM 25/1994 vp). Välttämättömällä toimeentulolla ja huolenpidolla tarkoitetaan sellaista tulotasoa ja palveluja, joilla turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset.

Perustuslain 19 §:n 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistämään väestön terveyttä. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohdaksi pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Oikeuksia toteuttavaa sääntelyä sisältyy mm. vammaisten henkilöiden palveluja koskevaan erityislainsäädäntöön, josta keskeisin on vammaispalvelulaki, 387/1987 ja sitä täydentävä asetus (asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista, 759/1987, vammaispalveluasetus). Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden tasa-arvoa ja

mahdollisuuksia yhdenvertaiseen elämään muiden kanssa. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluja on käsitelty edellä 9 artiklan yhteydessä.

Vammaisten henkilöiden tarvitsemat sosiaalipalvelut järjestetään ensisijaisesti osana yleistä palvelujärjestelmää. Jos vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai tukitoimia sosiaalihuoltolain tai muun yleisen lainsäädännön nojalla, hänen tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet järjestetään vammaispalvelulain tai kehitysvammalain mukaisesti. Vammaispalvelulaki on ensisijainen suhteessa kehitysvammalakiin lakien keskinäisessä suhteessa.

Kuten yleisperusteluissa on tuotu esiin, sosiaalihuoltolakia uudistetaan laaja-alaisen työryhmän työn pohjalta. Siihen liittyen jatketaan myös vammaisia henkilöitä koskevan sosiaalihuollon erityislainsäädännön uudistamista hallitusohjelman mukaisesti. Vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmä on asetettu ajalle 3.5.2013 -31.12.2014. Työryhmän tehtävänä on sovittaa yhteen nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki uudeksi vammaispalveluja koskevaksi erityislainsäädännön uudistamiseksi. Tehtävänä on myös selvittää vammaisia henkilöitä koskevan erityislainsäädännön muut uudistamistarpeet ottaen huomioon toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset, yleissopimuksen kansalliselle lainsäädännölle asettamat velvoitteet, kehitysvammaisten asumista ja palveluja koskeva periaatepäätös sekä sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön uudistamiseen liittyvä työ.

Vammaisella henkilöllä tarkoitetaan vammaispalvelulain mukaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Tavanomaisiin elämän toimintoihin katsotaan kuuluvan asuminen, työssä käyminen, opiskelu, osallistuminen, liikkuminen, asioiminen ja vapaa-ajan viettoon kuuluvat toiminnot. Vaikeavammaisuus määritellään aina suhteessa kuhunkin palveluun.

Artiklan mukaista oikeutta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen yhteisössä turvaavat vammaispalvelulain mukaisista palveluista erityisesti vaikeavammaisille henkilöille subjektiivisina oikeuksina säädetyt henkilökohtainen apu, palveluasuminen, päivätoiminta sekä korvaus asunnon muutostöistä ja asuntoon kuuluvista välineistä ja laitteista. Viimeksi mainittuja on käsitelty jäljempänä 26 ja 28 artikloiden kohdalla. Kuljetuspalvelu on tärkeä palvelu itsenäisen elämän ja osallisuuden turvaamisessa. Kuljetuspalveluja on käsitelty tarkemmin 20 artiklan yhteydessä henkilökohtaisen liikkumisen osalta. Myös vammaispalvelulain säännökset asiakkaan yksilöllisen avun tarpeen huomioon ottamisesta lain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä sekä säännös yksilöllisen palvelusuunnitelman laatimisesta korostavat vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja osallistumisen huomioon ottamista vammaispalveluja järjestettäessä myös palvelujen järjestämistavan osalta.

Erityisesti kun on kyse sellaisista palveluista tai tukitoimista, joilla on vaikutusta vammaisen henkilön henkilökohtaisen vapauden, yksityisyyden suojan ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, on ensisijaisesti otettava huomioon vammaisen henkilön oma käsitys hänen avun- tai palveluntarpeestaan ja palveluiden järjestämistavasta.

Vammaispalvelulain mukaiseen henkilökohtaiseen apuun kuuluu vaikeavammaisen henkilön välttämätön avustaminen päivittäisissä toimissa, työssä ja opiskelussa, harrastuksissa, yhteiskunnallisessa osallistumisessa sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämisessä niin kotona kuin kodin ulkopuolellakin. Palvelu on tarkoitettu diagnoosista riippumatta sellaisille vaikeavammaisille henkilöille, jotka vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsevat välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua näistä toimista selviytyäkseen.

Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista henkilöä toteuttamaan omia valintojaan laissa tarkoitettuja toimia suorittaessaan. Henkilökohtaisen avun järjestäminen edellyttää, että vaikeavammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussaan KHO:2011:69 linjannut, ettei voimavaraedellytystä tule asettaa liian korkealle eikä esimerkiksi henkilön jatkuva ohjauksen tarve kaikissa päivittäisissä toimissa ole este henkilökohtaisen avun myöntämiselle. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan esimerkiksi vaikeudet ilmaista itseään eivät ole este henkilökohtaisen avun myöntämiselle.

Vammaispalvelulain mukaiseen palveluasumiseen kuuluvat asunto sekä asumiseen liittyvät palvelut, jotka ovat välttämättömiä asukkaalle jokapäiväiselle suoriutumiselle. Näitä palveluja voivat olla avustaminen asumiseen liittyvissä toiminnoissa kuten liikkumisessa, pukeutumisessa, henkilökohtaisessa hygieniassa, ruokataloudessa ja asunnon siivouksessa sekä ne palvelut, joita tarvitaan asukkaalle terveyden, kuntoutuksen ja viihtyvyyden edistämiseksi.

Vammaispalvelulaissa ei ole määritelty, missä ja miten palveluasuminen tulisi järjestää. Palveluasumiseen liittyvät palvelut voidaan järjestää henkilön omaan kotiin, jota hän hallitsee vuokra- tai omistussuhteen nojalla. Palveluasumista voidaan järjestää myös erilaisissa palveluasumisyksiköissä, kuten palvelutaloissa, ryhmäkodeissa tai hajautettuna asumisena, jolloin kunta tai muu palveluntuottaja järjestää palvelut asukkaalle. Palveluasumisen järjestämistapaa valittaessa on kiinnitettävä huomiota palvelusuunnitelmassa kuvattuun palvelutarpeeseen ja vammaisen henkilön elämäntilanteeseen kokonaisuudessaan. Asiakkaan omalle käsitykselle asumisen ja palvelujen järjestämisestä on annettava erityistä merkitystä päätettäessä palveluasumisen järjestämistavasta.

Palveluasumiseen kuuluvat riittävät palvelut ja tuki sekä tarvittaessa myös hoiva ja huolenpito vaikeavammaisen henkilön suoriutumisen ja asumisturvallisuuden varmistamiseksi. Palvelut voidaan järjestää esimerkiksi kotipalvelun, kotihoidon tai omaishoidon tuen avulla tai vammaispalvelulain mukaisella henkilökohtaisella avulla tai näitä yhdistelemällä. Osa vaikeavammaisista henkilöistä, joiden toimintakyky on monin tavoin rajoittunut, tarvitsee myös ympärivuorokautista hoivaa. Palveluasumiseen voi sisältyä myös kotisairaanhoidoa tai muita terveydenhuollon palveluja. Palveluasuminen tulee järjestää yhdistelemällä edellä mainituista palvelu- ja tukimuodoista asiakkaan tarpeita vastaava kokonaisuus. Myös teknologiaa ja apuvälineitä sekä asunnon muutostöitä voidaan käyttää osana palveluasumisen järjestämisen kokonaisuutta.

Korkein hallinto-oikeus on ratkaisuisaan KHO 2013:6 ja KHO 2013:7 todennut, että, vaikka henkilö tarvitsee toisen henkilön apua ja huolenpitoa ympärivuorokautisesti, ei välttämättä sulje henkilöä pois palveluasumisen piiristä. Tapauksissa henkilöiden ei ollut katsottava olevan jatkuvan laitoshoidon tarpeessa, koska heidän palvelutarpeisiinsa vastaaminen ei edellyttänyt pääasiassa sairaanhoidon osaamista tai muuta erityisosaamista jatkuvasti tai pitkäaikaisesti. Riittävä huolenpito oli mahdollista turvata avohuollon toimenpitein.

Vammaisten itsenäinen elämä ja osallisuus edellyttävät asuinympäristöltä ja sen palveluilta esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Maankäyttö- ja rakennusasetuksen (895/1999) 53 §:n mukaisesti hallinto- ja palvelurakennuksen sekä muussa rakennuksessa olevan sellaisen liike- ja palvelutilan, johon tasa-arvon näkökulmasta kaikilla on oltava mahdollisuus päästä, sekä näiden rakennuspaikan tulee soveltua myös niiden henkilöiden käyttöön, joiden kyky liikkua tai muutoin toimia on rajoittunut.

Valtion asuntopoliitikan tavoitteena on pitkään ollut kohtuuhintaisen asuntotarjonnan edistäminen. Tämä tavoite koskee myös vammaisia henkilöitä ja muita erityistä tukea tarvitsevia ryhmiä. Heidän kohdallaan tarvitaan kuitenkin yleensä suurempaa yhteiskunnan panostusta asumisen järjestämiseen kuin monen muun väestöryhmän kohdalla, ja valtion rahoittamalla asumisen tukijärjestelmillä onkin suuri merkitys heidän asumisensa järjestämisessä.

Vammaisten henkilöiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien ryhmien asunto-olojen parantamiseksi myönnetään valtion varoista avustuksia, joilla lisätään asumiskustannuksiltaan kohtuullisten ja käyttötarkoitukseensa soveltuvien vuokra-asuntojen tarjontaa. Avustuksia myönnetään yhdessä valtion korkotukilainoituksen kanssa vuokra-asuntojen rakentamista, hankintaa ja perusparantamista varten. Avustuksilla katetaan niitä lisäkustannuksia, joita erityisryhmäasunnoissa aiheutuu asukkaiden sairaudesta, vammasta, toimintakyvyn alenemisesta tai muusta erityistarpeesta johtuvista poikkeuksellisista tila- tai varusteratkaisuista, ja tällä tavoin kohtuullistetaan asumiskustannuksia. Myös erityistä tukea asumisessaan tarvitsevien ryhmien kohdalla tavoitteena on asuminen tavallisilla asuinalueilla. Erityisryhmien asunto-olojen parantamiseen tarkoitettua avustusta ei myönnetä isoihin eikä laitosalueelle rakennettaviin kohteisiin. Eri erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden asuntoja ei tule sijoittaa samalle tontille tai samaan rakennuskokonaisuuteen. Asuntojen ja välittömän asuinympäristön on oltava esteetöntä, ja kohteen laatuun on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Valtioneuvosto on tehnyt 21 päivänä tammikuuta 2010 periaatepäätöksen ohjelmaksi kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi vuosina 2010–2015. Kehitysvammaisten asumisohjelman tavoitteena on mahdollistaa yksilöllinen asuminen laitoksista ja lapsuudenkodeista muuttaville kehitysvammaisille sekä vahvistaa heidän osallisuuttaan ja yhdenvertaisuuttaan yhteisössä sekä yhteiskunnassa. Tavoitteena on vähentää laitospaikkoja sekä mahdollistaa muuttaminen lapsuudenkodeista tuottamalla kehitysvammaisten henkilöiden tarpeita ja toiveita vastaavia asumisratkaisuja ja tarjoamalla yksilöllisiä palveluja ja tukea.

Valtioneuvoston 8 päivänä marraskuuta 2012 tekemä periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15) määrittelee asumisohjelman seuraavan vaiheen. Periaatepäätöksessä asetetaan tavoitteeksi asumisohjelman toimeenpanon jatkaminen siten, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa. Periaatepäätöksellä hallitus sitoutuu jatkamaan kehitysvammahuollon rakennemuutosta ja kehittämään palveluja, jotka mahdollistavat myös vaikeimmin vammaisten henkilöiden asumisen lähiyhteisössä.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa edellytetään, että vammaispoliittinen näkökulma ja vammaisten henkilöiden edustus asuntopoliittisten ohjelmien suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon. Tarkoitus on myös kehittää vammaisten ihmisten asumista ja yksilöllisiä asumisratkaisuja.

Laki julkisista hankinnoista (348/2007; jäljempänä hankintalaki) säätelee muun muassa kuntien ostopalvelutoimintaa. Vammaispalvelut pääosin julkisten organisaatioiden järjestäminä palveluina ovat hankintalain piirissä. Sosiaali- ja terveysministeriön, ympäristöministeriön ja Suomen Kuntaliiton yhteisessä kuntakirjeessä 16 päivänä marraskuuta 2010 korostetaan, että riippumatta kunnan valitsemasta tavasta järjestää palveluja joko omana tai ostopalvelutoimintana vammaisten henkilöiden palvelujen, hoivan ja tuen sosiaalisen perustavoitteen on säilyttävä ensisijaisena. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kilpailuttaminen ei saa johtaa palveluketjujen pirstoutumiseen, pitkään jatkuneiden asiakassuhteiden katkeamiseen tai yksilöllisen palvelutarpeen sivuuttamiseen.

Hankintalaki mahdollistaa neuvottelumenettelyn tai suorahankinnan käytön tilanteissa, joissa se on asiakkaan yksilöllisen palvelutarpeen kannalta perusteltua laissa mainituilla edellytyksillä. Suorahankintaa voidaan käyttää muun muassa tapauksissa, joissa olisi kohtuutonta muuttaa vaikeasti sairaan tai vammaisen henkilön asumisen järjestämisessä tarvittavia palveluja. Näissä tilanteissa sopimus on mahdollista tehdä yksittäisen henkilön osalta saman palveluntarjoajan kanssa kilpailuttamatta hankintaa.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

20 artikla. *Henkilökohtainen liikkuminen.*

Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus liikkua vapaasti mahdollisimman itsenäisesti. Artiklassa sopimuspuolet sitoutuvat toteuttamaan tehokkaat toimenpiteet oikeuden toteutumisen varmistamiseksi. Tällaisia toimenpiteitä ovat artiklan mukaan muun muassa toimet, jotka helpottavat vammaisten henkilöiden henkilökohtaista liikkumista mukaan lukien opastin ilmaisimien ja katukylttien käyttö esteettömyyden ja saavutettavuuden saavuttamiseksi, vammaisten henkilöiden valitsemalla tavalla ja heidän valitsemanaan aikana sekä avun ja tuen saatavuus kohtuulliseen hintaan.

Apuna ja tukena pidetään niin ihmisten, eläinten kuin apuvälineteknologian ja apuvälineiden tuomaa apua ja tukea. Artikla edellyttää myös muun muassa vammaisten henkilöiden ja

heidän parissaan työskentelevän asiantuntijahenkilöstön kouluttamista liikkumistaitoihin liittyvissä asioissa sekä liikkumisen apuvälineitä, laitteita ja apuvälineteknologiaa tuottavien tahojen kannustamista huomioimaan kaikki vammaisten henkilöiden liikkumisen näkökohdat.

Artiklan soveltamisen kannalta tärkeässä asemassa ovat erilaiset julkiset liikennepalvelut, mutta myös – ja näihin liittyen – liikkumisen kielellinen esteettömyys, joita on käsitelty edellä esteettömyyttä ja saavutettavuutta käsittelevän 9 artiklan kohdalla.

Sairausvakuutuslain (1224/2004) mukaisesti vakuutetulla henkilöllä on oikeus korvaukseen omavastuun ylittävältä osalta sairauden, raskauden tai synnytyksen vuoksi tehdyn matkan aiheuttamista tarpeellisista kustannuksista. Korvausta maksetaan myös Kansaneläkelaitoksen järjestämän tai korvaaman kuntoutuksen vuoksi tehdyistä matkoista aiheutuneista tarpeellisista kustannuksista Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain (566/2005) perusteella. Saattajan tekemästä matkasta aiheutuneet kustannukset korvataan vakuutetun kustannuksina, jos saattaja on ollut matkan aikana välttämätön.

Matkakustannukset korvataan pääsääntöisesti sen mukaan, kuinka paljon matka olisi tullut maksamaan käyttäen halvinta käytettävissä olevaa matkustustapaa. Halvimmalla matkustustavalla tarkoitetaan yleensä julkista joukkoliikennettä. Erityisajoneuvon käytöstä aiheutuneet kustannukset kuitenkin korvataan, jos henkilön sairaus, vaikea vamma tai liikenneolosuhteet edellyttävät erityisajoneuvon käyttöä. Erityisajoneuvolla tarkoitetaan muun muassa omaa autoa, taksia, vammaisvarustettua ajoneuvoa eli invataksia, paareilla varustettua taksia ja pienoislinja-autoa.

Esteetöntä julkista liikennettä, esimerkiksi palvelulinjoja, täydentämään tarvitaan yksilöllisiä kuljetuspalveluratkaisuja kaikkein vaikeimmin vammaisille henkilöille. Kuljetuspalvelu on keskeinen vaikeavammaisten omatoimista suoriutumista auttava palvelu. Vammaispalvelulain mukaisilla kuljetuspalveluilla turvataan vaikeimmin vammaisille henkilöille kohtuulliset liikkumismahdollisuudet samoin kustannuksin kuin muille kansalaisille.

Kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Kuljetuspalveluihin niihin liittyvine saattajapalveluineen kuuluu vaikeavammaisen henkilön työssä käymisen, opiskelun, asioimisen, yhteiskunnallisen osallistumisen, virkistyksen tai muun sellaisen syyn vuoksi tarpeelliset, jokapäiväiseen elämään kuuluvat kuljetukset. Kuljetuspalveluja on järjestettävä siten, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus välttämättömien työhön ja opiskeluun liittyvien matkojen lisäksi tehdä vähintään 18 yhdensuuntaista jokapäiväiseen elämään kuuluvaa asiointi- ja vapaa-ajan matkaa kuukaudessa henkilön asuinkunnan tai lähikunnan alueella. Työ- ja opiskelumatkat järjestetään tarpeen edellyttämässä laajuudessa.

Kunnalla on käytettävissään useita tapoja järjestää palvelu. Kun kunta järjestää esimerkiksi yhteiskuljetuksia, on palveluja järjestettäessä kuitenkin huomioitava kulloinkin

vaikeavammaisen yksilölliset tarpeet liikkumiseen ja varmistuttava valittujen keinojen soveltuvuudesta yksittäiselle palveluun oikeutetulle henkilölle.

Jos esimerkiksi yhteiskuljetukset eivät sovellu vaikeavammaiselle henkilölle ottaen huomioon vammasta tai sairaudesta aiheutuvat esteet ja hänen kuljetuspalvelujensa tarpeet, on kuljetuspalvelut tällöin järjestettävä hänen yksilöllisen tarpeensa huomioon ottavalla tavalla.

Vammaispoliittisen ohjelmassa on päätetty selvittää vaikeavammaisten henkilöiden kuljetuspalvelut hallinnonalojen yhteistyönä, niin että vammaisten henkilöiden yksilöllinen oikeus liikkumiseen toteutuu.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

21 artikla. *Sanan- ja mielipiteenvapaus ja tiedonsaanti.*

Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus ilmaisun- ja mielipiteenvapauteen, mukaan lukien vapaus etsiä, vastaanottaa ja välittää tietoja ja ajatuksia valitsemiaan viestintämuotoja käyttäen. Viestintämuodoilla tarkoitetaan yleissopimuksen 2 artiklassa tarkoitettuja viestintämuotoja. Artiklaa sovellettaessa on huomioitava, että artikla koskee paitsi erilaista kielellistä viestintää myös näitä tukevia menetelmiä. Samalla erilaiset viestintämuodot ja näitä tukevat menetelmät on pidettävä käsitteellisesti erillään.

Sopimuspuolet sitoutuvat toteuttamaan ne toimenpiteet, jotka ovat tarpeen sen turvaamiseksi, että suurelle yleisölle tarkoitetut tiedot ovat vammaisten henkilöiden saavutettavissa oikea-aikaisesti ja ilman lisäkuluja ja, että vammaiset henkilöt voivat käyttää valitsemaansa viestintäkeinoa, kuten viittomakieltä, pistekirjoitusta, puhetta tukevaa ja korvaavaa viestintää ja muita saavutettavia viestintäkeinoja, kaikessa virallisessa vuorovaikutuksessa ja tiedonsaannissa. Artiklan soveltamisessa olennaisena voidaan siten pitää sitä, että kulloinkin käytettävän viestintäkeinin tulee olla vammaisen henkilön valitsema. Lisäksi artiklalla on erityinen merkitys viranomaistiedon saavutettavuuteen liittyen. Sanan- ja mielipiteenvapaus ja oikeus tiedonsaantiin ovat monen muun keskeisen oikeuden turvaamisen edellytyksenä.

Sananvapaus turvataan perustuslain 12 §:ssä, jonka mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Lailla sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003) annetaan tarkempia säännöksiä perustuslaissa turvatun sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä.

Perustuslain 12 §:n mukaan lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia. Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta. Laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) lähtökohtana on, että viranomaisten asiakirjat ovat julkisia, jollei tässä tai muussa laissa erikseen toisin säädetä.

Hallintolain 26 §:n mukaan viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä; tai asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi. Asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän. Asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin asiassa kuin sellaisessa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta. Eduskunnan oikeusasiamiehen 25 päivänä marraskuuta 2011 antaman ratkaisussakin (Dnro 1461/4/10) todetun mukaan hallintolain sääntely tulkitsemis- ja kääntämisvelvollisuudesta voi tulla ajankohtaisesti vain, mikäli asia on tietyn tyyppinen eli sellainen, että se voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta. Kyseinen hallintolain sääntely ei sellaisenaan ulotu sellaiseen poliisin lupahallinnon asiaan, joka voi tulla vireille vain asianosaisen aloitteesta. Ratkaisun mukaan kyseessä on lainsäätäjän tietoinen valinta, joka ilmenee asianomaisen säännöksen perusteluista.

Ratkaisussa huomautetaan kuitenkin, että viranomainen voi tällaisissakin asioissa antaa tapauskohtaisen harkinnan perusteella parempaa palvelua kuin hallintolaki vähimmillään edellyttää. Ratkaisussa todetaan, että aistivammaisten positiiviseen erityiskohteluun myös hallintomenettelyssä on olemassa vankat perusteet. Jotta perusoikeutena turvattu yhdenvertaisuus hallintomenettelyssä toteutuisi myös tosiasiallisesti aistivammaisten kohdalla, viranomaisen oma-aloitteisen myötävaikutuksen merkitys menettelyn eri vaiheissa korostuu. Myös perusoikeutena turvattua hyvää hallintoa konkretisoivassa hallintolaissa on korostettu huomion kiinnittämistä etenkin hallinnossa asioivien erityisryhmien tarpeisiin ja asiakkaan tosiasialliseen mahdollisuuteen selviytyä itse asiansa hoitamisesta. Viranomaisen onkin järjestettävä käytännön asiakastyönsä siten, että tällaisten erityistilanteiden havaitsemiseen ja yksilölliseen hoitamiseen on tarvittavat valmiudet.

Artiklassa edellytetään, että sopimusvaltiot kannustavat ja kehottavat yksityisiä tahoja ja viestimiä antamaan tietoa ja palveluja vammaisten henkilöiden saavutettavissa olevassa muodossa. Sopimuspuolten tulee huolehtia siitä, että vaihtoehtoisessa muodossa olevan tiedon saantia ei estetä tai rajoiteta yksityisen sektorin toimesta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean antamien määräaikaishavaintojen ohjeissa myös pyydetään sopimuspuolia raportoimaan joukkoviestimien osalta niiden saavutettavuuden tasosta sekä sellaisten julkisten internetsivustojen määrästä, jotka ovat niin kutsutun WAI (Web Accessibility Initiative) -standardin mukaisia eli verkkosivustojen saavutettavuusohjeiden mukaisia.

Artikla edellyttää myös toimenpiteitä viittomakielten käytön viralliseksi tunnustamiseksi ja viittomakielten käytön edistämiseksi. Perustuslain 17 §:n mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Myös muilla perusoikeussäännöksillä on kiinteitä yhtymäkohtia kielellisiin oikeuksiin. Lisäksi eri hallinnonaloja koskevaan lainsäädäntöön sisältyy säännöksiä, jotka koskevat erityisesti viittomakieltä ja viittomakieltä käyttävien henkilöiden oikeuksia.

Vuonna 2010 julkaistiin Kuurojen Liitto ry:n ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen valmisteleva Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Ohjelmassa kiinnitetään huomiota viittomakielten kehittämistarpeisiin ja annetaan lukuisia suosituksia toimenpiteiksi lainsäätäjille, viranomaisille ja muille toimijoille. Siinä esitetään muun muassa erillisen viittomakielilain laatimista.

Hallitusohjelman mukaan viittomakielisten oikeuksien toteutumista kehitetään ja mahdollisuus säätää viittomakielilaki selvitetään. Tähän hallitusohjelman kirjaukseen perustuva selvitys käynnistyi oikeusministeriössä vuonna 2012. Kuurojen Liitto ry:n alustavan kartoituksen pohjalta oikeusministeriössä laadittiin arviomuistio, jossa tarkasteltiin vaihtoehtoja viittomakielisten kielellisten oikeuksien edistämiseksi. Muistion mukaan mahdollisia toimintatapoja olisivat nykyisen lainsäädännön toimivuuden ja soveltamisen parantaminen, olemassa olevan lainsäädännön kehittäminen tai erillisen viittomakielilain säätäminen. Arviomuistiossa todettiin muun muassa, että viittomakieliä koskevan erillislain säätämistä voitaisiin puoltaa, koska näin pyrittäisiin parantamaan viittomakielisten oikeuksien toteutumista. Viittomakielilaki voisi tehdä viittomakielisten oikeudet näkyvämmiksi ja lisätä niiden tuntemusta.

Arviomuistiosta saatu lausuntopalaute on koottu lausuntotiivistelmäksi (Mietintöjä ja lausuntoja 36/2013). Monet lausunnonantajat puolsivat viittomakieliä koskevan erillislain säätämistä sen lisäksi, että voimassa olevaa erityislainsäädäntöä tarkistettaisiin ja kehitettäisiin tarvittavilta osin. Saadun lausuntopalautteen pohjalta on päädytty asettamaan työryhmä, jonka tehtävänä on valmistella viittomakieliä koskeva suppea yleislaki ja tarkastella lisäksi viittomakielisiä koskevaa erityislainsäädäntöä. Myös yleissopimuksen sisältö otetaan valmistelussa huomioon.

Artiklan voidaan katsoa osaltaan liittyvän yleissopimuksen 9 artiklassa turvatun esteettömyyden ja saavutettavuuden sekä 12 artiklassa turvatun oikeudellisen kelpoisuuden toteutumiseen.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

22 artikla. *Yksityisyyden kunnioittaminen.*

Tällä artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus yksityiselämän, kunnian ja maineen suojaan. Artiklan mukaan vammaisen henkilön yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon tai muunlaiseen viestintään ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä hänen kunniaansa ja mainettaan saa laittomasti loukata. Lisäksi vammaisten henkilöiden henkilökohtaisten sekä terveyteen ja kuntoutukseen liittyvien tietojen yksityisyyttä on suojattava.

Artiklan voidaan katsoa liittyvän yleissopimuksen 12 artiklassa turvatuun oikeudelliseen kelpoisuuteen, ja erityisesti siinä määritellyn tuetun päätöksenteon sekä 14 artiklassa turvatuun henkilön vapauden ja turvallisuuden toteutumiseen.

Artiklalla on erityistä merkitystä vammaisten henkilöiden asumiseen ja avustamiseen liittyen sekä vammaista henkilöä koskevien tietojen jakamisessa paitsi muille henkilöille myös vammaiselle henkilölle itselleen.

Artiklassa turvatuun oikeuden toteutumisen kannalta olennaista on vammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien henkilöiden, kuten avustajien, tietoisuuden lisääminen ja heidän kouluttaminen.

Suomessa jokaisen yksityiselämän suoja on turvattu perustuslain 10 §:ssä. Pykälän mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on pykälän mukaan loukkaamaton.

Laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta lähtökohtana on, että viranomaisten asiakirjat ovat julkisia, jollei tässä tai muussa laissa erikseen toisin säädetä. Lain 24 §:ssä säädetään salassa pidettävistä viranomaisten asiakirjoista. Pykälän 25 kohdan mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai työhallinnon henkilöasiakkaasta sekä tämän saamasta etuudesta tai tukitoimesta taikka sosiaalihuollon palvelusta tai työhallinnon henkilöasiakkaan palvelusta taikka tietoja henkilön terveydentilasta tai vammaisuudesta taikka hänen saamastaan terveydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta taikka tietoja henkilön seksuaalisesta käyttäytymisestä ja suuntautumisesta ovat salassa pidettäviä, jollei erikseen toisin määrätä.

Henkilötietolain (523/1999) tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suoja ja muita yksityisyyden suojaavia turvaavia perusoikeuksia henkilötietoja käsiteltäessä. Lakia sovelletaan automaattiseen henkilötietojen käsittelyyn sekä myös muuhun henkilötietojen käsittelyyn silloin, kun henkilötiedot muodostavat tai niiden on tarkoitus muodostaa henkilörekisteri tai sen osa. Henkilötietolaissa säännellään henkilötietojen käsittelyn yleisistä edellytyksistä, niistä velvoitteista, joita kaikessa henkilötietojen käsittelyssä tulee aina noudattaa, rekisteröityjen henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä oikeuksista, lain soveltamisen valvontajärjestelmästä sekä sanktioista, jotka voivat seurata henkilötietolain vastaisista käsittelyistä.

Henkilötietolain 11 §:n mukaan arkaluonteisten henkilötietojen käsittely on kielletty. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat muun muassa henkilön vammaisuutta. Henkilötietolain 12 §:ssä säädetään poikkeuksista arkaluonteisten tietojen käsittelykieltoon. Pykälän mukaan arkaluonteisten tietojen käsittelykielto ei estä muun muassa terveydenhuollon toimintayksikköä tai terveydenhuollon ammattihenkilöä käsittelemästä näiden tässä toiminnassa saamia tietoja rekisteröidyn terveydentilasta, sairaudesta tai vammaisuudesta tai häneen kohdistetuista hoitotoimenpiteistä taikka muita rekisteröidyn hoidon kannalta välttämättömiä tietoja eikä esimerkiksi vakuutuslaitosta käsittelemästä vakuutustoiminnassa saatuja tietoja vakuutetun ja korvauksenhakijan terveydentilasta, sairaudesta tai vammaisuudesta.

Potilasasiakirjoista ja hoitoon liittyvästä materiaalista ja niiden salassapidosta säädetään potilaslain 4 luvussa. Yksityisyyden suojasta työelämässä annetun lain (759/2004) 4 §:ssä säädetään työntekijän henkilötietojen keräämisen yleisistä edellytyksistä ja 5 §:ssä terveydentilaa koskevien tietojen käsittelystä. Laissa henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa (422/2002) säädetään rangaistusten täytäntöönpanotehtävien sekä muiden rikosseuraamusvirastolle, kriminaalihuoltolaitokselle ja vankeinhoitolaitokselle kuuluvien tehtävien suorittamiseksi tarpeellisten henkilörekisterien pitämisestä ja muusta henkilötietojen käsittelystä. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 3 luvussa säädetään salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta sekä salassa pidettävien tietojen luovuttamisesta.

Sähköisen viestinnän tietosuojalain (516/2004) tarkoituksena on turvata sähköisen viestinnän luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan toteutuminen sekä edistää sähköisen viestinnän tietoturvaa ja sähköisen viestinnän palvelujen kehittymistä.

Rikoslain 24 luvussa säädetään yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevista rikoksista kuten kotirauhan rikkomisesta, salakuuntelusta ja -katselusta, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä ja kunnianloukkauksesta.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

23 artikla. *Kodin ja perheen kunnioittaminen.*

Artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisesti muiden kanssa solmia avioliitto ja perustaa perhe, päättää vapaasti lastensa lukumäärästä sekä säilyttää hedelmällisyytensä.

Artiklan täytäntöönpanon kannalta merkittävää on, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus paitsi perhesuunnitteluun myös hedelmällisyshoitoihin sekä adoptio- ja sijaishoito-ohjelmiin.

Lisäksi olennaista on, että vammaisille henkilöille annetaan tarvittaessa lasten hoidossa ja kasvatuksessa tukea, joka on riittävää ja jolla varmistetaan vanhempi-lapsisuhteen olemassaolo.

Sopimuspuolten tulee varmistaa, ettei lasta eroteta vanhemmistaan yksin lapsen itsensä tai hänen vanhempiansa vammaisuuden perusteella. Vammaisten tyttöjen ja poikien laitostumista tilanteissa, joissa vanhemmat eivät ole kykeneväisiä heitä hoitamaan, tulee välttää. Tämän vuoksi artiklassa määrätään, että sopimuspuolten on pyrittävä kaikin keinoin järjestämään lapselle sijaishuollon hänen muun sukunsa piirissä, ja jollei tämä ole mahdollista, lähiyhteisössä perheenomaisissa olosuhteissa.

Vammaisilla henkilöillä on oikeus vapaasti ja ilman rajoituksia solmia avioliitto ja perustaa perhe. Rajoitteena ovat yleiset avioliiton esteet, jotka on lueteltu avioliittolain (234/1929) 2 luvussa.

Holhoustoimilain 29 §:n mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta antaa suostumusta avioliittoon tai lapseksiottamiseen, tunnustaa isyyttä, hyväksyä isyyden tunnustamista, tehdä tai peruuttaa testamenttia eikä edustaa päämiestään muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvien tavoin henkilökohtainen.

Uusi adoptiolaki (22/2012) tuli voimaan 1 päivänä heinäkuuta 2012. Lain 3 §:n mukaan alaikäisen lapsen adoptio voidaan vahvistaa, jos sen harkitaan olevan lapsen edun mukaista ja on selvitetty, että lapsi tulee saamaan hyvän hoidon ja kasvatuksen. Lainkohtaa koskevan hallituksen esityksen mukaan adoptionhakijan vammaisuus ei sinänsä ole adoption este. Adoption hakijan vammaisuuden mahdolliset vaikutukset hänen kykyynsä huolehtia lapsen hyvästä hoidosta ja kasvatuksesta on vain yksi seikka, joka päätöstä tehtäessä on otettava huomioon muiden asiaan vaikuttavien olosuhteiden ohella. (HE 47/2011 vp).

Lapsen edun ensisijaisuus tuleekin huomioida artiklan määräysten soveltamisessa. Vammaisten lasten asemaa ja lapsen edun ensisijaisuutta on käsitelty tarkemmin 7 artiklan yhteydessä.

Perustuslain 19 § 3 momentissa säädetään julkisen vallan velvollisuudesta tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Säännös sisältää kaksi tärkeää periaatetta. Säännös merkitsee ensinnäkin sitä, että lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen oikeus ja velvollisuus huolehtia lapsen hyvinvoinnista ja kasvatuksesta ja toiseksi sitä, että julkisen vallan velvollisuutena on tukea vanhempia kasvatustehtävässään ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisessa.

Lastensuojelulain mukaan lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen oikeus ja velvollisuus huolehtia lapsen hyvinvoinnista. Lain 2 §:n mukaan lapsen vanhemman ja muun huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) säädetään. Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on puolestaan tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään.

Niin sanotun normaalisuuspyrkimyksen mukaisesti perheitä ja lapsia on lähtökohtaisesti tuettava niiden palveluiden piirissä, joita he itse katsovat tarvitsevansa ja joiden asiakkaina he kulloinkin ovat. Lastensuojelulain mukaan lapsia ja perheitä on tuettava ensisijaisesti ehkäisevän lastensuojelun keinoin. Lastensuojelulain 3 a §:n mukaan ehkäisevällä lastensuojelulla tarkoitetaan kaikkia niitä palveluja ja toimintoja, joilla tuetaan lasta, nuorta ja perhettä silloin, kun lapsi ei ole lastensuojelun asiakkaana. Kunkin palvelun piirissä on käytettävissä erityisen tuen muotoja, jotka ovat ensisijaisia lastensuojelupalveluihin nähden. Vanhemman tai lapsen vammaisuus ei itsessään ole peruste lastensuojelun asiakkuudelle.

Jos peruspalveluissa tai esimerkiksi vammaisille henkilöille tarkoitetuissa palveluissa tarjottava tuki tai erityinen tuki eivät riitä lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamiseen, on lapsi ja perhe ohjattava lastensuojelupalvelujen piiriin. Lievimmän puuttumisen periaatteen mukaisesti lapsia ja perheitä on tuettava ensisijaisesti avohuollon tukitoimin. Avohuollon

tukitoimien tarve arvioidaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden yhteistyönä siten, että tuki tosiasiaissa vastaa asiakkaiden tarvetta.

Lastensuojelulain mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Lapsen kodin ulkopuolelle tehtävän sijoituksen tarkoituksena on turvata lapsen hyvinvointi, kasvu ja kehitys. Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tarpeisiin ja huostaanoton perusteisiin. Tavoitteena on, että lapsen sijaishuolto järjestetään ensisijaisesti perhehoitona ja laitoshuoltoa järjestetään vain, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla. Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen.

Lastensuojelulain mukaan sijoitetulla lapsella on oikeus tavata ja pitää muulla tavoin yhteyttä vanhempiinsa, sisaruksiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin riippumatta siitä, onko lapsen sijaishuolto järjestetty perhe- vai laitoshoitona. Sosiaaliviranomaisten ja sijaishuollon järjestäjien on tuettava lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpitoa. Lapsen sijaishuollon aikana lapselle ja vanhemmille annettavan tuen tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen.

Lastensuojelulain 42 §:ssä säädetään asianosaisten kuulemisesta huostaanottotapauksissa.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on perhe-elämän osalta yksilöity toimenpiteitä, joilla muun muassa pyritään turvaamaan tiedottaminen palveluista ja tukitoimista ja ohjaamaan niiden järjestämistä niin, ettei runsaasti palveluja tarvitsevia vammaisia henkilöitä eroteta perheestään palvelutarpeen perusteella ja ettei palvelujen ja tukitoimien tarve muodosta estettä parisuhteelle ja perheen perustamiselle. Myös adoptiota koskeva ohjaus pyritään saattamaan vastaamaan nykyaikaisen vammaispolitiikan periaatteita.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

24 artikla. Koulutus.

Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus koulutukseen. Toteuttaakseen tämän oikeuden ilman syrjintää ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien pohjalta sopimuspuolet sitoutuvat artiklan 1 kohdan mukaan varmistamaan osallistavan koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla sekä elinikäisen oppimisen.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun mukaan (*Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/10/48*) artikla edellyttää erityisesti, että sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden koulutukseen osallistavassa koulutusjärjestelmässä ja poistavat ne oikeudelliset esteet, jotka estävät vammaisten henkilöiden osallistumisen yleiseen koulutusjärjestelmään. Tämä tarkoittaa sitä, että niin välittömät kuin välillisetkin oikeudelliset esteet tulee poistaa sekä sisäänpääsyvaiheesta että koulutuksen ajalta. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun mukaan vammaisten lasten koulutuksen tulee kuulua opetusministeriön vastuulle. Näin ollen sellainen lainsäädäntö, jolla koulutus kuuluu sosiaalihuoltosektorin toimialaan, tulee kumota.

Tämän lisäksi artikla edellyttää ihmisoikeusvaltuutetun mukaan erityisesti sitä, että valtiot luovat muodollisestikin koulutukselle standardit sen varmistamiseksi, että vammaiset henkilöt voivat yhdenvertaisesti muiden kanssa nauttia saatavilla olevasta, saavutettavasta, hyväksyttävästä ja mukautuvasta koulutuksesta. Vaikka tällaiset standardit voidaanakin toteuttaa asteittain, tulee valtioiden ryhtyä välittömiin toimenpiteisiin artiklan mukaisen oikeuden mahdollisimman täydelliseksi toteuttamiseksi saatavilla olevien resurssien puitteissa.

Sopimuspuolten tulee varmistaa artiklan 2 kohdan mukaan, että vammaisia henkilöitä ei suljeta yleisen koulujärjestelmän ulkopuolelle vammaisuuden perusteella ja että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus osallistavaan, laadukkaaseen ja ilmaiseen ensimmäisen ja toisen asteen koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa siinä yhteisössä, jossa he elävät. Vammaisten henkilöiden pääsy koulutusjärjestelmään on olennaista kaikilla koulutusasteilla.

Sopimuspuolten tulee varmistaa, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset.

Vammaisten henkilöiden tulee saada tukea mahdollistamaan yhdenvertainen opiskelu. Myös tehokkaat yksilölliset tukitoimet ympäristöissä, jotka mahdollistavat opillisen ja sosiaalisen kehityksen, tulee varmistaa. Tavoitteena on täysimääräinen osallistuminen koulutukseen. Sopimuspuolten tulee kiinnittää huomiota lainsäädäntöön ja muihin toimenpiteisiin, joilla varmistetaan muun muassa se, että koulut ja materiaalit ovat saavutettavia. Fyysisen esteettömyyden lisäksi tulee varmistaa, että oppimisympäristö on myös kielellisesti ja viestinnällisesti esteetön.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun mukaan (A/HRC/10/48) puolestaan velvollisuudesta kohtuullisiin mukautuksiin tulee olla säädetty selvästi kansallisessa lainsäädännössä ja sen tulee koskea kaikkia koulutuksen järjestäjiä, julkisia ja yksityisiä.

Artiklan 3 kohdan mukaan sopimuspuolet sitoutuvat asianmukaisiin toimiin mahdollistaakseen vammaisille henkilöille elämänhallinnan ja sosiaalisen kehityksen taitojen oppimisen helpottaakseen heidän täysimääräistä ja yhdenvertaista osallistumistaan koulutukseen ja yhteisöön. Erilaisten viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen, pistekirjoituksen, korvaavan kirjoituksen, viittomakielen sekä erilaisten liikkumistaitojen oppimista, vertaistukea ja mentorointia sekä kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin

edistämistä tulee helpottaa. Koulutusta tulee antaa yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.

Artiklan 4 kohdassa veloitetaan sopimuspuolet ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin palkataksaan opettajia, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito, sekä kouluttaakseen kaikilla koulutustasoilla työskenteleviä ammattihenkilöitä ja henkilöstöä.

Artiklan 5 kohdassa määrätään puolestaan velvollisuudesta varmistaa vammaisten henkilöiden mahdollisuus osallistua yleiseen kolmannen asteen koulutukseen, ammatilliseen koulutukseen, aikuiskoulutukseen sekä elinikäiseen oppimiseen ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tämän toteutumista voidaan arvioida huomioimalla muun muassa kolmannen asteen koulutukseen osallistuvien vammaisten henkilöiden määrä, sekä vammaisten opiskelijoiden määrä sukupuolen ja opiskelualan perusteella jaoteltuna. Olennaista on vammaisten henkilöiden koulutustarpeiden mahdollisimman aikainen tunnistaminen, mistä myös vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean raportointiohjeissa pyydetään raportoimaan.

Jokaisella on oikeus osallistua koulutukseen ilman hänen henkilöönsä liittyvään syyhyn, kuten mahdolliseen vammaisuuteen, perustuvaa syrjintää. Yhdenvertaisuuslain 5 §:n mukaan koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa ryhdyttävä kohtuullisiin toimiin vammaisen henkilön koulutukseen pääsemiseksi.

Perusopetusta koskevaa lainsäädäntöä (Laki perusopetuslain muuttamisesta 642/2010) on muutettu hiljattain. Muutokset ja niiden perusteella tarkistettut ohjeet (*Opetuksen järjestämisen lähtökohdista (Opetushallitus, opetussuunnitelman perusteet. Määräys 29.10.2010); Tuen järjestämistä ohjaavista periaatteista (Opetushallitus, opetussuunnitelman perusteet. Määräys 29.10.2010); Tuesta erityisissä tilanteissa (Opetushallitus, opetussuunnitelman perusteet. Määräys 29.10.2010)*) koskevat merkittävällä tavalla myös erityisopetusta ja sen järjestämistä.

Perusopetuslain muuttamisesta annetun lain 16-17a §:ssä säädetään oppilaan oikeudesta tarvitsemaansa tukiopetukseen, erityisopetukseen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen sekä näiden tukimuotojen järjestämisestä.

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n 1 momentin mukaan koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Lain 10 §:n 4 momentin mukaan erillisessä opetusryhmässä tai koulussa opetus voidaan antaa pääosin tai kokonaan muulla kuin 1 momentissa mainitulla kielellä.

Lain 12 §:n 2 momentin mukaan äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä. Lain 16 §:ssä säädetään tukiopetuksesta ja 16 a §:ssä tehostetusta tuesta oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja. 17 §:ssä säädetään erityisestä tuesta, joka muodostuu erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslain

mukaan annettavasta tuesta, ja 18 §:ssä erityisistä opetusjärjestelyistä. Lukiolain (629/1998) 6 §:n mukaan opetuskielenä lukiossa voi olla myös viittomakieli. Muun kielen kuin suomen tai ruotsin kielen käyttämisestä opetuksessa päättää koulutuksen järjestäjä. Myös lukiossa äidinkielenä voidaan opettaa viittomakieltä opiskelijan valinnan mukaan. Ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain (672/2005) 6.1 §:n mukaan äidinkielen koe voi olla suomi tai ruotsi toisena kielenä oppimäärään perustuva koe, jos kokelas on viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käyttävä. Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 11 §:n mukaan ammatillisessa koulutuksessa opetuskielenä voi olla myös viittomakieli. Äidinkielenä voidaan opettaa opiskelijan valinnan mukaan viittomakieltä. Opetusministeriön asetuksessa ammatillisista perustutkinnoista (216/2001) säädetään viittomakielisen ohjauksen perustutkinnosta. Valtioneuvoston ammattikorkeakouluista annetun asetuksen (352/2003) 3 §:n mukaan ammattikorkeakoulussa voi suorittaa sekä alemman että ylemmän viittomakielentulkin tutkinnon.

Opettajien kelpoisuudesta säädetään opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa asetuksessa (986/1998). Erityisopetusta antavan opettajan kelpoisuudesta säädetään asetuksen 8 §:ssä. Siinä ei erikseen mainita viittomakieltä. Asetuksen 9 §:n mukaan perusopetusta tai esiopetusta antavalla opettajalla tulee olla koulun opetuskielessä erinomainen suullinen ja kirjallinen taito. Jos opetuskieli on muu kuin koulun opetuskieli tai jos kysymys on perusopetuslain 10 §:n 4 momentissa tarkoitettussa koulussa järjestettävästä opetuksesta, opetusta voi antaa myös henkilö, joka hallitsee opetuksessa käytettävän kielen.

Ammatillisissa opinnoissa vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyminen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai opiskelijahuollon palveluja tarvitsevien opetus annetaan ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 20 §:n mukaan erityisopetuksena.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 38 §:n mukaan erityisopetusta saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin oppilashuoltopalveluihin sekä erityisiin apuvälineisiin. Vammaisille opiskelijoille järjestettävistä muista palveluista (esim. henkilökohtainen avustaminen ja tulkkauspalvelu, kuljetus- ja saattajapalvelut) säädetään erikseen.

Ammatillisen koulutuksen rahoitusjärjestelmä on osa opetus- ja kulttuuritoimen rahoitusjärjestelmää. Ammatillisen peruskoulutuksen ja lisäkoulutuksen kustannuksiin myönnetään rahoitusta opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain ja asetuksen mukaan. Rahoitus myönnetään suoraan koulutuksen järjestäjille, jotka päättävät sen kohdentamisesta koulutuksen järjestämiseen.

Vaikeimmin vammaisten koulutukseen pääsyä on edistetty selkeästi viimeisten vuosien aikana kehittämällä ammatillisen erityisopetuksen järjestämisverkkoa sekä lisäämällä opiskelijapaikkoja. Vaikeimmin vammaisten koulutukseen pääsyssä on edelleen jonkin verran ongelmia tehdyistä lisäyksistä huolimatta, näin erityisesti pääkaupunkiseudulla. Koulutukseen pääsyyn liittyvät ongelmat eivät johdu aina riittämättömästä

koulutustarjonnasta. Ongelmat johtuvat myös riittämättömistä tuki- ja avustus ja asumispalveluista sekä asenneongelmista.

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen toimintaa sääntelevät yliopistolaki (558/2009) ja ammattikorkeakoululaki (351/2003), joissa säädetään erikseen opiskelijavalinnan yhdenvertaisuudesta. Yliopistolain 36 §:n ja ammattikorkeakoululain 22 §:n mukaan hakijoihin on sovellettava yhdenmukaisia valintaperusteita. Hakijat voidaan erilaisen koulutustaustan perusteella jakaa valinnoissa erillisiin ryhmiin, jolloin yhdenmukaisia valintaperusteita on sovellettava samaan ryhmään kuuluviin hakijoihin.

Vuoden alusta 2012 voimaan tulleella opiskeluoikeuden peruuttamista ja palauttamista, opiskelijaksi ottamisen esteitä sekä huumausainetestausta ja kurinpitoa koskevalla niin sanotulla SORA-lainsäädännöllä (laki ammatillisesta koulutuksesta annetun lain muuttamisesta 951/2011) yliopistolakiin ja ammattikorkeakoululakiin lisättiin muun muassa säännökset esteettömyydestä ja opiskelijaksi ottamisen edellytyksistä. Lain 27 a §:n mukaan hakijan terveydentilaan tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei saa olla esteenä opiskelijaksi ottamiselle. Opiskelijaksi ei kuitenkaan voida ottaa sitä, joka ei ole terveydentilaltaan tai toimintakyvyltään kykenevä opintoihin liittyviin käytännön tehtäviin tai työssäoppimiseen, jos lain 32 §:ssä tarkoitettuihin opintoihin liittyvät turvallisuusvaatimukset sitä edellyttävät ja jos estettä ei voida kohtuullisin toimin poistaa. Lain 32 §:ssä on säädetty, että kun opintoihin tai ammatissa toimimiseen sisältyy alaikäisten turvallisuutta, potilas- tai asiakasturvallisuutta taikka liikenteen turvallisuutta koskevia vaatimuksia, koulutuksen järjestäjä voi peruuttaa opiskeluoikeuden saman pykälän 2 kohdan mukaan, jos on ilmeistä, että opiskelija ei terveydentilaltaan eikä toimintakyvyltään täytä 27 a §:n 1 momentin opiskelijaksi ottamisen edellytyksiä.

Yliopistolain 37 a §:n ja ammattikorkeakoululain 20 a §:n mukaan hakijan terveydentilaan tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei saa olla esteenä opiskelijaksi ottamiselle.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on kiinnitetty huomiota siihen, että vammaisten nuorten peruskoulun jälkeiseen koulutukseen pääsy ei toteudu kaikilta osin yhdenvertaisesti muiden ikätovereidensä kanssa. Eroja on sekä eri koulutusasteille että eri koulutusaloille pääsyssä. Samoin on paikkakuntakohtaisia eroja. Vaikeudet ovat suurimmat kaikkein vaikeimmin vammaisilla nuorilla.

Lisäksi vammaisten nuorten perusopetuksen jälkeinen koulutus on painottunut ammatilliseen koulutukseen. Mahdollisuudet opiskelun jatkamiseen lukiossa ja korkeakouluissa ovat toistaiseksi toteutuneet heikommin, vaikka niissä opiskelevien vammaisten nuorten määrä on kasvanut.

Vammaispoliittisen ohjelmaan onkin tavoitteeksi ja kehittämissuunnaksi kirjattu vammaisten lasten, nuorten ja aikuisten koulutusmahdollisuuksien turvaaminen esiopetuksesta peruskouluun, toisen ja korkea-asteen opintoihin sekä elinikäiseen oppimiseen sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet kaikkeen koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyvään toimintaan. Mahdollisuudet omatoimisuuteen ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen laajenevat kouluttautumisen avulla.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa huomioidaan, että yhdenvertaisten mahdollisuuksien tulee koskea kaikkia vammairyhmiä. Se edellyttää koulu- ja opiskelurakennusten sekä oppimis- ja lähiympäristöjen esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistamista. Lisäksi tarvitaan riittäviä mukautustoimia helpottamaan pistekirjoituksen ja puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen oppimista esimerkiksi varmistamalla oppimateriaalin saatavuus myös pistekirjoituksella ja selkokielellä. Siinä tulee hyödyntää uuden teknologian mahdollistamia luku- ja kirjoitusohjelmia, tekstitystä sekä riittäviä, yksilöllisiä ja oikea-aikaisia palveluita. Niitä ovat muun muassa tulkkaus- ja kuljetuspalvelut sekä koulunkäyntiavustajan tuki ja apu. On myös tarpeen, että säännöksissä otetaan huomioon vammaisten nuorten opiskeluun liittyvät joustotarpeet aiempaa järjestelmällisemmin. Niiden käytännön toteutus ei vielä ole ongelmatonta. Esimerkiksi mahdollisuudet koululiikuntaan tulee turvata kaikille oppilaille.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on koulutuksen osalta yksilöity useita toimenpiteitä perus- ja lukio-opetuksen, ammatillisen koulutuksen, korkeakouluopetuksen ja elinikäisen oppimisen osalta. Toimenpiteillä pyritään muun muassa vahvistamaan perusopetuksen tukitoimien tarpeen tunnistamista muun muassa opetus- ja muun henkilöstön koulutuksen keinoin, parantamaan perusopetuksen oppimisympäristöjen esteettömyyttä ja toteuttamaan tarpeelliset mukautustoimet suunnitelmallisesti, edistämään opiskelumahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja esteettömyyttä lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa, tukemaan vammaisten nuorten koulutukseen ja työelämään hakeutumista opinto- ja ammatinvalinnan ohjauksella sekä tukemaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia osallistua jatko-, täydennys- ja uudelleen kouluttautumiseen.

Vammaisten henkilöiden koulutukseen liittyvinä käytännön ongelmina esille ovat nousseet muun muassa myös aikuiskoulutusetuuksien ja työkyvyttömyyseläkkeen välinen ristiriita, niin sanotun SORA-lainsäädännön käytännön soveltaminen, nuorten yhteiskuntatakuuseen sisältyvä oikeus yhteen opiskelupaikkaan ja sen estävä vaikutus aikuisena vammautuneiden uuteen koulutukseen pääsyyn, opiskelijoiden valinta sekä eri vammaisryhmillä olevien erityyppisten tukimuotojen tarve. Fyysisten esteiden poistaminen on edellytys kouluinklusion toteutumiselle, joka myös on yleissopimuksen lähtökohtaisena tavoitteena. Vertaisryhmä ja -tuki eli toisten vammaisten lasten kanssa opiskelu ja vapaa-ajan vietto ovat olennainen osa identiteetin muodostumista ja sosiaalista oppimista. Vertaisryhmä mahdollistaa myös kielellisen identiteetin muotoutumisen ja kielellisten taitojen kehittymisen. Vertaistuki ja erityisen tuen muodot eivät kuitenkaan saa muodostua eristäviksi ja siten syrjiviksi.

Käytännön ongelmaksi on osoittautunut myös se, että viittomakielisten oppilaiden tarpeet on ymmärretty niin sanotun erityisen tuen tarpeen eikä kieli- ja kulttuuriryhmän näkökulmasta. Suuri osa heistä ei tarvitse erityis-, vaan ainoastaan viittomakielistä opetusta. Jyväskylän yliopisto kouluttaa viittomakielisiä luokan- ja aineenopettajia. Heillä on kuitenkin vaikeuksia työllistyä opettajan ammatissa, sillä usein viittomakielisiltä opettajilta vaaditaan myös erityisluokanopettajan kelpoisuutta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta Opetushallitus yhdessä Kuurojen liitto ry:n kanssa toteuttaa selvityksen kuurojen ja viittomakieltä käyttävien oppilaiden lukumääristä ja opetusjärjestelyistä. Selvitys valmistuu maaliskuussa 2014. Kartoituksella saadaan tietoa viittomakielisten oikeuksien toteuttamisesta perusopetukseen liittyen. Selvitys liittyy hallitusohjelman kirjaukseen viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumisen kehittämistä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

25 artikla. Terveys.

Artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella ja varmistetaan terveydenhuoltopalvelujen saatavuus vammaisille henkilöille. Artiklan mukaan terveydenhuoltopalveluihin katsotaan kuuluvan myös terveyteen liittyvä kuntoutus. Kuntoutusta käsitellään kokonaisuutena 26 artiklan alla.

Artiklan mukaan sopimuspuolten tulee tässä tarkoituksessa erityisesti järjestää vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset terveydenhuoltopalvelut ja -ohjelmat kuin muille myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä väestöpohjaisten kansanterveysohjelmien alalla. Lisäksi sopimuspuolten tulee järjestää terveydenhuoltopalvelut, joita vammaiset henkilöt tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi, mukaan lukien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen tarvittaessa, sekä palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa. Terveyspalveluiden tulee olla sukupuolisensitiivisiä. Lisäksi terveydenhuoltopalvelut tulee järjestää mahdollisimman lähellä ihmisten omia yhteisöjä eli myös maaseutualueilla. Sopimuspuolet sitoutuvat artiklan mukaan myös estämään terveydenhuollon ja terveydenhuoltopalvelujen sekä ravinnon ja nesteiden syrjivän epäämisen vammaisuuden perusteella.

Artiklassa todetaan lisäksi, että sopimuspuolten tulee, yllä mainitussa tarkoituksessa, vaatia terveydenhuoltoalan ammattihenkilöitä järjestämään vammaisille henkilöille samanlaatuista hoitoa kuin muille, vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen perusteella, muun muassa lisäämällä tietoisuutta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista, arvosta, itsemääräämisoikeudesta ja tarpeista järjestämällä koulutusta sekä saattamalla voimaan julkista ja yksityistä terveydenhuoltoa koskevat eettiset ohjeet. Koulutuksen tulisi kohdistua paitsi lääkäreihin myös muihin terveydenhuoltoalan ammattilaisiin.

Lisäksi sopimuspuolten tulee kieltää vammaisten henkilöiden syrjintä myönnettäessä sairausvakuutuksia ja henkivakuutuksia, jos kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa henkivakuutusten myöntämisen, sekä vaatia nämä vakuutukset myönnettäviksi oikeudenmukaisella ja kohtuullisella tavalla.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on painottanut, että sopimuspuolten tulee tarkistaa lainsäädäntönsä varmistaakseen, että vakuutusyhtiöt ja muut yksityiset tahot eivät syrji vammaisia (CRPD7/c/PER/CO/1). Pyrkimyksenä on siis myös 25 artiklan soveltamisessa saavuttaa vammaisille tosiasiallinen eikä vain muodollinen tasa-arvo.

Suomessa terveydenhuoltopalvelujen tuottaminen on julkisen vallan lakisäateinen velvoite. Terveydenhuollon järjestämisestä vastaavat ensisijaisesti kunnat ja kuntayhtymät. Terveydenhuollon lainsäädäntö määrittää kuntien velvollisuutta järjestää kunnan asukkaille tarvittavat terveydenhuollon palvelut. Terveydenhuoltolaissa on säädetty terveydenhuollon palvelujen ja toiminnan sisällöistä. Kunnan ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on huolehdittava vastuullaan olevien asukkaiden palvelujen järjestämisestä ja saatavuudesta yhdenvertaisesti alueellaan. Terveydenhuoltopalvelut on järjestettävä lähellä asukkaita, paitsi jos palvelujen alueellinen keskittäminen on perusteltua palvelujen laadun turvaamiseksi. Terveydenhuollon palvelut on järjestettävä sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisiksi kuin asukkaiden hyvinvointi, potilasturvallisuus, sosiaalinen turvallisuus ja terveydentila sekä niihin vaikuttavien tekijöiden seurannan perusteella lääketieteellisesti, hammaslääketieteellisesti tai terveystieteellisesti arvioitu perusteltu tarve edellyttävät.

Potilaan oikeus ja mahdollisuus saada tarvitsemaansa terveyden- ja sairaanhoitoa määräytyy usean eri lain perusteella. Keskeiset säännökset ovat potilaslaissa. Lisäksi säännöksiä on muun muassa terveydenhuoltolaissa, mielenterveyslaissa, päihdehuoltolaissa ja tartuntatautilaissa. Perustuslain yleinen syrjintäkielto kieltää syrjinnän vammaisuuden perusteella myös terveydenhuollon palveluissa. Myös potilaslain 3 § sisältää syrjintäkiellon. Potilaslain perusteella jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Terveydenhuollon käytettävissä olevat voimavarat ja palvelut määräytyvät pitkälle terveydenhuoltolain ja sen nojalla annettujen asetusten sekä edellä mainitun muun lainsäädännön perusteella. Potilaslaissa säädetään kattavasti potilaan yleisestä oikeusasemasta, oikeudesta osaltaan päättää palvelujen tai hoidon toteutuksesta ja asiakastietojensa käyttämisestä. Potilaslain 4 §:n perusteella potilaalle on muun muassa ilmoitettava hoitoon pääsyn ajankohta, lisäksi potilaslain 4 a §:ssä säädetään tutkimusta, hoitoa tai lääkinnällistä kuntoutusta koskevasta suunnitelmasta. Suunnitelmasta tulee ilmetä potilaan hoidon järjestäminen ja toteuttamisaikataulu. Suunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Jos potilas ei pysty osallistumaan suunnitelman laatimiseen, se on laadittava yhteisymmärryksessä potilaan omaisen, läheisen tai laillisen edustajan kanssa. Suunnitelman laatimisessa on otettava huomioon potilaslain 5 §, jonka mukaan potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoitovaihtoehtoista sekä niiden vaikutuksista ja muista hoitoon liittyvistä seikoista. Potilaslaissa säädetään edellä mainitun lisäksi muun muassa potilaan itsemääräämisoikeudesta sekä alaikäisen asiakkaan tai potilaan erityisasemasta.

Terveydenhuoltolain 6 §:ssä terveydenhuollon kielinä on mainittu suomi, ruotsi ja saame. Viittomakielisille henkilöille tulkkausta järjestetään tulkkaukspalvelulain perusteella.

Potilaslain 3 § edellyttää, että potilaan äidinkieli ja kulttuuritausta otetaan hoidossa mahdollisuuksien mukaan huomioon.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan terveydenhuollon osalta muun muassa, että terveydenhuollon toimitilojen ja niiden ympäristön esteellisyys sekä tarpeellisten palvelujen, esimerkiksi tulkkauspalvelujen, puute tai väärä ajoitus voivat olla esteenä palvelujen sujuvalle ja turvalliselle käytölle.

Vammaisuuteen liittyvää erityisosaamista tarvitaan erityisesti perusterveydenhuollossa nykyistä enemmän terveydenhuoltopalvelujen käytön toimivuuden ja sujuvuuden parantamiseksi. Erityislakien mukaisten palvelujen saatavuus ja toimivuus vaihtelevat paikkakunnittain, ja asuinpaikkakunnasta riippuva, terveystalvelujen saantiin liittyvä eriarvoisuus koskee myös vammaisia ihmisiä.

Vammaispoliittisen ohjelmaan onkin tavoitteeksi ja kehittämissuunnaksi kirjattu, että terveydenhuollon toimin voidaan merkittävästi tukea ihmisten omatoimisuutta, elämänlaatua ja työelämässä jaksamista. Kaikilla kansalaisilla, myös vaikeavammaisilla henkilöillä, on oikeus terveydenhuollon laadukkaisiin palveluihin, asianmukaiseen hoitoon ja terveydentilan seurantaan. Ohjelmassa korostetaan muun muassa erityisesti sitä, että hyvin toimivien terveystalvelujen edellytyksenä on potilaan oikeus tulla kuulluksi ja oikeus osallistua omaa terveyttä tai hoitoa koskevaan päätöksen tekoon sekä sitä, että terveydenhuollon perus- ja erityispalvelujen toimitilojen monipuolisen esteettömyyden varmistaminen on tärkeää. Tilojen tulee olla saavutettavia ja soveltuvia myös eri tavoin vammaisille henkilöille. Myös esimerkiksi saniteettitilojen esteettömyys ja saavutettavuus tulee varmistaa.

Terveydenhuollon osalta yksilöidyillä toimenpiteillä pyritäänkin muun muassa ohjaamaan terveydenhuoltolain toteutusta siten, että eri tavoin vammaisten henkilöiden mahdollisuus saada ja käyttää perusterveydenhuollon palveluita varmistetaan, varmistamaan terveydenhuollon erityisosaamisen saatavuus perusterveydenhuollon palveluja järjestettäessä sekä seuraamaan hoitotarvikkeiden jakelu- ja maksusäännösten toimivuutta.

Informaatio-ohjauksen keinoin on lisäksi edelleen tuotava esiin syrjäntäkieltoa ja vammaisten henkilöiden oikeuksia kaikkiin terveydenhuollon palveluihin. Tietoisuutta ja tietoa terveydenhuoltopalveluista tulisi lisätä erilaisissa saavutettavissa olevissa muodoissa. Esimerkiksi suurelle yleisölle suunnatut terveystalvelun kampanjat tulisivat olla myös vammaisten henkilöiden saavutettavissa.

Vakuutusyhtiölain (521/2008) 25 luvun 1 §:n 1 momentti edellyttää vakuutusyhtiöiden noudattavan vakuutustoimintaa koskevaa lainsäädäntöä ja hyvää vakuutus tapaa. Yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta on säädetty perustuslain 6 §:ssä. Rikoslain 11 luvun 11 §:ssä on kriminalisoitu elinkeinotoiminnassa, kuten vakuutuspalveluiden tarjonnassa, ilman hyväksyttävää syytä tapahtuva eri asemaan asettaminen mm. vammaisuuden perusteella. Lisäksi vireillä oleva yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistuksen on tarkoitus laajentaa syrjintäsuoja koskemaan myös tavaroiden ja palveluiden, kuten vakuutus tuotteiden, tarjontaa.

Vakuutuslakia (543/1994) koskevat vapaaehtoiset vakuutukset, joiden luonteeseen lähtökohtaisesti kuuluu sopimusvapaus. Sopimusvapauden periaatteesta seuraa muun muassa se, ettei vakuutusenantajalla ole velvollisuutta tehdä vakuutuslakia jokaisen sitä haluavan kanssa. Vakuutuspalveluja ei kuitenkaan saa tarjota syrjivästi, vaan esimerkiksi terveydentilaan, vammaisuuteen, ikään tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn perustuvalla erilaisella kohtelulla tulee olla hyväksyttävä peruste ja erottelun tulee olla oikeasuhtaista. Vapaaehtoisissa henkilövakuutuksissa asiakkaan vammaisuus yhtä lailla kuin terveydentila voi vaikuttaa vakuutuksen saamiseen. Menettelyn perusteena on vakuutustoimintaan kuuluva vakuutettavan riskin arviointi, ei syrjintä. Päätös vakuutuksen myöntämisestä tai epäämisestä tulee tehdä lääketieteellisen riskiarvion perusteella ja siihen vaikuttaa myös haetun vakuutuksen laatu.

Vakuutuslain 6 a §:n mukaan vakuutusenantajalla on velvollisuus perustella päätöksensä, jos se hylkää vakuutushakemuksen. Perusteen on oltava lain ja hyvän vakuutustavan mukainen. Talousvaliokunta on lausunnossaan (TaVL3/2010 vp.) katsonut, ettei vammaisuus saa lähtökohtaisesti olla vakuutushakemuksen hylkäysperuste, vaan joihinkin vammatyyppeihin liittyvä, todellinen kohonnut riski voidaan yleensä ottaa kohtuullisella tavalla huomioon vakuutusmaksussa ja -ehdoissa. Valiokunnan mukaan vammasta mahdollisesti aiheutuvan riskin arvioinnin on perustuttava mm. asianmukaiseen ja ajantasaiseen lääketieteelliseen näyttöön ja vakuutusmatemaattisiin laskelmiin.

Lisäksi on otettava huomioon, että Finanssivalvonta valvoo mm. vakuutusyhtiöiden toiminnan lainmukaisuutta. Jos vakuutuksenhakija epäilee, että häneltä on evätty vakuutus epäasiallisin, hyvästä vakuutustavasta poikkeavin perustein, hän voi ottaa asiassa yhteyttä Finanssivalvontaan. Hakija voi myös saattaa asian Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan yhteydessä toimivan vakuutuslautakunnan taikka kuluttajariitalautakunnan ratkaistavaksi. Näiden lautakuntien ratkaisut ovat suositusluontoisia.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

26 artikla. Kuntoutus.

Tässä artiklassa määritellään toimenpiteet, joilla vammaiset henkilöt voisivat saavuttaa ja säilyttää mahdollisimman suuren itsenäisyyden, täysimääräiset ruumiilliset, henkiset ja sosiaaliset kyvyt, sekä täysimääräisen osallisuuden ja osallistumisen kaikilla elämäntilanteilla. Toimenpiteet voidaan toteuttaa muun muassa vertaistuen avulla.

Tätä varten sopimuspuolten on artiklan 1 kohdan mukaan järjestettävä, vahvistettava ja lisättävä laaja-alaisia kuntoutuspalveluja ja -ohjelmia erityisesti terveyden, työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalipalvelujen aloilla.

Artiklan 1 kohta edellyttää lisäksi, että edellä mainitut palvelut ja ohjelmat aloitetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ne perustuvat yksilöllisten tarpeiden ja vahvuuksien monialaiseen arviointiin ja, että niillä tuetaan osallistumista ja osallisuutta yhteisöön ja

kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin ja, että ne ovat vapaaehtoisia ja vammaisten henkilöiden saatavilla mahdollisimman lähellä heidän omia yhteisöjään, myös maaseutualueilla.

Artiklan 2 kohta edellyttää puolestaan, että sopimuspuolet edistävät kuntoutuspalveluissa työskentelevien ammattihenkilöiden ja henkilöstön perus- ja jatkokoulutuksen kehittämistä.

Lisäksi artiklan 3 kohdassa edellytetään, että sopimuspuolet edistävät vammaisille henkilöille tarkoitettujen kuntoutukseen liittyvien apuvälineiden ja apuvälineteknologian saatavuutta, tuntemusta ja käyttöä.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on käsitellyt oikeutta kuntoutukseen ensimmäisessä ratkaisemassaan yksilövalituksessa *H.M. v. Ruotsi* (valitus nro 3/2011). Tapauksessa valittaja oli hakenut rakennuslupaa uima-altaalle vesiterapiaa varten. Viitaten 25 ja 26 artiklaan komitea totesi, ettei valtio epäämällä valittajalta rakennusluvan uima-altaan rakentamiseen ottanut valittajan erikoistarpeita huomioon. Komitea näin ollen katsoi, että kansallisten viranomaisten päätökset olla poikkeamatta maankäyttösuunnitelmasta ja epäämällä näin ollen valittajalle uima-altaan rakennusluvan, olivat epäsuhteessa sekä aiheuttivat syrjivän vaikutuksen valittajan oikeuksiin saada tarvittavia terveydenhuoltopalveluja ja hänen terveyteen liittyvää kuntoutusta.

Artiklalla on komitean ratkaisun perusteella yhteys myös 19 artiklassa turvattuun oikeuteen itsenäiseen elämiseen ja osallistumiseen yhteisössä. Tämän oikeuden helpottamiseksi sopimuspuolten tulee varmistaa, että vammaisten henkilöiden saatavissa on valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä. Ratkaisussa komitea totesi, että rakennusluvan epääminen riisti valittajalta mahdollisuuden terapiaan, joka olisi tukenut valittajan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja täten valittajan 19 artiklan mukaista oikeutta oli loukattu.

Kuntoutusta ovat muun muassa lääkinällinen, ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus.

Terveydenhuoltolain 29 §:n mukaan kunnan on järjestettävä potilaan sairaanhoitoon liittyvä *lääkinällinen kuntoutus*. Lääkinälliseen kuntoutukseen kuuluu 1) kuntoutusneuvonta ja kuntoutusohjaus; 2) potilaan toiminta- ja työkyvyn sekä kuntoutustarpeen arviointi; 3) kuntoutustutkimus, jonka avulla selvitetään potilaan kuntoutusmahdollisuuksia; 4) toimintakyvyn parantamiseen ja ylläpitämiseen tähtäävät terapiat sekä muut tarvittavat kuntoutumista edistävät toimenpiteet; 5) apuvälinepalvelut; 6) sopeutumisvalmennus; 7) 1–6 kohdassa tarkoitetuista tarpeellisista toimenpiteistä koostuvat kuntoutusjaksot laitospalvelu- tai avohoidossa. Hoitotakuu koskee myös lääkinällistä kuntoutusta.

Kunta vastaa potilaan lääkinällisen kuntoutuksen suunnittelusta siten, että kuntoutus muodostaa yhdessä tarpeenmukaisen hoidon kanssa toiminnallisen kokonaisuuden. Lääkinällisen kuntoutuksen tarve, tavoitteet ja sisältö on määriteltävä kirjallisessa yksilöllisessä kuntoutussuunnitelmassa. Kunta vastaa lisäksi kuntoutuspalvelun ohjauksesta ja seurannasta sekä nimeää potilaalle tarvittaessa kuntoutuksen yhdyshenkilön.

Kunnalla ei ole velvollisuutta järjestää edellä tarkoitettua kuntoutusta, jos lääkinnällisen kuntoutuksen järjestäminen on Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain) 9 §:n perusteella Kansaneläkelaitoksen tehtävänä. Kunnan on kuitenkin järjestettävä kuntoutussuunnitelmassa määritelty lääkinnällinen kuntoutus, jos kuntoutuksen järjestämis- ja kustannusvastuu ei selkeästi ole osoitettavissa.

Terveydenhuoltolain 30 §:n mukaan, jos henkilö tarvitsee kuntoutusta, jota ei ole säädetty kunnan tehtäväksi tai jota ei ole tarkoituksenmukaista järjestää perusterveydenhuollossa, kunnan tehtävänä on huolehtia siitä, että asianomaiselle annetaan tietoja muista kuntoutusmahdollisuuksista. Henkilö on ohjattava tarpeen mukaan sairaanhoitopiiriin, sosiaali-, työhallinto- tai opetusviranomaisen taikka Kansaneläkelaitoksen tai muun palvelujen järjestäjän palvelujen piiriin yhteistyössä näitä palveluja järjestävien tahojen kanssa.

Palvelujen yhteensovittaminen muiden kuntoutusta antavien tahojen kanssa määritellään potilaan yksilöllisessä kuntoutussuunnitelmassa. Laissa kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (497/2003) säädetään eri hallinnonalojen yhteistyöstä ja asiakkaan asemaa koskevista periaatteista sekä yhteistyössä noudatettavista menettelytavoista.

Kansaneläkelaitos järjestää lakiin perustuen vaikeavammaisten lääkinnällistä kuntoutusta sekä korvaa kuntoutuspsykoterapiaa. Kansaneläkelaitoksen järjestämään lääkinnälliseen kuntoutukseen oikeutetut on määritelty Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetussa laissa. Muiden kuin edellä mainitussa laissa vaikeavammaiseksi määriteltyjen lääkinnällisestä kuntoutuksesta vastaa julkinen terveydenhuolto terveydenhuoltolain säännösten mukaisesti.

Vaikeavammaisen lääkinnällisen kuntoutuksen tulee Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 9 §:n mukaan perustua kirjalliseen kuntoutussuunnitelmaan. Suunnitelma laaditaan kuntoutujan hoidosta vastaavassa julkisen terveydenhuollon yksikössä kuntoutujan taikka hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa.

Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 10 §:n mukaan Kansaneläkelaitoksen on järjestettävä vaikeavammaiselle hänen työ- tai toimintakykynsä turvaamiseksi tai parantamiseksi tarpeelliset kuntoutus- ja sopeutumisvalmennusjaksot. Kansaneläkelaitoksen järjestämän kuntoutuksen tulee olla hyvän kuntoutuskäytännön mukaista ja perustua erityisasiantuntemukseen ja erityisosaamiseen. Kuntoutusjaksojen tulee olla tehostettuja, yksilöllisesti suunniteltuja laitoksissa tai avohoidossa toteutettuja kokonaisuuksia.

Jos lääkinnällisen kuntoutuksen tarve johtuu työtapaturmasta, ammattitaudista tai liikennevahingosta, vastuu kuntoutuksen kustannuksista kuuluu lakisääteiselle tapaturmavakuutusjärjestelmälle tai liikennevakuutusjärjestelmälle. Tapaturma- ja liikennevakuutuslaitokset korvaavat lääkinnällisen kuntoutuksen kustannuksia osana työ- ja toimintakykyyn liittyvää kuntoutusta.

Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on työikäisten henkilöiden työkyvyn parantaminen niin, että henkilö voi jatkaa työelämässä tai päästä sinne. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on lisäksi ehkäistä työntekijän joutumista työkyvyttömyyseläkkeelle tai ainakin myöhentää työkyvyttömyyseläkkeen alkamista. Tavoitteena voi olla myös jo työkyvyttömyyseläkkeellä olevan henkilön kuntouttaminen takaisin työelämään. Ammatillinen kuntoutus on ensisijaista työkyvyttömyyseläkkeen myöntämiseen nähden. Eläkelaitoksen on varmistettava ennen työkyvyttömyyseläkepäätöksen tekemistä, että työntekijän mahdollisuudet kuntoutukseen on selvitetty.

Ammatillista kuntoutusta järjestävät työikäisille henkilöille lakiin perustuen työeläkelaitokset ja Kansaneläkelaitos. Työeläkelaitosten vastuulle kuuluvat työelämässä vakiintuneesti olevat ja Kansaneläkelaitos järjestää kuntoutusta etupäässä nuorille ja työelämään vakiintumattomille aikuisille. Oikeudesta ammatilliseen kuntoutukseen säädetään Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 6 §:ssä ja työntekijän eläkelain (395/2006). 25 §:ssä Vastaavat säännökset sisältyvät myös valtion ja kuntien sekä yrittäjäeläkelakeihin. Ammatilliseen kuntoutukseen oikeutetut määräytyvät asianomaisen lain mukaisesti.

Ammatillinen kuntoutus voi olla esimerkiksi työkokeilua, työhön valmennusta, työhön tai ammattiin johtavaa koulutusta, tai työkykyä ylläpitävää ja parantavaa valmennusta tai tukea elinkeinotoiminnan aloittamiseen tai jatkamiseen.

Kansaneläkelaitoksella ei ole velvollisuutta järjestää ammatillista kuntoutusta, jos ammatillinen kuntoutus on järjestetty työeläkelakien tai erityisopetusta koskevien säännösten perusteella.

Kansaneläkelaitoksella on sairausvakuutuslain mukaan velvollisuus selvittää henkilön kuntoutustarve viimeistään silloin, kun sairauspäivärahaa on maksettu yli 60 päivää.

Sosiaalisen kuntoutuksen osalta kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaan erityishuoltoon kuuluu tarpeellinen ohjaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus.

Sosiaalihuoltolain mukaisella vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevalla toiminnalla tarkoitetaan muun muassa erityisten työhön sijoittumista edistävien kuntoutus- ja muiden tukitoimien järjestämistä. Sosiaalihuoltolain mukaisella vammaisten henkilöiden työtoiminnalla tarkoitetaan puolestaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja sitä edistävää toimintaa. Sosiaalihuoltolain mukaista vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevaa toimintaa ja vammaisten henkilöiden työtoimintaa käsitellään tarkemmin jäljempänä artiklan 27 yhteydessä.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen mukaan *apuvälinepalvelut* ovat osa sairaanhoitoon liittyvää lääkinnällistä kuntoutusta. Tarkempia säännöksiä apuvälineiden käyttöön luovutuksen perusteista annetaan sosiaali- ja terveysministeriön 1 päivänä tammikuuta 2012 voimaan tulleella asetuksella lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta (1363/2011).

Asetuksen tarkoittaman apuvälineen saamisen edellytyksenä on lääketieteellisin perustein todettu sairaus, vamma tai kehitysviivästymä ja niistä johtuva toimintakyvyn vaje. Apuvälinetarvetta arvioitaessa on huomioitava muun muassa sairauden etenemisnopeus, lasten kehityksen ja kasvun vaatimukset, sairaalasta kotiutuksen mahdollistaminen, laitoshoitoon joutumisen uhka ja apuvälineen turvallinen käyttö. Apuvälineen käyttöön luovutuksen perusteista on annettu suosituksia vuonna 2010 julkaistussa Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet -julkaisussa (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:31). Myös Käypä hoito -suositukseen sisältyy suosituksia apuvälineiden käytöstä.

Lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineinä luovutettavien välineiden, laitteiden, tarvikkeiden, tietokoneohjelmien sekä muiden ratkaisujen tulee edistää potilaan kuntoutumista, tukea, ylläpitää tai parantaa toimintakykyä jokapäiväisissä toiminnoissa tai ehkäistä toimintakyvyn heikentymistä.

Lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinepalvelut ovat sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain (734/1992) mukaan asiakkaille maksuttomia.

Sosiaalitoimi vastaa vaikeavammaisen henkilön asuntoon kiinteästi asennettavien apuvälineiden hankinnasta aiheutuvista kustannuksista vammaispalvelulain (389/1987) perusteella. Vammaisen henkilö voi hakea tukea sosiaalitoimesta myös päivittäisissä toiminnoissa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankintaan, silloin kun hän tarvitsee niitä liikkumisessa, viestinnässä, henkilökohtaisessa suoriutumisessa kotona tai vapaa-ajan toiminnoissa. Hankintakustannuksista korvataan puolet. Laitteet voidaan antaa hakijan käyttöön myös korvauksetta.

Sosiaalitoimen apuvälinepalvelut järjestetään yleensä yhteistyössä kunnan terveystoimen kanssa.

Opetustoimen tulee järjestää erityisopetusta tarvitseville oppilaille koulussa käytettävät koulu- ja luokkakohtaiset apuvälineet perusopetuslain nojalla. Vammaisilla tai muulla erityistä tukea tarvitsevilla oppilailta on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät erityiset välineet. Tällaisia ovat esimerkiksi opetusvälineisiin ja oppimateriaaleihin kuuluvat kommunikointia tukevat materiaalit ja välineet, koulussa liikkumista helpottavat hissit, kaiteet ja luiskat sekä erilaiset pulpetit ja tuolit. Apuvälinetarpeen arviointi ja apuvälineen valinta tehdään lapsen ja vanhempien, opetushenkilökunnan sekä apuvälineasiantuntijoiden yhteistyönä. Koulun apuvälinepalveluita haetaan kouluterveydenhuollon kautta.

Henkilö, joka ei selviydy sairauden tai vamman vuoksi työstään tai opinnoistaan ilman kalliita ja vaativia apuvälineitä, voi saada ne ammatillisena kuntoutuksena Kansaneläkelaitokselta. Tällaisia apuvälineitä ovat esimerkiksi tekniset erityislaitteet, kuten lukutelevisio, piste- ja isonäytöt sekä atk-laitteistot. Kansaneläkelaitos myöntää apuvälineitä, kuten erikoistyötuoleja ja erikoisvalaisimia myös osana harkinnanvaraista kuntoutusta silloin, kun työnantaja tai terveydenhuolto ei vastaa niiden kustannuksista.

Tapaturmavakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetun lain (625/1991) ja liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetun lain (626/1991) nojalla

vakuutuslaitokset korvaavat työ- ja toimintakykyyn liittyvänä kuntoutuksena työtapaturmavamman ja sairauden tai liikennevahingossa saadun vamman ja sairauden aiheuttamien toiminnan rajoitusten vuoksi tarpeellisten apuvälineiden määräämisestä, sovittamisesta, hankkimisesta, käyttöön luovuttamisesta, käyttöön harjaannuttamisesta sekä huollosta ja uusimisesta aiheutuvat kustannukset.

Työ- ja toimintakykykuntoutuksena korvataan myös vaikeasti vammaisille henkilöille kustannukset tarpeellisista ja kohtuulliseksi katsottavista vakinaiseen asuntoon tarvittavista apuvälineistä ja laitteista sekä asunnon muutostöistä aiheutuvat kohtuulliset kustannukset. Lisäksi korvataan mm. vaikeasti vammaiselle palveluasumisesta aiheutuvia lisäkustannuksia sekä tulkkipalveluista aiheutuvia kustannuksia vaikeasti näkö-, kuulo- tai puhevammaiselle henkilölle.

Työ- ja ansiokykyyn liittyvänä kuntoutuksena korvataan kuntoutujan käyttöön tarkoitetut apuvälineet ja laitteet sekä niihin rinnastettavat rakenteet, jotka ovat tarpeellisia työtehtävistä suoriutumisessa vamman tai sairauden aiheuttamat toiminnanrajoitukset huomioon ottaen.

Tapaturmavakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetun lain mukaisesti kuntoutus korvataan myös sotilastapaturmalain (1211/1990) mukaisen vakuutusturvan piiriin kuuluvalla.

Valtiokonttori korvaa sotilasvammalain (404/1948) nojalla asevelvollisten, puolustuslaitoksen työntekijöiden ja työvelvollisten työtapaturman johdosta tarvitsemat sairaanhoitoon kuuluvat proteesit ja apuvälineet.

Kansaneläkelaitos järjestää tulkkauspalvelulain 8 §:n 2 momentin mukaan etätulkkausta käyttävälle henkilölle tulkkauksessa tarvittavat hinnaltaan kohtuulliset välineet ja laitteet sekä vastaa etäyhteyden käytöstä aiheutuvista välttämättömistä kustannuksista.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan kuntoutuksen osalta muun muassa, että kuntoutuksella on mahdollisuus edistää ja vahvistaa vammaisten henkilöiden omatoimisuutta kaikkina ikäkausina. Se tukee niin lasten kuin ikäihmisten osallisuutta, koulunkäyntiä, opiskelua, työelämään pääsyä, työssä jaksamista ja taloudellista itsenäisyyttä.

Lisäksi todetaan muun muassa, että kuntoutusjärjestelmien yhteensovittaminen on kuitenkin usein pulmallista sekä palvelujen käyttäjille että kuntoutuksen ammattilaisille. Epäselvyydet kuntoutuspalvelun tuottamisessa tai rahoituksessa voivat viivästyttää kuntoutuksen käynnistymistä. Kuntoutus voi myös katketa palvelun käyttäjän siirtyessä toimintayksiköstä toiseen. Vammaisen henkilön näkökulmasta kuntoutus on oma erikoistunut lohkonsa eri palvelu- ja sosiaaliturvajärjestelmien sisällä. Vastaavasti vammaisen henkilön kuntoutuspolku on yhdistelmä monen eri tahon palveluita ja etuuksia. Jotta kuntoutuja saisi tarvitsemansa palvelut oikea-aikaisesti ja oikeasta paikasta, tarvittaisiin kuntoutuksen yhdyshenkilöä tai palveluohjausta.

Vammaispoliittisen ohjelmaan onkin tavoitteeksi ja kehittämissuunnaksi kirjattu muun muassa, että kuntoutuksen laajan kokonaisuuden sujuvuuden parantamiseksi on käynnistetty

useita toimia, joilla kuntoutuksen ja kuntoutuspalvelujen peruslinjauksia konkretisoidaan, menettelytapoja ja palvelujen järjestämistä eri tahojen kesken täsmennetään ja asiakkaan oikeutta palveluun ja toimeentuloon kuntoutuksen aikana selkiytetään. Lisäksi ohjelmaan on kirjattu, että lähtökohtana on, että kuntoutus- ja apuvälineet sekä hoitotarvikkeet vastaavat henkilön yksilöllisiä tarpeita, niitä on saatavana ja ne ovat laadukkaita. Apuvälineillä on niin suuri merkitys vammaiselle henkilölle, että jatkossa apuvälineiden saatavuuden ohella on tarpeen varmistaa apuvälinepalvelun asiakkaan oikeusturvan toteutumisen riidanalaisissa päätöksissä. Keskeistä on, että vammaisen henkilö ja tarvittaessa hänen läheisensä ovat mukana suunnittelemassa ja päättämässä häntä itseään koskevista kuntoutus- ja apuvälineasioista.

Kuntoutuksen osalta ohjelmaan on kirjattu toimenpiteitä, joilla pyritään muun muassa kehittämään sosiaali- ja terveydenhuollon apuvälinepalvelujen seurantajärjestelmää sekä vahvistamaan järjestelmällisesti kuntoutuksen vaikuttavuuden tietopohjaa, jota tullaan hyödyntämään hyvien kuntoutuskäytäntöjen kehittämisessä. Lisäksi toimenpiteillä pyritään vakiinnuttamaan työelämän, koulutuksen ja opetuksen yhteistyö ammatillisen koulutuksen toimeenpanossa ohjauksen ja henkilöstökoulutuksen keinoin tavoitteena varmistaa asiakkaille joustavat ja oikea-aikaiset ammatillisen kuntoutuksen palvelut.

Kuntoutukseen liittyvinä kehittämistä vaativina alueina työryhmän työssä esille ovat nousseet kuntoutukseen pääsyyn liittyvät seikat kuten ikäraajat.

Sosiaali- ja terveysministeriö on hallitusohjelmakirjauksen pohjalta käynnistänyt valmistelun monialaisen kuntoutuksen selvitystyöstä, joka kattaa vammaisten apuvälinepalvelujen kokonaisselvityksen lisäksi muitakin tehtäviä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

27 artikla. *Työ ja työllistyminen.*

Artiklassa tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeus tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Artiklan mukaan tähän oikeuteen sisältyvät oikeus mahdollisuuteen ansaita elantonsa vapaasti valitsemallaan tai työmarkkinoilla hyväksytyllä työllä sekä työympäristö, joka on avoin, osallistava ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Oikeus tehdä työtä on turvattava myös niille, jotka ovat vammautuneet palvelussuhteen aikana.

Tämän oikeuden toteutuminen on turvattava ja sitä on edistettävä ryhtymällä asianmukaisiin, myös lainsäädäntötoimiin, joiden tarkoituksena on kieltää syrjintä vammaisuuden perusteella, suojella vammaisten henkilöiden oikeuksia oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työoloihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, erityisesti samaan palkkaan, ja varmistaa, että vammaiset henkilöt pystyvät käyttämään oikeuttaan ammattiyhdistystoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sopimuspuolten tulee mahdollistaa vammaisille henkilöille yleisten teknisten ja ammatinvalintaan liittyvien neuvontaohjelmien, työhönsijoittamispalvelujen sekä ammatillisen koulutuksen ja jatkokoulutuksen tehokas saatavuus; edistää vammaisten

henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä ja edetä urallaan työmarkkinoilla sekä heidän avustamistaan työn löytämisessä, saamisessa ja säilyttämisessä sekä työhön palaamisessa. Sopimuspuolten tulee myös edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itsenäiseen elinkeinonharjoittamiseen, yrittäjyyteen, osuuskuntien kehittämiseen ja oman yritystoiminnan aloittamiseen. Artiklassa turvattujen oikeuksien toteuttamiseksi on tärkeää myös työllistää vammaisia henkilöitä julkisella sektorilla sekä edistää vammaisten henkilöiden työllisyyttä yksityisellä sektorilla. Sopimuspuolten tulee myös ryhtyä toimiin, joilla varmistetaan, että vammaisia henkilöitä varten tehdään työpaikoilla kohtuulliset mukautukset. Sopimuspuolten tulee myös edistää vammaisten henkilöiden työkokemuksen hankkimista avoimilla työmarkkinoilla sekä edistää vammaisten henkilöiden ammatillisen kuntoutuksen, työn säilyttämisen ja työhönpaluu ohjelmia.

Lisäksi artiklassa velvoitetaan sopimuspuolet varmistamaan orjuuden ja orjuuden kaltaisen pakkotyön kiellon sekä suojelemaan vammaisia henkilöitä pakolliselta työltä.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun mukaan (*Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/10/48*) yleissopimuksen henki edellyttää, että kaikella vammaisten henkilöiden työntekoa koskevan lainsäädännön on suojeltava vammaisia henkilöitä kaikelta syrjinnältä, mukaan lukien välitön ja välillinen syrjintä kaikilla työnteon aloilla, muodoissa ja tasoilla. Syrjinnän kiellon on myös sovellettava kaikkiin työnteon vaiheisiin sekä erilaisiin työnteon muotoihin ja ehtoihin. Kansallisella lainsäädännöllä on asetettava velvoite kohtuullisiin mukautuksiin sekä selvennettävä velvoitteen sisältö ja ne tekijät, joiden perusteella mukautusten kohtuullisuutta arvioidaan.

Ihmisoikeusvaltuutetun tutkimuksessa korostetaan, että 27 artiklan 1 kohdassa kielletään syrjintä vammaisuuden perusteella kaikissa kaikkia työnteon muotoja koskevissa asioissa, eikä kiello siten rajoitu pelkästään vammaisiin henkilöihin kohdistuvan syrjinnän kieltämiseen. Myös ihmisoikeusvaltuutetun tutkimuksessa todetaan lisäksi, että yleissopimuksen takaaman suojan laajuus tulisi määritellä tarkasti kansallisessa lainsäädännössä. Lisäksi lainsäädäntöön tulisi sisällyttää yleinen positiivisen erityiskohtelun salliva säädös. Lainsäädännössä määriteltynä positiivisena erityiskohteluna voitaisiin pitää muun muassa vammaisille henkilöille määriteltyjä kiintiöitä tai esimerkiksi työnantajille annettavaa taloudellista tukea, mukaan lukien verohelpotukset, ammatillinen ohjaus ja työhönsijoittamispalvelut.

Yhdenvertaisuuslaissa säädetään syrjinnän kiellosta vammaisuuden perusteella. Kieltoa on noudatettava muun muassa kun kysymys on itsenäisen ammatin tai elinkeinon harjoittamisen edellytyksistä, elinkeinotoiminnan tukemisesta, työhönottoperusteista, työoloista, työehdoista, henkilöstökoulutuksesta, uralla etenemisestä ja jäsenyydestä tai toiminnasta työntekijäjärjestössä. Syrjinnällä tarkoitetaan lain 6 §:n mukaan välitöntä ja välillistä syrjintää, häirintää sekä ohjetta tai käskyä syrjiä. Lain 5 §:n mukaan työn teettäjän on tarvittaessa ryhdyttävä kohtuullisiin toimiin vammaisen henkilön työhön pääsemiseksi, työssä selviämiseksi ja työuralla etenemiseksi.

Voimassa oleva yhdenvertaisuuslaki velvoittaa työnantajaa tekemään kohtuulliset mukautukset vammaisen henkilön työhön pääsemiseksi, työssä selviämiseksi ja työuralla etenemiseksi. Myös positiivinen erityiskohtelu on mahdollista. Yhdenvertaisuuslain kokonaisuudistuksessa kohtuullisten mukautusten laiminlyönti tullaan määrittelemään kielletyksi syrjinnäksi.

Suomen työlainsäädäntö ja työllistymistä edistävä lainsäädäntö kohtelee vammaista työnhakijaa ja työntekijää yhdenvertaisesti ei-vammaisten työnhakijoiden ja työntekijöiden kanssa.

Lainsäädäntö turvaa vammaisten työntekijöiden asemaa usein eri tavoin. Työntekijän vammaisuus on kielletty syrjintäperuste eikä työntekijää siis saa tällä perusteella asettaa eri asemaan. Syrjintäkieltoa sovelletaan myös työntekijöitä työhön palkattaessa. Näin ollen työnhakijoita ei saa työhönottopäätöstä tehtäessä asettaa ilman hyväksyttävää syytä eri asemaan esimerkiksi vammaisuuden perusteella.

Työsopimuslaki velvoittaa työnantajaa myös kohtelemaan työntekijöitä tasapuolisesti. Syrjintäkielloilla ja tasapuolisen kohtelun vaatimuksella on merkitystä tehtäessä työntekijöitä koskevia päätöksiä työsuhteen kestäessä muun muassa työtehtävien jaosta ja työaikajärjestelyistä, koulutukseen ohjaamisesta, työsuhteeseen liittyvien etujen (palkka, muut etuudet) kohdentamisesta, uralla etenemisestä sekä työntekijöiden velvollisuuksista ja niiden toteutumatta jäämisen seurauksista. Syrjinnän kieltoja ja tasapuolisen kohtelun vaatimusta sovelletaan myös työsuhdetta päätettäessä.

Vastaavansisältöisiä säännöksiä on myös valtion virkamieslaissa ja kunnallisesta viranhaltijasta annetussa laissa.

Työturvallisuuslain 2 luku sisältää säännökset työnantajan yleisistä velvollisuuksista. Lain 8 §:n 1 momentin mukaan työnantajan on tarpeellisilla toimenpiteillä velvollinen huolehtimaan työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Tässä tarkoituksessa työnantajan on otettava huomioon työhön, työolosuhteisiin ja muuhun työympäristöön samoin kuin työntekijän henkilökohtaisiin edellytyksiin liittyvät seikat. Vammaisuus on työntekijän henkilökohtaisiin edellytyksiin liittyvä seikka ja edellä mainitun työturvallisuuslain säännöksen mukaisesti työnantajan on otettava se huomioon töiden ja työympäristön suunnittelussa, jotta vammaisen voi työskennellä turvallisesti. Lisäksi työnantajan on lain 10 §:n mukaan selvittäessään ja arvioidessaan työn vaaroja otettava huomioon muun muassa työntekijän henkilökohtaiset edellytykset tehdä työtä. Työnantajan on myös työympäristön suunnittelussa otettava huomioon työturvallisuuslain 12 §:n 2 momentin säännös siitä, että työympäristön suunnittelun yhteydessä on varmistettava, että suunniteltavana olevat olosuhteet tulevat vastaamaan työturvallisuuslaissa asetettuja vaatimuksia. Järjestelyissä on tarvittaessa otettava huomioon vammaiset ja muut työntekijät, joiden työn tekeminen sekä terveyden ja turvallisuuden varmistaminen työssä muutoin edellyttää erityisiä toimenpiteitä. Mainittu työturvallisuuslain säännös vastaa sopimuksen vaatimusta siitä, että vammaisia henkilöitä varten tehdään työpaikoilla kohtuulliset mukautukset.

Vammaisten henkilöiden työllistymistä tuetaan valtion toimesta monin eri tavoin. Sen lisäksi, että vammaiset työnhakijat ovat oikeutettuja samoihin etuuksiin ja palveluihin kuin muutkin työnhakijat, vammaisen työnhakija voi – kuten muut osatyökykyiset - olla oikeutettu erityisetuksiin tai palveluihin. Vammaisille suunnattujen palvelujen ja tukien tavoitteena on parantaa työllistymisedellytyksiä ja työssä pysymistä.

Työ- ja elinkeinotoimisto voi myöntää vammaisen työnhakijan palkkaavalle työnantajalle palkkatukea kompensoimaan vammasta tai sairaudesta johtuvaa työnhakijan alentunutta tuottavuutta kyseisessä tehtävässä. Mikäli työnhakijan tuottavuuden alentuminen kyseisessä tehtävässä arvioidaan pysyväksi, myös palkkatuki voi olla pysyvä. Palkkatuki on harkinnanvarainen valtioneuvoston tuki, jonka myöntämisestä päättää työ- ja elinkeinotoimisto.

Työ- ja elinkeinotoimisto voi myöntää työolosuhteiden järjestelytukea työnantajalle, jos työhön palkattavan tai työssä olevan henkilön vamma tai sairaus edellyttää työvälineiden hankkimista tai työpaikalla tehtäviä muutoksia, ja hankinnasta tai muutoksesta työnantajalle aiheutuvia kustannuksia on pidettävä työnantajan taloudellinen tilanne huomioon ottaen merkittävänä. Työolosuhteiden järjestelytukea voidaan myöntää myös korvaamaan toisen työntekijän antamaa apua.

Laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) tuli voimaan 1.1.2004. Lakia säädettäessä sosiaaliset yritykset nähtiin yhdeksi keinoksi tarjota uusia työllistymismahdollisuuksia mm. osatyökykyisille. Sosiaalisille yrityksille voidaan myöntää palkkatukea muista yrityksistä poikkeavin ehdoin.

Sosiaalihuoltolaissa kunnan järjestämisvelvollisuuteen kuuluviin sosiaalipalveluihin kuuluvat vammaisten henkilöiden työllistymistä tukeva toiminta ja vammaisten henkilöiden työtoiminta. Vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevalla toiminnalla tarkoitetaan erityisien työhön sijoittumista edistävien kuntoutus- ja muiden tukitoimien järjestämistä. Vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevaa toimintaa järjestetään henkilöille, joilla vamman tai sairauden tai muun vastaavan syyn johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista ja jotka tarvitsevat työhallinnon palvelujen ja toimenpiteiden lisäksi sosiaalihuollon tukitoimia työllistyäkseen avoimille työmarkkinoille. Sosiaalihuollon tehtävänä on myös huolehtia siitä, että asianomaiselle annetaan tietoja muista kuntoutusmahdollisuuksista ja että hänet ohjataan tarpeen mukaan terveydenhuolto-, työvoima- tai opetusviranomaisen taikka Kansaneläkelaitoksen tai muun palvelujen järjestäjän palveluiden piiriin yhteistyössä niitä järjestävien tahojen kanssa.

Vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevan toiminnan osana voidaan järjestää työtä, jossa työntekijä on työsuhteessa palvelun tuottajaan.

Vammaisten henkilöiden työtoiminnalla tarkoitetaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja sitä edistävää toimintaa. Työtoimintaa järjestetään työkyvyttömille henkilöille, joilla vammaisuudesta johtuen ei ole edellytyksiä osallistua sosiaalihuoltolain mukaiseen työllistymistä tukevaan toimintaan ja joiden toimeentulo perustuu pääosin sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella myönnettäviin etuuksiin. Vammaisten henkilöiden

työtoimintaan osallistuva henkilö ei ole työsuhteessa toiminnan järjestäjään tai palvelun tuottajaan.

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaan erityishuollon tarpeessa olevalle on pyrittävä järjestämään työhönvalmennusta, työtoimintaa sekä muuta virikkeitä antavaa toimintaa.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on työn osalta todettu muun muassa, että taloudellisista suhdanteista riippumatta vammaisten henkilöiden työllistyminen eri ikäkausina on ollut vaikeampaa kuin muiden kansalaisten. Vammaisten henkilöiden työllisyysaste on merkittävästi alhaisempi kuin vammattomien ikätovereiden. Erityisen vaikea on ensimmäisen työpaikan löytäminen ja työuran aloittaminen. Uhkana onkin työttömyyden jääminen pysyväksi tilaksi. Työelämästä syrjäytyminen riistää vammaisilta ihmisiltä mahdollisuuden itse vaikuttaa elintasoonsa ja vahvistaa yhteiskunnallista osallisuuttaan.

Ohjelmaan onkin tavoitteeksi ja kehittämissuunnaksi kirjattu muun muassa, että tavoitteena on tukea uudistuksia, joilla aktiivisia työnhaku- ja työnsaantimahdollisuuksia työmarkkinoilla painotetaan enemmän kuin sosiaaliturvan varaan rakennettuja tulevaisuuden ratkaisuja. Lisäksi muun muassa työllistymisen esteitä voidaan poistaa ja lieventää monialaisella, uusia keinoja etsivällä, kohdistetulla ja tarpeen mukaan portaittain etenevällä työvoimapolitiikalla. Keskeisiä keinoja ovat yksilöllinen ammatinvalinnanohjaus ja -neuvonta, tuettu työllistyminen, työ- ja opetushallinnon yhteistyön tiivistäminen ja ylipäättään aktiivinen tuki erityisesti nuorelle henkilölle työelämään kiinni pääsemiseksi.

Työllistymisen, työn tekemisen ja työhön liittyvien käsitteiden osalta ohjelmaan kirjattujen toimenpiteiden osalta pyritäänkin muun muassa kehittämään rekrytointivaiheen palveluja ja ratkaisuja tarkoituksena löytää uusia työaloja vammaisille henkilöille sekä selvittämään niin sanotun työolosuhteiden järjestelytuen käyttö ja kehittämistarpeet ja tarvittaessa uudistamaan tätä koskevat säädökset.

Vammaisuus ei automaattisesti tarkoita työkyvyn alentumista. Tietoisuutta tuleekin lisätä vammaisuudesta vammaisiin liittyvien stereotyyppien ja ennakkoluulojen poistamiseksi.

Työ- ja elinkeinoministeriö on julkaissut vuonna 2010 oppaan *Vammoista viis - tärkeintä on osaaminen – Opas työnantajille vammaisen tai osatyökykyisen palkkaamiseksi* lisätäkseen työnantajien tietoisuutta vammaisten, osatyökykyisten ja vajaakuntoisten työllistämisen edellytyksistä ja käytettävissä olevista tukimuodoista.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

28 artikla. *Riittävä elintaso ja sosiaaliturva.*

Artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus riittävään elintasoon sekä elinolojen jatkuvaan paranemiseen, ja sosiaaliturvaan ilman syrjintää vammaisuuden perusteella.

Sopimuspuolet sitoutuvat toteuttamaan asianmukaiset toimet näiden oikeuksien turvaamiseksi ja edistämiseksi.

Oikeus riittävään elintasoon koskee paitsi vammaisia henkilöitä myös heidän perheitään. Riittäväällä elintasolla tarkoitetaan artiklan mukaan muun muassa riittävää ravintoa, vaetetusta ja asumista.

Toimenpiteillä, joilla turvataan oikeus sosiaaliturvaan, pyritään puolestaan varmistamaan muun muassa asianmukaisten ja kohtuullisen hintaisten palvelujen, laitteiden ja muun avun saatavuus vammaisuuteen liittyviin tarpeisiin, vammaisten henkilöiden, erityisesti naisten, tyttöjen ja vanhusten pääsy sosiaaliturvaohjelmien ja köyhydenvähentämishjelmien piiriin, köyhydessä eläville vammaisille henkilöille ja heidän perheilleen valtion tuki vammaisuudesta aiheutuviin kuluihin, sekä vammaisten henkilöiden yhdenvertainen pääsy julkisten asunto-ohjelmien ja eläke-etuuksien ja -ohjelmien piiriin.

Sosiaaliturvaa koskeva lainsäädäntömme ei lähtökohtaisesti erottele henkilöitä vammaisuuden perusteella vaan samat oikeudet ja velvollisuudet koskevat kaikkia lakien soveltamispiiriin kuuluvia henkilöitä yhtäläisesti. Sosiaaliturvajärjestelmästämmme maksettavien korvausten ja etuuksien kohdalla vammaisen henkilön henkilökohtaiset ominaisuudet ja tekijät otetaan huomioon, aivan samoin kuin muidenkin kohdalla. Toimeentuloa turvaavien etuuksien myöntämistä ei ole kytketty vammaisuuteen, vaan etuudet myönnetään niille, jotka ovat toimeentuloturvaetuuden tarpeessa laissa mainittujen edellytysten täyttyessä. Vammaisilla henkilöillä on yhtäläiset oikeuden näihin etuuksiin. Oikeusturvan takaamiseksi henkilöllä on aina oikeus muutoksenhakuelimille valittamalla hakea muutosta vakuutuslaitoksen tekemään päätökseen. Tällöin muutoksenhakuelin tarkastaa, että vakuutuslaitos on päätöstä tehdessään noudattanut lain asettamia edellytyksiä. Hakijalla on kuitenkin aina oikeus ottaa yhteyttä vakuutuslaitokseen ja saattaa asiansa uuden selvityksen johdosta uudelleen arvioitavaksi.

Suomen eläkejärjestelmä koostuu pääpiirteissään kahdesta lakisääteisestä eläkejärjestelmästä, työeläkejärjestelmästä ja kansaneläkejärjestelmästä, joita täydentää takuueläke. Tämän lisäksi on eräitä erityislakeja, esimerkiksi liikenne-, tapaturma-, vakuutus-, sotilasvamman- ja sotilastapaturmalaki, jotka yhdessä takaavat eläketurvan Suomessa asuville henkilöille vanhuuden, työkyvyttömyyden sekä perheen huoltajan kuoleman varalta.

Varsinaisia eläke-etuuksia ovat vanhuuseläkkeen lisäksi osa-aikaeläke, työkyvyttömyyseläke, osatyökyvyttömyyseläke ja lesken- sekä lapseneläke. Työeläkettä kertyy myös eräiltä palkattomilta jaksoilta, joita ovat äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaa, työttömyys- ja vuorotteluvapaa-kaudet, erilaiset kuntoutus- ja sairausjaksot sekä opiskelu-aika.

Kun sairaus johtaa työkyvyttömyyteen, toimeentulo turvataan ensin yleensä sairausvakuutuslain (1224/2004) mukaisella sairauspäivärahalla. Jos sairaus pitkittyy, henkilö voi hakea työkyvyttömyyseläkettä. Työkyvyttömyyseläkkeen hakija saa yleensä sairauspäivärahaa työkyvyttömyyseläke-hakemuksen tekohetkellä. Jos sairauspäivärahan enimmäiskausi on tullut täyteen eläkehakemuksen vireillä ollessa, työkyvyttömyyseläkkeen hakijan toimeentulo turvataan työttömyysturvan kautta.

Työeläkelakien mukaan työntekijällä on oikeus täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen, jos hänen työkykynsä arvioidaan olevan heikentynyt sairauden, vian tai vamman vuoksi vähintään kolmella viidesosalla yhdenjaksoisesti ainakin vuoden ajan, ja osatyökyvyttömyyseläkkeeseen, jos hänen työkykynsä arvioidaan heikentyneen edellä mainitusta syystä vähintään kahdella viidesosalla yhdenjaksoisesti ainakin vuoden ajan. Kansaneläkelaiissa työkyvyttömyyseläkkeen myöntämisen edellytykset ovat pitkälti samanlaiset kuin yksityisten alojen työeläkelaeissa, mutta kansaneläkelain nojalla ei ole mahdollista myöntää osatyökyvyttömyyseläkettä.

Työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää joko toistaiseksi tai määräajaksi. Määräaikaista työkyvyttömyyseläkettä kutsutaan kuntoutustueksi. Kuntoutustuki myönnetään hakijan kuntoutumisen edistämiseksi niin pitkäksi ajaksi kuin hakijan arvioidaan olevan työkyvytön. Kuntoutustuen myöntämisen edellytyksenä on, että hakijalle on laadittu hoito- tai kuntoutussuunnitelma tai että sitä valmistellaan. Muilta osin sovelletaan samoja vaatimuksia kuin toistaiseksi voimassa olevaa työkyvyttömyyseläkettä haettaessa.

Työkyvyttömyyden aiheuttaa usein monen sairauden yhteisvaikutus. Työkyvyttömyyseläkeratkaisu perustuukin arvioon hakijan kokonaistilanteesta. Työkyvyttömyyseläkkeen myöntäminen ei kuitenkaan edellytä täyttä työkyvyttömyyttä. Työkyvyn aleneminen riittää, jos henkilö ei pystyisi jäljellä olevalla työkyvyllään sellaiseen työhön, joka turvaisi hänelle kohtuullisen toimeentulon.

Kansaneläkejärjestelmän ja työeläkejärjestelmän välisten ristikkäisten työkyvyttömyyseläkeratkaisujen ehkäisemiseksi on käytössä ns. ennakkoilmoitusmenettely. Ennakkoilmoitusmenettelyssä eläkelaitokset ilmoittavat toisilleen kantansa eläkkeenhakijan työkyvystä ennen työkyvyttömyyseläkepäätösten tekemistä, jotta eläkelaitokset päätyisivät eläkkeenhakijan työkyvyn arvioinnissa samaan lopputulokseen.

Ennen kuin eläkelaitos tekee päätöksen työkyvyttömyyseläkkeestä, sen tulee tarvittaessa varmistaa, että hakijan mahdollisuudet kuntoutukseen on selvitetty. Jos työkyvyttömyyseläkehakemus hylätään, eläkelaitoksen tehtävänä on huolehtia yhteistyössä kuntoutusta ja muita palveluja järjestävien tahojen kanssa siitä, että hakijalle annetaan tietoja kuntoutusmahdollisuuksista ja että hänet ohjataan kuntoutustarvettaan vastaavaan kuntoutukseen tai muiden palvelujen piiriin.

Vammaisuuksista annetun lain (570/2007; jäljempänä vammaisetuslaki) mukaisia etuuksia ovat alle 16-vuotiaan vammaistuki, 16 vuotta täyttäneen vammaistuki ja eläkettä saavan hoitotuki sekä hoitotuen osana maksettava veteraanilisä. Vammaisuuksina pidetään myös ruokavaliokorvausta. Vammaistuet ja eläkettä saavan hoitotuki on porrastettu henkilön tuen tarpeen perusteella kolmeen tasoon: perustukeen, korotettuun tukeen ja ylimpään tukeen.

Alle 16-vuotiaan vammaistuki on tarkoitettu pitkäaikaisesti sairaalle tai vammaiselle lapselle. Tuen myöntäminen edellyttää, että alle 16-vuotiaan lapsen sairauteen, vikaan tai vammaan liittyvästä hoidosta, huolenpidosta ja kuntoutuksesta aiheutuu vähintään kuuden kuukauden ajan tavanomaista suurempaa rasitusta tai sidonnaisuutta verrattuna samanikäiseen terveeseen lapseen. Alle 16-vuotiaan vammaistuki on jaettu kolmeen tukiluokkaan rasituksen ja

sidonnaisuuden määrän mukaan. Alle 16-vuotiaan vammaistuen tarkoituksena on siis yhtäläillä tukea pitkäaikaisesti sairaiden ja vammaisten lasten hoitoa sekä kuntoutusta.

Aikuisen vammaistukea maksetaan 16 vuotta täyttäneelle sairaalle tai vammaiselle henkilölle, jonka toimintakyky on heikentynyt vähintään vuoden ajan. Tämän lisäksi hänen sairautensa tai vammansa pitää aiheuttaa haittaa, avuntarvetta, ohjauksen ja valvonnan tarvetta taikka erityiskustannuksia. Vammaistukea maksetaan kolmeen ryhmään porrastettuna haitan, avuntarpeen, ohjauksen ja valvonnan tarpeen sekä erityiskustannusten määrän perusteella.

Eläkettä saavan hoitotuen tarkoituksena on tukea pitkäaikaisesti sairaan tai vammaisen eläkkeensaajan selviytymistä jokapäiväisessä elämässä sekä hänen toimintakykynsä ylläpitämistä, kuntoutustaan ja hoitoaan. Henkilöllä on oikeus eläkettä saavan hoitotukeen silloin, kun hänen toimintakykynsä voidaan arvioida olevan heikentynyt sairauden, vian tai vamman vuoksi vähintään vuoden ajan ja hän saa vammaisetuuksista annetussa laissa mainittua eläkettä. Lisäksi edellytetään, että hänelle aiheutuu sairaudesta, viasta tai vammasta avuntarvetta tai ohjauksen ja valvonnan tarvetta taikka erityiskustannuksia. Eläkettä saavan hoitotuen määrä on porrastettu kolmeen ryhmään avuntarpeen, ohjauksen ja valvonnan tarpeen sekä erityiskustannusten määrän perusteella.

Suomessa lakisääteinen tapaturmavakuutus on osa lakisääteistä sosiaaliturvaa. Lakisääteisen tapaturmavakuutuksen tarkoituksena on korvata työssä ja työssä johtuvissa olosuhteissa sattuneista tapaturmista ja ammatti-taudeista työntekijöille tai heidän omaisilleen aiheutuneet menetykset ja vahingot. Lakisääteinen tapaturmavakuutus on Suomessa ensisijainen muuhun sosiaalivakuutukseen nähden.

Lakisääteisestä tapaturmavakuutuksesta korvataan työtapaturmasta tai ammattitaudista aiheutuneet tarpeelliset sairaanhoitokulut ja ansionmenetykset (päiväraha tai tapaturmaeläke) sekä eräitä muita kuluja ja menetyksiä. Lisäksi vakuutuksesta korvataan työ- ja ansiokykyyn sekä työ- ja toimintakykyyn liittyvää kuntoutusta. Jos työnantajalla ei ole vakuuttamisvelvollisuutta tai työnantaja on laiminlyönyt vakuuttamisvelvollisuutensa, sattuneen työtapaturman ja ammattitaudin korvaamisesta huolehtii Tapaturmavakuutuslaitosten liitto. Tapaturmavakuutus on luonteeltaan syy-perusteinen korvausjärjestelmä, jossa korvauksia myönnetään vain siltä osin kuin kysymys on työtapaturmavamman tai sairauden seurauksista. Syy-perusteisuus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tapaturmavakuutusjärjestelmän vastuu ei kata kustannusta, joka syntyy henkilöllä todetun työtapaturmasta riippumattoman sairauden hoidosta.

Liikennevakuutus korvaa ajoneuvon liikenteeseen käyttämisestä johtuneet ajoneuvossa olleiden henkilövahingot sekä ulkopuolisten henkilö- ja omaisuusvahingot liikennevakuutuslain (279/1959) mukaan. Nämä vahingot korvataan tuottamuksesta riippumattoman vastuun (niin sanottu ankara vastuu) perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että vahingon korvaaminen ei edellytä vahingonaiheuttajan virhettä tai laiminlyöntiä. Korvauksen maksaminen edellyttää, että ajoneuvoa on käytetty liikenteeseen ja että aiheutuneeseen vahinkoon on syy-yhteys.

Liikennevakuutuslain mukaiset korvaukset määrätään pääsääntöisesti soveltaen vahingonkorvauslakia. Liikennevakuutuksesta maksetaan korvausta mm. sairaanhoidosta ja työansion menetyksestä tai ansiotulojen myöhentymisestä, työkyvyttömyyseläkettä, perhe-eläkettä, korvausta kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvän vian ja haitan korvausta sekä pysyvän kosmeettisen haitan korvausta. Liikennevakuutuksesta korvataan myös työ- ja toimintakykyyn sekä työ- ja ansiokykyyn liittyvää kuntoutusta liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetun lain mukaisesti.

Korvauksen maksaa liikennevahingon aiheuttaneen ajoneuvon tai oman ajoneuvon liikennevakuutusyhtiö. Valtiokonttori maksaa valtion omistamien moottoriajoneuvojen aiheuttamat vahingot. Tuntemattomaksi jääneen tai vakuuttamattoman ajoneuvon aiheuttaman vahingon käsittelee Liikennevakuutuskeskus.

Toimeentulotuki (Laki toimeentulotuesta 1412/1997) on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta.

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla. Toimeentulotuen määrä on toimeentulotukilain mukaan määriteltyjen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus. Toimeentulotuki muodostuu perusosasta, muista perusmenoista, täydentävästä toimeentulotuesta sekä ehkäisevästä toimeentulotuesta. Täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä otetaan tarpeellisen suuruisina huomioon erityismenot, joita ovat muun muassa henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot. Erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan toimeentulotukilain mukaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta.

Asumistukea voidaan valtion varoista myöntää ruokakunnalle Suomessa sijaitsevan, vakinaiseksi katsottavan vuokra-asunnon tai omistusasunnon asumismenojen vähentämiseksi siten kuin asumistukilaissa (408/1975) säädetään. Laki kattaa myös vammaiset henkilöt.

Asumistukilain mukaan valtioneuvosto vahvistaa vuosittain asunnon kohtuulliset enimmäisasumismenot neliometriä kohden kuukaudessa sekä enimmäispinta-alat. Enimmäisasumismenoja vahvistettaessa voidaan ottaa huomioon asunnon sijainti, koko, ikä ja varustetaso. Enimmäispinta-aloja vahvistettaessa on otettava huomioon ruokakunnan koko, jolloin voidaan ottaa huomioon myös se, kuuluuko ruokakuntaan vammainen, jonka tilantarve tarvittavien apuvälineiden tai vammaisen hoidon vuoksi tarpeellisen henkilön johdosta on erityisen suuri. Asumistuen määräytymisperusteissa (1036/2011) on puolestaan todettu, että jos ruokakuntaan kuuluu asumistukilain tarkoittama vammainen henkilö, kohtuullisen pinta-

alan määrä otetaan huomioon yhtä henkilöä suuremman henkilöluvun mukaan kuin mitä ruokakunnan koko on.

Vammaisten henkilöiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien ryhmien asumisen tukijärjestelmiä on kuvattu edellä 19 artiklan kohdalla.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa on käsitelty sosiaaliturvaa sekä asumista. Sosiaaliturvan osalta ohjelmassa todetaan muun muassa, että sosiaaliturva toimii hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistajana silloin, kun työnteko ei eri syistä ole mahdollista. Käytännössä sosiaaliturva on erityisesti vaikeavammaisille henkilöille hyvin keskeinen toimeentulon ja yhteiskunnallisen osallisuuden tuki. Perustoimeentulon pysyvä matala taso muodostaa esteen vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden täysipainoiselle yhteiskunnalliselle osallisuudelle.

Ohjelmassa todetaan kuitenkin, että sosiaaliturvan eri osien kaavamainen yhteensovittaminen vie pohjaa hyvän elämän rakentamiselta ja omatoimisuudelta. Sosiaaliturvaa toimeenpanevien ja ohjaavien eri hallinnonalojen yhteistyössä olevat ongelmat näkyvät asiakkaille sosiaaliturvasta saatavana olevien tietojen hajanaisuutena, aiheuttavat paljon vaivaa ja epävarmuutta ja jopa rajoittavat sosiaaliturvan tuloksellista käyttöä.

Käytännön haasteena ovatkin muun muassa kattava tiedonsaanti etuuksista tiedon hajanaisuuden vuoksi sekä etuuspäätösten ja niiden perusteluiden ymmärrettävyys. Sosiaaliturvaa koskeva lainsäädäntö on laaja ja sen täytäntöönpanossa on mukana useita viranomaisia. Viranomaisten neuvontavelvollisuus ja perusteluvollisuus ovatkin keskeisiä oikeusturvan takeita.

Vammaispoliittiseen ohjelmaan on tavoitteeksi ja kehittämissuunnaksi kirjattu, että sosiaaliturvan merkitys vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden mahdollistajana ja syrjäytymisen ehkäisijänä on jatkossakin erittäin tärkeä. Sosiaaliturvan tason tulee olla riittävä. Lähtökohtana sosiaaliturvaa koskevia päätöksiä tehtäessä tulee olla henkilön elämäntilanne ja yksilölliset tarpeet. Lisäksi sosiaaliturvan toimivuuden varmistamiseksi ja epäkohtienkorjaamiseksi tulee kehittää sen eri osien yhteensopivuutta.

Sosiaaliturvan osalta ohjelmaan on myös kirjattu toimenpiteitä, jotka liittyvät muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuihin, niin sanottuun takuueläkelainsäädäntöön, asumistukeen ja kuntoutusrahasäännöksiin sekä vapaaehtoiisiin henki- ja sairausvakuutuksiin ja vastuuvakuutuksiin. Toimenpiteiden tavoitteena on muun muassa koko elämänsä työelämän ulkopuolella olevien ja muiden heikossa taloudellisessa asemassa olevien vammaisten henkilöiden taloudellisen aseman parantaminen sekä riskitapahtumien rajausperusteiden ja korvauskäytäntöjen tarkistaminen siten, että ne eivät syrji vammaisia henkilöitä.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

29 artikla. *Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään.*

Artiklassa sopimuspuolet sitoutuvat takaamaan vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niistä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sopimuspuolten tulee varmistaa vammaisten henkilöiden mahdollisuudet osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta. Sopimuspuolten tulee varmistaa, että vammaisilla henkilöillä on oikeus äänestää ja tulla valituksi. Tätä varten äänestysmenettelyiden ja -järjestelyiden ja -aineistoiden on oltava asianmukaisia, saavutettavia ja helppotajuisia ja -käyttöisiä. Vammaisten henkilöiden oikeus äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua sekä oikeus asettua ehdolle tulee suojata. Myös vammaisten henkilöiden oikeus suorittaa julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla tulee suojata. Sopimuspuolten tulee myös edistää osallistumista poliittiseen ja julkiseen elämään helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä. Sopimuspuolten tulee myös taata vammaisten henkilöiden vapaa tahdonilmaisu ja tarvittaessa sallia heidän pyynnöstään avustajan käyttö äänestyksessä.

Sopimuspuolten tulee myös kannustaa vammaisia henkilöitä osallistumaan julkisiin asioihin kuten kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon. Sopimuspuolten tulee edistää myös vammaisjärjestöjen perustamista ja niihin liittymistä.

Yleissopimuksen 29 artikla liittyy läheisesti 3 artiklan c kohtaan, jonka mukaan yleissopimuksen periaatteina ovat muun muassa täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, ja 4 artiklan 3 kohtaan, joka velvoittaa sopimuspuolet neuvottelemaan tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa ja osallistamaan heidät aktiivisesti järjestöjen kautta.

Artikla liittyy läheisesti myös 12 artiklaan, joka käsittelee yhdenvertaisuutta lain edessä. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on tapauksessa *Zsolt Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk ja János Szabó v. Unkari* (valitus nro 4/2011) todennut, että valittajien automaattinen poistaminen äänestysrekisteristä heidän vammansa takia loukkaa yleissopimuksen 29 artiklaan yksin ja luettuna yhdessä 12 artiklan kanssa. Komitea suositteli sopimuspuolta varmistamaan lainsäädäntötoimin ja käytännössä vammaisten henkilöiden oikeuden äänestää ja takaamaan myös käytännössä, että äänestysprosessi, -tilat ja -materiaali ovat sopivia, esteettömiä ja saavutettavia ja helppoja käyttää ja ymmärtää ja tarvittaessa sallia avustamisen äänestettäessä vammaisen henkilön itsensä valitseman henkilön toimesta.

Oikeus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään taataan myös KP-sopimuksen 25 artiklassa, jonka mukaan jokaisella sopimusvaltion kansalaisella tulee olla oikeus ja mahdollisuus ilman minkäänlaista yleisen syrjintäkiellon vastaista erottelua ja ilman kohtuuttomia rajoituksia ottaa osaa yleisten asioiden hoitoon välittömästi tai vapaasti valittujen edustajien kautta, äänestää ja tulla valituksi määräaikaisissa ja rehellisissä vaaleissa, jotka perustuvat yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen ja salaiseen äänestykseen, joka takaa valitsijoiden tahdon vapaan ilmentymisen sekä päästä periaatteessa yhdenvertaisina maansa julkisiin virkoihin.

Vaalilain mukaan äänestäjä saa vapaasti valita äänestäkö hän ennakoäänestyksessä vai vaalipäivän äänestyksessä. Lähtökohtana pidetään sitä, että ennakoäänestys ja vaalipäivän äänestys tulee järjestää siten, että kaikki kansalaiset ovat mahdollisimman yhdenvertaisessa asemassa valitessaan äänestystapaa.

Vammaisten henkilöiden kuljetuksesta äänestys- ja ennakoäänestyspaikalle on viittaussäännös vaalilain 190 §:ssä. Vaalilaki sisältää myös säännökset erityisryhmien oikeudesta äänestää ennakkoon sairaaloissa, laitoksissa ja kotona.

Vaalilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdan ennakoäänestys on järjestettävä kaikissa sairaaloissa ja ympärivuorokautista hoitoa antavissa kunnan toimintayksiköissä. Lisäksi kunnanhallitus voi määrätä päätöksellään, missä muissa sosiaalihuollon toimintayksikössä ennakoäänestys järjestetään. Kunnanhallituksella on siten vaalilain säännöksen perusteella joustavat mahdollisuudet määrätä myös muita kuin ympärivuorokautista hoitoa antavia yksiköitä ennakoäänestyspaikoiksi tapauskohtaisen tarpeen mukaisesti.

Vaalilain 46 §:n 3 momentin mukaan äänioikeutettu, jonka kyky liikkua tai toimia on siinä määrin rajoittunut, ettei hän pääse äänestys- eikä ennakoäänestyspaikkaan ilman kohtuuttomia vaikeuksia, saa äänestää kotonaan. Vuoden 2011 eduskuntavaaleista lähtien myös samassa taloudessa asuva omaishoitaja on ollut oikeutettu äänestämään kotiaäänestyksen yhteydessä.

Oikeusministeriön laatimissa vaaliohjeissa, jotka lähetetään paperiversioina kaikille vaaliviranomaisille, annetaan yleisohjeet liikuntavammaisten ja muiden liikuntaesteisten henkilöiden äänestämisen järjestämisestä. Invalidiliitto ry on lisäksi laatinut äänestyspaikan esteettömyyden tarkistuslistan, joka on vaaliohjeiden liitteenä. Useana vaalivuotena ohjeen mukana on ollut myös Kynnys ry:n laatima ohje esteettömästä äänestyskopista. Lisäksi esteettömyyteen kiinnitetään huomiota oikeusministeriön vaalien alla järjestämässä koulutuksessa.

Vaaleja koskevaa yleistietoa on useissa vaaleissa tuotettu myös pistekirjoituksella ja äänitteellä. Esimerkiksi vuoden 2011 eduskuntavaalien ja vuoden 2012 presidentinvaalien osalta pistekirjoituksella laadittiin yleistietoa vaaleista sekä ehdokaslistojen yhdistelmät. Äänite on sisältänyt koko maan kattavat ehdokastiedot ja lisäksi näkövammaisen henkilö on voinut tilata oman vaalipiirin ehdokasluettelon pistekirjoituksella. Vaaleihin liittyvien aineistojen tuottaminen äänitteellä ja pistekirjoituksella jatkuu tulevissa vaaleissa.

Vaalit.fi – sivustolla on nähtävissä oikeusministeriön hankkimat viittomakieliset videot (suomi ja suomenruotsi), jotka sisältävät yleistietoa vaaleista.

Ensimmäinen selkoesite julkaistiin 1990-luvun alussa. Nykyisellään selkoviestintä muodostuu esitteestä ja videosta, jotka ovat saatavilla muun muassa vaalit.fi – sivuilta. Selkoesite ja – video sisältävät perustietoa vaaleista sekä ohjeet äänioikeuden käyttämisestä äänestyspaikalla.

Suomen lainsäädännössä ei rajoiteta vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia äänestää, asettua ehdolle vaaleissa, osallistua päätöksentekoon, oman tahdon ja mielipiteen ilmaisemista

tai etujenvalvontaa. Lainsäädäntö täyttää siten yleissopimuksen 29 artiklassa asetetut vaatimukset.

Käytännössä näiden oikeuksien toteutuminen saattaa kuitenkin olla ongelmallista muun muassa vaalisalaisuuden säilymisen ja itsenäisen ja esteettömän äänestämisen osalta. Muita kehittämistä vaativia seikkoja ovat vammaisten henkilöiden kielellisten oikeuksien huomioiminen sekä yhteiskunnallista tietoa tuottaessa että mahdollistettaessa vammaisten henkilöiden aktiivinen osallistuminen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa vammaisten henkilöiden osallistumisoikeutta poliittiseen ja julkiseen elämään tarkastellaan useissa toimenpidekohdissa. Kehittämistä vaativina seikkoina ohjelmassa nostetaan esiin äänestystilojen esteettömyys ja saavutettavuus, sähköisen äänestämisen kehittäminen vammaisten henkilöiden itsenäisen äänestämisen mahdollistavana tekijänä, edunvalvontalainsäädäntö ja edunvalvontakäytännöt, itsemääräämisoikeutta koskeva lainsäädäntö, vammaispalvelujen laatu ja yhdenvertainen saatavuus, henkilökohtaisen avun toimeenpano sekä vammaispalvelulain mukainen palvelusuunnittelu.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia..

30 artikla. *Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun.*

Artiklassa tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuurielämään, kehittää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään ja ymmärrystään ja tukea heidän erityistä kulttuurista ja kielellistä identiteettiään ja oikeus osallistua virkistys-, vapaa-ajan ja urheilutoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sopimuspuolten tulee toteuttaa asianmukaiset keinot varmistukseksi, että vammaiset henkilöt saavat käyttöönsä kulttuuriaineistoa, voivat seurata televisiota, elokuvia, teatteria ja muuta kulttuuritoimintaa ja pääsevät paikkoihin, joissa näitä kulttuuriesityksiä ja -palveluja on saatavilla kuten teattereihin, museoihin, elokuvateattereihin, kirjastoihin, matkailupalveluihin ja nähtävyyksiin.

Kulttuuriaineiston, teatterin, elokuvien ja muiden palveluiden on oltava vammaisille henkilöille esteettömiä ja saavutettavia.

Sopimuspuolten tulee toteuttaa asianmukaiset toimet järjestääkseen vammaisille henkilöille mahdollisuuden kehittää ja käyttää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään paitsi omaksi hyödykseen myös yhteiskunnan rikastamiseksi.

Artiklan mukaan sopimuspuolet toteuttavat kansainvälisen oikeuden mukaisesti kaikki asianmukaiset toimet varmistukseksi, että teollis- ja tekijänoikeuksia suojaava lainsäädäntö ei kohtuuttomasti tai syrjivästi estä kulttuuriaineiston saatavuutta vammaisille henkilöille.

Vammaisille henkilöille on artiklassa taattu yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.

Artiklassa edellytetään sopimuspuolten myös turvaavan toimet, joiden avulla vammaiset henkilöt voivat osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan. Sopimuspuolten tulee edistää vammaisten henkilöiden osallistumista urheilutoimintaan kaikilla tasoilla ja varmistaa, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus järjestää ja kehittää vammaisille erityistä urheilu- ja virkistystoimintaa sekä osallistua siihen ja että vammaiset henkilöt pääsevät urheilu-, virkistys- ja matkailupaikkoihin ja saavat palveluja näiden toimintojen järjestäjiltä. Sopimuspuolten tulee varmistaa erityisesti vammaisten lasten mahdollisuudet osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, koulujärjestelmän piirissä tapahtuva toiminta mukaan lukien, yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Artiklan toteuttamista tukevat vammaispalvelulaki sekä vammaispalveluasetus, joissa säädetään niistä palveluista ja tukitoimista, joita kunta on velvollinen antamaan vaikeavammaisille henkilöille. Esteettömyyteen liittyviä määräyksiä on maankäyttö- ja rakennuslaissa ja Suomen rakentamismääräyskokoelmassa.

Maankäyttö- ja rakennuslain 5 §:n mukaan alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää eri väestöryhmien, kuten vammaisten henkilöiden, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista. Lain 167 § edellyttää, että kevyen liikenteen väylät tulee säilyttää liikkumiselle esteettöminä ja turvallisina. Rakennetun ympäristön ja rakentamisen esteettömyyttä on käsitelty tarkemmin 9 artiklan yhteydessä.

Liikuntalain 2 §:n mukaan yleisten edellytysten luominen liikunnalle on valtion ja kuntien tehtävä. Kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut *Esteettömät sisäliikuntatilat* -kirjan uuden laitoksen valmistamisen. Teos on keskeinen informaatio-ohjauksen väline kunnille ja muille liikuntapalvelujen tuottajille esteettömyyden varmistamiseksi ja lisäämiseksi. Ministeriössä tehdään myös uutta *Liikuntapaikkarakentamisen suunta* -asiakirjaa, johon on tarkoitus sisällyttää hyvin konkreettiset muotoilut.

Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain veikkausvoittovaroista harkinnanvaraisia valtionavustuksia taide- ja kulttuuritapahtumille. Avustuksen keskeinen kriteeri on edistää kansalaisten tasa-arvoista ja yhdenvertaista osallisuutta ja osallistumista kulttuuriin sekä poistaa ja madaltaa osallistumisen esteitä. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myös edistänyt taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta vammaisten henkilöiden kohdalla muun muassa kohdentamalla avustuksia vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen.

Museoissa esteettömyys ja saavutettavuus ovat keskeisiä tavoitteita. Tilojen esteettömyyttä on pyritty mahdollisuuksien mukaan parantamaan, mutta erityisesti vanhoissa rakennuksissa esteettömyyttä ei voida aina toteuttaa. Useimmissa museoissa on tarjolla myös kuulemisen, näkemisen ja liikkumisen apuvälineitä. Museon verkkosivuilta löytyy yleensä saavutettavuus-osio, jossa museon tarjoamat palvelut on kuvattu. Vammaisten henkilöiden avustajilla on

useisiin museoihin ilmainen sisäänpääsy. Opetus- ja kulttuuriministeriö on ohjeistanut rahoittamiaan taide- ja kulttuurilaitoksia saavutettavuuden edistämiseksi, ja ministeriön avustuksilla on tuettu erilaisia kehittämishankkeita mm. museoiden kokoelmien saavutettavuuden edistämiseksi. Ministeriön tukeman Kulttuurikaikille –palvelun verkkosivuilla on julkaistu erilaisia ohjeita ja tarkistuslistoja saavutettavuuden edistämiseksi.

Suomen tekijänoikeuslain (404/1961) 17 §:ssä on säädetty tekijänoikeuden rajoitussäännökset, jotka koskevat teosten saattamista vammaisten käytettäväksi. Pykälä kattaa paitsi äänikirjojen ja viittomakielisten teoskappaleiden valmistamisen, myös muulla tavalla, erityisesti digitaalisessa muodossa, tapahtuvan teoskappaleiden valmistamisen näkövammaisille ja muille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää teoksia tavanomaisella tavalla. Myös näin valmistettujen teoskappaleiden välittäminen vammaisille on sallittua.

Suomen tekijänoikeuslaissa on kohtuudella otettu huomioon vammaisten henkilöiden tarpeet teosten saattamiseksi sellaiseen muotoon, että vammaiset voivat ne nähdä, kuulla, lukea tai muuten havaita. Mainittua, vuonna 2006 voimaan tullutta tekijänoikeuslain 17 §:ää voidaan pitää varsin edistyksellisenä verrattuna monien muiden maiden säännöksiin.

Jos teos on laillisesti saatavilla, siitä saa tekijänoikeuslain 17 §:n mukaan valmistaa kappaleen esimerkiksi digitaalisessa muodossa vammaisen henkilön havaittavaksi ja tällaisen teoskappaleen saa myös välittää vammaiselle henkilölle verkon välityksellä.

Näkövammaisten kirjastosta annetussa laissa (638/1996) säädetään Näkövammaisten kirjaston Celia-oikeudesta antaa näkövammaisille ja muille asiaryhmille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää tavallisia kirjastoaineistoja, mahdollisuus tiedonsaantiin, opiskeluun, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen ja virkistykseen. Näkövammaisten kirjasto Celia on asiantuntija saavutettavien kirjastopalveluiden tarjoajana ja saavutettavien aineistojen tuottajana. Sen toiminnan tavoitteena on näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden tasa-arvo kirjallisuuden ja tiedon saannissa.

Viittomakielinen kirjasto on osa kuurojen kulttuurin tukemista. Viittomakielisen kirjaston perustamiseen sähköisenä verkkokirjastona hyväksyttiin valtion talousarvioissa vuodelle 2013 määräraha 150 000 euroa, joka myönnettiin hakemuksesta Kuurojen liitto ry:lle. Kirjaston perustaminen alkaa kevään 2014 aikana. Lisäksi ministeriön tuki selkokirjallisuudelle on laajennettu vuodesta 2008 koskemaan myös muuta saavutettavaa kirjallisuutta mukaan lukien viittomakieliset kirjat. Vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen piiriin kuuluvat myös ääni- ja viittomakieliset kirjat.

Vammaispoliittiseen ohjelmaan sisältyy useita toimenpiteitä liikuntapalveluiden, taide- ja kulttuuripalveluiden ja kirjastopalveluiden alalta.

Liikuntapalveluiden osalta edellytetään valtion suorittaman lain säännösten toimeenpanon tehostamista erityisesti ohjauksen ja yhteistyön osalta sekä liikuntatilojen saavutettavuuden huomioimista jo suunnitteluvaiheessa. Taide- ja kulttuuripalvelujen yhteydessä vammaispoliittisen ohjelman toimenpide-osiossa korostetaan vammaisten henkilöiden

osallistumismahdollisuuksien turvaamista sekä mahdollisuuksia toimia kulttuurin tekijöinä. Lisäksi edellytetään, että vammaisten henkilöiden tarpeet otetaan huomioon kirjasto- ja tietopalveluiden kehittämisessä, mukaan lukien uuden teknologian mukaiset haasteet sekä kirjastopalveluiden tilojen suunnittelu.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa edellytetään, että kaikessa koulutuksessa, tieteessä, kulttuurissa, liikunnassa ja nuorisotyössä on toteutettava yhdenvertaisuusperiaatetta. Palveluiden on oltava tasa-arvoisesti ja tasalaatuisesti kaikkien saatavilla. Kulttuurin alalla hallitus kehittää kulttuurisen moninaisuuden tunnistavaa kulttuuripolitiikkaa, jossa kulttuuri on kaikkien kansalaisten tavoitettavissa ja erityistoimilla parannetaan osallisuutta kulttuuriin nyt ulkopuolelle jäävissä ryhmissä. Hallitus on lisäksi sitoutunut parantamaan arkiliikunnan mahdollisuuksia muun muassa liikuntapaikkojen esteettömyyttä lisäämällä sekä edistämään matalan kynnyksen seuratoiminnan kehittämistä. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmaan sisältyy myös sitoumus eettisesti kestävän, yhdenvertaisen ja moniarvoisen huippu-urheilun toimintaedellytysten, mukaan luettuna vammaisurheilu, turvaamisesta.

Artiklan takaamien oikeuksien toteuttamisessa ongelmallisia käytäntöjä sisältyy palveluiden saavutettavuuteen fyysisen, kielellisen ja viestinnällisen esteellisyyden takia. Vammaisten henkilöiden tarvitsemia erityisiä apuvälineitä ei useinkaan ole saatavilla eivätkä käytännöt eri palveluiden osalta ole yhdenmukaisia niille henkilöille, joiden osallistuminen edellyttää henkilökohtaisen avustajan käyttämistä.

Vammaisten henkilöiden osallistumista kulttuuri- ja taidepalveluihin sekä näiden palveluiden tuottamiseen on kehitettävä sekä vammaisten henkilöiden kieli- ja kulttuuri-identiteetin vahvistamiseksi että tietoisuuden lisäämiseksi vammaisuudesta. Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia kouluttautua kulttuurialan ammattihenkilöiksi tulisi lisätä samoin kuin tietoisuutta tarjolla olevista mahdollisuuksista. Muun muassa näillä toimenpiteillä edistetään vammaisten henkilöiden oikeutta erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen artiklan velvoittamalla tavalla.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman taiteen ja kulttuurin saavutettavuustyöryhmän tehtävänä on selvittää yhteistyössä alan oppilaitosten ja työ- ja elinkeinoministeriön kanssa keinoja edistää vammaisten ja kulttuurivähemmistöaustaisten henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä taiteen alalla. Työryhmän raporttia ei ole vielä julkaistu.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

31 artikla. *Tilastot ja tietojenkeruu.*

Artiklassa määrätään sopimuspuolten suorittamasta tilastoinnista ja tietojen keräämisestä. Artiklan 1 kohdan mukaan sopimuspuolet sitoutuvat kokoamaan yleissopimuksen soveltamiseksi asianmukaista tietoa, noudattaen tiedon kokoamisessa ja ylläpitämisessä oikeudellisia takeita, muun muassa tietosuojalainsäädäntöä, jotta varmistetaan

luottamuksellisuus ja vammaisten henkilöiden yksityisyyden kunnioittaminen; kansainvälisesti hyväksytyjä normeja ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi sekä tilastojen laadinnan ja käytön eettisiä periaatteita.

Artiklan 2 kohdan mukaan yleissopimuksen mukaisesti koottu tieto eritellään tarvittaessa, ja sen avulla helpotetaan sopimuspuolten tähän yleissopimukseen perustuvien velvoitteiden täytäntöönpanon arvioimista sekä tunnistetaan ja käsitellään niitä esteitä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat käyttäessään oikeuksiaan.

Sopimuspuolet vastaavat artiklan 3 kohdan nojalla näiden tilastojen levittämisestä ja varmistavat niiden saavutettavuuden vammaisille henkilöille ja muille.

Tilastokeskus tuottaa valtaosan Suomen virallisista tilastoista. Sen tehtävistä säädetään tilastokeskuksesta annetussa laissa (48/1992). Tilastolaissa (280/2004) säädetään valtion viranomaisten tilastojen laatimisessa sovellettavista tiedonkeruusta sekä tilastojen suunnittelua ja laadintaa koskevista menettelytavoista ja periaatteista. Tietojen keräämiseen, luovuttamiseen, suojaamiseen ja muuhun käsittelyyn tilastoja laadittaessa sovelletaan, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa ja henkilötietolaissa säädetään, jollei tilastolaissa tai muussa laissa toisin säädetä.

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevien tietojen käsittelystä tutkimus- ja tilastotarkoituksessa säädetään myös terveydenhuollon valtakunnallisista henkilörekistereistä annetussa laissa (556/1989) sekä sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tilastotoimesta annetussa laissa (409/2001). Eri tutkimuslaitoksille on myös säädetty tutkimus- ja tilastointitehtäviä niitä koskevissa laeissa.

Yksityisyyden suojaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä on käsitelty tarkemmin²² artiklan yhteydessä.

Vammaisuutta koskevia tilastoja ylläpitävät Tilastokeskus ja sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon alalla toimiva Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, joka julkaisee kuntien talous- ja toimintatilastoihin perustuvia vuosittaisia lukumäärätietoja palvelujen saajista sekä tilastoja kehitysvammaisten perhe- ja laitoshoidosta ja työnteosta. Tietoa palvelujen kysynnästä, tarjonnasta ja tarpeesta on tuotettu erillisselvityksillä. Erikseen ylläpidetään epämuodostumarekisteriä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen näkövammarekisterin ylläpito toteutetaan Näkövammaisten keskusliitossa. Tilastoviranomaisten lisäksi työ- ja elinkeinoministeriö, opetusministeriö ja Kansaneläkelaitos tilastoivat oman alansa toimintaa. Käytettävissä oleva tilastotieto liittyy muun muassa erityisopetukseen, vajaakuntoisuuteen sekä vammaisuuksiin ja kuntoutukseen.

Työ- ja elinkeinoministeriö tilastoi työnhakijoista erikseen myös ne, joiden työn saamista vamma tai sairaus vaikeuttaa. Tilastoista saadaan esille lukumäärä-muodossa tietoa työnhakijoista, työttömistä työnhakijoista, osin palveluiden käyttöä, työnhaun kestoa, palkkatukea sekä osin työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Ministeriö ei kuitenkaan tilastoi työelämässä olevia henkilöitä yleisesti ottaen eikä pidä rekisteriä vammaisista henkilöistä muuten kuin julkisen työvoima- ja yrityspalvelun järjestämistä varten ylläpidetyn

työ- ja elinkeinotoimiston asiakastietojärjestelmän puitteissa. Näin tilastosta ei voida saada tietoa työssäolevista vammaisista, työllisyysasteesta tai työttömyysasteesta

Tilastojen puutteet heikentävät eri hallinnonalojen suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmien mahdollisuuksia tarttua osallisuuden ja yhdenvertaisuuden epäkohtiin.

Vammaisuuden esiintymisestä Suomen väestössä ei ole tarkkaa tietoa. Viimeksi vammaisuuden esiintymistä on kartoitettu 1980-luvun alussa. Silloin tehty kartoitus on antanut kuvan vammaisuuden esiintyvyydestä valtakunnallisella tasolla. Viime vuosina Kansaneläkelaitoksen tuottamia tilastotietoja työkyvyttömyyseläkkeitten määristä ja vammaisuuksista on käytetty kuvaamaan vammaisuuden esiintymistä myös alue- ja kuntatasolla.

Vammaisten naisten ja miesten välinen tasa-arvo on hyvin vähän tutkittu asia, mutta asian merkitystä on alettu tiedostamaan. Tällä hetkellä esimerkiksi vammaisten naisten ja miesten väkivaltakokemuksista ei ole riittävästi tutkimuksia eikä heidän asemaansa ole vähemmistöihin kohdistuvissa väkivallan toimintaohjelmissa riittävästi selvitetty. Naisiin kohdistuvan väkivallan toimintaohjelmassa 2010–2015 on suunniteltu tehtäväksi kaksi tutkimusta koskien vammaisia: vammaisten naisten avuntarvetta väkivaltaisesta tapahtumasta selviytymiseen ja vammaisten naisten kokema väkivallan yleisyys.

Parhaiten tietoa ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisesta käytännössä, elinolosuhteista ja elämänlaadusta voidaan saada vain keräämällä sitä vammaisilta ihmisiltä itseltään.

Vammaispoliittisessa ohjelmassa yhdeksi kärkitavoitteeksi on otettu vammaistutkimuksen aseman vahvistaminen, tietopohjan lisääminen sekä laadukkaiden ja monipuolisten menetelmien kehittäminen vammaispolitiikan toteuttamisen ja seurannan tueksi.

Suomeen on perustettu vammaistutkimuksen professuuri, mikä on merkittävä edistysaskel vammaistutkimukselle. Järjestöt ovat keränneet merkittävän summan rahaa oppituolin perustamiseksi. Professuuri on kuitenkin tällä hetkellä määräaikainen lahjoitusprofessuuri.

Tutkimus- ja tilastotiedon keräämisen systematisoimiseksi vammaispoliittiseen ohjelmaan on kirjattu tavoitteeksi selvittää tiettyjä vammaistutkimusta koskevia seikkoja, asiakastietojärjestelmien suoran käytön tarpeita, hyötyjä ja mahdollisuuksia, palvelusuunnitelman kehittämistä tiedonkeruun instrumentiksi sekä työvoimatilastojen informatiivisuuden parantamista.

Määräyksen voimaansaattaminen ei edellytä lainsäädäntömuutoksia.

32 artikla. *Kansainvälinen yhteistyö.*

Yleissopimuksen 32 artikla korostaa valtioiden välisen ja kansainvälisen yhteistyön sekä kansalaisyhteiskunnan ja erityisesti vammaisjärjestöjen kanssa tehtävän yhteistyön olennaista merkitystä yleissopimuksen tarkoituksen ja tavoitteiden saavuttamisessa kansallisella tasolla.

Sopimuspuolet sitoutuvat artiklan mukaan toteuttamaan tehokkaat ja asianmukaiset toimet valtioiden välillä ja keskuudessa sekä kansainvälisten ja alueellisten järjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan, erityisesti vammaisjärjestöjen, kanssa. Tällaisilla toimilla muun muassa varmistetaan, että vammaiset henkilöt osallistetaan aktiivisina toimijoina kansainväliseen yhteistyöhön, mukaan lukien kansainväliset kehitysohjelmat, ja että kansainvälinen yhteistyö on vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Kansainvälisellä yhteistyöllä voidaan myös helpottaa ja tukea voimavarojen kehittämistä hyviä käytäntöjä ja kokemuksia jakamalla sekä helpottaa tutkimustyötä ja tieteellisen ja teknisen tiedon saatavuutta. Tällaisilla toimilla voidaan artiklan mukaan myös antaa teknistä ja taloudellista apua muun muassa helpottamalla apuvälineteknologian saatavuutta.

Valtioneuvoston periaatepäätöksellä 16 päivänä helmikuuta 2012 hyväksytyssä Suomen kehityspoliittisessa ohjelmassa vuosille 2012–2016 korostetaan ihmisoikeusperustaista lähestymistapaa kehityspoliittikkaan. Tämä sisältää niin kansalais- ja poliittiset oikeudet ja vapaudet kuin taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Kehityspoliittisessa ohjelmassa korostetaan erityisesti muun muassa vammaisten henkilöiden oikeuksia, joiden vahva asema nousee esille myös ohjelman yhtenä läpileikkaavana teemana olevan syrjimättömyyden kautta.

Kehityspoliittisen ohjelman mukaisesti Suomi on osana kansainvälistä avunantajayhteisöä ja yhdessä kumppanimaiden kanssa sitoutunut parantamaan kehitysyhteistyön laatua. Pariisin julistus kehitysyhteistyön tuloksellisuudesta vuodelta 2005, Accran toimintaohjelma vuodelta 2008 sekä Busanin loppuasiakirja vuodelta 2011 sisältävät periaatteet yhteisistä kansainvälisen kehityspoliittikan periaatteista ja kehitysyhteistyön toimintatavoista.

Kehityspoliittisessa ohjelmassa asetettuja läpileikkaavia teemoja ja tavoitteita edistetään integroimalla ne kaikkeen kehityspoliittikkaan ja -yhteistyöhön. Tätä pyritään edistämään valtavirtaistamalla eli liittämällä teemat ja tavoitteet kaikilla tasoilla osaksi politiikkaa, tavoitteita, hankkeita ja toiminnan suunnittelua, toteutusta, seurantaa ja arviointia sekä täydentämällä tätä erilaisin kohdennetuin toimin tai hankkein, jos pelkällä valtavirtaistamisella ei saada aikaan riittäviä vaikutuksia. Läpileikkaavat teemat pyritään liittämään myös osaksi poliittista vuoropuhelua, maaneuvotteluja, monenvälistä ja EU-yhteistyötä sekä viestintää.

Suomen kehitysyhteistyön tärkein vammaishankkeille annettava tuki kanavoidaan suomalaisten vammaisjärjestöjen kautta. Ulkoasiainministeriö myöntää kehitysyhteistyömäärärahoista avustusta vammaisjärjestöjen kehitysyhteistyöyhdistys FIDIDA ry:lle ja Abilis kehitysyhteistyösäätiölle. Monenvälisessä toiminnassa lähtökohtaisesti suurimpana kanavana hankkeiden ja rahoituksen osalta on YK-järjestöjen yhteinen vammaisoikeuskumppanuusrahoitusrahasto UNPRPD.

Useat suomalaiset vammaisjärjestöt toimivat vammaispolitiikan kansainvälisessä yhteistyössä ja niillä on kehitysyhteistyöhankkeita erityisesti Keski- ja Itä-Afrikan, latinalaisen Amerikan, Aasian ja Itä-Euroopan maiden vammaisjärjestöjen kanssa. Myös useilla oppilaitoksilla on

kansainvälistä vammaispoliittista yhteistyötä Suomen lähialueilla ja monissa kehittyvissä maissa.

Huolimatta vammaisjärjestöjen keskeisestä roolista, ensisijainen rooli vammaisten henkilöiden oikeuksien suojelemisessa, edistämisessä ja takaamisessa kuuluu hallituksille. Kansainvälisen yhteistyön velvoitteet sitovat Suomea sopimusten osapuolena.

Kansainväliseen yhteistyöhön liittyvinä kehittämiskohteina esille ovat nousseet kansainvälisen yhteistyön ja kehitysyhteistyön resurssit sekä vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuudet ja heidän osallistamisensa vammaisia henkilöitä koskevien hankkeiden lisäksi yleisten kansainvälisten asioiden hoitamiseen. Vammaisten henkilöiden erityistarpeet tulee ottaa huomioon jo hanketoimintoja valmisteltaessa.

33 artikla. *Kansallinen täytäntöönpano ja seuranta.*

Artiklan 1 kohdan mukaan sopimuspuolten tulee nimetä hallitusorganisaationsa mukaisesti yksi tai useampi yhteystaho yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten.

Yhteystahon tehtävänä olisi vastata yleissopimuksen täytäntöönpanosta, kuten siihen liittyvästä lainsäädäntövalmistelusta, erilaisten selvitysten teettämisestä sekä yleissopimukseen liittyvästä tiedottamisesta, tiedon keruusta ja tilastoinnista. Yhteystahon tehtävänä olisi lisäksi toimia koordinoivana elimenä yleissopimukseen liittyvissä asioissa laajalti eri tahojen välillä, mukaan lukien valtionhallinnossa sekä edistää vammaisten henkilöiden oikeuksien valtavirtaistamista yhteiskunnassa. Yhteystaho huolehtisi myös sopimuksen 35 artiklan mukaisesta määräaikaishavainnointista vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle.

Yhteystahoina tulisivat esityksen mukaan toimimaan ulkoasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö. Koordinaatiojärjestelmästä nimetty vammaisjärjestön edustaja osallistuisi yhteystahon toimintaan.

Sopimuspuolten tulee artiklan mukaan harkita myös hallitusorganisaationsa puitteissa koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan sopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä toimia muun muassa tuomalla esiin selvitystarpeet ja tarvittavat kehityskohteet. Tärkeää on turvata vammaisten henkilöiden osallistuminen koordinaatiojärjestelmän toimintaan.

Nykyisin valtakunnallinen vammaisneuvosto on viranomaisten sekä vammaisten henkilöiden, heidän omaistensa ja vammaisjärjestöjen yhteistoimintaelin yhteiskuntapolitiikan suunnittelua, kehittämistä ja toteuttamista koskevissa, vammaisten henkilöiden elinoloihin ja hyvinvointiin vaikuttavissa asioissa. Esityksessä ehdotetaan, että yleissopimuksen mukainen koordinaatiojärjestelmän tehtävät osoitetaan sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustettavalle uudelle elimelle, joka korvaisi ministeriön yhteydessä nykyisin toimivan valtakunnallisen vammaisneuvoston. Uuteen koordinaatioelimeen sisällytettäisiin nykyisen vammaisneuvoston työhön osallistuvien tahojen lisäksi myös esimerkiksi oikeusministeriön,

ulkoasiainministeriön, työmarkkinajärjestöjen, Vammaisfoorumin ja Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKE:n edustus. Uuden koordinaatioelimen kokoonpanosta ja tarkemmista tehtävistä säädettäisiin erikseen valtioneuvoston asetuksella.

Artiklan 2 kohdan mukaan sopimuspuolten tulee perustaa, nimetä tai oikeus- ja hallintojärjestelmänsä mukaisesti ylläpitää tai vahvistaa rakennetta, johon kuuluu tarvittaessa yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan tai seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Tällaisen rakenteen nimeämisessä tulee ottaa huomioon periaatteet, jotka koskevat ihmisoikeuksien suojelemiseksi ja edistämiseksi toimivien kansallisten instituutioiden asemaa ja toimintaa eli niin sanotut Pariisin periaatteet. Pariisin periaatteiden mukaan kansalliset ihmisoikeusinstituutiot tulee perustaa perustuslain tai lain tasoisella säädöksellä, jossa määritellään instituution tehtävät, kokoonpano ja toimivaltuudet. Instituutiolla tulee olla itsenäinen ja riippumaton asema muodollisesti, taloudellisesti ja hallinnollisesti. Erityisesti huomiota tulee siis kiinnittää tehtävään nimettyjen tahojen riippumattomuuteen ja itsenäisyyteen. Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio, joka muodostuu eduskunnan oikeusasiamiehestä, Ihmisoikeuskeskuksesta ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnasta, on perustettu täyttämään Pariisin periaatteet.

Ihmisoikeuksien edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten esimerkiksi ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedon jakamista vammaisten henkilöiden oikeuksista. Vammaisten henkilöiden suojelulla tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojeluvuoroitetta valtion ja sen toimijoiden sekä myös ei-valtiollisten toimijoiden yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan. Seurannan puolestaan voidaan katsoa kohdistuvan siihen, miten sopimusvelvoitteet toteutuvat käytännössä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muut julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Perustuslain 109 §:n mukaan tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Eduskunnan oikeusasiamies valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista tutkiessaan kanteluita, käydessään tarkastuksilla ja tutkiessaan epäkohtia omasta aloitteestaan. Oikeusasiamiehellä on perustuslain 111 §:n 1 momentin nojalla oikeus saada viranomaisilta ja muilta julkista tehtävää hoitavilta laillisuusvalvontaansa varten tarvitsemat tiedot. Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan jos aihetta on, oikeusasiamies voi saattaa valvottavan tietoon käsityksensä lain mukaisesta menettelystä taikka kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallintotavan vaatimukseen tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviin näkökohtiin. Oikeusasiamies voi perustuslain 110 §:n mukaan ajaa syytettä tai määrätä syytteen nostettavaksi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa. Kansainvälisiä sopimuksia valvoessaan eduskunnan oikeusasiamies myös edistää ihmisoikeuksien toteutumista.

Eduskunnan oikeusasiamies on kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan 3 artiklassa

tarkoitettu kansallinen valvontaelin. Oikeusasiamies voi tätä tehtävää hoitaessaan käyttää apunaan suostumuksen mukaisesti nimeämiään asiantuntijoita, joilla on kansallisen valvontaelimen tarkastustehtävän kannalta merkityksellistä asiantuntemusta.

Koska eduskunnan oikeusasiamies on osa kansallista ihmisoikeusinstituutiota, joka on perustettu täyttämään Pariisin periaatteet, on tämän vuoksi luontevinta, että oikeusasiamies oman toimivaltansa puitteissa on yksi 33 artiklan 2 kohdassa tarkoitetuista tahoista. Tämä ei kuitenkaan estä valtioneuvoston oikeuskansleria toimivaltansa mukaisesti valvomasta sopimuksessa voimaan tulleiden vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Valtioneuvoston oikeuskanslerin tehtävät, joista säädetään perustuslain 108 §:ssä, ovat pääosin yhtenevät oikeusasiamiehen tehtävien kanssa. Oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta on säädetty laissa (Laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta 1224/1990). Oikeuskansleri ei yleensä käsittele kanteluja tai asioita, jotka koskevat vapaudenriistoa tai laitoksia, joihin henkilö on otettu vastoin tahtoaan.

Ihmisoikeuskeskus on toiminnallisesti itsenäinen ja riippumaton toimija. Ihmisoikeuskeskuksen tehtävänä on edistää perus- ja ihmisoikeuksia koskevaa tiedotusta, kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta sekä näihin liittyvää yhteistyötä, laatia selvityksiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, tehdä aloitteita sekä antaa lausuntoja perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi, osallistua perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen liittyvään eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä huolehtia muista vastaavista perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja toteuttamiseen liittyvistä tehtävistä.

Ihmisoikeuskeskuksella on ihmisoikeusvaltuuskunta, jonka tehtävänä on käsitellä laajakantoisia ja periaatteellisesti tärkeitä perus- ja ihmisoikeusasioita, hyväksyä vuosittain ihmisoikeuskeskuksen toimintasuunnitelma ja toimintakertomus ja toimia perus- ja ihmisoikeusalan toimijoiden kansallisena yhteistyöelimenä. Toimintansa järjestämistä varten valtuuskunnalla voi olla työvaliokuntia ja jaostoja. Eduskunnan oikeusasiamies asettaa valtuuskunnan neljäksi vuodeksi kerrallaan.

Valtuuskuntaan kuuluvat pysyvinä jäseninä ylimmät laillisuusvalvojat, erityisvaltuutetut sekä Saamelaiskäräjien edustaja. Tämän lisäksi ihmisoikeusvaltuuskunnassa on jäseninä kansalaisyhteiskunnan, perus- ja ihmisoikeustutkimuksen sekä muiden perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen osallistuvien tahojen esittämiä asiantuntijoita henkilökohtaisessa ominaisuudessaan.

Tarkoitus on, että artiklan 2 kohdan mukaiset tehtävät osoitetaan Suomen kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle, joka muodostuu eduskunnan oikeusasiamiehestä, Ihmisoikeuskeskuksesta ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnasta.

Artiklan 3 kohdan mukaan koko kansalaisyhteiskunta ja erityisesti vammaiset henkilöt ja vammaisjärjestöt on osallistettava ja heidän on osallistuttava valvontamenettelyyn täysimääräisesti.

Ihmisoikeuskeskus ja ihmisoikeusvaltuuskunta osallistavat vammaisia henkilöitä ja heitä edustavia järjestöjä esimerkiksi valtuuskunnan alaisen vammaisjaoston puitteissa. Eduskunnan oikeusasiamies ja Ihmisoikeuskeskus osallistavat vammaisia henkilöitä ja heitä edustavia järjestöjä artiklan 3 kohdan tarkoittamalla tavalla muun muassa kuulemalla heitä. Lisäksi eduskunnan oikeusasiamies mahdollistaa heidän osallistumisensa asiantuntijoina tarkastuksille, kuten eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 1 a luvun 11 g §:ssä on säädetty.

Vireillä olevaa yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistamista koskevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 12.4.2013 esitetään, että nykyinen vähemmistövaltuutetun virka korvattaisiin yhdenvertaisuusvaltuutetun viralla ja että valtuutetun toimivalta laajennettaisiin koskemaan kaikenlaista yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettua syrjintää, kuten syrjintää vammaisuuden perusteella. Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävänä olisi valvoa yhdenvertaisuuslain toteutumista ja ehkäistä syrjintää. Tuleva yhdenvertaisuusvaltuutettu tulee kuulumaan nykyisen vähemmistövaltuutetun tapaan ihmisoikeusvaltuuskuntaan. Näin voidaan turvata yhteistyö yhdenvertaisuusvaltuutetun ja ihmisoikeusinstituution välillä.

Työ- ja julkisoikeudellisissa palvelussuhteissa työsopimus- ja yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovat työsuojeluviranomaiset. Valvonta koskee kaikkien kiellettyjen syrjintäperusteiden perusteella tapahtuvaa syrjintää.

Työsuojeluasioissa eduskunnan oikeusasiamies valvoo, onko aluehallintoviraston työsuojelun vastuualue käsittelyt ja ratkaissut työsuojeluasian toimivaltansa ja harkintavaltansa puitteissa. Tätä kautta myös yksityisen työnantajaan kohdistetut syrjintävaihteet tulevat välillisesti tietoon silloin, jos kanteluissa väitetään, että yhdenvertaisuuslakia valvova aluehallintovirasto olisi menetellyt lainvastaisesti valvontatehtävässään. Työelämän osalta oikeusasiamies voi myös ottaa omana aloitteena tutkittavakseen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueen suorittaman työsuojeluvalvonnan.

34 artikla. *Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea.*

Artikla sisältää määräykset vammaisten henkilöiden oikeuksien komiteasta (jäljempänä ”komitea”), jonka tehtävänä on valvoa yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Komitea perustettiin yleissopimuksen tullessa voimaan. Tällä hetkellä komiteassa on 18 jäsentä.

Artiklassa määrätään edellytyksistä komitean jäsenten valitsemiselle. Komitean jäsenten valinnassa on artiklan mukaan otettava huomioon tasapuolinen maantieteellinen jakauma, eri kulttuurimuotojen ja oikeusjärjestelmien edustus, eri sukupuolten tasapainoinen edustus sekä vammaisten asiantuntijoiden osallistuminen. Lisäksi nimetessään ehdokkaansa, sopimuspuolten on otettava huomioon yleissopimuksen 4 artiklan 3 kohta, jonka mukaan sopimuspuolten tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa.

Komitean jäsenet valitaan salaisella lippuäänestyksellä ja heidät valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan. Saman jäsenen uudelleenvalinta voidaan toimittaa vain kerran. Ne ehdokkaat, jotka saavat eniten ääniä sekä ehdottoman enemmistön läsnä olevien ja äänestävien sopimuspuolten edustajien äänistä, valitaan komiteaan.

35 artikla. *Sopimuspuolten raportit.*

Artikla sisältää määräykset määräaikaisraportoinnista. Kunkin sopimuspuolen on annettava komitealle raportti täytäntöönpanotoimistaan kahden vuoden kuluessa tämän yleissopimuksen voimaantulosta kyseisen sopimuspuolen osalta. Tämän jälkeen raportti annetaan vähintään neljän vuoden välein ja lisäksi komitean pyynnöstä. Komitea päättää raporttien sisältöä koskevista ohjeista.

Raporttien valmistelussa on kiinnitettävä huomiota avoimuuteen sekä otettava asianmukaisesti huomioon tämän yleissopimuksen 4 artiklan 3 kohdan määräys, jonka mukaan sopimuspuolten tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa.

36 artikla. *Raporttien käsittely.*

Artiklassa määrätään määräaikaisraporttien käsittelystä. Komitea käsittelee raportin ja esittää niistä ehdotuksensa ja yleiset suosituksensa kyseiselle sopimuspuolelle. Lisäksi komitea voi pyytää sopimuspuolilta lisätietoja, mikäli se on tarpeen tämän yleissopimuksen täytäntöönpanon kannalta.

Mikäli sopimuspuoli myöhästyy merkittävästi raporttinsa antamisessa, komitea voi luotettavien tietojen perusteella ilmoittaa sopimuspuolelle tarpeesta selvittää yleissopimuksen täytäntöönpanoa kyseisessä valtiossa. Mikäli sopimuspuoli tämän ilmoituksen johdosta kolmen kuukauden kuluessa antaa vaadittavan raportin, käsitellään raportti normaalisti. YK:n pääsihteeri saattaa raportit kaikkien sopimuspuolten saataville ja sopimuspuolet puolestaan saattavat tämän laajasti yleisön saataville omissa maissaan.

Sopimuspuolten raportit voidaan toimittaa myös tarpeen mukaan YK:n erityisjärjestöille tai muille toimivaltaisille elimille.

37 artikla. *Sopimuspuolten ja komitean välinen yhteistyö.*

Artikla edellyttää, että sopimuspuolet toimivat yhteistyössä komitean kanssa ja avustavat sen jäseniä näiden tehtävien täyttämässä. Komitean on otettava tässä huomioon tavat ja keinot, joilla voidaan parantaa kansallisia valmiuksia panna tämä yleissopimus täytäntöön.

38 artikla. *Komitean suhde muihin elimiin.*

Artiklan mukaan YK:n erityisjärjestöillä ja muilla elimillä on oikeus olla edustettuina tämän yleissopimuksen täytäntöönpanon arvioinnissa. Komitea voi pyytää kyseisiltä järjestöiltä ja muilta elimiltä myös asiantuntija-apua sekä pyytää näitä antamaan raportteja yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Erityisjärjestöt ja muut elimet voivat toimia ja olla edustettuina vain toimialansa puitteissa.

Artiklan mukaan vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea voi kuulla myös muita kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla perustettuja elimiä, raportointiohjeiden, ehdotusten ja yleisten suositusten yhdenmukaisuuden varmistamiseksi sekä turhien päällekkäisyyksien välttämiseksi.

39 artikla. *Komitean raportti.*

Komitea antaa kahden vuoden välein YK:n yleiskokoukselle ja talous- ja sosiaalineuvostolle (ECOSOC) toiminnastaan raportin. Komitea voi myös esittää ehdotuksia ja yleisiä suosituksia. Nämä ehdotukset ja suositukset sisällytetään komitean raporttiin yhdessä sopimuspuolten mahdollisten huomioiden kanssa.

40 artikla. *Sopimuspuolten kokous.*

Sopimuspuolet kokoontuvat säännöllisesti sopimuspuolten kokoukseen käsittelemään yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita.

41 artikla. *Tallettaja.*

Tämän yleissopimuksen tallettajana toimii YK:n pääsihteeri.

42 artikla. *Allekirjoittaminen.*

Artiklan mukaan yleissopimus on avoinna allekirjoittamista varten kaikille valtioille ja alueellisen yhdentymisen järjestöille. Yleissopimus on ensimmäinen ihmisoikeussopimus, joka antaa valtioiden lisäksi myös alueellisen yhdentymisen järjestöille mahdollisuuden liittyä sopimukseen.

43 artikla. *Sitoumuksen ilmaiseminen.*

Sitoumuksen ilmaisemiseksi on allekirjoittajavaltioiden ratifioitava yleissopimus ja allekirjoittavien alueellisen yhdentymisen järjestöjen se virallisesti vahvistettava.

44 artikla. *Alueellisen yhdentymisen järjestöt.*

Artiklassa määritellään alueellisen yhdentymisen järjestö. Yleissopimuksen viittauksia ”sopimuspuoliin” sovelletaan myös näihin järjestöihin. Yleissopimuksen voimaantulon ja muuttamisen edellytyksinä olevien ratifioimis-, liittymis- tai hyväksymiskirjojen määrässä ei oteta huomioon alueellisen yhdentymisen järjestön tallettamia asiakirjoja. Alueellisen yhdentymisen järjestöt voivat toimivaltansa rajoissa käyttää äänioikeuttaan sopimuspuolten kokouksessa. Järjestö ei kuitenkaan saa käyttää äänioikeuttaan, jos jokin sen jäsenvaltioista käyttää äänioikeuttaan ja päinvastoin.

EU on tässä artiklassa tarkoitettu alueellisen yhdentymisen järjestö.

45 artikla. *Voimaantulo.*

Artiklassa määrätään, että yleissopimus tulee voimaan kolmantenkymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun kahdeskymmenes ratifioimis- tai liittymiskirja on talletettu. Kunkin valtion tai alueellisen yhdentymisen järjestön osalta yleissopimus tulee voimaan kolmantenkymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun se on tallentanut oman asianmukaisen asiakirjansa.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus tuli kansainvälisesti voimaan 3 päivänä toukokuuta 2008.

46 artikla. *Varaumat.*

Artiklassa kielletään yleissopimuksen tavoitteen ja tarkoituksen vastaisten varaumien teko.

Suomen tarkoituksena on ratifoida yleissopimus ilman varaumia.

47 artikla. *Muutokset.*

Artikla sisältää määräykset yleissopimuksen muuttamisesta. Muutokset sitovat vain niitä sopimuspuolia, jotka ovat ne hyväksyneet.

48 artikla. *Irtisanominen.*

Artiklan mukaan osapuoli voi milloin tahansa irtisanoa yleissopimuksen YK:n pääsihteerille osoitetulla kirjallisella ilmoituksella. Irtisanominen tulee voimaan vuoden kuluttua sen jälkeen, kun pääsihteeri on vastaanottanut ilmoituksen.

49 artikla. *Saavutettava muoto.*

Artiklan mukaan yleissopimuksen tekstin on oltava käytettävissä kaikille saavutettavissa muodoissa

50 artikla. *Todistusvoimaiset tekstit*

YK:n viralliset kielet ovat yleissopimuksen todistusvoimaiset kielet.

2 Valinnaisen pöytäkirjan sisältö ja sen suhde Suomen lainsäädäntöön

1 artikla.

Artiklalla annetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle (jäljempänä ”komitea”) toimivalta ottaa vastaan ja käsitellä sopimuspuolta vastaan tehtyjä valituksia sopimuksessa tarkemmin määrätyn perustein.

Valituksen voivat tehdä sopimuspuolen lainsäädäntövaltaan kuuluvat yksityiset henkilöt tai henkilöryhmät, jotka katsovat sopimuspuolen loukanneen heidän yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksiaan.

2 artikla.

Artiklassa määrätään valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksistä. Siihen on kirjattu seikat, joiden perusteella valitusta ei oteta komitean käsiteltäväksi.

Komitea ei a alakohdan mukaan ota tutkittavakseen valitusta, joka on tehty nimettömänä. Valitusta ei myöskään oteta tutkittavaksi, jos valitusoikeutta on käytetty väärin tai yleissopimuksen määräykset eivät sovellu valitukseen (b alakohta).

Valitusta ei c alakohdan mukaan oteta tutkittavaksi, jos komitea on jo tutkinut asian tai sitä on tutkittu tai tutkitaan muussa kansainvälisessä tutkinta- tai selvittelymenettelyssä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi saman asian tutkintaa jossakin toisessa YK:n valvontaelimessä tai vaikkapa EIT:ssa tai Euroopan sosiaalisten oikeuksien komiteassa.

Artiklan d alakohdan vaatimus kotimaisten oikeussuojakeinojen käytöstä on yleinen ihmisoikeusvalituksia koskeva periaate, joka on muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, KP-sopimuksen sekä TSS-sopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa. Vaatimus tarkoittaa vain ns. tehokkaiden oikeussuojakeinojen käyttöä. Normaalisti tämä tarkoittaa Suomen osalta säännönmukaisen muutoksenhakutien kulkemista loppuun. Vammaisten oikeuksien komitean tulkintakäytännön voidaan tässä suhteessa olettaa

noudattelevan vakiintuneita linjauksia. Vaatimuksesta voidaan poiketa, mikäli kotimaisten oikeussuojakeinojen käyttö on kohtuuttomalla tavalla pitkittynyt tai siitä ei todennäköisesti ole tehokasta apua.

Valitusta ei e alakohdan mukaan oteta myöskään tutkittavaksi, jos se on ilmeisen perusteeton tai sitä ei ole riittävästi perusteltu tai näytetty toteen.

Artiklan f alakohdassa rajoitetaan valituksen kohteena olevien tosiseikkojen ajallista ulottuvuutta. Tosiseikkojen tulee olla tapahtuneet sen jälkeen kun pöytäkirja on tullut sopimuspuolen osalta voimaan, taikka ne ovat jatkuneet vielä pöytäkirjan voimaantulon jälkeenkin.

3 artikla.

Artiklassa määrätään valituksen toimittamisesta sopimuspuolelle. Jollei komitea päätä olla ottamatta valitusta tutkittavaksi, se saattaa valituksen sopimuspuolen tietoon. Tieto valituksesta on luottamuksellinen. Sopimuspuolen tulee toimittaa komitealle kuuden kuukauden kuluessa kirjalliset selvityksensä tai lausuntonsa sekä selostus mahdollisesti toteuttamistaan asiaa koskevista toimenpiteistä.

4 artikla.

Artiklassa määrätään väliaikaisista toimenpiteistä. Artiklan 1 kohdan mukaan komitea voi pyytää sopimuspuolta ryhtymään väliaikaisiin toimenpiteisiin. Sopimuspuolen on käsiteltävä tällainen pyyntö kiireellisesti. Väliaikaisten toimenpiteiden tarkoituksena on väitetyn loukkauksen uhrille tai uhreille mahdollisesti koituvien peruuttamattomien vahinkojen välttäminen. Komitea voi pyytää väliaikaisia toimenpiteitä milloin tahansa valituksen vastaanottamisen jälkeen ja ennen valituksen asiasisältöä koskevan ratkaisun antamista.

Artiklan 2 kohdan mukaan komitean pyyntö ei merkitse sitä, että komitea olisi päättänyt ottaa asian tutkittavakseen tai että se olisi ottanut kantaa valituksen asiasisältöön.

Yleisen kansainvälisoikeudellisen periaatteen mukaan kansainväliselle tutkintaelimelle tehty valitus ei automaattisesti aiheuta kotimaisen päätöksen täytäntöönpanon lykkäystä tai muuta keskeytystä. Valituksen käsittelyyn kuluva aika saattaa kuitenkin joissakin tapauksissa tehdä ihmisoikeusloukkauksen sillä tavalla peruuttamattomaksi, että siitä aiheutuvaa vahinkoa ei ole mahdollista jälkikäteen hyvittää tai korvata. Tällaisia tapauksia silmällä pitäen kansainvälisille ihmisoikeustutkintaelimille on annettu mahdollisuus valittajan pyynnöstä määrätä väliaikaisista toimenpiteistä. Esimerkiksi EIT:n osalta määräys on tuomioistuimen työjärjestyksessä (sääntö 39). Väliaikaisten toimenpiteiden luonnetta ei ole täsmällisesti määritelty, vaan ne riippuvat valituksen kohteena olevasta asiasta. Suomi on saanut YK:n ihmisoikeuskomitealta väliaikaismääräyksiä muun muassa koskien metsänhakkuiden

keskeyttämistä sekä porojen teurastuksen kieltämistä. Useimmiten väliaikaismääräykset ovat koskeneet ulkomaalaisten maastapoistamisen kieltoa.

5 artikla.

Artiklan mukaan komitea tutkii valitukset suljetuissa istunnoissaan. Tutkittuaan valituksen komitea toimittaa mahdolliset suosituksensa ja ehdotuksensa asian osapuolille.

Komitean kannanotot, suositukset ja ehdotukset eivät ole samalla tavoin kansainvälisoikeudellisesti sitovia kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiot.

6 artikla.

Artiklassa määrätään komitean mahdollisuudesta suorittaa tutkintamenettely. Jos komitea on saanut luotettavaa tietoa siitä, että sopimuspuoli olisi syyllistynyt yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien vakaviin tai järjestelmällisiin loukkauksiin, se voi suorittaa asiasta tutkinnan. Komitea kehottaa sopimuspuolta toimimaan yhteistyössä ja pyytää siltä vastineen. Tutkinta suoritetaan luottamuksellisesti.

Komitea voi nimetä yhden tai useamman jäsenensä suorittamaan tutkinnan ja antamaan siitä kiireellisesti kertomuksensa. Tutkintaan voi tarpeen mukaan sisältyä myös käynti sopimuspuolen alueella, mikäli sopimuspuoli siihen suostuu.

Komitea toimittaa tutkinnan tulokset yhdessä mahdollisten huomautustensa ja suositustensa kanssa kyseiselle sopimuspuolelle. Sopimuspuolen tulee toimittaa vastineensa komitealle kuuden kuukauden sisällä.

7 artikla.

Komitea voi tarvittaessa pyytää 6 artiklassa mainitun kuuden kuukauden määräajan päätyttyä sopimuspuolta ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt tutkinnan johdosta, ja se voi myös pyytää sopimuspuolta sisällyttämään nämä tiedot yleissopimuksesta antamaansa määräaikaisraporttiin.

8 artikla.

Sopimuspuoli voi tämän pöytäkirjan allekirjoittamisen tai ratifioinnin tai siihen liittymisen ajankohtana ilmoittaa, ettei se tunnista vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean 6 ja 7 artiklan mukaista toimivaltaa. Suomen on tarkoitus sitoutua kokonaisuudessaan valinnaiseen pöytäkirjaan, joten ratifioinnin yhteydessä annetaan artiklan mukainen ilmoitus.

9 artikla.

Pöytäkirjan tallettajana toimii YK:n pääsihteeri.

10 artikla.

Pöytäkirjan voivat allekirjoittaa yleissopimuksen allekirjoittajina olevat valtiot sekä alueellisen yhdentymisen järjestöt.

11 artikla.

Yleissopimuksen ratifioineiden tai siihen liittyneiden valtioiden on ratifioitava pöytäkirja. Yleissopimuksen virallisesti vahvistaneiden tai siihen liittyneiden alueellisen yhdentymisen järjestöjen on virallisesti vahvistettava pöytäkirja.

12 artikla.

Artiklassa määritellään alueellisen yhdentymisen järjestö. Yleissopimuksen viittauksia sopimuspuoliin sovelletaan myös näihin järjestöihin.

Yleissopimuksen voimaantulon ja muuttamisen edellytyksinä olevien ratifioimis-, liittymis- tai hyväksymiskirjojen määrässä ei oteta huomioon alueellisen yhdentymisen järjestön tallettamia asiakirjoja. Alueellisen yhdentymisen järjestöt voivat toimivaltansa rajoissa käyttää äänioikeuttaan sopimuspuolten kokouksessa. Järjestö ei kuitenkaan saa käyttää äänioikeuttaan, jos jokin sen jäsenvaltioista käyttää äänioikeuttaan ja päinvastoin.

Muun muassa EU on artiklassa tarkoitettu alueellisen yhdentymisen järjestö.

13 artikla.

Pöytäkirja tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun kymmenes ratifioimis- tai liittymiskirja on talletettu.

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja tuli kansainvälisesti voimaan 3 päivänä toukokuuta 2008.

14 artikla.

Artiklassa kielletään pöytäkirjan tavoitteiden ja tarkoitusten vastaisten varaumien teko.

Suomen tarkoituksena on ratifioida pöytäkirja ilman varaumia.

15 artikla.

Artikla sisältää määräykset pöytäkirjan muuttamisesta. Artiklan mukaan muutokset sitovat vain niitä sopimuspuolia, jotka ovat ne hyväksyneet.

16 artikla.

Sopimuspuoli voi milloin tahansa irtisanoa pöytäkirjan ilmoittamalla siitä kirjallisesti YK:n pääsihteerille. Irtisanominen tulee voimaan vuoden kuluttua siitä päivästä, jona pääsihteeri on vastaanottanut ilmoituksen.

17 artikla.

Artiklan mukaan pöytäkirjan teksti on oltava käytettävissä kaikille saavutettavissa muodoissa.

18 artikla.

YK:n viralliset kielet ovat pöytäkirjan todistusvoimaiset kielet.

3 Lakiehdotusten perustelut

3.1 Laki vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta

1 §. Lain 1 § sisältäisi tavanomaisen blankettilain säännöksen, jolla saatetaan voimaan lailla ne yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan määräykset, jotka kuuluvat lainsäädännön alaan. Yleissopimuksen ja pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvia määräyksiä selostetaan jäljempänä eduskunnan suostumuksen tarpeellisuutta ja käsittelyjärjestystä koskevassa jaksossa.

2 §. Pykälän mukaan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan muiden määräysten voimaansaattamisesta ja lain voimaantulosta säädettäisiin valtioneuvoston asetuksella. Tarkoituksena on, että laki tulisi voimaan samaan aikaan kuin yleissopimus ja pöytäkirja tulevat Suomen osalta voimaan.

3.2 Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta

3 b luku Kansallinen ihmisoikeusinstituutio

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annettuun lakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 b luku kansallisesta ihmisoikeusinstituutiosta.

19 f §. Kansallinen ihmisoikeusinstituutio.

Pykälän mukaan eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta muodostavat yhdessä kansallisen ihmisoikeusinstituution.

Perustettaessa Ihmisoikeuskeskusta ja sen ihmisoikeusvaltuuskuntaa (Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta 535/2011 ja sitä koskeva hallituksen esitys HE 205/20120 vp) on ollut selvää, että perustettavat kokonaisuudet yhdessä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa muodostavat kansallisen ihmisoikeusinstituution YK:n linjaamien niin sanottujen Pariisin periaatteiden mukaisesti. Mainitut periaatteet edellyttävät, että nämä instituutiot ovat muun muassa riippumattomia, itsenäisiä, moniarvoisia ja laaja-alaisia. Tällaisia YK:n rekisteröimiä ja mainittujen periaatteiden vaatimukset eritasoisesti täyttäviä elimiä toimii maailmalla yli 100 kappaletta.

Laista on kuitenkin jäänyt puuttumaan nimenomainen maininta kansallisesta ihmisoikeusinstituutiosta. Asia käy selvästi ilmi edellä mainitusta hallituksen esityksestä.

19 g §. Kansallisen ihmisoikeusinstituution erityistehtävät.

Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi kansallisen ihmisoikeusinstituution toiminnasta vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisena rakenteena, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata yleissopimuksen täytäntöönpanoa.

Kansallisen ihmisoikeusinstituution erillisillä osilla on kullakin laissa määritellyt tehtävänsä. Nyt esitetyllä lakimuutoksella asetetaan ensimmäistä kertaa tehtäviä ihmisoikeusinstituutiolle kokonaisuutena. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdassa asetetaan sopimuspuolille velvollisuus nimetä rakenne, johon kuuluu yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Tällaista rakennetta nimetessään sopimuspuolen tulee ottaa huomioon niin sanotut Pariisin periaatteet.

Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio on perustettu täyttämään mainituissa periaatteissa edellytetyt seikat.

4 Voimaantulo

Yleissopimus ja sen valinnainen lisäpöytäkirja ovat tulleet kansainvälisesti voimaan 3 päivänä toukokuuta 2008. Yleissopimukseen ja valinnaiseen pöytäkirjaan myöhemmin sitoutuvien valtioiden osalta yleissopimus ja valinnainen pöytäkirja tulevat voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun ratifiointi- tai liittymiskirja on talletettu YK:n pääsihteerin huostaan.

Esitykseen sisältyvä voimaansaattamislaki sekä eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain uuden 3 b luvun ehdotetaan tulevaksi voimaan valtioneuvoston asetuksella säädettävänä ajankohtana samanaikaisesti, kun yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja tulevat Suomen osalta voimaan.

Ahvenanmaan itsehallintolain (1144/1991) 59 § sisältää säännökset kansainvälisten velvoitteiden voimaantulosta Ahvenanmaan maakunnassa. Jos valtiosopimuksen määräys koskee itsehallintolain 18 §:n mukaan maakunnan toimivaltaan kuuluvaa asiaa tai jos määräys on ristiriidassa itsehallintolain säännösten kanssa, maakuntapäivien on, jotta määräys tulisi voimaan maakunnassa, hyväksyttävä säädös, jolla määräys saatetaan voimaan. Yleissopimus sisältää määräyksiä, jotka kuuluvat Ahvenanmaan itsehallintolain 18 §:n mukaan Ahvenanmaan maakunnan lainsäädäntövaltaan, kuten määräykset terveyden- ja sairaanhoitoa, sosiaalihuoltoon, opetusta, kulttuuria, urheilua, nuorisotyötä, työllisyyden edistämistä ja maakunnan oloja koskevia tilastoja koskevista asioista. Näin ollen Ahvenanmaan maakuntapäivien on hyväksyttävä hallituksen esitykseen sisältyvä yleissopimuksen ja pöytäkirjan voimaansaattamislaki itsehallintolain 59 § 1 momentin mukaisesti, jotta määräykset tulisivat voimaan myös Ahvenanmaan maakunnassa.

5 Eduskunnan suostumuksen tarpeellisuus ja käsittelyjärjestys

5.1 Eduskunnan suostumuksen tarpeellisuus

Perustuslain 94 §:n 1 momentin mukaan eduskunta hyväksyy muun muassa sellaiset valtiosopimukset ja muut kansainväliset velvoitteet, jotka sisältävät lainsäädännön alaan kuuluvia määräyksiä tai ovat muutoin merkitykseltään huomattavia taikka vaativat perustuslain mukaan muusta syystä eduskunnan hyväksymisen. Eduskunnan hyväksyminen vaaditaan myös tällaisen velvoitteen irtisanomiseen.

Yleissopimus on niin sanottu sekasopimus eli jaetun toimivallan sopimus, jonka määräyksistä osa kuuluu Euroopan unionin toimivaltaan ja osa jäsenvaltioiden toimivaltaan. Yleissopimuksen 42 artiklan mukaan yleissopimus on avoinna allekirjoittamista varten myös alueellisen yhdentymisen järjestöille. Samoin valinnaisen pöytäkirjan 10 artiklassa todetaan, että alueellisen yhdentymisen järjestö voi allekirjoittaa valinnaisen pöytäkirjan. Euroopan unioni on yleissopimuksessa ja sen valinnaisessa pöytäkirjassa tarkoitettu alueellisen yhdentymisen järjestö. Euroopan unioni on allekirjoittanut yleissopimuksen ja tehnyt

päätöksen siihen liittymisestä. Yleissopimus tuli Euroopan unionin osalta voimaan 22 päivänä tammikuuta 2011. Unioni ei ole liittynyt valinnaiseen pöytäkirjaan.

Eduskunnan hyväksyttäväksi esitetään yleissopimus siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan. Valinnaisen pöytäkirjan yksilövalitusmekanismi ja tutkintamenettely tulevat sovellettavaksi vain sellaisten yleissopimuksen sopimusvelvoitteiden loukkausten osalta, jotka kuuluvat Suomen toimivaltaan.

Jäsenvaltioille ei ole toimivaltaa niiden määräysten osalta, joissa määrätään Euroopan unionin yksinomaiseen toimivaltaan kuuluvista asioista. Eduskunnan hyväksyminen ei koske vakiintuneen käytännön mukaan sopimuksen näitä osia (esim. PeVL 31/2001 vp, PeVL 16/2004 vp ja PeVL 24/2004 vp). Perustuslakivaliokunta on pitänyt tärkeänä, että toimivallan jakautumiseen kiinnitetään riittävästi huomiota laadittaessa hallituksen esityksiä jaetun toimivallan sopimuksista. Esityksistä tulee ilmetä, miltä osin sopimukset kuuluvat jäsenvaltioiden toimivaltaan (ks. esim. PeVL 6/2001 vp, PeVL 31/2001 vp ja PeVL 6/2005 vp).

Euroopan unioni on antanut julistuksen unionin toimivallasta vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Julistus on neuvoston päätöksen vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen tekemisestä Euroopan yhteisön puolesta (2010/48/EY) liitteenä. Julistuksen antohetken mukaan unionilla on yksinomainen toimivalta valtioneuvoston yhteismarkkinoille soveltuvuuden ja yhteisen tullitariffin osalta. Julistuksen mukaan unioni käyttää jaettua toimivaltaa jäsenvaltioiden kanssa vammaisuuteen perustuvan syrjinnän torjumista koskevissa toimitissa, tavaroiden, henkilöiden, palvelujen ja pääoman vapaassa liikkuvuudessa, maataloudessa, rautatie-, maantie-, meri- ja lentoliikenteessä, verotuksessa, sisämarkkinoissa, miesten ja naisten samapalkkaisuudessa, Euroopan laajuisia verkkoja koskevassa politiikassa ja tilastoissa. Euroopan unionilla on yksinomainen toimivalta liittyä tähän yleissopimukseen kyseisten asioiden osalta ainoastaan siinä määrin kuin yleissopimuksen määräykset tai yleissopimuksen täytäntöönpanemiseksi hyväksytyt oikeudelliset asiakirjat vaikuttavat Euroopan unionin aiemmin vahvistamiin yhteisiin sääntöihin. Jos yhteisön sääntöjä on olemassa, mutta niihin ei vaikuteta, etenkin siinä tapauksessa, että yhteisön säännöksissä vahvistetaan ainoastaan vähimmäisvaatimukset, toimivalta on jäsenvaltioilla, sanotun kuitenkaan rajoittamatta yhteisön toimivaltaa kyseisellä alalla. Muissa tapauksissa toimivalta kuuluu jäsenvaltioille. Luettelo unionin antamista asiaankuuluvista säädöksistä on julistuksen lisäyksessä. Säädökset koskevat muun muassa esteettömyyttä ja saavutettavuutta, itsenäistä elämistä ja sosiaalista osallisuutta, työtä ja työllistymistä, henkilökohtaista liikkumista, tiedon saatavuutta, tilastoja ja tiedonkeruuta sekä kansainvälistä yhteistyötä. Niistä johtuvan unionin toimivallan laajuus on arvioitava kunkin säädöksen täsmällisten säännösten mukaisesti ja erityisesti sen perusteella, missä määrin niissä säädetään yhteisiä sääntöjä. Tätä voidaan pitää lähtökohtana sen arvioinnille, mitkä määräykset kuuluvat edelleen Suomen toimivaltaan. Siltä osin kuin määräykset kuuluvat Suomen toimivaltaan ja ne sisältävät eduskunnan suostumusta edellyttäviä määräyksiä, niille

on hankittava eduskunnan suostumus ennen kuin yleissopimus voidaan voimaansaattaa Suomessa.

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan perustuslain 94 §:n 1 momentin mukainen eduskunnan hyväksymistoimivalta kattaa kaikki aineelliselta luonteeltaan lainsäädännön alaan kuuluvat kansainvälisen velvoitteen määräykset. Valtiosopimuksen tai muun kansainvälisen velvoitteen määräys on perustuslakivaliokunnan kannan mukaan luettava lainsäädännön alaan, 1) jos määräys koskee jonkin perustuslaissa turvatus perusoikeuden käyttämistä tai rajoittamista, 2) jos määräys muutoin koskee yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteita, 3) jos määräyksen tarkoittamasta asiasta on perustuslain mukaan säädettävä lailla, 4) jos määräyksen tarkoittamasta asiasta on voimassa lain säännöksiä tai 5) siitä on Suomessa vallitsevan käsityksen mukaan säädettävä lailla. Perustuslakivaliokunnan mukaan kansainvälisen velvoitteen määräys kuuluu näiden perusteiden mukaan lainsäädännön alaan siitä riippumatta, onko määräys ristiriidassa vai sopusoinnussa Suomessa lailla annetun säännöksen kanssa (PeVL 11/2000 vp, 12/2000 vp, 31/2001 vp ja 38/2001 vp).

Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja koskevat yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteita. Käsillä oleva kansainvälinen sopimus on luonteeltaan ihmisoikeussopimus, minkä vuoksi sen sisältämien aineellisten ihmisoikeusmääräysten voimaansaattamisessa tulee käyttää laintasoista voimaansaattamissäädöstä.

Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja sisältävät lukuisia lainsäädännön alaan kuuluvia määräyksiä, joista joko perustuslain perusoikeussäännösten tai perustuslain jonkun muun nimenomaisen säännöksen perusteella olisi säädettävä lailla, ja jotka koskevat lain tasolla toteutettavaa yksilön oikeusasemaan vaikuttavaa sääntelyä. Lisäksi useasta sopimuksen määräyksen tarkoittamasta asiasta on voimassa asiasisältöisiä lain säännöksiä.

Yleissopimuksen 1 artiklassa määrätään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuudesta ja synnynnäisen arvon kunnioittamisesta. Artikla liittyy perustuslain 6 §:ssä säädettyyn yhdenvertaisuuteen ja 7 §:ssä säädettyyn oikeuteen elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Artiklassa määrätään myös vammaisuuden käsitteestä, mikä määrittää yleissopimuksen muiden artiklojen sisältöä ja soveltamista, joiden määräykset kuuluvat lainsäädännön alaan (PeVL 11 ja 12/2000 vp).

Yleissopimuksen 2 artiklan sisältämät määritelmät määrittävät sellaisten yleissopimuksen muiden artiklojen sisältöä ja soveltamista, joiden määräykset kuuluvat lainsäädännön alaan (PeVL 11 ja 12/2000 vp).

Yleissopimuksen 5 artiklassa määrätään tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Kysymys on perustuslaissa taatuista tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Artiklan kannalta merkityksellisiä ovat tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki.

Yleissopimuksen 6 artiklassa määrätään vammaisten naisten oikeuksista. Artiklaa koskee tasa-arvolakia.

Vammaisia lapsia koskevaan 7 artiklaan liittyvät perustuslain 6 §:n mukaiseen lasten tasa-arvoiseen kohteluun ja heidän oikeuteen saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti, yhdenvertaisuuslaki ja lastensuojelulaki.

Yleissopimuksen 9 artiklassa säädetään esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Artiklaan liittyvät maankäyttö- ja rakennuslain, joukkoliikennelain, taksiliikennelain, tulkkaukspalvelulain ja vammaispalvelulain säännökset.

Yleissopimuksen 10 artiklassa säädetään oikeudesta elämään. Oikeus elämään turvataan perustuslain 7 §:ssä. Artiklan kannalta merkitystä on myös lailla potilaan asemasta ja oikeuksista, terveydenhuoltolailla ja lailla raskauden keskeyttämisestä.

Vaaratilanteita ja humanitaarisia hätätilanteita, joita koskevat määräykset ovat 11 artiklassa, säännellään valmiuslaissa, puolustusvoimista annetussa laissa, kriisinhallinnasta annetussa laissa, konsulipalvelulaissa, pelastuslaissa, terveydensuojelulaissa ja vaaratiedotetta koskevassa laissa.

Yleissopimuksen 12 artiklassa määrätään yhdenvertaisuudesta lain edessä. Artiklan kannalta tärkeitä ovat holhoustoimilaki, laki edunvalvontavakuutuksesta, hallintolaki, vammaispalvelulaki, laki potilaan asemasta ja oikeuksista sekä perintökaari.

Oikeussuojan saatavuutta koskevan 13 artiklan osalta oleellista lainsäädäntöä on oikeudenkäymiskaassa, oikeudenkäynnin julkisuudesta annettu laki, hallintolainkäyttölaki, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki ja esitutkintalaki.

Yleissopimuksen 14 artiklan mukaisesta henkilön vapaudesta ja turvallisuudesta säädetään perustuslaissa ja rikoslaissa.

Yleissopimuksen 15 artiklassa kielletään kidutus tai julma, epäinhimillinen tai halventava kohtelu tai rangaistus, josta säädetään perustuslaissa ja rikoslaissa. Artiklan osalta oleellinen on myös laki lääketieteellisestä tutkimuksesta.

Yleissopimuksen 16 artiklassa taataan vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta tai pahoinpitelystä, joista säädetään rikoslaissa.

Yleissopimuksen 17 artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen yhdenvertaisesti muiden kanssa, mitä koskevaa sääntelyä on rikoslaissa.

Yleissopimuksen 18 artiklassa määrätään liikkumisen ja kansalaisuuden vapaudesta. Tätä koskevaa oleellista sääntelyä on perustuslaissa, ulkomaalaislaissa, kotikuntalaissa, kansalaisuuslaissa ja nimilaissa.

Vammaisten henkilöiden oikeus elää itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä turvataan yleissopimuksen 19 artiklassa. Näitä oikeuksia koskevaa sääntelyä sisältyy perustuslain lisäksi vammaisten henkilöiden palveluja koskevaan erityislainsäädäntöön kuten vammaispalvelulakiin. Myös vuokra-asuntolainojen ja asumisoikeustalolainojen korkotuesta

annettu laki ja avustuksista erityisryhmien asunto-olojen parantamiseksi annettu laki sisältävät artiklan kannalta oleellista sääntelyä.

Yleissopimuksen 20 artiklassa määrätään henkilökohtaisesta liikkumisesta, jota koskevaa sääntelyä on vammaispalvelulaissa ja sairausvakuutuslaissa.

Yleissopimuksen 21 artiklassa määrätään sanan- ja mielipiteenvapaudesta ja tiedonsaannista. Tätä koskevaa sääntelyä on perustuslaissa ja hallintolaissa.

Yksityisyyden kunnioittamisesta määrätään 22 artiklassa. Yksityiselämän suoja on turvattu perustuslaissa. Myös laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta, henkilötietolain, potilaan asemasta ja oikeuksista annettu laki, yksityisyyden suojasta työelämästä annettu laki, henkilötietojen käsittelystä rangaistuksen täytäntöönpanossa annettu laki, sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettu laki, sähköisen viestin tietosuojalaki sekä rikoslaki sisältävät artiklan kannalta oleellista sääntelyä.

Kodin ja perheen kunnioittamisesta määrätään yleissopimuksen 23 artiklassa. Artiklan kannalta merkityksellistä lainsäädäntöä on avioliittolaissa, holhoustoimilaissa, adoptiolaisissa ja lastensuojelulaissa.

Yleissopimuksen 24 artiklassa määrätään koulutuksesta. Artiklan kannalta merkittävää lainsäädäntöä on perusopetuslaissa, lukiolaissa, ylioppilastutkinnon suorittamisesta annetussa laissa, ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa, yliopistolaissa ja ammattikorkeakoululaissa.

Yleissopimuksen 25 artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus terveyteen, josta säädetään terveydenhuoltolaissa ja potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. Artiklan kannalta on merkitystä myös vakuutusyhtiölailla ja vakuutussopimuslailla.

Yleissopimuksen 26 artiklassa määrätään kuntoutuksesta, jota koskevaa sääntelyä on terveydenhuoltolaissa, kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetussa laissa, kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä annetussa laissa, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulaissa, vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa, perusopetuslaissa, tapaturmavakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetussa laissa, liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetussa laissa, sotilastapaturmalaisissa, sotilasvammalaisissa ja vammaisten henkilöiden tulkkaukspalveluista annetussa laissa.

Yleissopimuksen 27 artiklassa määrätään työstä ja työllisyydestä, joita koskevaa sääntelyä on yhdenvertaisuuslaissa, työsopimuslaissa, työturvallisuuslaissa, laissa sosiaalisista yrityksistä ja sosiaalihuoltolaissa.

Riittävästä elintasosta ja sosiaaliturvasta määrätään yleissopimuksen 28 artiklassa. Artiklaa koskevaa merkittävää lainsäädäntöä on sairausvakuutuslaissa, eläkelaeissa, vammaisetuksista annetussa laissa, tapaturmavakuutuslaissa, liikennevakuutuslaissa, laissa toimeentulotuesta ja asumistukilaissa.

Yleissopimuksen 29 artiklassa määrätään osallistumisesta poliittiseen ja julkiseen elämään, jota koskevaa sääntelyä on vaalilaissa.

Yleissopimuksen 30 artiklassa määrätään osallistumisesta kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun. Artiklaa koskevaa sääntelyä sisältyy lakiin vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista, maankäyttö- ja rakennuslakiin, liikuntalakiin ja tekijänoikeuslakiin.

Tilastoista ja tiedonkeruusta määrätään yleissopimuksen 31 artiklassa. Asiasta säännellään tilastokeskuksesta annetussa laissa, tilastolaissa, viranomaisten toiminnasta julkisuudessa annetussa laissa, henkilötietolaissa, terveydenhuollon valtakunnallisista henkilörekistereistä annetussa laissa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tilastotoimesta annetussa laissa.

Yleissopimuksen 34–37 artiklan sisältää määräykset yleissopimuksen kansainvälisestä seurantajärjestelmästä. Tällaiset ylikansalliset valvontajärjestelmät koskettavat valtion täysivaltaisuutta ja kuuluvat siten lainsäädännön alaan. Koska ne kuitenkin ovat tavanomaisina pidettäviä järjestelyjä sellaisessa kansainvälisessä yhteistyössä, johon Suomi perustuslain 1 §:n 3 momentin mukaan osallistuu ihmisoikeuksien turvaamiseksi, tällainen valvontatoimivalta ei ole ristiriidassa valtion täysimääräisyyden kanssa (PeVL 11/2000 vp, 12/2000 vp ja PeVL 19/2000 vp).

Valinnaisen pöytäkirjan 1–2 artiklan yksilövalitusta koskevat määräykset vaikuttavat yksilön oikeusasemaan sellaisella tavalla, että yksilövalitusoikeuden sääntely Suomessa kuuluu lainsäädännön alaan.

Valinnaisen pöytäkirjan 3 artiklan mukaan komitea antaa valituksen luottamuksellisesti tiedoksi asianosaisena olevalle sopimuspuolelle. Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, ellei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Viranomaisen hallussa olevien asiakirjojen julkisuudesta säädetään laissa viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999). Määräys kuuluu siten lainsäädännön alaan.

Valinnaisen pöytäkirjan 4 artiklan määräys väliaikaisista toimenpiteistä edellyttää eduskunnan hyväksymistä siksi, että määräys on merkityksellinen valtion täysimääräisyyden kannalta.

Valinnaisen pöytäkirjan 6 artiklassa määrätään komitean tutkintamenettelystä. Menettelyssä komitea voi kehottaa sopimuspuolta toimimaan yhteistyössä tutkittaessa kyseistä tietoa ja tätä varten ilmoittamaan sitä koskevat huomionsa. Komitea voi nimetä yhden tai useamman jäsenistään suorittamaan tutkinnan ja raporttoimaan asiasta kiireellisesti komitealle. Tutkintaan voi sisältyä käynti sopimuspuolen alueella, jos se on tarpeen ja jos sopimuspuoli siihen suostuu. Jäsenten tutkintatoiminnassa on katsottava olevan kyse julkisen vallan käyttämisestä Suomen alueella. Tutkintamenettelyä arvioidaan jäljempänä käsittelyjärjestystä koskevassa jaksossa valtion täysivaltaisuutta koskevien perustuslain säännösten kannalta. Tutkintaa koskevat määräykset eivät ole ongelmallisia perustuslain täysivaltaisuussääntelyn kannalta.

Artiklan määräykset ovat kuitenkin merkityksellisiä täysivaltaisuuden kannalta ja kuuluvat sen vuoksi lainsäädännön alaan.

Valinnaisen pöytäkirjan 8 artiklassa määrätään, että sopimuspuoli voi ilmoittaa, ettei se tunnusta komitean toimivaltaa tutkintamenettelyssä. Komitean toimivallan tunnustavan selityksen antaminen edellyttää eduskunnan hyväksymistä.

Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja sisältävät näin ollen määräyksiä, joiden voidaan katsoa kuuluvan edellä mainituilla perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännön mukaisilla perusteilla lainsäädännön alaan.

5.2. Käsittelyjärjestys

Perustuslain 1 §:n 1 momentin mukaan Suomi on täysivaltainen tasavalta. Perustuslain 1 § 3 momentin mukaan Suomi osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi. Perustuslain esitöiden mukaan tällä säännöksellä on merkitystä arvioitaessa, milloin kansainvälinen velvoite on ristiriidassa perustuslain täysivaltaisuussäännösten kanssa (HE 1/1998 vp). Perustuslakivaliokunta on perustuslain esitöiden pohjalta katsonut perustelluksi lähteä siitä, että sellaiset kansainväliset velvoitteet, jotka ovat tavanomaisia nykyaikaisessa yhteiskunnassa ja jotka vain vähäisessä määrin vaikuttavat valtion täysivaltaisuuteen, eivät sellaisenaan ole ristiriidassa perustuslain täysivaltaisuussäännösten kanssa (PeVL 11/2000 vp, PeVL 12/2000 vp ja PeVL 19/2010 vp).

Valinnaisen pöytäkirjan 6 artiklassa tarkoitettuun komitean tutkintaan voi sisältyä käynti sopimusvaltion alueella, mikäli käynti on perusteltavissa ja sopimusvaltio suostuu siihen. Tutkinta suoritetaan luottamuksellisesti ja sopimusvaltion kanssa pyritään yhteistyöhön kaikissa menettelyn vaiheissa. Pöytäkirja ei sisällä määräyksiä komitean erityisistä toimivaltuuksista sopimusvaltion alueella eikä oikeudesta päästä tiettyihin tiloihin. Se ei sisällä myöskään määräyksiä, jotka olisivat esteenä sopimusvaltion edustajan läsnäololle komitean suorittaessa tutkintaa. Tietoja hankkiessaan komitea pyytää sopimusvaltiota tekemään yhteistyötä tietojen hankkimiseksi.

Komitean suorittamalla tutkintamenettelyllä on erittäin painavat perus- ja ihmisoikeuksien suojaamiseen liittyvät perusteet. Hallituksen käsityksen mukaan tutkintamenettely kokonaisuudessaan vaikuttaisi kokonaisarvion mukaan vain vähäisessä määrin valtion täysivaltaisuuteen. Sitä koskevat säännökset eivät ole ristiriidassa Suomen täysivaltaisuutta koskevien perustuslain säännösten kanssa.

Edellä mainitun perusteella yleissopimus tai sen valinnainen pöytäkirja eivät sisällä määräyksiä, jotka koskisivat perustuslakia sen 94 §:n 2 momentissa tai 95 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla. Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja voidaan hallituksen käsityksen mukaan hyväksyä äänen enemmistöllä ja ehdotus niiden voimaansaattamislainsiksi voidaan hyväksyä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.

Edellä olevan perusteella ja perustuslain 94 §:n mukaisesti esitetään, että

eduskunta hyväksyisi vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen siltä osin kuin se kuuluu Suomen toimivaltaan ja yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan, jotka on tehty New Yorkissa 13 päivänä joulukuuta 2006.

Edellä esitetyn perusteella ja koska pöytäkirja sisältää määräyksiä, jotka kuuluvat lainsäädännön alaan, annetaan samalla eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

New Yorkissa 13 päivänä joulukuuta 2006 vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset ovat lakina voimassa sellaisina kuin Suomi on niihin sitoutunut.

2 §

Sopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan muiden määräysten voimaansaattamisesta ja tämän lain voimaantulosta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

Helsingissä xxx päivänä xx kuuta 20xx

Pääministeri

JYRKI KATAINEN

Ulkoasiainministeri *Erkki Tuomioja*

2.

Laki

eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään eduskunnan oikeusasiamiehestä annettuun lakiin (197/2002) uusi 3 b luku seuraavasti:

3 b luku

Kansallinen ihmisoikeusinstituutio

19 f §

Eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta muodostavat yhdessä kansallisen ihmisoikeusinstituution.

19 g §

Kansallinen ihmisoikeusinstituutio toimii vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan tarkoittamana rakenteena, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata mainitun yleissopimuksen täytäntöönpanoa.

Tämä laki tulee voimaan xxx päivänä xx kuuta 20xx.

Helsingissä xxx päivänä xx kuuta 20xx

Pääministeri

JYRKI KATAINEN

Ulkoasiainministeri *Erkki Tuomioja*

2.

Laki

eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään eduskunnan oikeusasiamiehestä annettuun lakiin (197/2002) uusi 3 b luku seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

3 b luku

Kansallinen ihmisoikeusinstituutio

1 §

Eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta muodostavat yhdessä kansallisen ihmisoikeusinstituution.

2 §

Kansallinen ihmisoikeusinstituutio toimii vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan tarkoittamana rakenteena, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata mainitun yleissopimuksen täytäntöönpanoa.

Tämä laki tulee voimaan xxx päivänä xx kuuta 20xx.

YLEISSOPIMUS VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSISTA

Johdanto-osa

Tämän yleissopimuksen sopimuspuolet, jotka

a) palauttavat mieliin Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa julistetut periaatteet, joiden mukaan ihmiskunnan kaikkien jäsenten synnynnäinen arvo ja merkitys sekä yhtäläiset ja luovuttamattomat oikeudet tunnustetaan vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustaksi maailmassa;

b) ovat tietoisia siitä, että Yhdistyneet Kansakunnat on ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa julistanut ja sopinut, että jokainen on ilman minkäänlaista erottelua oikeutettu kaikkiin niissä määrättyihin oikeuksiin ja vapauksiin;

c) vahvistavat kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yleismaailmallisuuden, jakamattomuuden, keskinäisen riippuvuuden ja yhteenkuuluvuuden sekä sen, että vammaisille henkilöille on taattava mahdollisuus nauttia näistä oikeuksista ja vapauksista täysimääräisesti ilman syrjintää;

d) palauttavat mieliin taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen, kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen, yleissopimuksen kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamisesta, kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen, yleissopimuksen lapsen oikeuksista sekä kansainvälisen yleissopimuksen siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksien suojelusta;

e) ovat tietoisia siitä, että vammaisuus on kehittyvä käsite ja että vammaisuus on seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa;

f) ovat tietoisia siitä, että niillä periaatteilla ja menettelyohjeilla, jotka esitetään vammaisia henkilöitä koskevassa yleismaailmallisessa toimintaohjelmassa ja vammaisten henkilöiden toimintamahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevissa yleisohjeissa, on suuri merkitys pyrittäessä vaikuttamaan menettelytapojen, suunnitelmien, ohjelmien ja toiminnan edistämiseen, muotoiluun ja arviointiin kansallisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla, jotta vammaisten henkilöiden toimintamahdollisuuksia saataisiin edelleen yhdenvertaistetuksi;

- g) korostavat, että on tärkeää valtavirtaistaa vammaisasiat erottamattomaksi osaksi asiaan liittyviä kestävästä kehityksen strategioita;
- h) ovat tietoisia myös siitä, että henkilön syrjintä vammaisuuden perusteella loukkaa ihmisyksilön synnynnäistä arvoa ja merkitystä;
- i) ovat tietoisia myös vammaisten henkilöiden moninaisuudesta;
- j) ovat tietoisia tarpeesta edistää ja suojella kaikkien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia, mukaan lukien tehostettua tukea tarvitsevat henkilöt;
- k) ovat huolestuneita siitä, että näistä monista asiakirjoista ja sitoumuksista huolimatta vammaiset henkilöt edelleen kohtaavat esteitä yhteiskuntaan osallistumisessa sen tasavertaisina jäseninä ja heidän ihmisoikeuksiaan loukataan kaikkialla maailmassa;
- l) ovat tietoisia kansainvälisen yhteistyön merkityksestä pyrittäessä parantamaan vammaisten henkilöiden elinoloja kaikissa maissa, erityisesti kehitysmaissa;
- m) ovat tietoisia siitä arvokkaasta panoksesta, jonka vammaiset henkilöt antavat ja voivat antaa yhteisöjensä yleiseen hyvinvointiin ja monimuotoisuuteen, sekä siitä, että edistämällä vammaisten henkilöiden täysimääräistä ihmisoikeuksiensa ja perusvapauksiensa nauttimista sekä heidän täysimääräistä osallistumistaan saadaan vahvistetuksi vammaisten henkilöiden tunnetta kuulumisesta yhteisöön ja merkittävästi edistetyksi yhteiskunnan inhimillistä, sosiaalista ja taloudellista kehitystä ja köyhyyden poistamista;
- n) ovat tietoisia siitä, että vammaisten henkilöiden yksilöllinen itsemääräämisoikeus ja riippumattomuus, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, on heille tärkeää;
- o) katsovat, että vammaisilla henkilöillä tulisi olla mahdollisuus osallistua aktiivisesti päätöksentekoprosesseihin, jotka koskevat politiikkaa ja ohjelmia, mukaan lukien sellaiset, jotka suoraan koskevat heitä itseään;
- p) ovat huolestuneita vaikeista olosuhteista, joita kohtaavat ne vammaiset henkilöt, joihin kohdistuu moninkertaista tai törkeää syrjintää rodun, ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon, poliittisen tai muun mielipiteen, kansallisuuden, alkuperäkansaansa kuulumisen, etnisen tai sosiaalisen alkuperän, varallisuuden, syntyperän, iän tai muun aseman perusteella;
- q) ovat tietoisia siitä, että vammaiset naiset ja tytöt ovat usein sekä kotona että kodin ulkopuolella suuremmissa vaarassa joutua väkivallan, vahingoittamisen tai väärinkäytösten, laiminlyönnin tai välinpitämättömän kohtelun, pahoinpitelyn tai hyväksikäytön kohteiksi;
- r) ovat tietoisia siitä, että vammaisten lasten olisi saatava nauttia täysimääräisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja palauttavat mieliin ne asiaan liittyvät velvoitteet, joihin lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen sopimusvaltiot ovat sitoutuneet;

s) korostavat tarvetta sisällyttää sukupuolinäkökulma kaikkiin pyrkimyksiin edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuutta nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksista ja perusvapauksista;

t) painottavat, että useimmat vammaiset henkilöt elävät köyhydessä, ja tunnustavat tässä yhteydessä pakottavan tarpeen käsitellä köyhyden kielteisiä vaikutuksia vammaisiin henkilöihin;

u) pitävät mielessä, että on välttämätöntä saavuttaa rauhan ja turvallisuuden tila, joka perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan päämäärien ja periaatteiden täysimääräiseen kunnioittamiseen sekä sovellettavien ihmisoikeusasiakirjojen noudattamiseen, jotta vammaisia henkilöitä voitaisiin suojella täysimääräisesti erityisesti aseellisten selkkausten ja vieraan vallan miehityksen aikana;

v) ovat tietoisia siitä, että esteettömyys ja saavutettavuus on tärkeää fyysisessä, sosiaalisessa, taloudellisessa ja kulttuurisessa ympäristössä, terveydenhuollossa ja koulutuksessa sekä tiedottamisessa ja viestinnässä, jotta vammaiset henkilöt voisivat täysimääräisesti nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista;

w) käsittävät, että koska yksilöllä on velvoitteita muita yksilöitä ja yhteisöään kohtaan, hänen on pyrittävä edistämään ja noudattamaan kansainvälisessä ihmisoikeusasiakirjassa tunnustettuja oikeuksia;

x) ovat vakuuttuneita siitä, että perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja keskeinen perusyksikkö ja että se on oikeutettu yhteiskunnan ja valtion antamaan suojaan, ja että vammaisten henkilöiden ja heidän perheenjäsentensä olisi saatava tarvittavaa suojelua ja tukea, jotta perheet voisivat osaltaan parantaa vammaisten henkilöiden mahdollisuutta nauttia oikeuksistaan täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti;

y) ovat vakuuttuneita siitä, että kattava ja kokonaisvaltainen kansainvälinen yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksien ja arvon edistämiseksi ja suojaamiseksi auttaa merkittävästi korjaamaan vammaisten henkilöiden erittäin epäedullista sosiaalista asemaa ja edistää heidän osallistumistaan toimintaan politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin ja yksilön oikeuksien alalla yhdenvertaisin mahdollisuuksin sekä kehittyneissä maissa että kehitysmaissa,

OVAT SOPINEET SEURAAVAA:

1 artikla

Tarkoitus

Tämän yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.

Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

2 artikla

Määritelmät

Tässä yleissopimuksessa:

”viestintä” sisältää kieliä, tekstin näyttämistä, pistekirjoitusta, taktiilikommunikaatiota, isokirjaintekstiä, saavutettavaa multimediaa sekä kirjallisia, kuuloon perustuvia, selkokielisiä, ihmisääneen perustuvia sekä puhetta tukevia ja korvaavia viestintätapoja, -keinoja ja -muotoja, saavutettava tieto- ja viestintäteknologia mukaan lukien;

”kieli” sisältää puhutut kielet sekä viittomakielet ja muut ei-puhutun kielen muodot;

”syrjintä vammaisuuden perusteella” tarkoittaa vammaisuuteen perustuvaa erottelua, syrjäyttämistä tai rajoittamista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla. Se sisältää kaikki syrjinnän muodot, kohtuullisen mukauttamisen epääminen mukaan lukien;

”kohtuullinen mukauttaminen” tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa;

”kaikille sopiva suunnittelu” tarkoittaa tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua sellaisiksi, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua. ”Kaikille sopiva suunnittelu” ei sulje pois yksittäisten vammaisryhmien mahdollisesti tarvitsemia apuvälineitä.

3 artikla

Yleiset periaatteet

Tämän yleissopimuksen periaatteina ovat:

- a) henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen;
- b) syrjimättömyys;
- c) täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan;

- d) erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta ja ihmiskuntaa;
- e) mahdollisuuksien yhdenvertaisuus;
- f) esteettömyys ja saavutettavuus;
- g) miesten ja naisten välinen tasa-arvo;
- h) vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä.

4 artikla

Yleiset velvoitteet

1. Sopimuspuolet sitoutuvat varmistamaan kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräisen toteutumisen kaikille vammaisille henkilöille sekä edistämään sitä ilman minkäänlaista syrjintää vammaisuuden perusteella. Tätä varten sopimuspuolet sitoutuvat:

- a) toteuttamaan kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset ja muut toimet tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi;
- b) toteuttamaan kaikki asianmukaiset, myös lainsäädännölliset, toimet voimassa olevien vammaisia henkilöitä syrjivien säädösten, määräysten, tapojen ja käytäntöjen muuttamiseksi tai poistamiseksi;
- c) ottamaan huomioon vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien suojelun ja edistämisen kaikissa politiikoissa ja ohjelmissa;
- d) pidättäytymään osallistumasta tämän yleissopimuksen vastaiseen tekoon tai käytäntöön sekä varmistamaan, että viranomaiset ja laitokset toimivat tämän yleissopimuksen mukaisesti;
- e) toteuttamaan kaikki asianmukaiset toimet poistaakseen henkilön, järjestön tai yksityisen yrityksen vammaisuuden perusteella harjoittaman syrjinnän;
- f) toteuttamaan tai edistämään sellaisten tämän yleissopimuksen 2 artiklassa määriteltyjen kaikille sopivaksi suunniteltujen tavaroiden, palvelujen, välineiden ja tilojen tutkimusta ja kehittämistä, jotka vaativat mahdollisimman vähän mukautuksia ja kustannuksia vammaisten henkilöiden erityistarpeiden täyttämiseksi, edistämään niiden saatavuutta ja käyttöä sekä edistämään kaikille sopivaa suunnittelua kehitettäessä standardeja ja suuntaviivoja;
- g) toteuttamaan tai edistämään vammaisille henkilöille soveltuvan uuden teknologian, mukaan lukien tieto- ja viestintäteknologia, liikkumisen apuvälineet, laitteet ja apuvälineteknologia, tutkimusta ja kehittämistä sekä edistämään niiden saatavuutta ja käyttöä, asettaen etusijalle kohtuuhintaisen teknologian;

h) antamaan vammaisille henkilöille saavutettavaa tietoa liikkumisen apuvälineistä, laitteista ja apuvälineteknologiasta, mukaan lukien uusi teknologia, sekä muista avun muodoista, tukipalveluista ja järjestelyistä;

i) edistämään tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia koskevaa koulutusta, jota annetaan vammaisten henkilöiden parissa työskenteleville ammattihenkilöille ja muulle henkilöstölle, jotta parannettaisiin näillä oikeuksilla taattujen palvelujen ja avun antamista.

2. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien osalta kukin sopimuspuoli sitoutuu täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojensa ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa ryhtymään toimiin, joiden tarkoituksena on saada nämä oikeudet asteittain täysimääräisesti toteutetuiksi, rajoittamatta kuitenkaan niitä tähän yleissopimukseen sisältyviä velvoitteita, jotka ovat kansainvälisen oikeuden mukaan välittömästi sovellettavia.

3. Laadittaessa ja toimeenpantaessa lainsäädäntöä ja politiikkoja, joilla tätä yleissopimusta pannaan täytäntöön, sekä muissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa sopimuspuolten tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät, mukaan lukien vammaiset lapset, heitä edustavien järjestöjen kautta.

4. Mikään tässä yleissopimuksessa ei vaikuta sellaisiin määräyksiin, jotka paremmin edistävät vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista ja jotka voivat sisältyä sopimuspuolen lainsäädäntöön tai kyseisessä sopimuspuolessa voimassa olevaan kansainväliseen oikeuteen. Ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, jotka tunnustetaan tai ovat voimassa tämän yleissopimuksen sopimuspuolessa lain, valtiosopimusten, määräyksen tai tapaoikeuden perusteella, ei saa rajoittaa eikä niistä saa poiketa sillä perusteella, ettei kyseisiä oikeuksia tai vapauksia tunnusteta tässä yleissopimuksessa tai että ne tunnustetaan siinä suppeampina.

5. Tämän yleissopimuksen määräyksiä sovelletaan liittovaltioiden kaikkiin osiin rajoituksetta ja poikkeuksetta.

5 artikla

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

1. Sopimuspuolet tunnustavat, että kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia lain edessä ja lain mukaan ja ovat oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan suojaan ja yhdenvertaisuuteen lakiin perustuviin etuihin.

2. Sopimuspuolet kieltävät kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaavat vammaisille henkilöille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintää vastaan syrjintäperusteesta riippumatta.

3. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekemisen.

4. Erityistoimia, jotka ovat tarpeen vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi tai saavuttamiseksi, ei katsota tämän yleissopimuksen tarkoittamaksi syrjinnäksi.

6 artikla

Vammaiset naiset

1. Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisiin naisiin ja tyttöihin kohdistetaan moniperusteista syrjintää, ja toteuttavat toimia varmistaakseen, että vammaiset naiset ja tytöt voivat nauttia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista.

2. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen naisille täysimääräisen kehittymisen, etenemisen ja voimaantumisen, tarkoituksena taata, että naiset voivat käyttää tässä yleissopimuksessa tunnustettuja ihmisoikeuksia ja perusvapauksia sekä nauttia niistä.

7 artikla

Vammaiset lapset

1. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa.

2. Kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu.

3. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

8 artikla

Tietoisuuden lisääminen

1. Sopimuspuolet ryhtyvät toteuttamaan välittömiä, tehokkaita ja asianmukaisia toimia, joilla:

a) lisätään tietoisuutta vammaisista henkilöistä koko yhteiskunnassa, myös perheiden tasolla, ja edistetään vammaisten henkilöiden oikeuksien ja arvon kunnioittamista;

b) torjutaan vammaisiin henkilöihin liittyviä, myös sukupuoleen ja ikään perustuvia, stereotyyppioita, ennakkoluuloja ja haitallisia käytäntöjä kaikilla elämänalueilla;

c) edistetään tietoisuutta vammaisten henkilöiden kyvyistä ja panoksesta.

2. Tähän tarkoitettuina toimina:

a) käynnistetään ja jatketaan tehokkaita yleisölle suunnattuja tiedotuskampanjoita, joiden tarkoituksena on:

i) lisätä vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioon ottamista;

ii) edistää myönteistä käsitystä vammaisista henkilöistä ja lisätä yhteiskunnan tietoisuutta heistä;

iii) edistää vammaisten henkilöiden taitojen, ansioiden ja kykyjen sekä heidän työpaikoilla ja työmarkkinoilla antamansa panoksen tunnustamista;

b) vahvistetaan kaikilla koulutusjärjestelmän tasoilla, mukaan lukien kaikki lapset varhaisesta iästä alkaen, kunnioittavaa asennetta vammaisten henkilöiden oikeuksia kohtaan;

c) kannustetaan kaikkia viestimiä kuvaamaan vammaisia henkilöitä tämän yleissopimuksen tarkoituksen mukaisella tavalla;

d) edistetään vammaisia henkilöitä ja vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia tietoisuutta lisääviä koulutusohjelmia.

9 artikla

Esteettömyys ja saavutettavuus

1. Jotta vammaiset henkilöt voisivat elää itsenäisesti ja osallistua täysimääräisesti kaikilla elämänalueilla, sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet varmistaakseen vammaisille henkilöille muiden kanssa yhdenvertaisen pääsyn fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään, muun muassa tieto- ja viestintäteknologiaan ja -järjestelmiin, sekä muihin yleisölle avoimiin tai tarjottaviin järjestelyihin ja palveluihin sekä kaupunki- että maaseutualueilla. Näitä toimia, joihin sisältyy saavutettavuuden esteiden tunnistaminen ja poistaminen, sovelletaan muun muassa:

a) rakennuksiin, teihin, kuljetukseen sekä muihin sisä- ja ulkotiloihin, koulut, asunnot, terveydenhuoltoyksiköt ja työpaikat mukaan lukien;

b) tiedottamiseen, viestintään ja muihin palveluihin, sähköiset palvelut ja pelastuspalvelut mukaan lukien.

2. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla:

a) kehitetään ja saatetaan voimaan yleisölle avoimien tai tarjottavien tilojen ja palvelujen saavutettavuutta koskevia vähimmäisstandardeja ja -ohjeita ja valvotaan niiden täytäntöönpanoa;

b) varmistetaan, että yksityiset tahot, jotka tarjoavat yleisölle avoimia tai tarjottavia tiloja ja palveluja, ottavat huomioon kaikki esteettömyyden ja saavutettavuuden osatekijät vammaisten henkilöiden kannalta;

c) annetaan sidosryhmille koulutusta vammaisten henkilöiden kohtaamista esteettömyys- ja saavutettavuuskysymyksistä;

d) tuotetaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen opastetekstit pistekirjoituksella sekä helposti luettavassa ja ymmärrettävässä muodossa;

e) järjestetään avustajia ja muuta apua, mukaan lukien oppaat, lukijat ja koulutetut viittomakielen tulkit, helpottamaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen esteettömyyttä;

f) edistetään muita asianmukaisia vammaisten henkilöiden avustamisen ja tukemisen muotoja tarkoituksena varmistaa heille tiedon saavutettavuus;

g) edistetään uusien tieto- ja viestintäteknologioiden ja -järjestelmien, myös internetin, saavutettavuutta vammaisille henkilöille;

h) edistetään saavutettavien tieto- ja viestintäteknologioiden ja -järjestelmien suunnittelua, kehittämistä, tuotantoa ja jakelua varhaisessa vaiheessa siten, että näistä teknologioista ja järjestelmistä tulee saavutettavia mahdollisimman alhaisin kustannuksin.

10 artikla

Oikeus elämään

Sopimuspuolet vahvistavat, että jokaisella ihmisellä on synnynnäinen oikeus elämään, ja toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistaa, että vammaiset henkilöt voivat nauttia tästä oikeudesta tehokkaasti ja yhdenvertaisesti muiden kanssa.

11 artikla

Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilat

Sopimuspuolet toteuttavat kansainväliseen oikeuteen perustuvien velvoitteidensa mukaisesti, mukaan lukien kansainvälinen humanitaarinen oikeus ja ihmisoikeuksia koskeva kansainvälinen oikeus, kaikki tarvittavat toimet varmistaa vammaisten henkilöiden suojelun ja turvallisuuden vaaratilanteissa, mukaan lukien aseelliset selkkaukset, humanitaariset hätätilat ja luonnonkatastrofit.

12 artikla

Yhdenvertaisuus lain edessä

1. Sopimuspuolet vahvistavat, että vammaisilla henkilöillä on oikeus tulla tunnustetuiksi henkilöiksi lain edessä kaikkialla.

2. Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaiset henkilöt ovat oikeudellisesti kelpoisia yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänaloilla.

3. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet järjestääkseen vammaisten henkilöiden saataville tuen, jota he mahdollisesti tarvitsevat oikeudellista kelpoisuuttaan käyttäessään.

4. Sopimuspuolet varmistavat, että kaikki oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvät toimet antavat asianmukaiset ja tehokkaat takeet, joilla estetään väärinkäytökset ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden mukaisesti. Näillä takeilla varmistetaan, että oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvissä toimissa kunnioitetaan henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä, ettei niissä esiinny eturistiriitoja eikä asiatonta vaikuttamista, että ne ovat oikeasuhtaisia ja kyseisen henkilön olosuhteisiin sovitettuja, että niitä sovelletaan mahdollisimman vähän aikaa ja että toimivaltainen, riippumaton ja puolueeton viranomainen tai oikeuselin arvioi niitä säännöllisesti uudelleen. Takeiden on oltava oikeassa suhteessa siihen nähden, missä määrin nämä toimet vaikuttavat henkilön oikeuksiin ja etuihin.

5. Jollei tämän artiklan määräyksistä muuta johdu, sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset ja tehokkaat toimet varmistaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioitaan ja saada yhdenvertaisesti pankkilainoja, kiinnityksiä ja muita luottoja sekä varmistavat, ettei vammaisilta henkilöiltä mielivaltaisesti riistetä heidän omaisuuttaan.

13 artikla

Oikeussuojan saavutettavuus

1. Sopimuspuolet varmistavat vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa, muun muassa järjestämällä menettelyllisiä ja ikään perustuvia mukautuksia, helpottaakseen heidän tehokasta suoraa ja välillistä osallistumistaan, myös todistajina, kaikkiin oikeudellisiin menettelyihin, tutkintavaihe ja muut valmisteluvaiheet mukaan lukien.

2. Osana oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden varmistamista vammaisille henkilöille sopimuspuolet edistävät lainkäytön alalla työskentelevien, kuten poliisin ja vankilahenkilöstön, asianmukaista koulutusta.

14 artikla

Henkilön vapaus ja turvallisuus

1. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaiset henkilöt yhdenvertaisesti muiden kanssa:

a) nauttivat oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen;

b) eivät joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi, mahdollinen vapaudenriisto tapahtuu lain mukaisesti, eikä vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

2. Sopimuspuolet varmistavat, että jos vammaisilta henkilöiltä riistetään heidän vapautensa jollakin menettelyllä, heillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden mukaisiin takeisiin ja että heitä kohdellaan tämän

yleissopimuksen tavoitteiden ja periaatteiden mukaisesti, muun muassa tekemällä kohtuullisia mukautuksia.

15 artikla

Vapaus kidutuksesta tai julmasta, epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta

1. Ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Erityisesti ketään ei saa alistaa lääketieteellisiin tai tieteellisiin kokeisiin ilman hänen vapaata suostumustaan.

2. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki tehokkaat lainsäädännölliset, hallinnolliset, oikeudelliset ja muut toimet ehkäistäkseen, että vammaisia henkilöitä ei kiduteta eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla, niin kuin ei muitakaan henkilöitä.

16 artikla

Vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä

1. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset, sosiaaliset, koulutukselliset ja muut toimet suojellakseen vammaisia henkilöitä sekä kotona että kodin ulkopuolella kaikilta hyväksikäytön, väkivallan ja pahoinpitelyn muodoilta, niiden sukupuoleen perustuvat näkökohdat mukaan lukien.

2. Sopimuspuolet toteuttavat lisäksi kaikki asianmukaiset toimet estääkseen kaikki hyväksikäytön, väkivallan ja väärinkäytösten muodot varmistamalla muun muassa vammaisille henkilöille sekä heidän perheilleen ja huoltajilleen annettavan sukupuoleen ja ikään sovitettua avun ja tuen asianmukaiset muodot, myös antamalla tietoa ja koulutusta siitä, miten hyväksikäyttö-, väkivalta- ja väärinkäytöstapauksia vältetään ja tunnistetaan ja miten niistä ilmoitetaan. Sopimuspuolet varmistavat, että suojaamistarkoituksessa annetut palvelut ovat ikään, sukupuoleen ja vammaisuuteen sovitettuja.

3. Kaikkien hyväksikäytön, väkivallan ja väärinkäytösten muotojen esiintymisen estämiseksi sopimuspuolet varmistavat, että riippumattomat viranomaiset seuraavat tehokkaasti kaikkia vammaisten henkilöiden palvelemiseen tarkoitettuja tiloja ja ohjelmia.

4. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet edistääkseen, muun muassa antamalla palveluja suojelutarkoituksessa, minkä tahansa hyväksikäytön, väkivallan tai väärinkäytöksen muodon kohteeksi joutuneiden vammaisten henkilöiden ruumiillista, kognitiivista ja henkistä toipumista, kuntoutumista ja sosiaalista sopeutumista. Tämän toipumisen ja sopeutumisen on tapahduttava ympäristössä, joka edistää kyseisen henkilön terveyttä, hyvinvointia, itsekunnioitusta, arvoa ja itsemääräämisoikeutta ja jossa otetaan huomioon sukupuoli- ja ikäkohtaiset erityistarpeet.

5. Sopimuspuolet ottavat käyttöön tehokkaat, muun muassa naisiin ja lapsiin keskittyvät, politiikat ja lainsäädännön varmistakseen, että vammaisiin henkilöihin kohdistuvat

hyväksikäyttö-, väkivalta- ja väärinkäytöstapaukset tunnustetaan, tutkitaan ja, mikäli tarkoituksenmukaista, saatetaan syytteeseen.

17 artikla

Henkilön koskemattomuuden suojele

Jokaisella vammaisella henkilöllä on oikeus ruumiillisen ja henkisen koskemattomuutensa kunnioittamiseen yhdenvertaisesti muiden kanssa.

18 artikla

Liikkumisen ja kansalaisuuden vapaus

1. Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus liikkumisvapauteen, asuinpaikan valinnan vapauteen ja kansalaisuuteen, muun muassa varmistamalla, että:

a) vammaisilla henkilöillä on oikeus hankkia kansalaisuus ja vaihtaa sitä eikä heiltä riistetä kansalaisuutta mielivaltaisesti tai vammaisuuden perusteella;

b) vammaisilta henkilöiltä ei riistetä vammaisuuden perusteella mahdollisuutta saada, pitää hallussaan ja käyttää kansalaisuuttaan koskevia asiakirjoja tai muita henkilöllisyysasiakirjoja tai hyödyntää asianmukaisia prosesseja, kuten maahanmuuttomenettelyä, joita voidaan tarvita helpottamaan liikkumisvapauden käyttämistä;

c) vammaiset henkilöt voivat vapaasti poistua mistä tahansa maasta, oma maansa mukaan lukien;

d) vammaisilta henkilöiltä ei riistetä mielivaltaisesti tai vammaisuuden perusteella oikeutta tulla omaan maahansa.

2. Vammaiset lapset rekisteröidään välittömästi syntymänsä jälkeen, ja heillä on syntymästään lähtien oikeus nimeen, oikeus saada kansalaisuus ja mahdollisuuksien mukaan oikeus tietää vanhempansa ja olla vanhempiensa huollettavana.

19 artikla

Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä

Tämän yleissopimuksen sopimuspuolet tunnustavat kaikkien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet tehdäkseen vammaisille henkilöille helpommaksi nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti sekä helpottaakseen heidän täysimääräistä osallisuuttaan ja osallistumistaan yhteisöön, muun muassa varmistamalla, että:

a) vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole velvoitettuja käyttämään tiettyä asuinjärjestelyä;

b) vammaisten henkilöiden saatavissa on valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä;

c) koko väestölle tarkoitetut yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan.

20 artikla

Henkilökohtainen liikkuminen

Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat toimet varmistaakseen vammaisille henkilöille mahdollisimman itsenäisen henkilökohtaisen liikkumisen, muun muassa:

a) helpottamalla vammaisten henkilöiden henkilökohtaista liikkumista sillä tavalla kuin ja silloin kun he haluavat sekä kohtuulliseen hintaan;

b) helpottamalla laadukkaiden liikkumisen apuvälineiden, laitteiden, apuvälineteknologian sekä erilaisten avustajien ja välittäjien saatavuutta vammaisille henkilöille, muun muassa tarjoamalla niitä kohtuulliseen hintaan;

c) antamalla vammaisille henkilöille ja heidän parissaan työskentelevälle asiantuntijahenkilöstölle liikkumistaitoihin liittyvää koulutusta;

d) kannustamalla liikkumisen apuvälineitä, laitteita ja apuvälineteknologiaa tuottavia tahoja ottamaan huomioon kaikki vammaisten henkilöiden liikkumisen näkökohdat.

21 artikla

Sanan- ja mielipiteenvapaus ja tiedonsaanti

Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen, että vammaiset henkilöt voivat käyttää oikeutta sanan- ja mielipiteenvapauteen, mukaan lukien vapaus etsiä, vastaanottaa ja välittää tietoja ja ajatuksia yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä käyttäen kaikkia valitsemiaan tämän yleissopimuksen 2 artiklassa määriteltyjä viestintämuotoja, muun muassa:

a) antamalla suurelle yleisölle tarkoitettua tietoa vammaisille henkilöille oikea-aikaisesti ja ilman lisäkuluja sellaisessa saavutettavassa muodossa ja sellaista saavutettavaa teknologiaa käyttäen, jotka soveltuvat eri tavoin vammaisille henkilöille;

b) hyväksymällä sen, että vammaiset henkilöt käyttävät virallisessa vuorovaikutuksessaan viittomakieliä, pistekirjoitusta, puhetta tukevaa ja korvaavaa viestintää sekä kaikkia muita

valitsemiaan saavutettavia viestintäkeinoja, -tapoja ja -muotoja, sekä helpottamalla näiden käyttöä;

c) kehottamalla yksityisiä tahoja, jotka tarjoavat palveluja myös internetin välityksellä suurelle yleisölle, antamaan tietoa ja palveluja vammaisille henkilöille saavutettavassa ja käyttökelpoisessa muodossa;

d) kannustamalla viestimiä, internetin välityksellä tietoa antavat tahot mukaan lukien, tekemään palvelunsa vammaisille henkilöille saavutettaviksi;

e) tunnustamalla viittomakielten käytön ja edistämällä sitä.

22 artikla

Yksityisyyden kunnioittaminen

1. Asuinpaikasta tai -järjestelyistä riippumatta kenenkään vammaisen henkilön yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon tai muunlaiseen viestintään ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä hänen kunniaansa ja mainettaan saa laittomasti loukata. Vammaisilla henkilöillä on oikeus lain suojaan tällaisen puuttumisen tai loukkauksen osalta.

2. Sopimuspuolet suojelevat vammaisten henkilöä, terveyttä ja kuntoutusta koskevien tietojen yksityisyyttä yhdenvertaisesti muiden kanssa.

23 artikla

Kodin ja perheen kunnioittaminen

1. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet, joilla poistetaan vammaisiin henkilöihin kohdistuva syrjintä kaikissa avioliittoon, perheeseen, vanhemmuuteen ja henkilökohtaisiin suhteisiin liittyvissä asioissa yhdenvertaisesti muiden kanssa, varmistaakseen, että:

a) tunnustetaan kaikkien avioliittoikäisten vammaisten henkilöiden oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe sitä aikovien puolisoitten vapaan ja täyden suostumuksen perusteella;

b) tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeudet päättää vapaasti ja vastuullisesti lastensa määrästä ja ikäerosta ja saada ikänsä mukaista tietoa ja lisääntymisterveys- ja perhesuunnitteluvälitusta, ja annetaan tarvittavat keinot näiden oikeuksien käyttämiseen;

c) vammaiset henkilöt, mukaan lukien lapset, säilyttävät hedelmällisyytensä yhdenvertaisesti muiden kanssa.

2. Sopimuspuolet varmistavat vammaisten henkilöiden oikeudet ja vastuut, jotka liittyvät huoltoon ja holhoukseen, edunvalvontaan, lasten adoptointiin tai vastaaviin järjestelmiin, sikäli kuin kansallinen lainsäädäntö tuntee nämä käsitteet; kaikissa tapauksissa lapsen etu on asetettava etusijalle. Sopimuspuolet antavat vammaisille henkilöille asianmukaista apua heidän lastenkasvatusvastuunsa kantamisessa.

3. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on yhdenvertaiset oikeudet perhe-elämään. Näiden oikeuksien toteuttamiseksi sekä vammaisten lasten kätkemisen, hylkäämisen, laiminlyöminen ja erottelun estämiseksi sopimuspuolet pyrkivät antamaan varhaisessa vaiheessa ja laajasti tietoa, palveluja ja tukea vammaisille lapsille ja heidän perheilleen.

4. Sopimuspuolet varmistavat, ettei lasta eroteta vanhemmistaan näiden tahdon vastaisesti, jolleivät toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, sovellettavien lakien ja menettelyjen mukaisesti toteuttaa erottamisen olevan tarpeen lapsen edun turvaamiseksi. Missään tapauksessa lasta ei saa erottaa vanhemmistaan lapsen oman tai toisen tai molempien vanhempien vammaisuuden perusteella.

5. Jos vammaisen lapsen lähiomaiset eivät pysty huolehtimaan hänestä, sopimuspuolet pyrkivät kaikkiin keinoin järjestämään lapselle sijaishuollon hänen muun sukunsa piirissä, ja jollei tämä ole mahdollista, lähiyhteisössä perheenomaisissa olosuhteissa.

24 artikla

Koulutus

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden koulutukseen. Toteuttaakseen tämän oikeuden syrjimättä ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien pohjalta sopimuspuolet varmistavat osallistavan koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla sekä elinikäisen oppimisen, jonka tarkoituksena on:

a) kehittää täysimääräisesti inhimillisiä voimavaroja, omanarvontuntoa ja itsearvostusta sekä vahvistaa ihmisoikeuksien, perusvapauksien ja ihmiskunnan moninaisuuden kunnioittamista;

b) mahdollistaa vammaisille henkilöille persoonallisuutensa, lahjakkuutensa ja luovuutensa sekä henkisten ja ruumiillisten kykyjensä kehittämisen mahdollisimman pitkälle;

c) mahdollistaa vammaisten henkilöiden tehokas osallistuminen vapaaseen yhteiskuntaan.

2. Tätä oikeutta toteuttaessaan sopimuspuolet varmistavat, että:

a) vammaisia henkilöitä ei suljeta yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle vammaisuuden perusteella ja ettei vammaisia lapsia suljeta maksuttoman ja pakollisen ensimmäisen asteen tai toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle vammaisuuden perusteella;

b) vammaiset henkilöt pääsevät kattavaan, laadukkaaseen ja maksuttomaan ensimmäisen asteen sekä toisen asteen koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä yhteisöissä, joissa he elävät;

c) vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset;

d) vammaiset henkilöt saavat yleisessä koulutusjärjestelmässä tuen, jota tarvitaan helpottamaan heidän tehokasta koulutustaan;

e) toteutetaan tehokkaat yksilöidyt tukitoimet ympäristöissä, jotka mahdollistavat opillisen ja sosiaalisen kehityksen enimmillistämisen täysimääräisen osallisuuden tavoitteen mukaisesti.

3. Sopimuspuolet mahdollistavat vammaisille henkilöille elämänhallinnan ja sosiaalisen kehityksen taitojen oppimisen helpottaakseen heidän täysimääräistä ja yhdenvertaista osallistumistaan koulutukseen ja yhteisöön. Tätä varten sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla muun muassa:

a) helpotetaan pistekirjoituksen, korvaavan kirjoituksen, puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen sekä erilaisten liikkumistaitojen oppimista ja helpotetaan vertaistukea ja mentorointia;

b) helpotetaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä;

c) varmistetaan, että näkövammaisten, kuurojen, kuulovammaisten tai kuurosokeiden, erityisesti lasten, koulutus annetaan yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.

4. Edistääkseen tämän oikeuden toteuttamista sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet palkataakseen opettajia, myös vammaisia opettajia, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito, sekä kouluttaakseen kaikilla koulutustasoilla työskenteleviä ammattihenkilöitä ja henkilöstöä. Tähän koulutukseen on sisällyttävä tietoa vammaisuudesta sekä vammaisten henkilöiden tukemiseen tarkoitettujen asianmukaisten puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen, opetustekniikoiden ja materiaalien käyttöä.

5. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaisille henkilöille annetaan syrjimättä ja yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus yleiseen kolmannen asteen koulutukseen, ammattikoulutukseen, aikuiskoulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen. Tätä varten sopimuspuolet varmistavat, että vammaisia henkilöitä varten tehdään kohtuulliset mukautukset.

25 artikla

Terveys

Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen sukupuolisensitiivisten terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden vammaisille henkilöille, terveyteen liittyvä kuntoutus mukaan lukien.

Sopimuspuolet erityisesti:

- a) järjestävät vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset terveydenhuoltopalvelut ja -ohjelmat kuin muille, myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä väestöpohjaisten kansanterveysohjelmien alalla;
- b) järjestävät ne terveydenhuoltopalvelut, joita vammaiset henkilöt tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi, mukaan lukien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen tarvittaessa, sekä palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa;
- c) järjestävät nämä terveydenhuoltopalvelut mahdollisimman lähellä ihmisten omia yhteisöjä, myös maaseutualueilla;
- d) vaativat terveydenhuoltoalan ammattihenkilöitä järjestämään vammaisille henkilöille samanlaatuista hoitoa kuin muille, myös vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen perusteella, muun muassa lisäämällä tietoisuutta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista, arvosta, itsemääräämisoikeudesta ja tarpeista järjestämällä koulutusta sekä saattamalla voimaan julkista ja yksityistä terveydenhuoltoa koskevat eettiset ohjeet;
- e) kieltävät vammaisten henkilöiden syrjinnän myönnettäessä sairausvakuutuksia ja henkivakuutuksia, jos kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa henkivakuutusten myöntämisen, ja vaativat nämä vakuutukset myönnettäviksi oikeudenmukaisella ja kohtuullisella tavalla;
- f) estävät terveydenhuollon ja terveydenhuoltopalvelujen sekä ravinnon ja nesteiden syrjivän epäämisen vammaisuuden perusteella.

26 artikla

Kuntoutus

1. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet muun muassa vertaistuen avulla, jotta vammaiset henkilöt voisivat saavuttaa ja säilyttää mahdollisimman suuren itsenäisyyden, täysimääräiset ruumiilliset, henkiset, sosiaaliset ja ammatilliset kyvyt sekä täysimääräisen osallisuuden ja osallistumisen kaikilla elämänalueilla. Tätä varten sopimuspuolet järjestävät, vahvistavat ja lisäävät laaja-alaisia kuntoutuspalveluja ja -ohjelmia erityisesti terveyden, työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalipalvelujen aloilla siten, että:

a) nämä palvelut ja ohjelmat aloitetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ne perustuvat yksilöllisten tarpeiden ja vahvuuksien monialaiseen arviointiin;

b) näillä palveluilla ja ohjelmilla tuetaan osallistumista ja osallisuutta yhteisöön ja kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin ja ne ovat vapaaehtoisia ja vammaisten henkilöiden saatavilla mahdollisimman lähellä heidän omia yhteisöjään, myös maaseutualueilla.

2. Sopimuspuolet edistävät kuntoutuspalveluissa työskentelevien ammattihenkilöiden ja henkilöstön perus- ja jatkokoulutuksen kehittämistä.

3. Sopimuspuolet edistävät vammaisille henkilöille tarkoitettujen kuntoutukseen liittyvien apuvälineiden ja apuvälineteknologian saatavuutta, tuntemusta ja käyttöä.

Työ ja työllistyminen

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa; tähän sisältyvät oikeus mahdollisuuteen ansaita elantonsa vapaasti valitsemallaan tai työmarkkinoilla hyväksytyllä työllä sekä työympäristö, joka on avoin, osallistava ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Sopimuspuolet turvaavat työntekooikeuden toteutumisen ja edistävät sitä, myös niiden osalta, jotka vammautuvat palvelussuhteen aikana, toteuttamalla myös lainsäädännön avulla asianmukaisia toimia, joiden tarkoituksena on muun muassa:

a) kieltää syrjintä vammaisuuden perusteella kaikissa palvelussuhteen kaikkia muotoja koskevissa asioissa, muun muassa palvelukseen ottamisen ja palvelussuhteen ehtoja, palvelussuhteen jatkumista, uralla etenemistä sekä turvallisia ja terveellisiä työoloja koskevissa asioissa;

b) suojella vammaisten henkilöiden oikeuksia oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työoloihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, mukaan lukien yhdenvertaiset mahdollisuudet ja sama palkka samanarvoisesta työstä, turvalliset ja terveelliset työolot, mukaan luettuna suojele häirinnältä, sekä epäkohtiin puuttuminen;

c) varmistaa, että vammaiset henkilöt pystyvät käyttämään oikeuttaan ammattiyhdistystoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa;

d) mahdollistaa vammaisille henkilöille yleisten teknisten ja ammatinvalintaan liittyvien neuvontaohjelmien, työhönsijoittamispalvelujen sekä ammatillisen koulutuksen ja jatkokoulutuksen tehokas saatavuus;

e) edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä ja edetä urallaan työmarkkinoilla sekä heidän avustamistaan työn löytämisessä, saamisessa ja säilyttämisessä sekä työhön palaamisessa;

f) edistää mahdollisuuksia itsenäiseen elinkeinonharjoittamiseen, yrittäjyyteen, osuuskuntien kehittämiseen ja oman yritystoiminnan aloittamiseen;

g) työllistää vammaisia henkilöitä julkisella sektorilla;

h) edistää vammaisten henkilöiden työllisyyttä yksityisellä sektorilla asianmukaisilla menettelytavoilla ja toimilla, joihin voi sisältyä tasa-arvoistavia toimintaohjelmia, kannustimia ja muita toimia;

i) varmistaa, että vammaisia henkilöitä varten tehdään työpaikoilla kohtuulliset mukautukset;

j) edistää vammaisten henkilöiden työkokemuksen hankkimista avoimilla työmarkkinoilla;

k) edistää vammaisten henkilöiden ammatillisen kuntoutuksen, työn säilyttämisen ja työhönpaluun ohjelmia.

2. Sopimuspuolet varmistavat, ettei vammaisia henkilöitä pidetä orjuudessa tai orjuuden kaltaisessa pakkotyössä ja että heitä suojellaan yhdenvertaisesti muiden kanssa pakkotyöltä ja muulta pakolliselta työltä.

28 artikla

Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden riittävään omaan ja perheidensä elintasoon, kuten riittävään ravintoon, vaatetukseen ja asumiseen, sekä elinolojen jatkuvaan paranemiseen ja toteuttavat asianmukaiset toimet tämän oikeuden toteutumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi ilman syrjintää vammaisuuden perusteella.

2. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden sosiaaliturvaan ja tämän oikeuden nauttimiseen ilman syrjintää vammaisuuden perusteella sekä toteuttavat asianmukaiset toimet tämän oikeuden toteutumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi, muun muassa toimilla, joilla:

a) varmistetaan puhdasvesipalvelujen yhdenvertainen saatavuus vammaisille henkilöille sekä asianmukaisten ja kohtuullisen hintaisten palvelujen, laitteiden ja muun avun saatavuus vammaisuuteen liittyviin tarpeisiin;

b) varmistetaan vammaisten henkilöiden, erityisesti vammaisten naisten, tyttöjen ja vanhusten pääsy sosiaaliturvaohjelmien ja köyhyysvähentämishojelmien piiriin;

c) varmistetaan köyhydessä eläville vammaisille henkilöille ja heidän perheilleen valtion tuki vammaisuudesta aiheutuviin kuluihin, jotka liittyvät muun muassa riittävään koulutukseen, neuvontaan, rahalliseen tukeen ja tilapäishoitoon;

d) varmistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen pääsy julkisten asunto-ohjelmien piiriin;

e) varmistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen pääsy eläke-etuuksien ja -ohjelmien piiriin.

29 artikla

Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään

Sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niistä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat:

a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa:

i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä;

ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä;

iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä;

b) edistämään aktiivisesti ympäristöä, jossa vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua julkisten asioiden hoitoon ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä kannustamaan heidän osallistumistaan julkisiin asioihin, kuten:

i) osallistuminen maan julkisen ja poliittisen elämän parissa toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon;

ii) vammaisia henkilöitä kansainvälisellä, kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla edustavien vammaisjärjestöjen perustaminen ja niihin liittyminen.

30 artikla

Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa kulttuurielämään ja toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen, että vammaiset henkilöt:

a) saavat käyttöönsä kulttuuriaineistoa saavutettavassa muodossa;

b) voivat seurata televisio-ohjelmia, elokuvia, teatteria ja muuta kulttuuri-toimintaa saavutettavassa muodossa;

c) pääsevät paikkoihin, joissa tarjotaan kulttuuriesityksiä tai -palveluja, kuten teattereihin, museoihin, elokuvateattereihin, kirjastoihin ja matkailupalveluihin, ja pääsevät mahdollisuuksien mukaan kansallisen kulttuurin kannalta merkittäviin monumentteihin ja kohteisiin.

2. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet järjestääkseen vammaisille henkilöille mahdollisuuden kehittää ja käyttää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään paitsi omaksi hyödykseen myös yhteiskunnan rikastamiseksi.

3. Sopimuspuolet toteuttavat kansainvälisen oikeuden mukaisesti kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen, että teollis- ja tekijänoikeuksia suojaava lainsäädäntö ei kohtuuttomasti tai syrjivästi estä kulttuuriaineiston saatavuutta vammaisille henkilöille.

4. Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.

5. Jotta vammaiset henkilöt voisivat osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla:

- a) kannustetaan ja edistetään vammaisten henkilöiden mahdollisimman laajaa osallistumista kaikille suunnattuun urheilutoimintaan kaikilla tasoilla;
- b) varmistetaan, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus järjestää ja kehittää vammaisille erityistä urheilu- ja virkistystoimintaa sekä osallistua siihen, ja tätä varten kannustetaan asianmukaisten voimavarojen, ohjauksen ja koulutuksen järjestämistä vammaisille henkilöille yhdenvertaisesti muiden kanssa;
- c) varmistetaan, että vammaiset henkilöt pääsevät urheilu-, virkistys- ja matkailupaikkoihin;
- d) varmistetaan, että vammaiset lapset voivat yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, mukaan lukien koulujärjestelmässä tarjottava toiminta;
- e) varmistetaan, että vammaiset henkilöt saavat palveluja virkistys-, matkailu-, vapaa-ajan- ja urheilu-toimintojen järjestäjiltä.

31 artikla

Tilastot ja tietojenkeruu

1. Sopimuspuolet sitoutuvat kokoamaan asianmukaista tietoa, muun muassa tilasto- ja tutkimustietoa, jonka pohjalta ne voivat muodostaa ja toteuttaa menettelytapoja tämän yleissopimuksen soveltamiseksi. Tämä tieto on koottava ja sitä on ylläpidettävä noudattaen:

- a) oikeudellisia takeita, muun muassa tietosuojalainsäädäntöä, jotta varmistetaan luottamuksellisuus ja vammaisten henkilöiden yksityisyyden kunnioittaminen;
- b) kansainvälisesti hyväksytyjä normeja ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi sekä tilastojen laadinnan ja käytön eettisiä periaatteita.

2. Tämän artiklan mukaisesti koottu tieto eritellään tarvittaessa, ja sen avulla helpotetaan sopimuspuolten tähän yleissopimukseen perustuvien velvoitteiden täytäntöönpanon arvioimista sekä tunnustetaan ja käsitellään niitä esteitä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat käyttäessään oikeuksiaan.

3. Sopimuspuolet vastaavat näiden tilastojen levittämisestä ja varmistavat niiden saavutettavuuden vammaisille henkilöille ja muille.

32 artikla

Kansainvälinen yhteistyö

1. Sopimuspuolet tunnustavat kansainvälisen yhteistyön ja sen edistämisen merkityksen tuettaessa kansallisia pyrkimyksiä tämän yleissopimuksen tarkoituksen ja tavoitteiden toteuttamiseksi, ja ne sitoutuvat toteuttamaan tätä varten asianmukaiset ja tehokkaat toimet valtioiden välillä ja keskuudessa sekä tarvittaessa yhdessä asianomaisten kansainvälisten ja alueellisten järjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan kanssa, erityisesti vammaisjärjestöjen kanssa. Näillä toimilla voidaan muun muassa:

- a) varmistaa, että vammaiset henkilöt osallistetaan kansainväliseen yhteistyöhön, mukaan lukien kansainväliset kehitysohjelmat, ja että se on heidän saavutettavissaan;
- b) helpottaa ja tukea voimavarojen kehittämistä, muun muassa vaihtamalla ja jakamalla tietoa, kokemuksia, koulutusohjelmia ja parhaita käytäntöjä;
- c) helpottaa tutkimusyhteistyötä sekä tieteellisen ja teknisen tiedon saatavuutta;
- d) antaa tarvittaessa teknistä ja taloudellista apua, muun muassa helpottamalla saavutettavan teknologian ja apuvälineteknologian saatavuutta ja jakamista, sekä siirtämällä teknologiaa.

2. Tämän artiklan määräykset eivät rajoita kunkin sopimuspuolen velvollisuutta täyttää tämän yleissopimuksen mukaiset velvoitteensa.

33 artikla

Kansallinen täytäntöönpano ja seuranta

1. Sopimuspuolet nimeävät hallitusorganisaationsa mukaisesti yhden tai useamman yhteystahon tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja harkitsevat tämän organisaationsa puitteissa koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla.
2. Kukin sopimuspuoli kyseisessä sopimuspuolessa oikeus- ja hallintojärjestelmänsä mukaisesti ylläpitää tai vahvistaa rakennetta, johon kuuluu tarvittaessa yksi tai useampi riippumaton järjestelmä ja jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoa, taikka nimeää tai perustaa tällaisen rakenteen. Nimetessään tai perustaessaan tällaisen järjestelmän sopimuspuolet ottavat huomioon periaatteet, jotka koskevat ihmisoikeuksien suojelemiseksi ja edistämiseksi toimivien kansallisten instituutioiden asemaa ja toimintaa.
3. Kansalaisyhteiskunta, erityisesti vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt, on osallistettava ja se osallistuu seurantamenettelyyn täysimääräisesti.

34 artikla

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea

1. Perustetaan vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea, jäljempänä 'komitea', joka suorittaa jäljempänä määrättyjä tehtäviä.
2. Tämän yleissopimuksen voimaantulon ajankohtana komitea koostuu 12 asiantuntijasta. Sen jälkeen, kun lisäksi kuusikymmentä sopimuspuolta on ratifioinut yleissopimuksen tai liittynyt siihen, komitean jäsenmäärää lisätään kuudella, jolloin jäseniä on enimmillään 18.
3. Komitean jäsenet toimivat henkilökohtaisessa ominaisuudessaan, ja heillä on oltava korkea moraalinen ja tunnustettu pätevyys ja kokemus tämän yleissopimuksen soveltamisalaa kuuluvilla aloilla. Nimetessään ehdokkaansa sopimuspuolten on otettava asianmukaisesti huomioon tämän yleissopimuksen 4 artiklan 3 kappaleen määräys.

4. Sopimuspuolet valitsevat komitean jäsenet, kiinnittäen huomiota tasapuoliseen maantieteelliseen jakaumaan, eri kulttuurimuotojen ja merkittävimpien oikeusjärjestelmien edustukseen, eri sukupuolten tasapainoiseen edustukseen sekä vammaisten asiantuntijoiden osallistumiseen.

5. Komitean jäsenet valitaan salaisella lippuäänestyksellä sellaisten henkilöiden luettelosta, jotka sopimuspuolet ovat nimenneet kansalaistensa joukosta sopimuspuolten kokouksessa. Näissä kokouksissa, jotka ovat päätösvaltaisia kahden kolmasosan sopimuspuolista ollessa läsnä, valitaan komiteaan ne henkilöt, jotka saavat eniten ääniä sekä ehdottoman enemmistön läsnä olevien ja äänestävien sopimuspuolten edustajien äänistä.

6. Ensimmäinen vaali toimitetaan viimeistään kuuden kuukauden kuluttua tämän yleissopimuksen voimaantulopäivästä. Vähintään neljä kuukautta ennen kunkin vaalin ajankohtaa Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri lähettää sopimuspuolille kirjeen, jossa näitä kehoitetaan nimeämään ehdokkaansa kahden kuukauden kuluessa. Tämän jälkeen pääsihteeri laatii aakkosellisen luettelon kaikista näin nimetyistä henkilöistä mainiten heidät nimenneet sopimuspuolet ja toimittaa luettelon tämän yleissopimuksen sopimuspuolille.

7. Komitean jäsenet valitaan neljän vuoden toimikaudeksi. Heidät voidaan valita uudelleen yhden kerran. Kuuden ensimmäisessä vaalissa valitun jäsenen toimikausi päättyy kuitenkin kahden vuoden kuluttua; tämän artiklan 5 kappaleessa tarkoitetun kokouksen puheenjohtaja valitsee näiden kuuden jäsenen nimet arvalla välittömästi ensimmäisen vaalin jälkeen.

8. Komitean kuusi lisäjäsentä valitaan säännöllisten vaalien yhteydessä tämän artiklan asianmukaisten määräysten mukaisesti.

9. Jos komitean jäsen kuolee tai eroaa tai ilmoittaa, ettei hän muusta syystä enää voi suorittaa tehtäviään, jäsenen nimennyt sopimuspuoli nimeää jäljellä olevaksi toimikaudeksi toisen asiantuntijan, jolla on tämän artiklan asianomaisissa määräyksissä vaadittava pätevyys ja joka täyttää niissä esitetyt vaatimukset.

10. Komitea vahvistaa työjärjestyksensä itse.

11. Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri järjestää henkilöstön ja toimintaedellytykset, jotka tarvitaan komitean tehtävien tehokkaaksi suorittamiseksi tämän yleissopimuksen mukaisesti, sekä kutsuu koolle sen ensimmäisen kokouksen.

12. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen suostumuksella tämän yleissopimuksen mukaisesti perustetun komitean jäsenet saavat korvausta Yhdistyneiden Kansakuntien varoista ehdoilla, joista yleiskokous voi päättää ottaen huomioon komitean tehtävien tärkeyden.

13. Komitean jäsenillä on oikeus niihin Yhdistyneiden Kansakuntien tehtävissä toimivien asiantuntijoiden toimintaedellytyksiin, erioikeuksiin ja -vapauksiin, joista määrätään Yhdistyneiden Kansakuntien erioikeuksia ja -vapauksia koskevan yleissopimuksen asianmukaisissa määräyksissä.

35 artikla

Sopimuspuolten raportit

1. Kukin sopimuspuoli antaa komitealle Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerin välityksellä kattavan raportin niistä toimista, joihin se on ryhtynyt täyttääkseen tämän yleissopimuksen mukaiset velvoitteensa, sekä tässä yhteydessä tapahtuneesta kehityksestä kahden vuoden kuluessa tämän yleissopimuksen voimaantulosta kyseisen sopimuspuolen osalta.
2. Tämän jälkeen sopimuspuolet antavat seuraavat raporttinsa vähintään neljän vuoden välein ja lisäksi komitean pyynnöstä.
3. Komitea päättää raporttien sisältöä koskevista ohjeista.
4. Sopimuspuolen, joka on antanut ensimmäisen kattavan raporttinsa komitealle, ei tarvitse myöhemmissä raporteissaan toistaa aiemmin annettuja tietoja. Sopimuspuolia kehoitetaan komitealle annettavia raportteja valmistellessaan kiinnittämään huomiota raportointimenettelyn avoimuuteen sekä ottamaan asianmukaisesti huomioon tämän yleissopimuksen 4 artiklan 3 kappaleen määräys.
5. Raporteissa voidaan tuoda esille tekijöitä ja ongelmia, jotka vaikuttavat tämän yleissopimuksen mukaisten velvoitteiden täytäntöönpanon laajuuteen.

36 artikla

Raporttien käsittely

1. Komitea käsittelee jokaisen raportin ja esittää niistä asianmukaisiksi katsomansa ehdotukset ja yleiset suositukset sekä toimittaa nämä kyseiselle sopimuspuolelle. Sopimuspuoli voi vastata antamalla komitealle valitsemiaan tietoja. Komitea voi pyytää sopimuspuolilta tämän yleissopimuksen täytäntöönpanon kannalta merkityksellisiä lisätietoja.
2. Jos sopimuspuoli myöhästyy merkittävästi raporttinsa antamisessa, komitea voi ilmoittaa sopimuspuolelle tarpeesta selvittää tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopimuspuolella komitean käytettävissä olevien luotettavien tietojen perusteella, mikäli sopimuspuoli ei anna raporttia kolmen kuukauden kuluessa ilmoituksesta. Komitea kutsuu sopimuspuolen osallistumaan selvitykseen. Jos sopimuspuoli tämän ilmoituksen johdosta antaa vaadittavan raportin, sovelletaan tämän artiklan 1 kappaleen määräyksiä.
3. Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerin saattaa raportit kaikkien sopimuspuolten saataville.
4. Sopimuspuolet saattavat raporttinsa laajasti yleisön saataville omissa maissaan ja helpottavat näihin kertomuksiin liittyvien ehdotusten ja yleisten suositusten saatavuutta.
5. Jos komitea katsoo sen tarpeelliseksi, se toimittaa Yhdistyneiden Kansakuntien erityisjärjestöille, rahastoille ja ohjelmille sekä muille toimivaltaisille elimille sopimuspuolten raportteja vastatakseen pyyntöön tai siihen sisältyvään teknisen neuvonnan tai avun tarpeen

ilmaukseen, yhdessä komitean näitä pyyntöjä tai ilmauksia koskevien mahdollisten havaintojen ja suositusten kanssa.

37 artikla

Sopimuspuolten ja komitean välinen yhteistyö

1. Sopimuspuolet toimivat yhteistyössä komitean kanssa ja avustavat sen jäseniä näiden tehtävän täyttämässä.
2. Suhteissaan sopimuspuoliin komitea ottaa asianmukaisesti huomioon tavat ja keinot, joilla voidaan parantaa kansallisia valmiuksia panna tämä yleissopimus täytäntöön, muun muassa kansainvälisellä yhteistyöllä.

38 artikla

Komitean suhde muihin elimiin

Tämän yleissopimuksen tehokkaan täytäntöönpanon edistämiseksi ja kansainvälisen yhteistyön kannustamiseksi sopimuksen soveltamisalalla:

- a) Yhdistyneiden Kansakuntien erityisjärjestöillä ja muilla sen elimillä on oikeus olla edustettuina tämän yleissopimuksen sellaisten määräysten täytäntöönpanon arvioinnissa, jotka kuuluvat niiden toimialaan. Komitea voi tarvittaessa pyytää erityisjärjestöjä ja muita sopiviksi katsomiaan toimivaltaisia yhteisöjä antamaan asiantuntija-apua niiden toimialaan kuuluvissa yleissopimuksen täytäntöönpanoa koskevissa kysymyksissä. Komitea voi pyytää Yhdistyneiden Kansakuntien erityisjärjestöjä ja muita sen elimiä antamaan raportteja yleissopimuksen täytäntöönpanosta niiden toimialoilla;
- b) tehtävänsä suorittaessaan komitea kuulee tarvittaessa muita asiaan liittyviä kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla perustettuja elimiä tarkoituksena varmistaa raportointiohjeiden, ehdotusten ja yleisten suositusten yhdenmukaisuus sekä välttää moninkertaisuutta ja päällekkäisyyttä eri elinten tehtävien suorittamisessa.

39 artikla

Komitean raportti

Komitea antaa kahden vuoden välein raportin toiminnastaan yleiskokoukselle sekä talous- ja sosiaalineuvostolle, ja se voi esittää ehdotuksia ja yleisiä suosituksia, jotka perustuvat sen sopimuspuoilta saamien raporttien ja tietojen tutkimiseen. Nämä ehdotukset ja yleiset suositukset sisällytetään komitean raporttiin yhdessä sopimuspuolten mahdollisten huomioiden kanssa.

40 artikla

Sopimuspuolten kokous

1. Sopimuspuolet kokoontuvat säännöllisesti sopimuspuolten kokoukseen käsittelemään tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita.

2. Viimeistään kuuden kuukauden kuluttua tämän yleissopimuksen voimaantulosta Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri kutsuu koolle sopimuspuolten kokouksen. Seuraavat sopimuspuolten kokoukset Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri kutsuu koolle kahden vuoden välein tai kyseisen kokouksen päätöksen mukaan.

41 artikla

Tallettaja

Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri toimii tämän yleissopimuksen tallettajana.

42 artikla

Allekirjoittaminen

Tämä yleissopimus on avoinna allekirjoittamista varten kaikille valtioille ja alueellisen yhdentymisen järjestöille Yhdistyneiden Kansakuntien päämajassa New Yorkissa 30 päivästä maaliskuuta 2007 lukien.

43 artikla

Sitoumuksen ilmaiseminen

Tämä yleissopimus on sen allekirjoittajavaltioiden ratifioitava ja sen allekirjoittavien alueellisen yhdentymisen järjestöjen virallisesti vahvistettava. Yleissopimus on avoinna liittymistä varten valtioille tai alueellisen yhdentymisen järjestöille, jotka eivät ole allekirjoittaneet sitä.

44 artikla

Alueellisen yhdentymisen järjestöt

1. 'Alueellisen yhdentymisen järjestö' tarkoittaa tietyn alueen täysivaltaisten valtioiden muodostamaa järjestöä, jolle sen jäsenvaltiot ovat siirtäneet toimivaltaa tämän yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Tällaiset järjestöt ilmoittavat virallista vahvistamista koskevissa asiakirjoissaan tai liittymiskirjoissaan toimivaltansa laajuuden tämän yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvien asioiden osalta. Myöhemmin ne ilmoittavat tallettajalle mahdollisista merkittävistä toimivaltansa laajuuden muutoksista.

2. Tässä yleissopimuksessa olevia viittauksia "sopimuspuoliin" sovelletaan näihin järjestöihin niiden toimivallan rajoissa.

3. Sovellettaessa tämän yleissopimuksen 45 artiklan 1 kappaletta ja 47 artiklan 2 ja 3 kappaletta ei oteta lukuun alueellisen yhdentymisen järjestön tallettamia asiakirjoja.

4. Alueellisen yhdentymisen järjestöt voivat toimivaltaansa kuuluvissa asioissa käyttää äänioikeuttaan sopimuspuolten kokouksessa, jolloin niiden käytettävissä oleva äänimäärä on yhtä suuri kuin niiden tämän yleissopimuksen sopimuspuolina olevien jäsenvaltioiden määrä. Tällainen järjestö ei saa käyttää äänioikeuttaan, jos jokin sen jäsenvaltioista käyttää omaa äänioikeuttaan, ja päinvastoin.

45 artikla

Voimaantulo

1. Tämä yleissopimus tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun kahdeskymmenes ratifioimis- tai liittymiskirja on talletettu.

2. Kunkin sellaisen valtion tai alueellisen yhdentymisen järjestön osalta, joka ratifioi tai virallisesti vahvistaa yleissopimuksen tai liittyy siihen sen jälkeen, kun kahdeskymmenes asianmukainen asiakirja on talletettu, yleissopimus tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun se on tallettanut oman asianmukaisen asiakirjansa.

46 artikla

Varaumat

1. Tämän yleissopimuksen tavoitteen ja tarkoituksen vastaisia varaumia ei saa tehdä.

2. Varaumat voidaan peruuttaa milloin tahansa.

47 artikla

Muutokset

1. Sopimuspuoli voi ehdottaa tämän yleissopimuksen muuttamista ja toimittaa muutosehdotuksensa Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerille. Pääsihteeri toimittaa muutosehdotukset tiedoksi sopimuspuolille ja pyytää näitä ilmoittamaan, kannattavatko ne sopimuspuolten kokouksen koolle kutsumista ehdotusten käsittelemistä ja niistä päättämistä varten. Jos neljän kuukauden kuluessa tällaisesta tiedonannosta vähintään kolmasosa sopimuspuolista ilmoittaa kannattavansa kokouksen koolle kutsumista, pääsihteeri kutsuu kokouksen koolle Yhdistyneiden Kansakuntien alaisuudessa. Pääsihteeri toimittaa muutoksen, jonka läsnä olevien ja äänestävien sopimuspuolten kahden kolmasosan enemmistö on hyväksynyt, yleiskokouksen hyväksyttäväksi ja sen jälkeen kaikkien sopimuspuolten hyväksyttäväksi.

2. Tämän artiklan 1 kappaleen mukaisesti hyväksytty ja vahvistettu muutos tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun talletettujen hyväksymiskirjojen määrä on noussut kahteen kolmasosaan sopimuspuolten määrästä kokouksen antaman hyväksymisen ajankohtana. Sen jälkeen muutos tulee voimaan sopimuspuolen osalta kolmantenakymmenentenä päivänä sopimuspuolen oman hyväksymiskirjan tallettamisen jälkeen. Muutos sitoo ainoastaan niitä sopimuspuolia, jotka ovat hyväksyneet sen.

3. Jos sopimuspuolten kokous yksimielisesti niin päättää, tämän artiklan 1 kappaleen mukaisesti hyväksytty muutos, joka koskee yksinomaan 34, 38, 39 ja 40 artiklaa, tulee kaikkien sopimuspuolten osalta voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun talletettujen hyväksymiskirjojen määrä on noussut kahteen kolmasosaan sopimuspuolten määrästä kokouksen antaman hyväksymisen ajankohtana.

48 artikla

Irtisanominen

Sopimuspuoli voi irtisanoa tämän yleissopimuksen ilmoittamalla asiasta kirjallisesti Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerille. Irtisanominen tulee voimaan vuoden kuluttua siitä päivämäärästä, jona pääsihteeri on vastaanottanut ilmoituksen.

49 artikla

Saavutettava muoto

Tämän yleissopimuksen tekstin on oltava käytettävissä kaikille saavutettavissa muodoissa.

50 artikla

Todistusvoimaiset tekstit

Tämän yleissopimuksen arabian-, englannin-, espanjan-, kiinan-, ranskan- ja venäjänkieliset tekstit ovat yhtä todistusvoimaiset.

Tämän vakuudeksi allekirjoittaneet täysivaltaiset edustajat, hallitustensa siihen asianmukaisesti valtuuttamina, ovat allekirjoittaneet tämän yleissopimuksen.

VÄMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA KOSKEVAN YLEISSOPIMUKSEN VALINNAINEN PÖYTÄKIRJA

1 artikla

1. Tämän pöytäkirjan sopimuspuoli ("sopimuspuoli") tunnustaa vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean ("komitea") toimivallan vastaanottaa ja käsitellä kyseisen sopimuspuolen lainkäyttövaltaan kuuluvien luonnollisten henkilöiden tai näiden ryhmien lähettämiä tai näiden puolesta lähetettyjä valituksia, joissa nämä väittävät kyseisen sopimuspuolen rikkoneen yleissopimuksen määräyksiä.

2. Komitea ei ota vastaan valitusta, jos se koskee sellaista yleissopimuksen sopimuspuolta, joka ei ole tämän pöytäkirjan sopimuspuoli.

2 artikla

Komitea ei ota valitusta tutkittavakseen, jos:

1. valitus on tehty nimettömänä;
2. valituksessa käytetään väärin oikeutta tehdä tällaisia valituksia tai se on yleissopimuksen määräysten vastainen;
3. komitea on jo tutkinut saman asian tai se on käsitelty tai käsiteltävänä muussa kansainvälisessä tutkinta- tai sovittelumenettelyssä;
4. kaikkia käytettävissä olevia kotimaisia oikeussuojakeinoja ei ole käytetty. Tätä määräystä ei sovelleta, jos oikeussuojakeinojen käyttäminen on kohtuuttomasti pitkittynyt tai siitä ei todennäköisesti ole tehokasta apua;
5. valitus on ilmeisen perusteeton tai sitä ei ole riittävästi näytetty toteen; tai
6. valituksessa ilmoitetut tapahtumat ovat tapahtuneet ennen tämän pöytäkirjan voimaantuloa kyseisen sopimuspuolen osalta, elleivät nämä tapahtumat ole jatkuneet kyseisen ajankohdan jälkeen.

3 artikla

Jollei tämän pöytäkirjan 2 artiklan määräyksistä muuta johdu, komitea saattaa sille tehdyt valitukset luottamuksellisesti kyseisen sopimuspuolen tietoon. Kuuden kuukauden kuluessa vastaanottava sopimuspuoli toimittaa komitealle kirjallisen selvityksen tai lausunnon, jossa selitetään asia sekä mahdolliset asiantilaa korjaavat toimet, joihin kyseinen sopimuspuoli on ryhtynyt.

4 artikla

1. Komitea voi milloin tahansa valituksen vastaanotettuaan, ja ennen kuin asiasisältöä koskeva päätös on tehty, toimittaa kyseiselle sopimuspuolelle kiireellisesti käsiteltäväksi pyynnön, että sopimuspuoli toteuttaisi sellaiset väliaikaiset toimet, jotka voivat olla tarpeen

väitetyn määräysten rikkomisen uhrille tai uhreille mahdollisesti aiheutuvan korjaamattoman vahingon välttämiseksi.

2. Se, että komitea käyttää tämän artiklan 1 kappaleen mukaista harkintavaltaansa, ei merkitse päätöstä valituksen tutkittavaksi ottamisesta tai valituksen asiasisällöstä.

5 artikla

Komitea käsittelee tämän pöytäkirjan mukaisesti tehdyt valitukset suljetuissa kokouksissa. Tutkittuaan valituksen komitea toimittaa mahdolliset ehdotuksensa ja suosituksensa kyseiselle sopimuspuolelle ja valittajalle.

6 artikla

1. Jos komitea saa luotettavaa tietoa, jonka mukaan sopimuspuoli on vakavasti tai järjestelmällisesti loukannut yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia, komitea kehottaa kyseistä sopimuspuolta toimimaan yhteistyössä tutkittaessa kyseistä tietoa ja tätä varten ilmoittamaan sitä koskevat huomionsa.

2. Komitea voi, ottaen huomioon kyseisen sopimuspuolen mahdollisesti esittämät havainnot sekä muut käytettävissään olevat luotettavat tiedot, nimetä yhden tai useamman jäsenistään suorittamaan tutkinnan ja raportoimaan asiasta kiireellisesti komitealle. Tutkintaan voi sisältyä käynti sopimuspuolen alueella, jos se on tarpeen ja jos sopimuspuoli siihen suostuu.

3. Käsiteltyään tutkinnan tulokset komitea toimittaa ne kyseiselle sopimuspuolelle mahdollisine huomautuksineen ja suosituksineen.

4. Kyseisen sopimuspuolen on kuuden kuukauden kuluessa komitean lähettämien tulosten, huomautusten ja suositusten vastaanottamisesta ilmoitettava huomionsa komitealle.

5. Tutkinta tehdään luottamuksellisena, ja sopimusvaltion kanssa pyritään tekemään yhteistyötä kaikissa menettelyn vaiheissa.

7 artikla

Komitea voi kehottaa kyseistä sopimuspuolta sisällyttämään yleissopimuksen 35 artiklan mukaiseen raporttiinsa yksityiskohtaiset tiedot toimista, jotka on toteutettu tämän pöytäkirjan 6 artiklan mukaisesti tehdyn tutkinnan johdosta.

Komitea voi tarvittaessa 6 artiklan 4 kappaleessa tarkoitetun kuuden kuukauden määräajan kuluttua kehottaa kyseistä sopimuspuolta ilmoittamaan sille tällaisen tutkinnan johdosta toteutetuista toimista.

8 artikla

Sopimuspuoli voi tämän pöytäkirjan allekirjoittamisen tai ratifioinnin tai siihen liittymisen ajankohtana ilmoittaa, ettei se tunnusta komitean 6 ja 7 artiklan mukaista toimivaltaa.

9 artikla

Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteeri toimii tämän pöytäkirjan tallettajana.

10 artikla

Tämä pöytäkirja on avoinna allekirjoittamista varten yleissopimuksen allekirjoittajina oleville valtioille ja alueellisen yhdentymisen järjestöille Yhdistyneiden Kansakuntien päämajassa New Yorkissa 30 päivästä maaliskuuta 2007 lukien.

11 artikla

Tämä pöytäkirja on sen allekirjoittavien yleissopimuksen ratifioineiden tai siihen liittyneiden valtioiden ratifioitava. Pöytäkirja on sen allekirjoittavien yleissopimuksen virallisesti vahvistaneiden tai siihen liittyneiden alueellisen yhdentymisen järjestöjen virallisesti vahvistettava. Pöytäkirja on avoinna liittymistä varten valtioille tai alueellisen yhdentymisen järjestöille, jotka ovat ratifioineet tai virallisesti vahvistaneet yleissopimuksen tai liittyneet siihen eivätkä ole allekirjoittaneet pöytäkirjaa.

12 artikla

1. ”Alueellisen yhdentymisen järjestö” tarkoittaa tietyn alueen täysivaltaisten valtioiden muodostamaa järjestöä, jolle sen jäsenvaltiot ovat siirtäneet toimivaltaa yleissopimuksen ja tämän pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Tällaiset järjestöt ilmoittavat virallista vahvistamista koskevissa asiakirjoissaan tai liittymiskirjoissaan toimivaltansa laajuuden yleissopimuksen ja tämän pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvien asioiden osalta.

Myöhemmin ne ilmoittavat tallettajalle mahdollisista merkittävistä toimivaltansa laajuuden muutoksista.

2. Tässä yleissopimuksessa olevia viittauksia ”sopimuspuoliin” sovelletaan näihin järjestöihin niiden toimivallan rajoissa.

3. Sovelletaessa 13 artiklan 1 kappaletta ja 15 artiklan 2 kappaletta ei oteta lukuun alueellisen yhdentymisen järjestön tallettamia asiakirjoja.

4. Alueellisen yhdentymisen järjestöt voivat toimivaltaansa kuuluvissa asioissa käyttää äänioikeuttaan sopimuspuolten kokouksessa, jolloin niiden käytettävissä oleva äänimäärä on yhtä suuri kuin niiden tämän pöytäkirjan sopimuspuolina olevien jäsenvaltioiden määrä. Tällainen järjestö ei saa käyttää äänioikeuttaan, jos jokin sen jäsenvaltioista käyttää omaa äänioikeuttaan, ja päinvastoin.

13 artikla

1. Jollei yleissopimuksen voimaantulosta muuta johdu, tämä pöytäkirja tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun kymmenes ratifioimis- tai liittymiskirja on talletettu.

2. Kunkin sellaisen valtion tai alueellisen yhdentymisen järjestön osalta, joka ratifioi tai virallisesti vahvistaa yleissopimuksen tai liittyy siihen sen jälkeen, kun kymmenes asianmukainen asiakirja on talletettu, pöytäkirja tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun se on tallettanut oman asianmukaisen asiakirjansa.

14 artikla

1. Tämän pöytäkirjan tavoitteen ja tarkoituksen vastaisia varaumia ei saa tehdä.
2. Varaumat voidaan peruuttaa milloin tahansa.

15 artikla

1. Sopimuspuoli voi ehdottaa tämän yleissopimuksen muuttamista ja toimittaa muutosehdotuksensa Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerille. Pääsihteeri toimittaa muutosehdotukset tiedoksi sopimuspuolille ja pyytää näitä ilmoittamaan, kannattavatko ne sopimuspuolten kokouksen koolle kutsumista ehdotusten käsittelemistä ja niistä päättämistä varten. Jos neljän kuukauden kuluessa tällaisesta tiedonannosta vähintään kolmasosa sopimuspuolista ilmoittaa kannattavansa kokouksen koolle kutsumista, pääsihteeri kutsuu kokouksen koolle Yhdistyneiden Kansakuntien alaisuudessa. Pääsihteeri toimittaa muutoksen, jonka läsnä olevien ja äänestävien sopimuspuolten kahden kolmasosan enemmistö on hyväksynyt, yleiskokouksen hyväksyttäväksi ja sen jälkeen kaikkien sopimuspuolten hyväksyttäväksi.

2. Tämän artiklan 1 kappaleen mukaisesti hyväksytty ja vahvistettu muutos tulee voimaan kolmantenakymmenentenä päivänä sen jälkeen, kun talletettujen hyväksymiskirjojen määrä on noussut kahteen kolmasosaan sopimuspuolten määrästä konferenssin antaman hyväksymisen ajankohtana. Sen jälkeen muutos tulee voimaan sopimuspuolen osalta kolmantenakymmenentenä päivänä sopimuspuolen oman hyväksymiskirjan tallettamisen jälkeen. Muutos sitoo ainoastaan niitä sopimuspuolia, jotka ovat hyväksyneet sen.

16 artikla

Sopimuspuoli voi irtisanoa tämän pöytäkirjan ilmoittamalla asiasta kirjallisesti Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerille. Irtisanominen tulee voimaan vuoden kuluttua sen jälkeen, kun pääsihteeri on vastaanottanut ilmoituksen.

17 artikla

Tämän pöytäkirjan teksti on oltava käytettävissä kaikille saavutettavissa muodoissa.

18 artikla

Tämän pöytäkirjan arabian-, englannin-, espanjan-, kiinan-, ranskan- ja venäjänkieliset tekstit ovat yhtä todistusvoimaiset.

Tämän vakuudeksi allekirjoittaneet edustajat, hallitustensa siihen asianmukaisesti valtuuttamina, ovat allekirjoittaneet tämän pöytäkirjan.